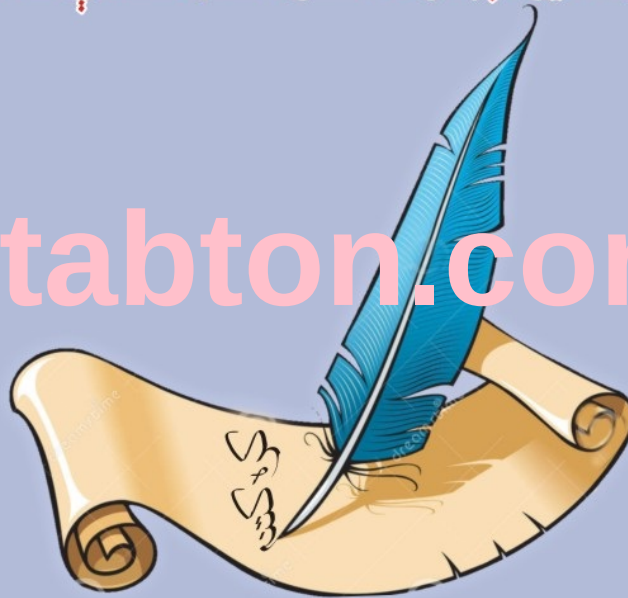

کره کتنه

(د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو څانګو د کره کتنې مضمون لپاره)

Ketabton.com

۱۳۹۴ لمریز کال

محمد اسمعیل یون

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه، چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانه) بېلابېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كې پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه، چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دی، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دی د همدې (سل عنوانه) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالی كړی، د زړه له كومې مننه كوي او كور ودانی ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله
د افغانستان ملي تحريك فرهنگي څانگه

د لومړي چاپ يادښت

دا کتاب ما (يون) پر (۱۳۹۱ل) کال د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره ليکلی و او پر هماغه مهال د يادې رتبې لپاره ومنل شو. ټاکل شوې وه پر هماغه کال چاپ شي، خو ما غوښتل له خپلو نورو اثارو سره يې په يو ځايي ډول چاپ کړم، نو ځکه خو درې کاله راسره پاتې شو. اوس چې زه خپل څو عنوانه نور اثار چاپوم او هم ملي تحريک غواړي سل عنوانه علمي، ادبي، ديني او تاريخي اثار چاپ کړي، نو غواړم دا اثر هم په دې لړ کې چاپ شي او د لوستونکو د گټې وړ وگرځي. طبعي خبره ده چې دا اثر به خپلې خپلې نيمگړتياوې هم ولري، خو ډېرې تېروتنې تر چاپ وروسته په عملي ډگر کې څرگندېږي. هيله ده درانه لوستونکي او محصلين يې د لوستلو او کتلو پر مهال هغه څرگندې او راپه گوته کړي، چې په بل چاپ کې هغه نيمگړتياوې سمې او نورې زياتونې هم ورسره مل شي.

په درناوي

محمد اسمعيل يون

د سر خبرې

خو لسيزې کېږي چې د کابل پوهنتون په ګډون د هېواد د لوړو زده کړو موسسې د منظمو درسي مفرداتو او همدارنګه چاپي اثارو له نشتوالي څخه کرېږي. په ځينو برخو کې که مفردات شته هم، ډېر زاړه دي او وخت پر وخت نوي شوي نه دي. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو څانګه هم دا مشکلات لري. خو په دې وروستيو کلونو کې پښتو څانګې وپتېيله چې پر خپلو ټولو درسي مفرداتو بيا کتنه وکړي. (د کره کتنې) مضمون هم په دې بيا کتنه کې شامل و. ما له نورو استادانو سره په مشوره د کره کتنې مضمون تېر مفردات وکتل، همغه مو سره کره کړل. د همدې مفرداتو پر بنسټ مې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره د اثر لیکلو کار پيل کړ. اکثره ضروري اثار مې ورپسې وپلټل او په نتيجه کې دغه اثار رامنځته شو. زه خوشاله یم، هغه مفردات چې پښتو څانګې ددې مضمون لپاره غوره کړي هغه تر ډېره حده په دې اثر کې تشرېح شول. ګران استاد پوهاند محمد صابر خویشکی، پوهاند ډاکتر عبدالقيوم قويم، پوهنوال احمد شاه زغم، استاد بخت ميروزيري، د پښتو څانګې له نورو استادانو او ګران ورور عطا الله حيران څخه مننه کوم، چې ماسره يې ددې اثر په بشپړاوي کې مرسته وکړه. ګران ورور ضياء الرحمن ضياء څخه هم ډېره مننه کوم، چې په ډېرې اوسېلې يې ددې اثر د کمپوز چارې سمبال کړې. څرنگه چې ما ددې کتاب په سريزه کې هم يادونه کړې چې دا اثر د درسي مفرداتو په رڼا کې ليکل

شوی او له لوستونکو مې هیله څرگنده کړې چې تر چاپ وروسته د
اثر په باب خپل نظریات راته راو لېږي. دلته یو ځل بیا یادونه کوم،
چې زه به خپله هڅه او هاند کوم چې دا اثر د تدریس پر مهال نور هم
پوره او بشپړ کړم او ټول هغه مسایل چې د کره کتنې په برخه کې نوي
راپیدا کېږي، هغه ورسره یوځای کړم او په دې ډول د محصلینو او
درنو لوستونکو اړتیاوې تر یوه بریده پوره کړم.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

تقریظ

((کره کتنه)) زموږ د ادبیاتو یوه مهمه اړتیا

استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون د پښتو خانګې د ډېرو تکړه استادانو له جملې څخه دی، چې د لیکوالۍ په برخه کې نږدې (۲۵) کلنه کاري تجربه لري. (کره کتنه) د استاد یون لومړنۍ اثر نه دی، ده تر دې دمخه هم په لسګونو عنوانه اثار لیکلي او چاپ کړي دي. په لیکوالۍ کې دی د افغانستان په کچه یو مطرح لیکوال دی. (کره کتنه) اثر هم د استاد یون یوه پخه تجربه ده. پوهندوی یون په ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې ډېره موده د (ادب تاریخ) او (خوشال پېژندنه) مضمونونه تدریس کړي، په دې برخه کې هم د کافي تجربې خاوند دی. (ادبپوهنه) چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي یو بل مهم مضمون دی، دا ډېر کلونه کېږي چې په لومړیو ټولګیو کې د استاد یون له خوا

تدریسېږي. (کره کتنه) او (ادب تاریخ) او همدارنگه (ادب تیوري) درې واړه د ادبپوهنې اساسي څانگې دي. څوک چې د ادبپوهنې مضمون تدریسوي، د هغې پر دېواړو څانگو احاطه لري. (کره کتنه) او (ادب تیوري) ددې ترڅنګ چې په (ادبپوهنه) کې د هغې د څانگو په توګه تدریسېږي، د (ادب تاریخ) په څېر د جلا جلا مضامینو په توګه هم تدریسېږي.

استاد یون ددې دواړو په باب هم ځانګړې تدریسي تجربه لري. هغه وخت چې استاد یون په پښتو څانګه کې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره دا موضوع (کره کتنه) غوره کړه. نو د ځانګړې استادانو یې تود هر کلمې وکړ. علت دا و چې له ډېرو کلونو راهیسې (کره کتنه) د یوه مضمون په توګه تدریسېدل، خو دا تدریس لا تردې دمه پورې اکثره د نوټونو، لکچرنوټونو په بڼه و، داسې یو منظم سیستماتیک اثر چې د ځانګړې تدریسي مفردات دې هم په پام کې ونیسي او د یوه منظم تدریسي کتاب بڼه دې ولري، لا تردې دمه یې په پښتو څانګه کې کمی احساسېده. څرنگه چې د (پوهنوالۍ) علمي رتبې اثر باید تدریسي بڼه ولري، نو موږ هیله لرله چې استاد یون به په ښه ډول دا اړتیا پوره کړي.

لکه څنگه چې زموږ هيله وه، استاد يون تريوه اوږده کار او زیار وروسته د کره کتنې په برخه کې داسې یو اثر ولیکه چې زموږ له هیلو سره سمون خوري. په (یوولسو څپرکو) کې یې اکثره هغه څه وڅېړل او راوغاړل چې په (کره کتنه) کې ورته اړتیا وه. دا اثر په خپل ډول کې په پښتو کې تقریباً لومړنی اثر گڼل کېږي، چې تدریسي بڼه لري او د محصلینو اړتیاوې تر ډېره حده پوره کولای شي. زه استاد یون ته د دغه گټور اثر د لیکلو له امله مبارکي وایم، د پوهنوالۍ علمي رتبې لپاره یې دا اثر پوره او کره گڼم او له ټولو اړوند مقاماتو څخه هيله کوم، چې ده ته ددې اثر له امله د (پوهنوالۍ) علمي رتبه منظور کړي. څرنگه چې دا یو ډېر گټور اثر دی، زه له مربوطه ارگانونو څخه هيله من یم، چې ددې اثر د چاپ په برخه کې ژر اقدام وکړي.

په درناوي

پوهاند محمد صابر خویشکی

د پښتو څانگې استاد

تقریظ:

یک اثر مهم تدریسی

حدود بیست سال میشود که محمد اسمعیل یون به حیث استاد، دیپارتمنت پشتو پوهنځی زبان و ادبیات پوهنتون کابل ایفای وظیفه مینماید. استاد یون در این معیاد مضامین، (خوشالشناسی)، (ادبشناسی) و (تاریخ ادبیات) را در دیپارتمنت پشتو و همچنان مضمون تدریس زبان پشتو را در دیپارتمنت مختلف فاکولته ادبیات و پوهنځی های دیگر تدریس نموده، تجربه کافی را در زمینه تدریس بدست آورده است. استاد یون چندین عنوان اثار را نیز تالیف نموده، که یک تعداد آن به حیث اثار تدریسی و ممد درسی در رشته مربوط قابل استفاده است.

مضمون (نقد ادبی) یکی از مهم ترین مضامین است که در دیپارتمنت دری و پشتو تدریس میگردد. استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون ضروریات و مقتضیات دیپارتمنت خویش را در نظر گرفته، مطابق مفردات تدریسی این مضمون، موضوع (نقد) را غرض ترفیع علمی رتبه (پوهنوالی) خویش انتخاب نموده. استاد

یون مدت زیادی بالای این موضوع کار کرد و در نتیجه این اثر قابل ستایش را به رشته تحریر درآورد.

این کتاب در یازده فصل تنظیم شده، بر علاوه یک مقدمه و یک نتیجه یا ارزیابی آخری دارد. در این اثر معنی لغوی و اصطلاحی نقد، اهمیت، ضرورت، حدود و آداب نقد ادبی تشریح شده، تاریخچه نقد از یونان باستان شروع تا اواخر قرن بیستم بیان گردیده، انواع و مکاتب نقد تشریح شده و جریان نقد ادبی را در زبان و ادبیات پشتو نیز تشریح و توضیح گردیده. علاوه بر این، اصول و معیارهای نقد ادبی تشریح شده، فواید نقد و اوصاف نقاد نیز مشخص گردیده.

در این اثر این موضوع که: (چرا ما از نقد میترسیم؟) هم توضیح گردیده و در آخر، آثار مستقل نقد که به زبان پشتو چاپ گردیده به طور منظم و مسلسل معرفی شده اند. استاد یون در تحریر این اثر از منابع موثر داخلی و خارجی استفاده نموده، تحلیل و نظریات خود را نیز بالای آن علاوه نموده، در نتیجه یک اثر را به وجود آورده که جنبه تدریسی و آموزشی دارد. ما به نوبه خود این اثر مفید را به ترفیع علمی (پوهنوالی) مثبت ارزیابی مینمایم، از بارگاه خداوند (ج) برای استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون ارزوی موفقیت مزید

مینمایم و از همه مقامهای مربوط و زیربط خواهش مینمایم که ترفیع علمی رتبه (پوهنوالی) را به استاد یون منظور نماید. چون این یک اثر علمی میباشد، چاپ آن نیز بسیار ضروری میباشد، از مسئولین محترم نشراتی تقاضا مینمایم، در زمینه چاپ این اثر اقدام نماید !

با احترام

پوهاند دوكتور عبدالقيوم قويم

استاد ديارتمنت دري

پوهنځي زبان و ادبيات

تقریظ:

دا اثر یوه گټوره هڅه

(کره کتنه) د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د یوه مهم مضمون په توګه تدریسېږي. خو لسیزې کېږي چې پښتو څانګه له نوټونو او لکچرنوټونو کرېږي. که څه هم په تېرو څو کلونو کې د پښتو څانګې استادانو زیار وویست چې په هره برخه کې داسې ځانګړي اشارو لیکي، چې تدریسي بڼه ولري او په دې برخه کې پخوانۍ پرته ستونزې تر یوه حده حل کړي، خو بیا هم نور کار او زیار ته اړتیا ده. په دې وختونو کې پښتو څانګې وپتېيله، چې خپلې ټولې اړتیاوې په خپله د څانګې د استادانو له خوا پوره کړي. یوه اړتیا هم له درسي مفرداتو سره سم د (کره کتنې) په برخه کې د یوه منظم تدریسي اثر لیکل و. استاد یون چې په پښتو څانګه کې (ادبپوهنه) او (ادب تاریخ) مضمون تدریسوي، د دې اړتیا د پوره کولو لپاره راودانګل، ده د (پوهنوالۍ) علمي رتبې لپاره همدا

موضوع (کره کتنه) وټاکله، موږ ټولو ځکه تائید کړه، چې له ډېرو کلونو راهیسې دا مضمون د نوټ او متفرقه لکچرونو په بڼه تدریسېده او د محصلینو په لاس کې یو منظم تدریسي کتاب نه و.

استاد یون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې ددې مضمون له درسي مفرداتو سره سم، ډېره موده پردې اثر کار وکړ. له ګڼو اخځونو، تحلیلونو او څېړنو څخه یې ګټه پورته کړه، ځان یې خورا ستړی کړ. په دې اثر کې کره کتنه له لغوي او اصطلاحي پلوه څېړل شوې، د کره کتنې تاریخ بیان شوی، اړتیا یې په ګوته شوې، ګټې یې بیان شوي دي. د دې ترڅنګ په پښتو ژبه کې د کره کتنې مسیر تشریح شوی دی.

دا اثر د یوه تدریسي اثر په بڼه لیکل شوی دی. زه هیله لرم هغه خلا چې په پښتو څانګه کې له کلونو راهیسې د (کره کتنې) په برخه کې د یوه منظم تدریسي اثر د نشتوالي له امله موجوده وه، ددې اثر په رامنځته کېدو سره اواره شي. دا اثر به نه یوازې په پښتو څانګه کې د یوه تدریسي اثر په توګه تدریس شي، بلکې د هېواد نورو پوهنتونو اړوندې څانګې هم ترې ګټه پورته کولای شي.

زه ددې اثر لیکنه نه یوازې د استاد یون یوه ګټوره هڅه او بری ګڼم، بلکې د ټولې پښتو څانګې یو بری یې ګڼم. استاد پوهندوی محمد

اسمعیل یون ته ددې اثر له امله مبارکي وایم، هیله لرم چې قلم یې نور هم همداسې تاند او هڅاند وي او د پښتو څانگې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په ګډون، له ټولو اړوند مقامونو څخه هیله کوم چې استاد یون ته ددې علمي اثر له امله د (پوهنوالۍ) علمي رتبه منظور کړي همدارنګه زه د نشراتي چارو له مسولینو څخه هیله من یم چې ددې اثر د ګټورتیا له امله ددې اثر د چاپ لپاره هڅه وکړي.

په ډېر درنښت

پوهنوال احمد شاه زغم

د پښتو څانگې استاد

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

کره کتنه د ادبپوهنې يوه خورا مهمه څانگه ده. دنده يې دا ده چې ادبيات، د ادبياتو له اساسي مسيره بلې خواته لاړنه شي. (ادبيات) د (ادبياتو) په توگه مطالعه شي، لوستونکي، ليدونکي، کتونکي، اورېدونکي او په خپله د ادبي پديدې پنځونکي ته روښانه لاره وښيي، له تېروتنې يې بچ او د پرمختگ خراغ ورته بل کړي. د ليکوال وړه تېروتنه د هغه لويه خواړي په سيند لاهو کولای شي. همدا کره کتونکی دی چې د ليکوال د فکر ثمر له خطره ژغوري. کره کتنه د (اوزون) د طبقې په شان هغه فلتر دی، چې د لمر وړانگې تصفيه کوي، د لمر خطرناکې وړانگې په همدې طبقه کې فلترېږي. يوازې همغه وړانگې يې ځمکې ته راځي، چې ټول بشري ژوند ته

ثمر لري، خو خطر نه لري، که د اوزون دا طبقه نه وای، نو د لمر وړانگو به ځمکه ان د ژوند له نعمته هم ایستلی وای. کره کتنه هم داسې یو فلتر دی، چې د یو ادبي اثر نیمگړې او کمزورې برخې فلتر کوي او لوستونکو یا کتونکو ته یو روڼ او مثمر اثر وړاندې کوي. هر هغه لیکوال چې نه غواړي اثر یې له دې فلتره تېر شي، طبعاً چې له تېروتنې سره مخامخ دی. کره کتنه نه یوازې په ادبي برخه کې د ادبپوهنې د یوه مهم عنصر په توګه د کارونې وړ ده، بلکې په ټولنیز ډګر کې هم د اساسي توکي په توګه کارول کېږي. انتقاد، نیوکه او په ټوله مانا کره کتنه د ولسواکۍ د یوه اساسي او رغنده توکي په توګه د بشري ټولنې د پرمختګ یو لوی لامل دی. زموږ ټولنه لکه څنګه چې په نورو برخو کې له پرمختللو ټولنو څخه شاته پاتې ده، په دې ډګر کې هم لا مطلوبې پایلې ته نه ده رسېدلې.

په نړۍ کې د ادبي کره کتنې په باب تر شمېره وټي اشار لیکل شوي، چې د هرې ټولنې کره کتونکو پرې د خپلو ټولنو ادبیات د لاپرمختګ لوري ته برابر کړي، خو زموږ په ټولنه کې زموږ د ادبیاتو د ټولیز حجم په انډول د کره کتنې برخه کمه ده، په بله وینا د ادبي اثارو په انډول د ادبپوهنې د اثارو شمېر کم دی. دا طبیعي خبره هم ده، ځکه په ټولنه کې لیکوال او ادیبان زیات، خود ادبپوهانو شمېر کم دی. ادبپوهنه یوه کسبي او مسلکي پوهه ده او د ادبیاتو پنځونه بیا د ځینو کسبي زده کړو ترڅنګ خدایي، طبیعي او فطري پوهې، استعداد او ذوق ته هم اړتیا لري.

داسې هم نه ده، چې زموږ په ټولنه کې د کره کتنې په برخه کې هېڅ اثار نه دي لیکل شوي؛ د هېواد د بېلابېلو لیکوالو له خوا په پښتو او دري ژبه یو شمېر داسې کره کتنیز اثار لیکل شوي، چې د نظري او عملي کره کتنې دواړه برخې رانغاړي، وروسته به یې موږ په ترتیب سره معرفي کړو. په کوزه پښتونخوا کې هم د کره کتنې یو شمېر ځانگړي اثار لیکل شوي، دې اثارو زموږ د ادبیاتو په رڼاوې کې خپله خپله ونډه لرلې ده، خو لا هم ددې اړتیا شته چې په دې ډگر کې لازيات کار وشي او نور سیستماتیک اثار رامنځته شي. له هغې ورځې چې په هېواد کې د ژبو او ادبیاتو پوهنځی او بیا وروسته پوهنځي رامنځته شوي، نو ادیبونه د یوه ځانگړي مضمون په توگه په دې پوهنځیو کې تدریسېږي. دا پوهنه یوازې د یو ځانگړي مضمون په توگه لوستل کېږي، بلکې د هغې درې واړه اساسي څانگې (ادب تاریخ، ادبي کره کتنه او ادب تیوري) هم د جلا جلا مضامینو په توگه تدریسېږي. د ادب تاریخ څو بېلابېل اثار، چې د پښتو ادب بېلابېلې دورې تشریح کوي، لیکل شوي دي. دا اثار تر یوه حده د محصلینو اړتیاوې پوره کولای شي او په دې برخه کې نورو اثارو ته هم اړتیا شته، خو د ادبي کره کتنې او ادب تیوري په باب لا هم د نورو داسې اثارو کمی احساسېږي، چې له نویو علمي میتودونو سره سم لیکل شوي وي؛ تدریسي بڼه ولري، د تحصیلي نصاب له مخې جوړ شوي وي او د ادبیاتو پوهنځیو د ادیبوهنې د یوې برخې په توگه دې تدریس شي. دا اثر چې اوس ستاسو په لاس کې دی، تر ډېره حده په کې کونښن شوی

چې په دې ډگر کې زموږ د علمي او فرهنگي ټولنې اړتياوې تر يوه
 حده پوره کړي. ما په دې اثر کې هڅه کړې چې محصلين خپله هم په
 کارولو کې او د کره کتنې په برخه کې عملي او نظري کار وکړي. دې
 کې هم شک نه شته چې د کره کتنې په برخه کې يو ځانگړی اثر ټولو
 اړتياوو ته ځواب نه شي ويلای، خو په تحصيلي ډگر کې به دا اثر د
 محصلينو يو څه غوښتنې او اړتياوې ځواب کړي. لازمه به وي چې د
 تدريس پرمهال ددې اثر نيمگړتياوې څرگندې او هغه اړتياوې هم
 په گوته شي، چې په دې برخه کې احساسېږي. ددې اثر د بيا بيا چاپ
 په صورت کې به هغه نيمگړتياوې پوره کېږي او همدارنگه د کره
 کتنې د مضمون په برخه کې به ددې اثر تر څنگ، د نورو نويو اثارو
 ليکلو هدف ته زموږ د رسېدو لاره لنډه کړي. تر چاپ وروسته د
 هېواد له ټولو ليکوالو، قلموالو، کره کتونکو، د ادب پوهنځيو
 استادانو او گرانو محصلينو څخه هيله کوم، چې ددې اثر د بشپړتيا
 او غځونې لپاره ماته خپل گټور او کره کتنيز نظريات راوړي.

په همدې هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

لومړۍ څپرکۍ

کره کتنه

د ادب، ادبپوهنې، ټولنپوهنې، بشريپوهنې او نورو ټولنيزو علومو تعريفونه د ساينسي علومو په شان کانکريټي نه دي، چې سل په سلو کې پرې توافق راځي. د ټولنيزو علومو او هنري پديدو تعريفونه نسبي توافق ته نږدې وي؛ د منطق، حقيقت او واقعيت يو لړ څرگند معيارونه په پام کې نيول کېږي او د همدغو معيارونو په رڼا کې تعريفونه جوتهېږي. کره کتنه هم د ادبپوهنې د يوې مهمې څانگې په توگه د تعريف له دې حالته مستثنی نه ده. د کره کتنې پر تعريف هم لکه د نورو ادبي پديدو په شان سل په سلو کې توافق نه شته، خو د نظري او عملي کره کتنې د خصلت او محتوا له مخې د کره کتنې جوهر، مانا او تعريف څرگند بدلای شي.

دلته به لومړۍ د کره کتنې لغوي، اصطلاحي مانا، اهميت او اړتيا يې، حدود او اداب يې په ترتيب سره وڅېړو او بيا به د کره کتنې نورو برخو ته داخل شو.

الف- د کره کتنې لغوي مانا:

(کره) په پښتو کې د (پوره)، (بشپړ) يا (مکمل) مانا لري، چې ضد يې نیمګړی او نابشپړ دی. يا هغه څه چې نیمګړتيا او عیب ونه لري. (کتنه) هم د (لیدنې) يا (مشاهدې) مانا لري او يا د هغو نسبي مترادف، خودواړه کلمې چې سره یوځای شي، نویو شۍ، څیز، شکل يا محتوا ته د پوره کتنې يا پوره څېړنې او پلټنې مانا ورکوي. په پښتو کې د ادبي او نورو اثارو د ارزونې لپاره د (کره کتنې) نومونه يا اصطلاح په همدې نیت کارول کېږي، چې هغه موضوع يا شۍ په هر اړخیز ډول وڅېړل شي. کره کتنې ته په عربي ژبه کې (نقد) وايي. نقد کلمه په حديث شريف کې هم راغلې ده، په يو حديث شريف کې راغلي چې: ((زيد بن ارقم او براء بن عازب سپين زر په نقدو او پور رانيول، نو کله چې دا خبره نبي کریم (ص) ته ورسېدله، هغه امر وکړ: څه چې په نقد و دي ويې منئ او څه چې په پور دي ور دي يې کړئ.)) (۲۷: ۱۲۲).

د (نقد) کلمه نه یوازې د (نقدو) په مانا، بلکې وروسته د اصلي او جعلي یا اصلي او کوټه دینارو او درهمو د بېلولو په مانا هم وکارېدله او نقاد یې هم هغه چاته وایه چې اصلي دینار یې له کوټه دینارو څخه جلا کول. ځینو فرهنګونو یې لغوي مانا ((وینا پېژندنه، د خبرو سنجونه، رښتیني قضاوت او د ادبي اثارو ارزښت معلومونه هم راخیستي ده.)) (۳۱:۲۲).

په پخوا زمانو کې پیسې له لویه سره دوه ډوله وې: د سپینو زرو پیسو ته یې (درهم) او د سرو زرو پیسو ته یې (دینار) ویل، کله کله به یې په پیسو (دینار) کې جعل کاري کوله او مس به یې ورسره گډول، په دې ډول به د سرو زرو معیار (کچه او اندازه) راتپېدېده، تر یو څه مهاله به له سرو زرو سره د مسو دا گډېدا په سترگو نه ښکارېده، تر یو څه وخت وروسته به مس لږ لږ تورېدل، ځکه به یې نو په غټو معاملو کې زرد صراف یا نقاد د کان ته وروړل، چې هغه یې د زرو د سوچه والي کچه وټاکي. په بازار کې به د صرافۍ ډېر دوکانونه وو، صراف یا نقاد به په محک (د زرو د ازموینې توره ډبره) وهل، د هغو کوټه او کره به یې سره معلومول.

د نقد کلمه په پخوانیو متونو کې د عیب لټولو، د یو شي د پټ پټ لیدلو او یوه شي ته د پټ پټ کتلو، یا یوه شي ته تر سترگو لاندې کتلو او همدا راز د څه کار په اړه د مناقشې په مانا هم راغلې

ده. نقد ته يې د ډېر بڼه شي د غوره کولو، خبرتيا، فهم، موازنې او پرېکنده حکم ماناوې هم کارولي دي.

په دري ژبه کې کره کتنې ته د عربي په شان نقد ويل کېږي او کره کتونکي ته د (نقاد) کلمه کارول کېږي. که څه هم په فارسي کې (سخن سنجي) او (سخن شناسي) اصطلاحات هم کارول کېږي، په دري کې خو زياتره همدا د نقد کلمه کارول کېږي. ځينې کره کتونکي وايي ((د نقد لغوي مانا له ناکره و څخه د کره و بېلول دي.)) ((١٩: ٢٥)).

((کره کتنې ته په انگرېزي کې Criticism)) په فرانسوي کې (Lacritque) او په الماني کې (Kritik) وايي. دا ټولې اصطلاحگانې د يوناني ژبې له (Krites) څخه، چې ((د حکم، نياوگر او قاضي)) مانا ورکوي، مشتق شوي دي. د (Kritneina) کلمه چې د قضاوت او تمیز مانا بڼدي، له همدغې مادې څخه را اخیستل شوې ده.

(کرتیکيوس) هغه چاته ويل کېږي چې قضاوت او کره کولو کې مهارت ولري.)) ((٨: ١٥).

د پښتو (کره کتنه) هم تصادفاً د (کرتیکيوس) له اصطلاح سره لفظي ورته والی لري.

د نقد کلمې د پورتنۍ مانا له مخې، دا کلمه د جعلي او اصلي دینارو له معلومولو څخه ورو ورو د علم او ادب نورو برخو ته ولېږدېدله. وروسته دا کلمه د لیکوالو او ادیبانو د کارونو د څارنې، تعقیب، ارزونې، د هغو د لیکنو د نیمگړتیاو د څرگندولو او هم د سمون لپاره وکارېدله، څرنگه چې د نقد کلمه له (کره درهمو) څخه د (کوټه) هغو د لرې کولو لپاره کارېدله، نو په همدغه مانا د ادب د دواړو ډولونو: شعریا نظم او نثر د کره کولو لپاره هم وکارېدله. په دې مانا چې د یو ادبي اثر نیمگړتیاوې څرگندوي، گټورې او کره خواوې یې یوې خواته او نیمگړې یې بلې خواته سره جلا کوي او د عیبجنو برخو د سمون لپاره یې هڅه کوي. کره کتونکی بیا همغه چاته ویل کېږي چې دا عملیه تطبیقوي او بشپړوي یې.

ب- د کره کتنې اصطلاحې مانا:

لکه څنګه چې په ټولنیزو علومو کې تعریفونه د ساینسي هغو په شان فکس نه دي، نو کره کتنه چې د ادبپوهنې یوه مهمه څانګه ده، د دې تعریف هم سل په سلو کې کوټلی او د ساینسي تعریفونو په شان فکس نه دی. موږ به دلته د بېلابېلو پوهانو له نظره د کره کتنې ځینې تعریفونه وړاندې کړو او بیا به په پای کې د هغو له منځه یو

نسبي او پراخ تعريف ته هم اشاره وکړو. ځينې ادبپوهان وايي: [((کره کتنه، د شخصي ځکې يا د ښکلا پوهنې د متداولو معيارونو پر اساس د يوه هنري اثر اگاهانه ارزونې او کره کولو ته ويل کېږي.)) داکتر عبدالحسين زرین کوب، په خپل اثر (نقد ادبي) کې وايي: ((ادبي کره کتنه چې هغې ته وينا پېژندنه او د خبرو سنجونه هم ويل کېږي، د ادبي اثارو د ارزښت او قيمت پېژندنې او د هغو له شرحې او تفسير څخه عبارت ده، په داسې ډول چې د هغو اثارو ښه او بد او منشا وپېژندل شي.)) (۱۷: ۵). (بريتانیکا دايرة المعارف) د کره کتنې په باره کې نسبتاً جامع تعريف وړاندې کوي، داسې ليکي: ((کره کتنه د هنرونو په باره کې يوه مستدله او سيستماتيکه مباحثه ده، چې د هغو تخنيکونه او محصلونه توضيح او ارزيايي کوي. په دې ترتيب کره کتنه له اسيتيتک کتنو، عکس العملونو او کره کولو سره توپير لري.))

(امريکنا انسایکلو پېډيا) د کره کتنې په تعريف کې ايستيتيکي تجربې ته ځای ورکړی دی. کره کتنه په دې ډول تعريفوي: ((يوه هنري اثر تنقيح، ارزونې او له هغه څخه انطباع اخيستنه د ايستيتيکي تجربې يوه حتمي او ضروري برخه ده.)) د فرانسې نامتو ليکوال (ويکتور هوگو) د کره کتنې په باره کې وايي: ((د اثر ښه دی که بد همدا د کره کتنې ساحه ده.)) (۱۵: ۸-۱۹).

انگرېزي کره کتونکی او شاعر (میتيو آرنلډ) (Mathew Arnold) وايي: ((په نړۍ کې چې ډېرې ښې خبرې شوې دي او يا کوم ښه او غوره اندونه رامنځته شوي دي، د هغو د بې پرې پېژندنې او عامونې د هيلې نوم کره کتنه ده.))

[په ايټالوي دايرة المعارف (Encyclopedia Italian) کې راغلي دي: ((کره کتنه د هغه عمل يا ذهني خوځښت نوم دی، چې د يوه شي يا ادبي ټوټې د هغو ځانگړنو امتياز وکړي، چې ارزښت ولري.)) (اې اې رچرډز) وايي: ((کره کتنه د يوه انصاف لرونکي ليکوال شننه، مدله څېړنه او په پای کې د ښکلا ييزو ارزښتونو په اړه پرېکړه کول دي.)) (ابرامز) وايي: ((ادبي کره کتنه د ادبي اثارو تعريف، توصيف، طبقه بندي، شننه او ارزونه ده.)).

(کادن) وايي: ((ادبي کره کتنه هغه هنري علم دی، چې د ادبي اثارو پرتلنې، سپړنې او څېړنې، شننې، تفسير او څيړنې ته ځانگړی شوی دی.))

(احمد امين) وايي: ((کره کتنه د ادبپوهانو په اصطلاح د هر هنري اثر، چې موضوع يې ادب، يا انځور يا موسيقي وي، درسته ارزونه، دهغه د خپل ځاني ارزښت سپړنه او د هنري ورشو کې د هغه د کچې ټاکنه ده. هغه ملکه چې دغه ارزونه رامنځته کوي، ذوق دی او دا ذوق کوم بسيط او ساده شی نه دی، بلکې له ډېرو شيانو

خڅه مرکب دی، چې ځینې یې د عقل له قوې او ځینې یې د شعور له قوې خڅه عبارت دي.))

(دکتور هاشم صالح مناع) وايي: ((کره کتنه د هنري کار ارزول، له هراړخه د هغه ارزښت ټاکل او پر هغه باندې د اغېزښتونکو عواملو شنل، سپړل، علت ښودل، پېژندل او د هغه د مثبتو او منفي خواوو څرګندول او بیا پر هغه باندې حکم کول دي.))

(پوهاند عبدالقيوم قويم) وايي: ((ادبي کره کتنه دنده لري، چې د ادبياتو زېږونې تحلیل او ارزښت یې څرګند کړي، د ادب د روان بهیر تاریخي ریښې مشخصې کړي. راتلونکې پرمختیا یې وټاکي او ځای او اغېز یې د ادبي وضعې د لوړاوي لپاره جوت کړي. ادبي کره کتنه په حقیقت کې د مهال د ډېرو مهمو ادبي پېښو پر وړاندې عکس العمل او د هغو د ارزښتونو ټاکنه ده.)) [(۲۷: ۱۲۷-۱۳۱).

(استاد حبیب الله رفیع) وايي: ((کره کتنه د ادب ساه او وړح ده، که کره کتنه نه وي، ادب مري او که ژوند ولري هم، نو ادب ژوندی نه ګڼل کېږي، کره کتنه معراج او معیار ته د ادب د رسېدو لاره ده، که دا لاره شاړه وه، نو بیا له ادب نه د معیار توقع مه لرئ.))

روسي کره کتونکی (کولیشوف) وايي: ((کره کتنه د اوسنۍ زمانې او د هغې د څېړنو روح جوړوي. اوس هر څه کره کتنې پورې اړه لري، ان په خپله کره کتنه.))

ستر روسي شاعر (الكساندر پوشكين) وايي: ((كره كتنه هغه پوهه ده چې په هنري ادبي اثارو كې ښكلاوې او نيمگړتياوې رابرسېره كوي.))

بل نامتو روسي كره كتونكي (گريگوريوويچ بېلنيسكي) وايي: ((كره كتنه د ټولنيزو عقلي قوانينو روح دی. كره كتنه د ښكلا خوځوونكې او لمسوونكې ده، دغه خوځون بايد نه يوازې دا چې د هنري اثارو كچه وټاكي، بلكې په لوستونكو كې بايد د ذوق د روزنې دنده هم ولري.)) [(۵: ۱۸). دا ټول او دېته ورته نور تعريفونه كه راټول كړو، نو د كره كتنې په باب ويلاى شو: كره كتنه هغه علم دی چې په ناپېيلي ډول له هر پلوه د يو ادبي اثر، څېړنه، شننه، ارزونه او تلنه كوي، د هغه كره او ناكړه خواوې سره بېلوي او د نيمگړو خواوو د كره كولو حل لارې هم په گوته كوي.

ج- د كره كتنې اهميت:

د كره كتنې اهميت د هغې له تعريف او يا له تعريفونو څخه څرگندېږي. كره كتنه د يوه اثر ارزښت معلوموي او له بېلابېلو خواو هغه تحليلوي او ارزوي يې، كله چې د يوه هنري اثر ارزښت معلوم شو، بيا يې موږ پر ماهيت او اهميت پوهېږو، كره كتنه د يو اثر ليكوال له نيمگړتياوو او تاريخيو ژغوري او سمې لارې ته د هغه لارښوونه كوي، كره كتنه د اثر سم او بشپړ پوهاوي لپاره لاره

اواروي، له شاعر او ليکوال سره د هغه د کار په پرمختيا کې مرسته کوي، د يوه اثر عييجنې برخې په گوته کوي او حل لارې ورته وربښي. د ايران نوميالی کره کتونکی (ډاکتر زرینکوب) وايي: ((که چېرې نيوکه په منځ کې نه وي د هنري اشارو رښتیني ارزښت نه معلومېږي، که چېرې په خپل وخت کې د هنر خطا و سیر معین نه شي، ورو ورو ادب او هنر له ځنډو ځنډ سره مخامخېږي او دې سره د تقلید په پېچومو کې خپله لاره ورکوي.)) (۲۸: ۱۷). د ټولنې د هر ډگر لپاره د کره کتنې شتوالی خورا مهم دی. هغه ټولنې چې ځان يې له کره کتنې سره روږدي کړی، ځانته يې د پرمختګ لارې پرانيستي دي. کره کتنه په اشخاصو، ټولنو، علمي او فرهنگي مرکزونو، پوهانو او ليکوالو کې د زغم روحیه روزي. د زغم روحیه او د يو بل زغمل په ټولنه کې د کرکېچ د مخنيوي سبب ګرځي، په ليکوالۍ کې هم د کره کتنې اهميت خورا زیات دی. کره کتنه دومره مهمه ده لکه يو زرګر چې زرو ته ځلا او ښکلا ورکوي، زر خو پرته له هغه هم زردی، خو کله چې زرګر هغه ته اب يا ځلا ورکړي، نو ښکلا يې خو ځله زیاته شي. که يو ادبي اثر هم د کره کتنې له فلتره تېر نه شي، نو که هر څومره محتوایي پانګه ولري، د ښکلا عنصر به يې کمزوری وي. کره کتنه نه يوازې د يو اثر شکلي اړخ ته پاملرنه کوي، بلکه محتوا يې هم څېړي، شکلي ښکلا او محتوايي سمون د کره کتنې پاتې کار دی. کره کتنه يو ادبي اثر داسې صیقلوي لکه زرګر چې

زرو ته ښکلا ورکوي. مخکې تر دې چې يو هنري ادبي اثر ولس ته وړاندې شي، بايد د کره کتنې له فلتره تېر شي. اکثره ليکوال چې د کره کتنې پر اهميت پوه دي، مخکې تر دې چې خپل اثر خپلې ټولنې ته وړاندې کړي، د کره کتنې عمليه پرې تطبيقوي. کره کتنه د يوه هنري ادبي اثر د تائيد، تشييت او ثقه والي وروستی پړاو دی.

د - د کره کتنې اړتيا:

په انساني ټولنه او د علومو په هره برخه کې هر شی د يوې اړتيا له مخې رامنځته کېږي، که په يوه ټولنه کې د يو شي ضرورت نه وي، اصلاً هغه شی رامنځته کېږي نه. کره کتنه هم د ادبياتو په گډون د ژوندانه د ټولو ډگرونو يوه مهمه اړتيا ده. همدا کره کتنه ده چې د ادبي پديدې په گډون د ژوند د هرې بلې ښکارندې د نيمگړتياوو مخه نيسي، د رڼاوي، پرمختگ او بشپړتيا لارې چارې ورته برابروي. د کره کتنې له گټې سره سره بيا هم ځينې کسان شته چې د هغې په باب اعتراض لري او دا داسې يوه پديده گڼي چې تر گټې يې زيانونه زيات دي.

ځينې کسان کره کتنه يو تعميري عمل نه، بلکې يو تخريبي کړنه گڼي او ځينې يې د ازاد تخليق پر وړاندې لوی خنډ گڼي. خوله دې اندېښنو سره سره کره کتنه پر خپل وخت او ځای ډېر ارزښت لري، هر وخت ورته اړتيا وه، ده او وي به، که په سمه توگه وکارول شي، نو

تر زیانونو یې ګټه خو ځله زیاته ده. کره کتنه داسې یوه وسیله ده؛ چې حقایق راسپړي، لوستونکي او کتونکي د ادب روح ته نښاسي، د ادبیاتو روح او ماهیت تشریح کوي، ارزښتونه یې ټاکي، نیمګړي اړخونه یې بشپړوي او د لا بشپړاوي لپاره یې لارې چارې په ګوته کوي. کره کتنه نه یوازې د لوستونکو لپاره کار اسانوي چې د یوه اثر یا پدیدې تل ته کوز شي، بلکې خپله د لیکوال او پنځوونکي لپاره هم د لارښود حیثیت لري. لیکوال هم اړ دی چې یو څوک ورته لارښوونه وکړي. لیکوال اکثره د ولولو تر چتر لاندې یوه لیکنه رامنځته کوي او کره کتونکي د علم په وسیله یو اثر څېړي، چې په هغه کې د احساساتو برخه کمه او د علم برخه درنه ده، نو کره کتنه د یوه علم په توګه ددې زمینه برابروي چې لیکوال له تېروتنو وژغوري.

(هوراس) وايي: ((کره کتنه په ټولنه کې د هغه ګرځنده اعلان نوم دی چې د خلکو اشعارو او تالیفاتو ته پام کوي او خپل قام د هغود اثارو کتنې او مطالعې ته هڅوي او د دوی د تالیفاتو ادبي او ثقافتي سویه برابروي.))

((کره کتنه په واقعیت کې پر عامه افکارو د اغېز له لارې، د لیکوالو او لوستوالو پر افکارو او عقایدو هم تاثیر کوي او په دې ډول د ادبي بدلون تګلوری څرګندوي او روښانوي.)) (۳۴:۱۷).

هـ- د کره کتنې بریدونه:

کله کله چې له کره کتنې څخه وېره احساسېږي، یو علت یې دا دی چې د کره کتنې حدود یا بریدونه تر پېښو لاندې کېږي، د کره کتنې اصول نه مراعتېږي، معیارونو ته یې پام نه کېږي، کله چې د کره کتنې اصول تطبیق نه شي او د هغې تر بریدونو، حدودو او معیارونو پښه واوړي، نو طبیعي ده چې کره کتنه هم خپل ارزښت له لاسه ورکوي، نه یوازې مثبت تاثیرات نه لري، بلکې منفي اغېز هم ښکاري او له غبرگون سره هم مخامخېږي. کله چې کره کتونکی پر یو ادبي اثر باندې بحث کوي، نو که پر اثر باندې د بحث پرځای د هغه پر لیکوال یا پنځوونکي بحث پیل کړي او کله که د هغه شخصي حریم ته داخل شي، نو دلته ویلای شو چې د کره کتنې حدود مات شول. د لیکوال پر کرکټر او چلند بحث یوه جلا موضوع ده او د هغه اثر یوه جلا، البته کله کله داسې وي چې د لیکوال کرکټر په مستقیم او نامستقیم ډول د هغه په اثر کې ځلېږي، یا د هغه په اثر کې د راغلو کرکټرونو تر شا پټ وي، کله چې کره کتونکی د دې اتلانو شخصیت تشریح کوي او هغو ته منطقي ځوابونه پیدا کوي، مجبور دی د لیکوال د شخصیت څېړنې ته هم تم شي، له کرکټرونو سره د لیکوال پر روحي او اروايي رابطې پوهېدل هم د تشریحي کره کتنې لپاره ضروري ده، خو دا تشریح او توضیح تر هغه حده نه ده چې د اثر تر تشریح د لیکوال تشریح زیاته شي. کره کتنه د شخصیتونو

سپکاوي ته اجازه نه ورکوي، کره کتونکي ته یوازې د هغو پرنسپونو په رڼا کې د یوه اثر تشریح، توضیح، سمون او رغونې جواز شته چې د اثر له بشپړاوي سره مرسته کولای شي.

کله کله داسې هم پېښېږي چې د یوه اثر کره کتنه، د کره کتنې له محوره وځي او د نورو علومو برخې ته داخلېږي، د یوه اثر عاطفي هنري څېړنه چې خپله د یوه ادبي اثر بڼه خپلوي، هم د کره کتنې له بریده وځي. پر دې ټول متفق دي، چې کره کتنه علم دی او د یوه ادبي اثر پنځونه هنر- د ادبي اثر ژبه له علمي ژبې سره توپیر لري. په علم کې عواطفو، احساساتو، تخیل او زیاتو ولولو ته اړتیا نه شته، خو د یوه ادبي اثر په پنځونه کې دا توکي ضروري دي.

ناپېيلتوب، ناتبعیزي، ځیرتیا، پوهه، د موضوع تعقیب او د پرنسپونو تطبیق، د کره کتنې اصول، معیارونه او بریدونه دي. د کره کتنې پر وخت باید دا ټول په پام کې ونیول شي. که چېرې دا حدود عملي نه شي، نو کره کتنه خپل اصلي هدف ته نه شي رسېدلای.

و- د کره کتنې آداب:

د کره کتنې اصلي هدف د یوه اثر سمون، ښکلا زیاتونه او د نیمګړتیاوو له منځه وړنه ده. توهین، تحقیر، سپکاوی د کره کتنې په آدابو کې ځای نه لري. د کره کتنې آداب دا دي چې یو اثر په داسې

توگه و ارزول شي، چې ليكوال يا پنځوونكى هغه د اثر د بشپړاوي او سمون لپاره يوه نېكه هڅه وگڼي، نه د خپل ځان سپكاوى. هر كله چې ليكوال پر دې باوري شي، چې كره كتنه دده لپاره په گټه ده، نو هغه هېڅكله له كره كتنې سره حساسيت نه ښيي. د كينې او حساسيت مسله هغه وخت رامنځته كېږي، چې د كره كتنې آداب مراعت نه شي، له موضوع وتل، د عقدې څرگندول، په قصدي ډول څنگزني مسایل مطرح كول او په شعوري توگه د يوه اثر غندل، نه د كره كتنې په اصولو كې راځي او نه يې په آدابو كې. لكه څنگه چې په ټولنيزو، سياسي او مذهبي چارو كې سالم اخلاق د يوه رغنده عنصر په توگه مطرح دي، دغسې د كره كتنې په آدابو كې هم اخلاق يو مهم عنصر دی. له اخلاقو څخه هدف همغه ټولنيز قراردادونه دي، چې د هغو په مراعتولو سره په ټولنه كې عامه نظم ټينگېږي، د ټولنې د ټولو وگړو پرې توافق وي، په تطبيق سره يې بل چاته زيان نه رسېږي او هر شخص د هغو په رڼا كې خپل ځان خوندي احساسوي. د ټولنيزو او كره كتنيزو اخلاقو په رعايت سره تر كره كتنې لاندې شخص خپل هويت او شخصيت خوندي احساسوي او د كره كتنې پر وړاندې منفي غبرگون نه ښيي. بې ځايه خواخوږي او تر علمي اصولو د پورته احساساتو څرگندونه هم د كره كتنې په آدابو كې نه راځي. دا كار ليكوال بې ځايه غرور او كاذب شهرت ته هڅوي. خپله د كره كتونكي لپاره هم په دې پلمه چې څه نو د قلم

توره زما په لاس کې ده او هر څه چې وایم وروستی حد زه یم، دا هم د کره کتنې آداب او اصول زیانمنوي. همدا د کره کتنې له اصولو او آدابو څخه سرغړونې دي، چې د یو بل علم او عمل ضرورت هم رامنځته کوي، (پر کره کتنې کره کتنه). که په (لومړۍ کره کتنه) کې ټول اصول او آداب مراعت شي، نو دویمې هغې ته اړتیا نه پېښېږي. خود ځینو کره کتونکو تېروتنو د پته لاره اواره کړه، چې پر (کره کتنې) د (کره کتنې) اړتیا رامنځته شي.

د هېواد نوميالی کره کتونکی کانديد اکاډميسين محمد صديق روحي د کره کتنې د آدابو په باب وايي: [کره کتنه د اشتباهاتو د سمولو او د نیمګړتیاوو د لرې کولو یوه اغېزمنه او ګټوره طریقه ګڼل کېږي. هر هغه څوک چې د خپل شخصیت له بشپړولو او تکامل سره علاقه لري، باید د خپل زړه دروازې د انتقاد لپاره خلاصې پرېږدي، هم پر خپل ځان انتقاد وکړي او هم د نورو انتقاد ته غوږ کېږدي، بشري تفکر همېشه د ودې په حال کې دی، هېڅوک په زغرده نه شي ویلای چې دده مفکوره وروستنۍ او بشپړه مفکوره ده. د بشري تفکر بهیر مخ پر وړاندې روان دی، علوم او هنرونه خپلې ساحې پراخوي او هر وخت د پوهې په سمندر کې نوې نوې مرغلرې لاس ته راځي. پر دې اساس هېڅوک ادعا نه شي کولای چې دی له اشتباه او تېروتنې څخه کاملاً مصئون دی.

یو چا په دې برخه کې ډېر ښه ویلي دي: ((پوه سړی هغه نه دی چې اشتباه ونه کړي، ځکه هر څوک اشتباه کوي، بلکې پوه شخص هغه دی چې د خپلې اشتباه تلافی وکړي.)) پښتانه یو متل کوي چې: (ارمان چې وروستی عقل رومبی وای) ددې خبرې مانا داده؛ چې انسان د تجربې په اثر نوي معلومات ترلاسه کوي او پوهه تکامل کوي. سربېره پر دې انسان د نورو پراعمالو هم قضاوت کوي او له قضاوت کولو څخه ډډه نه شي کولای. د هر فرد د ذهن په محکمه کې یو قاضي ناست دی، ځینې کارونه او حرکتونه ښه او ګټور بولي او ځینې نور بد او زیان رسوونکي بولي. موږ هرومرو په یوه پایله سوچه قضاوت او انتقاد کوو، دا شرط نه دی چې انتقاد دې هرومرو منفي اړخ ته متوجه وي. همدا چې له یوه هنري اثر څخه خوند واخلو په حقیقت کې مو پر هغه باندې له ځان سره یو انتقاد کړی دی. ادبي کره کتنه د ادبي اثارو په برخه کې اګاهانه او سیستماتیک قضاوت ته ویل کېږي، چې د هغې په وسیله د یوه اثر ښه والی او بدوالی، کره توب او نا کره توب، ښکلا او بدرنگي، خوندورتوب او بېخوندي څرګندېږي، ادبي کره کتنه ځانته ټاکلي موازین او معیارونه لري، که چېرې کره کتونکي د ادبي کره کتنې آداب مراعات نه کړي، کره کتنه به خپل ارزښت له لاسه ورکړي. هغه کره کتنه چې پر شخصي عقدو، کسات اخیستلو، د شخصیت سپکاوي، کنځلمارۍ او ځان ښودنې باندې ښايي وي، ښايي

ډېره ژر رسوا شي. دغه ډول کره کتنه چې د یوه شخص د توهین او تعجیز په منظور نه وي لیکل شوې او هدف یې لارښوونه وي، د فرهنگ د سطحې په لوړولو کې مرسته کوي او د ادب او پوهې د ودې او پراختیا لپاره لاره هواروي. که داسې نه وي کره کتنه به خپل مخ په هنداره کې وگوري او له انعکاس څخه به یې خوند وانخلي. ډېر ځله لیدل شوي چې یو مؤدبان په انتقاد په تشکر سره منل شوی دی او بالعکس ډېر معقول انتقادونه چې د تذلیل په غرض لیکل شوي دي، په کنځلو سره مقابله شوي دي. نو که چېرې موږ غواړو د کره کتنې دروازه خلاصه کړو باید د کره کتنې آداب په نظر کې ونیسو. د مثال په توګه، کله چې د یوه شخص نظر زموږ لپاره د منلو وړ نه وي ددې پرځای چې ووايو د پلاني نظر غلط دی، ویلای شو چې د محترم... صاحب نظر زما په فکر د تامل وړ دی. یا دا چې د پلاني صاحب نظر داسې دی، خو زه په خپله بل ډول نظر لرم. له بده مرغه ډېر ځله لیدل شوي، چې په کره کتنه کې د مفکورو ترمنځ معارضه د شخصیتونو ترمنځ د مقایسې او مقابلي بڼه غوره کوي. [۱۲: ۱۱۴۰-۱۴۳].

د لومړي څپرکي لنډيز

کره کتنه: کره کتنه په پښتو کې د (پوره) (بشپړ) يا (مکمل) مانا ورکوي. د نقد کلمه په پخوانيو متونو کې د عيب لټولو، د يوشې د پټ پټ ليدلو او يوشې ته د پټ پټ کتلو، يا يوشې ته ترسترگو لاندې کتلو او همدا راز د څه کار په اړه د مناقشې په مانا هم راغلې ده. نقد ته يې د ډېر ښه شي، د غوره کولو، خبرتيا، موازنې او پرېکنده حکم ماناوې هم کارولي دي.

کره کتنه له اصطلاحي پلوه هغه علم دی، چې په ناپېيلي ډول له هر پلوه د يوه ادبي اثر څېړنه، شننه، ارزونه او تلنه کوي، د هغه کره او ناکره خواوې سره بېلوي او د نیمگړو خواوو د کره کولو لپاره يې حل لارې هم په گوته کوي.

د کره کتنې اهميت په دې کې دی، چې د يوه ادبي اثر ارزښت معلوموي، لیکوال له نیمگړتياوو ژغوري او د يوه ادبي اثر په اړه سم پوهاوی رامنځته کوي.

د کره کتنې اړتيا په دې کې ده، چې لیکوال او لوستونکي دواړو ته لاره ښيي، که کره کتنه نه وي، د لیکوال د تېروتنو سمون به څنگه کېږي، د يو عالم په وينا: ((کره کتنه په ټولنه کې د هغه ګرځنده اعلان نوم دی، چې د خلکو اشعارو او تالیفاتو ته پام کوي او خپل

قام د هغود اشارو کتنې او مطالعې ته هڅوي او د دوی د تالیفاتو ادبي او ثقافتي سويه برابروي.))

کره کتنه خپل بریدونه او معیارونه لري، ناپېيلتوب، بې تعصبي، ځیرتیا، پوهه، د موضوع تعقیب او د پرنسیپونو تطبیق، د کره - کتنې اصول، معیارونه او بریدونه دي. د کره کتنې پرمهال د کره کتنې د اصولو او معیارونو تطبیق خورا مهم دی، که هغه تطبیق نه شي، کره کتنه له خپل اصلي مسیره وځي او د هغې پروړاندې حساسیت راپیدا کېږي.

په کره کتنه کې د هغې د ادابو مراعتول خورا مهم دي، په کره کتنه کې د چا شخصي توهین، سپکاوي او رتنې ته ځای نه شته، کره کتنه د نیمگړتیاوو د لرې کولو یوه اغېزمنه او ګټوره طریقه ګڼل کېږي. په کره کتنه کې سالمه، خوږه ژبه د کره کتنې د ادابو له جملې څخه ده. که په یوه کره کتنه کې د هغې علمي اصول، معیارونه، اداب، ژبه او نور اړونده توکي په پام کې ونه نیول شي، نو یوه سالمه کره کتنه نه شي رامنځته کېدلای.

د لومړي څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- د کره کتنې لغوي مانا څه ده؟
- ۲- د کره کتنې پر لغوي مانا نور څه زیاتولای شئ؟
- ۳- په پښتو کې د (کره کتنې) نمونه، د (نقد) لپاره مناسبه ده واضح یې کړئ؟
- ۴- کره کتنه له اصطلاحی پلوه څه ماناوې لري؟
- ۵- کولای شئ پر یادو تعریفونو څو نور تعریفونه ورزیات کړئ؟
- ۶- ستاسو په نظر د کره کتنې کره تعریف کوم یو دی؟
- ۷- ایا کولای شو په ادبپوهنه او ټولنپوهنه کې د هرې اصطلاح لپاره یو بشپړ تعریف پیدا کړو؟
- ۸- کره کتنه څه اهمیت لري؟
- ۹- ایا زموږ په ټولنه کې د کره کتنې د اهمیت پېژندلو لپاره پوره کار شوی دی؟
- ۱۰- د کره کتنې اړتیا څه ده؟
- ۱۱- که کره کتنه نه وي، د ادبیاتو برخلیک به څنګه شي؟
- ۱۲- د کره کتنې بریدونه کوم دي او څه وخت ماتېږي؟

۱۳- که د کره کتنې آداب مراعت نه شي، د ليکوال او کره کتونکي ترمنځ د څه شي د پېښېدو اټکل کېدی شي؟

سپارښتنې

- استاد دې محصلينو ته ددې څپرکي د بېلابېلو عنوانونو او په هغو کې د راغلو غټو محتواوو د زياتې توضيح، څېړنې، شننې او ارزونې په خاطر، جلا جلا کورنۍ دندې او سيمينارونه وسپاري.
- استاد دې د ټولنيزو پديدو په اړه د واحد تعريف د نشتوالي علتونه محصلينو ته څرگند کړي.

دویم څپرکی

د کره کتنې پیدایښت

د کره کتنې د پیدایښت په هکله د ادبپوهانو په نظرونو کې اختلافات لیدل کېږي، لکه د ځینو تاریخي او نورو ادبي او ټولنیزو پدیدو په شان د کره کتنې دقیق تاریخ هم څرگند نه دی. ((د ځینو ادبي تیوریسانو په نظر ادبیات او کره کتنه یو ځای منځته راغلي دي، ځکه هر وخت چې شعریل شوی دی او یا ډرامه ښودل شوې ده، هرومرو یې پراوړېدونکو او لیدونکو باندې یو ډول اغېزه کړې ده)).

څرنگه چې کره کتنه په خپله ساده بڼه کې د یوه ادبي اثر په مقابل کې د عکس العمل څرگندولو ته ویل کېږي، نو طبعاً هر چېرې چې ادبیات دي، هلته کره کتنه هم شته. اما ځینې نور له دې نظر سره پوره موافقه نه کوي، ځکه چې د دوی په پوهه، کره کتنه یوه اگاهانه او سیستماتیک عکس العمل ته ویل کېږي. د لومړني کره کتونکي

د پېژندلو په باب د ادبي مورخانو ترمنځ اختلافات ليدل کېږي، د
 ځينو په عقیده کره کتنه په لرغوني يونان کې تر ميلاد شپږ پېړۍ
 مخکې منځته راغلې ده. وايي چې (زنیوفنيز) او (هراکلیتس)
 يوناني فيلسوفانو به د نامتو شاعر (هومر) پر شعرونو باندې
 اخلاقي ايرادونه نيول او نورو له (هومر) څخه دفاع کوله. په دې
 ترتيب په لرغوني يونان کې د مريي ساتنې په اجتماعي-اقتصادي
 فورماسيون کې د کره کتنې زړې زرغون شو او ورو ورو يې وده
 وکړه.

(پيزميسترات) د (اتن) نامتو سردار او ديکتاتور (۲۰۰-۵۲۵ ق.م)
 ظاهراً لومړنی شخص دی، چې د کره کتونکي په توگه ياد شوی دی.
 د ځينو نورو په عقیده (فيليتاس philitas) چې په څلورمه قبل
 الميلاد پېړۍ کې يې ژوند کاوه، لومړنی کره کتونکی دی چې
 يونانيانو د شاعر او کريتيکوس (Kritikos) په نامه ياد او، سربېره
 پر دې هغه وخت چې په يونان کې شعر او ډرامه د ترقۍ لوړې څوکي
 ته وختل او ادبي مسابقې پيل شوې، د (ارخونانو) په نامه قاضيان
 وټاکل شول، چې ډرامې ارزيايي کړي او تر ټولو ښې ډرامې ته جايزه
 ورکړي. (ارخون archon) په حقيقت کې د کره کتونکي بل نوم و.
 وايي چې د (سوکرات) فيلسوف په زمانه کې د (اريسټوفان) په نوم
 يوه کره کتونکي ژوند کاوه، چې په نقد او د طنز په ليکلو کې يې
 پوره مهارت درلود. يوناني فيلسوف (اپلاتون) د ارسيتوفان نوم

داسې يادوي: ((کله چې د ذوق خاوندانو د خپلو ځانونو لپاره نه پنگېدونکې معبد لټاوه، دوی د ارستوفان نوم خوښ کړ.)) که څه هم (اپلاتون) د خپل استاد (سوکرات) ډېر درناوی کوي او له هغه څخه يې سخته دفاع هم کړې ده، ليکن د ارستوفان په مقابل کې چې پر (سوکرات) باندې ملنډې وهي، له عالمانه زغم او پراخ نظری څخه کار اخلي. (ارستوفان) د (وريخو) او (چونگېسو) په نامه دوه ډرامې ليکلي، چې په هغو کې يې پر (سوکرات) فيلسوف او (يورپيديز) ډرامه ليکونکي باندې انتقادونه کړي دي، له دغو ډرامو څخه ښکاري چې په لرغوني يونان کې شاعرانو او ډرامه ليکونکو کولای شول چې پر ارباب الانواعو، واکمنانو، شاعرانو، فيلسوفانو او حتی د حرم پر مېرمنو باندې په ډېره بېباکۍ انتقاد وکړي.

(اپلاتون) په خپل اثر (جمهوريت) کې پر (هومر) او ځينو نورو شاعرانو باندې انتقادونه کړي دي. (اپلاتون) د ښوونې او روزنې د فيلسوف په توگه د (هومر) د اشعارو هغه اړخونه غندلي دي، چې د ماشومانو پر سلوک باندې ناوړه اغېزه کوي او هغو ته د درواغو، ټگۍ او غولونې درس ورکوي.)) ((١٥: ١٧-١٩). لکه څنگه چې مو په پيل کې يادونه وکړه، يوزيات شمېر کره کتونکي او ادبپوهان په دې نظر دي چې کره کتنه له يو ادبي اثر سره هممهاله رامنځته شوې ده. د دوی په نظر ((د ادبي کره کتنې هنر د انسان په ژوند کې د نورو

ادبي فنونو غوندې لرغونۍ دى، خو ددې هنر اصول او مبادي ډېر مهال وروسته د نورو فنونو له راڅرگندېدو سره او د وگړو د تفكر او عقايدو د ملكې له ودې سره ټاكل شوي دي. ترټولو لومړى، ليكوال يا شاعر د خپلو اثارو د تخليق پر مهال پر هغو كره كتنه كوي او په خپل اند سمون وربښي، بيا چې دغه اثار ټولنې ته وړاندې شوي دي، عام وگړي او پوهان ځنې متاثر شوي دي او هرو مرو يې د هغو د ښېگڼو او بدگڼو په گوته كولو سره كره كړي هم دي.)) ځينې پوهان كره كتنه د خپل پيداينست له مخې پر دوه ډوله وېشي: ((يوه هغه كره كتنه ده چې د هنري اثر د زېږونې پر مهال د هنرمند له خوا ترسره كېږي او بله هغه ده چې د هنري اثر تر بشپړونې وروسته د نورو له خوا ترسره كېږي. په دې حساب ويل كېدى شي چې كره كتنه د ادبي اثارو له رامنځته كېدو سره يوځاى رامنځته شوې ده.))

ددې ترڅنگ ځينې پوهان په دې نظر دي چې كره كتنه تر (ادب تاريخ) دمخه رامنځته شوې ده، د دوى په نظر ادب تاريخ هغه وخت ليكل كېږي، چې د هر ولس ادبي ميراث راټول يا غونډ شي. خود عملي كره كتنې چې منظم ليكلي اسناد او اثار ور څخه پاتې دي، اكثره پوهان په دې نظر دي، چې د نقد عملي بېلگې له لرغوني يونان څخه پيلېږي تر يونان وروسته د روم يادونه هم كېږي.

د يونان د قدامت په هكله يو ادبپوه (ډاكټر وهاب اشرفي) وايي: ((د حيرانتيا خبره ده چې د دوو دوونيمو زرو كالو په تېرېدو سره بيا

هم د (افلاتون)، (ارسطو)، (هوديس)، (لان جينوس) او نورو پر ادبي سترتوب باندې د مهالونو دورې نه دي لوېدلې. د هغو د ليکنو له لوستلو پرته د ادبي کره کتنې څېړنه ترې پاتې کېږي او له کره کتنې پرته پر ځينو بنسټيزو او اهمو رېږو باندې د غور او اند بصير نه رامنځته کېږي. (((۲۷: ۲۷۷).

ډاکټر زرین کوب وايي: ((په هنر او ادبياتو کې د يونانيانو پرمختګ او سترتوب د نړۍ د ولسونو په تاريخ کې له ډېرو عجيبو چارو څخه شمېرل کېږي. د دې ولس عقلي خوځښت او د ښکلا د ښکارندو له ادراک سره د دوی تل تر تله مينې او علاقې د هنري ابداعاتو نوي نوي ډولونه رامنځته کړي دي. د دې ولس نبوغ او حيرانوونکي استعداد د نړۍ د تمدن او فرهنگ په بشپړتيا او پراختيا کې ستره او مهمه برخه لري. په شعر او ادب کې يونان يوازينی هېواد دی چې د منظم، پرله پسې بدلون او غوړېدو خاوند دی او د ټولنيزې بشپړتيا په هر پړاو کې يې هغه اشار او انواع چې د بدلون د اړوندې لړۍ غوښتنه وي، رامنځته کړي دي.)).

د روم ولس د ادبياتو پيل له هغه مهاله بولي، چې روميانو يونان ونيو او د يونان تمدن او فرهنگ، د دويمې ميلادي پېړۍ په شاوخوا کې په دې ولس کې خپور شو. تر دې دمخه ان هغوی نه پوهېدل چې شعر څه ته وايي، په دې توګه لاتيني ادبيات رامنځته

شول او روم هم د يونان غوندې په تمدن او فرهنگ کې شهرت پيدا کړ.

د قاهرې پوهنتون استاد (احمد الشايب) هم په خپل اثر ((اصول النقد الادبي)) کې وايي: ((يونانيان له همغو لومړيو وختونو څخه د حس له دقت او د ژبې له طلاقت څخه برخمن وو او د لفظ، مانا، وزن او انشا په اړه به يې د خپلو شاعرانو د شعرونو نيمگړتياوې او نېټگنې په ګوته کولې)).

ځکه نو ادبپوهان او کره کتونکي د کره کتنې تاريخ له يونان څخه راپيلوي.

۱- کره کتنه په زاړه يونان کې:

لکه څنګه چې د کره کتنې د پيداښت په بحث کې مو وويل، د کره کتنې لومړي لاسته راغلي اثار بنسټي، چې پخوانی يونان ددې علم لومړنۍ زانګوده او لومړني معلوم کره کتونکي او کره کتنې په همدې ځای کې راټوکېدلې دي. نو موږ هم غواړو لومړی د کره کتنې دې لومړني ټاټوبي او په هغه کې د کره کتنې څرنگوالي ته تم شو:

[اپلاتون) په خپل اثر (ايون) کې شعر ته د يوه لاهوتي موهبت په نظر ګوري او وايي چې ((شاعر د تفکر او تامل له مخې شعر نه وايي، بلکې، د (ميوز muse) رب النوع خپلې خبرې موږ ته د شاعرانو له خولې اوري. کله چې شاعران شعر وايي، نو دوی په

خپل اصلي نورمال حالت کې نه وي، بلکې دوی د شاتو له فواري څخه چې د هنر د رب النوع په باغونو کې فوران کوي، خپلې خوږې سندرې راټولوي او د جذبې په حالت کې يې زموږ غوږو ته رارسوي. نو شعر د هنر د رب النوع اختراع ده او موږ نه شو کولای چې د (تنيخوس) او (خاسيديان) بنسکلي نظمونه د بشري فکر محصول وبولو. شاعران د ارباب الانواعو ترجمانان دي او د جذباتو په عالم کې سندرې وايي. که داسې نه وي نو څنگه کېدی شي چې د ډېرو عادي اشخاصو له خولې دې دومره بنسکلي سندرې واورېدل شي؟)

که دا خبره سمه وي، نو دلته پوښتنه راولاړېږي، چې (اپلاتون) په خپل اثر (جمهوريت) کې ولې د (هيسيد hesiod) او (هومر) پر شعرونو باندې انتقاد کوي؟ اپلاتون اجازه نه ورکوي، چې د (هومر) منظوم داستانونه دې ماشومانو ته ولوستل شي، ځکه چې په دې شعرونو کې ارباب الانواع او قهرمانان په درواغو ويلو، ټگۍ، غچ اخیستلو او ډول ډول خیانتونو تورن شوي دي. (اپلاتون) شکايت کوي چې د (هومر) او ځينو نورو شاعرانو په نظمونو کې ارباب الانواع په بدلو جامو کې څرگندېږي او حتی گدايي کوي؛ دوی د خپلو ملگرو او خپلوانو پر ضد د سيسي چاغوي او د هغو په مقابل کې وسلې ته لاس غځوي، د خپلو ناوړه غرضونو د سرته رسولو لپاره درواغ وايي. (اپلاتون) له (هومر) او نورو شاعرانو څخه د يو شمېر مثالونو په راوړلو سره خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وايي:

((نو موږ له (هومر) او نورو شاعرانو څخه غوښتنه کوو چې د دغو او د دوی په شان نورو مثالونو له راوړلو څخه پر موږ باندې په قهر نه شي، نه په دې خاطر چې که هر څومره د هغو شاعرانه طلسم زیات دی، دوی باید د هغو ماشومانو او سړیو غوږونو ته ونه رسېږي چې د ازاد ژوند کولو لپاره پیداشوي دي او مرییتوب تر مړینې بد تر ګڼي.))

په داسې حال کې چې (اپلاتون) ارباب الانواع یوازې د خیر پیداکوونکي بولي، نو هغه شعرونه چې خلک شرارت او فساد ته ورلمسوي، له کومې فواري څخه لاسته راغلي دي؟ (اپلاتون) د دوی له ښکلا او شعریت څخه انکار نه کوي او حتی په همدې دلیل چې ساحرانه او زړه وړونکي دي او د ماشوم په مغز کې ژورې ریښې ځغلولای شي، پر نوموړو شعرونو انتقاد کوي. په هر صورت، تر کوم ځایه چې د کره کتنې له تاریخ سره اړه لري (اپلاتون) په پوره زړه ورتوب پر (هومر) او نورو نامتو شاعرانو وردانګلي دي. دی د اخلاقو مدافع او د یونان د ښاري دولت د برم او پرتم ساتندوی دی. (اپلاتون) له دې وېرېږي، چې د (هومر) شعرونه به د هېواد ساتندویان (Guardians) د جبن او اخلاقي فساد په جبهه زار کې ډوب کړي او په هغو کې به غلامانه ذهنیت خلق کړي. سره له دې چې (اپلاتون) شعر ته د ملکوتي الهام په نظر ګوري، خو چېرته چې دغه

(اسماني خبرې) د يونان د خلکو پر سرنوشت ناوړه اغېزه کوي،
فيلسوف پر هغه باندې بېرحمانه انتقاد کوي.

ددې پورتنیو څرگندونو له مخې ويلای شو چې (اپلاتون) له هغو
لومړنيو کره کتونکو څخه دی چې پر ادبي اثارو باندې يې اگاهانه
او د ټاکلو اخلاقي موازينو پر اساس انتقاد کړی دی. د (اپلاتون)
کره کتنه د (اريسټوفان) له هغې څخه توپير لري. په دې مانا چې
لومړنی په رښتيا نقد کوي او وروستنی طنز او کترې وايي. که څه
هم چې طنز هم د کره کتنې يوه بڼه ده. د (اريسټوفان) د کره کتنې
انگېزه محافظه کارانه تمايل دی او څرنگه چې (سوکرات) فيلسوف
پر ارباب الانواعو او يوناني معتقداتو باندې لگېږي، دی هڅه
کوي چې پر (سوکرات) باندې ملنډې ووهي. همدغه انگېزه د
(يورپيديز) نامتو ډرامه ليکونکي په مورد کې هم صدق کوي.

(يورپيديز) زيار ايستلی دی د ارباب الانواعو لاسونه د بشري
سرنوشت له ټاکلو څخه لنډ کړي، خو په عين زمان کې د يوناني
عنعناتو او رواياتو له دايرې څخه بالکل نه شي وتلای. د ځينو
مورخانو په نظر، (اريسټوفان) د کره کتنې په ساحه کې تر
(اپلاتون) مخکې دی، ځکه چې (اپلاتون) پر شعر باندې يوازې د
سياسي هدفونو په رڼا کې تبصره کړې ده، خود (اريسټوفان) کره
کتنه څو اړخيزه ده. د (چنگېنو) په ډرامه کې (اريسټوفان) سربېره
پر اخلاقي مسايلو، خاصو ادبي مسايلو ته هم پاملرنه کوي.

د (چونگنبو) په ډرامه کې پر (يورپيديز) باندې انتقاد شوی دی چې حماسي او تراژيډي اتلان يې د معمولي خلکو مقام ته راټيټ کړي دي. په داسې حال کې چې يوناني عنعنې اکثر اتلان د ارباب الانواعو مقام ته پورته کول. همدارنگه (اريسټوفان) شکايت کوي چې (يورپيديز) لرغوني پاچايان له برم او حشمت څخه بې برخې کړي دي او د دربارونو جلال او پرتم يې له نظره غورځولی دی. (اريسټوفان) د يو محافظه کار کره کتونکي په توگه، پر (يورپيديز) باندې انتقاد کوي چې طبقاتي ادا ب او رسوم يې په نظر کې نه دي ساتلي او د ډرامې کرکټرونه ټول په هماغه ساده او عاميانه ژبه خبرې کوي په داسې حال کې چې د واکمنې طبقې ژبه او د معاشرت ادا ب د عوامو له ژبې او ادا بو سره څرگند توپير لري. (اريسټوفان) زياتوي چې (يورپيديز) د ژوند عادي او معمولي پېښې په خپلو ډرامو کې تمثيل کړي دي او د ټيټې طبقې ناکامه مينې، محروميتونه او درېه دره ژوند يې د سوژې په توگه انتخاب کړي دي. همدارنگه (اريسټوفان) د (اشيل) قهرمان له خولې پرده باندې ايراد نيسي چې ډرامې يې مبتذلې او يونواخته دي؛ په ډيالوگونو کې يې مغالطې او سفسطې ليدل کېږي او له متناقضو اصولو څخه يې کار اخيستی دی او سربېره پر دې ټولو، د ډرامو موسيقي يې بېخونده او مبتذله ده او په هغو کې اوازونه يو تر بله سره گډ شوي او پرېشانه دي.

البتہ کاملاً طبیعی ده چې د نن ورځې د معیارونو له نظره د (اریستوفان) ځینې انتقادونه وارد نه دي، خو که چېرې د مرییتوب د ټولنې معیارونه (چې د حاکمې طبقې کلتور منعکسوي) په نظر کې ونیسو په رښتیا سره (یورپیدیز) د بادارانو د طبقې ارزښتونه تر پښو لاندې کړي دي او د مسلط کلتور ټولنیز اړیکي یې نه دي تمثیل کړي. لیکن داسې احتمال شته چې (یورپیدیز) یا (اورپید) دې په ارادي او اگاهانه ډول دغه ډرامې لیکلې وي او د ټیټې طبقې مبارزه دې پکې ښودل شوې وي. (یورپیدیز) زیار باسي چې د ارباب الانواعو مقام راکښته کړي او داسې وښيي، چې گویا هغوی د انسانانو د سرنوشت په ټاکلو کې لاس نه لري، قهرمانان او باداران له عادي خلکو سره توپیر نه لري او محکومه طبقه له ناکامې مینې، رنځونو او کړاوونو سره مخامخ کېږي. حتی کومه موسیقي چې ده د ډرامې صحنې ته ور معرفي کړې ده، د محافظه کارانو له ذوق او څکې سره سمون نه خوري.

دا سمه ده چې (اریستوفان) یو مترقي کره کتونکی دی، لیکن په کره کتنه کې یې له ډېرو اساسي موضوعگانو سره تماس نیولی دی او ویلای شو چې هغه د کلاسیک نقد یو غوره ښکارندوی دی. دده په کره کتنه کې مضمون او شکل دواړه منعکس شوي دي. هغه پر لیکوال باندې د خپل عصر د متداولو نورمونو له مخې قضاوت

کوي او په اگاهانه ډول او فلسفي انداز کې خپل انتقاد وړاندې کوي.

يو زيات شمېر ادبي مورخان په دې عقیده دي، چې د يونان ستر فيلسوف او لوی مفکر (ارستو) د کره کتنې موجد دی، ځکه چې ده د (شعر فن) (poetries) په نامه د ادبي کره کتنې په برخه کې يوه نامتو رساله ليکلې ده، چې لاتراوسه د کره کتنې په باب يو عمده اثر گڼل کېږي. ځينې وايي چې دغه رساله د ارستو (۳۲۲-۳۸۴ ق.م) د کوم شاگرد له خوا د استاذ د لکچر له مخې تدوين شوې ده او ځينې نور په دې عقیده دي، چې (ارستو) خپل يادښتونه راغونډ کړي وو او ښايي چې وروسته به يې د کتاب په بڼه اړول. ددغو توجيهاو اصلي علت دادی چې د (پوتیکا) رساله له يوې خوا نيمگړې ده (او داسې احتمال شته چې د رسالې ځينې برخې دې ورکې شوې وي).

او له بلې خوا ځينې بې ربطه عبارتونه په کې ليدل کېږي (چې ښايي تحريف، تصرف او يا زياتونه پکې راغلي وي) سره له دغو نيمگړتياوو، صرف نظر له دې چې (ارستو) يا کوم شاگرد ته منسوب شي د (پويتکس) يا (پوتیکا) رساله ستر تاريخي اهميت لري او لومړنی مهم انتقادي اثر گڼل کېږي. ويل کېږي چې تر ۱۹۲۸ کال پورې ددغسې رسالې (يو زراو پينځه سوه درې اتيا) ترجمې او شرحې په اروپايي ژبو خپرې شوې دي.

په پښتو ژبه دا اثر (کتاب الشعر) په نامه د مولوي محمد اسرافيل له خوا ژباړل شوی او پر ۱۹۵۸ م کال په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

ادبي مورخانو او کره کتونکو ددې اثر زیاته ستاینه کړې ده، د المان نامتو کره کتونکی (لیسنگ) وایي چې ((د ارستو د شعر فن رساله د اقلیدس د هندسې په شان غلطې نه لري)). فرانسوي کره کتونکی (برون تېر) لیکي چې ((نن ورځ هم د کره کتنې د فن مسالې هماغه د ارستو د وخت مسالې دي. که څه هم چې ځینې تعبیرونه او اصطلاحات په بله بڼه اړول شوي دي، خو اصلي مطالب او مسالې هماغه دي او حتی کوم ځوابونه چې ارستو ورکړي دي بې تغیره پاتې شوي دي.)) د فرانسې شکاک فیلسوف (پېرل) د فلسفې په قاموس کې د (ارستو) دغه اثر ته دده پر نورو اشارو ترجیح ورکوي. اسپانیایي محقق او کره کتونکی (انتونیولو) عقیده څرګندوي چې ((د ارستو ذوق د ټولو شاعرانو تر ذوق زیات متین او محکم دی او دی له هر شاعر څخه په دې بڼه پوهېږي چې په یو شاعرانه اثر کې کوم شیان لازم او مناسب نه دي.))

سره له دې، ځینو کره کتونکو د (ارستو) پر (پویتیکس) باندې انتقادونه هم کړي دي، چې په خپل ځای کې به اشاره ورته وشي. اوس به وګورو چې ددغه اثر عمده مضمون څه شی دی؟ د ارستو (د شعر فن رساله) په دې عبارت پیلېږي: ((زما منظور دادی چې پخپله

شعر او د هغه بېلابېل ډولونه وڅېړم او د هر يو ډول اساسي کيفيت په نظر کې ونيسم. د يوه بڼه نظم د نخشې (Plot) د جوړښت ضروري شرايط او د نظم د تشکيلوونکو برخو شمېر او ماهيت بيان کړم...))
 په دې ترتيب، (ارستو) د شعر د ماهيت، اصولو، ډولونو او اجزاو په برخه کې مفصل معلومات وړاندې کوي. ددې رسالې سبک ښکلی نه دی او لکه مخکې مو چې وويل ښايي رساله به د يادداشتونو په توگه ليکل شوې وي. تر دې وروسته (ارستو) د هنر په باب يوه بشپړه منسجمه نظريه وړاندې کوي او د هنرونو له جملې څخه پر شعر باندې زيات لنگر اچوي.

په څلورم پارکي کې وايي چې د شعر د ويلو لپاره دوه علتونه شته: لومړی تقليد او دويم وزن او اهنګ چې ټول انسانان له هغه څخه خوند اخلي.

پروفيسر بچر (Butcher) نامتو ارستو پېژندونکي او د (پويټکس) ژباړونکي د تقليد نظريه داسې شرحه کړې ده:

(د ارستو) په نظر تقليد د يوې حقيقي مفکورې پر اساس د شيانو او پېښو تقليد ته ويل کېږي. ((حقيقي مفکوره)) يو عمومي مفهوم دی چې ذهن يې له محسوساتو څخه په اتوماتيک ډول تجريدوي. که په ساده ژبه ووايو هغه شيان او پېښې چې انسان يې د حواسو له لارې احساسوي معمولاً نيمگړي او بې ربطه وي خو عقل هغو ته انسجام ورکوي او د هغو ماهيت رابرسېره کوي. د هرې

ځانگړې پديدې تر شا يو ايډيال شکل شته چې په ناقصه بڼه څرگندېږي. هنرمند دغه نيمگړې حسي پديدې ته د حقيقي مفکورې جامه وراغوندي او په ايډيال صورت يې انځوروي. پر دې اساس هنريو ابداعېي تقليد دی نه سطحي او تش تقليد.

(ارستو) په څلورم پارکي کې ليکي چې د تقليد غريزه په انساني طبيعت کې له کوچنيوالي څخه اغېرل شوې ده. د انسان او نورو ژوو ترمنځ يو عمده توپير دادی چې دی د ټولو ژونديو مخلوقاتو په نسبت زياتې پېښې کوي او د همدغو پېښو (تقليد) په سبب خپل لومړني درسونه زده کوي او له تقليد څخه خوند اخلي. له تجربوي واقعيتونو څخه څرگندېږي چې له يو شمېر شيانو څخه چې موږ کرکه کوو، که د يوه ماهر مقلد له خوا په بڼه توگه تقليد شي له هغه څخه خوند اخلو. نو تقليد د انساني طبيعت غريزه ده، همدارنگه وزن او اهنګ هم غريزه گڼل کېږي. په پنځم پارکي کې (ارستو) د کميډي، تراژيډي او حماسې په باب بحث کوي. په راتلونکو پارکيو کې (ارستو) د نخشې په باره کې په مفصله توگه غږېږي. داسې ښکاري چې په دې بحث کې (ارستو) د خپل استاد (اپلاتون) نظريې ته په نامستقيم ډول ځواب ورکوي. د ځينو ادبي مورخانو په عقیده، ارستو (د شعر فن رساله) د (اپلاتون) په ځواب کې ليکلې ده، بې له دې چې پر خپل استاد باندې مستقيماً حمله وکړي. ځينې نورو ايي کېدی شي، چې پر (هومر) او نورو شاعرانو باندې د

(اپلاتون) بې رحمانه انتقاد دې (ارستو) دې ته لمسولی وي چې د شعر په باب جامع اثر وليکي او د هنر مخصوصاً د شعر د منځته راتلو علتونه او اهداف په مفصله توگه وڅېړي. خو کتاب فقط د (اپلاتون) په ځواب پورې نه دی منحصر.

(اپلاتون) سره له دې چې د عالي ذوق خاوند دی او دده (جمهوريت) نه يوازې مهم فلسفي اثر دی، بلکې يو ادبي شهکار هم گڼل کېږي، خو کله چې شاعر د حقيقت له ډگر څخه لرې کېږي او يا دده ساحرانه خبرې د ماشومانو ذهن تخديروي نو پر شاعر باندې راگرځي. لومړی د هغه غاړې ته امېل وراچوي او بيا د خداى پامانى لپاره لاس ورغځوي او داسې ورته وايي: هر چېرې چې څې په مخه دې ښه! لطفاً زموږ ښار ته بېرته مه راځه. د اپلاتون خپل عبارت داسې دی: ((کوم وخت چې يو مقلد شاعر چې هر ډول تقليد کولای شي موږ ته راشي او پېشنهاد وکړي چې حاضر دی خپل نمايش ورکړي او خپل شعرونه راته ولولي، موږ به د تعظيم لپاره خپل سرونه ورته ټيټ کړو او د يوه خواړه، مقدس او نادر موجود په توگه به دده لمانځنه او پرستش وکړو، خو په عين زمان کې به دده په حضور کې عرض وکړو چې زموږ په دولت کې ده ته د اوسېدو اجازه نه ورکول کېږي او قانون ده ته د پاتې کېدو اجازه نه ورکوي. ورپسې به پرده عطر وپاشو، غاړې ته به يې وړپېن امېل ورواچوو او بل ښار ته به يې واستوو)). ليکن (ارستو) د شاعر د شړلو او

تبعیدولو پلوی نه دی. (ارستو) تر هر څه دمخه (گټه ور هنرونه) له (ښکلو هنرونو) څخه بېلوي. د هغه په نظر، (گټه ور هنرونه) د ژوند مادي اړتیاوې پوره کوي او (ښکلي هنرونه) د خوند او لذت لپاره دي او په عین زمان کې د نفس د تزکیې او د روح د تصفیې لپاره پکارېږي.

د شعر منبع هم انساني غرايز دي. هر ډول هنري اثار د یوه ټاکلي هدف لپاره منځته راځي او د بشري عواطفو له تهذيب او تصفیې سره مرسته کوي. که په شعر کې د تخیل او مبالغې برخې زیاتې دي علت یې دادی چې شاعر ایديال شکلو نه او حقیقي مفکوره په نظر کې نیسي. د (ارستو) په نظر د تراژیدي هدف د روح سپېڅلتیا (Catharsis) ده، چې په انسان کې زړه سوی او د وېرې احساس پیدا کوي. دده په نظر، د تراژیدي قهرمان باید ډېر متقي او پرهېزگار شخص نه وي ځکه چې شرافتمن کسان باید له کړاوونو او ناکامۍ سره مخامخ نه شي. همدارنګه د تراژیدي اتل باید ظالم او شریر کسان هم نه وي، ځکه چې ننډارچي باید له ظالمو او بد اخلاقو اشخاصو سره مینه پیدا نه کړي او زړه یې پرې ونه سوزي. د تراژیدي اتل باید معمولي خلک وي چې د یوې اشتباه په اثر د خوشبختۍ له ماڼۍ څخه د بدبختۍ کندی ته ورغورځېدلای وي.

سره له دې چې د (یورپیدیز) ډرامې له دې اصل سره سمون نه خوري، خو (ارستو) هغه نه ملامتوي او وایي چې دده اثار د انسان

پر روحياتو سخته اغېزه کوي او کولای شو چې له نورو څخه يې مستثنی کړو. په پينځه ويشتم پارکي کې (ارستو د تقليد په برخه کې داسې وايي: ((شاعر چې د نقاش يا بل هنرمند په شان مقلد بلل کېږي؛ بايد شيان هرومرو په دغو درو شکلونو سره تقليد کړي: شيان لکه څنگه چې وو يا دي، شيان لکه څنگه چې د هغه په باره کې خبرې کېږي او يا فکرته راځي، شيان لکه څنگه چې بايد وي. د افادې عراده ژبه ده، سربېره پردې، د صحت معيار په هنر او سياست کې يو له بله توپير لري او همدارنگه هغه څه چې په شعر کې رښتيني گڼل کېږي له هغو شيانو سره چې په نورو هنرونو کې رښتيا بلل کېږي توپير لري.))

په دې ترتيب، موږ گورو چې د ادب د تيوري د ډېرو زياتو بحثونو زړې د (ارستو) په اثارو په تېره (پويتکس) کې راغلي دي. په لويديځ کې (هنرد هنر لپاره) مفکوره او د (کانت) د بنسټلار پېژندنې تيوري او داسې نور مهم موضوعات د لومړي ځل لپاره په يوه يا بله بڼه د (ارستو) له خوا طرح شوي دي، چې د هغو تفصيل جلا بحث غواړي.

تر (ارستو) وروسته په کره کتنه کې (لانجينوس) ډېر شهرت لري. کوم کتاب چې ده ته منسوب شوی دی په انگرېزي کې د (On the sublime) په نوم ژباړل شوی دی، (Sublime) لوړ، مافوق، اوچت، برميال او عاليشان ته ويل کېږي يانې هغه اثر چې د

ژبې او فکر په لحاظ لوړ مقام لري. ځينې ادبي مورخان نوموړی اثر (پلوتارک) او يا نورو ليکوالو ته منسوبوي. د کتاب د ليکنې نېټه هم نه ده څرگنده، خو غالب احتمال دادی چې په درېيمه ميلادي پېړۍ کې به ليکل شوی وي. په هر صورت، د (برميال په باب) کتاب چې هر چا ليکلی وي فعلاً د (لانجينوس) په نامه ختم شوی دی. دغه اثر د ادبي کره کتنې په برخه کې يو عمده اثر گڼل کېږي. نوموړی اثر تر شپاړسمې پېړۍ پورې چا نه پېژانده او د هغه وخت د ادبياتو په تاريخ کې نه دی ياد شوی.

په ۱۵۵۴م کې (روبرتيلی) دغه مهم اثر خپور کړ او په اووه لسمه پېړۍ کې يې زيات شهرت وموند او په ځينو ادبي محافلو او ټولنو کې د (طلايي کتاب) په نامه مشهور شو. دا اثر د مضمون او روحيې په لحاظ د (ارستو) له (پويتکس) سره توپير لري او په هغه کې زياتره د سبک د لوړوالي، تخيل، ذوق او بلاغت په باب تفصيلات ورکړل شوي دي. د (لانجينوس) په نظر، بريال اثر هغه دی چې مهمې مفکورې، شرافتمندانه عواطف او عالي بيان په کې يوځای شوی وي.

د (لانجينوس) د ليکنې يوه نېټه داده چې دی په خپل قضاوت کې له قومي تعصب څخه کار نه اخلي. ويل کېږي چې دی په اصل کې د (شام) اوسېدونکی و او ډېر عمر يې په (اتن) کې تېر کړی دی. په يوناني او عبراني ژبو يې پوره احاطه درلوده او د کره کتنې په

ترخ کې له يوناني او عبراني اثارو څخه شواهد او مثالونه راوړي. له (ارستو) څخه تر (لانجينوس) پورې په شپږو پېړيو کې ډېر زيات کره کتونکي تېر شوي دي، خو د ادبي مورخانو په نظر دوی دواړه (لومړنی او وروستی) تر ټولو زيات پاڅه کره کتونکي دي. [۱۵]: ۱۹-۳۰).

۲- کره کتنه په لويديځ کې:

تر لرغوني يونان وروسته په لويديځ کې د کره کتنې بل مهم ځای پخوانی روم دی. د روم امپراتورۍ نه يوازې په سياسي، اقتصادي او پوځي ډگر کې ډېره مطرح وه، بلکې د دې امپراتورۍ په لمن کې د ادبياتو د پنځونې لپاره هم ډېر ښه شرايط برابر وو.

[د روم نامتو شاعر (ورجيل) د روميانو په باب ويلي دي چې دا قوم د هنر لپاره نه دی پيدا شوی، بلکې د جگړې لپاره پيدا شوی دی. د (ورجيل) دا خبره دده د نيکونو په باره کې رښتيا وه خو وروسته روميانو تر يوې اندازې هنر ته مخه کړه او مخصوصاً د خطابې په فن کې يې ترقي وکړه. کله چې د يونان فلسفه او ادبيات په روم کې خپاره شول، روميانو له ادبياتو او تاريخ سره مينه وښوده او د (ورجيل)، (هوربس)، (ناسيتوس)، (مارکوس)، (اورليوس)، او (دانتې) په شان ليکوال او شاعران يې د هنر په ډگر کې پلي کړل. د کره کتنې په برخه کې د هوريس (Horace) د

شعر فن (Ars poetick) پوره شهرت لري. (شکسپیر) د انگلستان نامتو ډرامه لیکونکی په (تیوس) کې د (جیرون) له خولې داسې وایي: ((اوه، دا د هوریس شعر دی. زما بڼه په یاد دي، ما ډېر مخکې هغه په گرامر کې لوستلی و.))

له دې پورتنۍ عبارت څخه څرگندېږي، چې پخوانیو لیکوالو به د گرامر او انشا په موضوعاتو کې د (هوریس) شعرونه د استناد په توګه راوړل. د (هوریس) ځینې فقرې لا تراوسه په کره کتنه کې مستعملې دي، لکه: ((شعر د نقاشۍ په شان دی.)) ((شعر د ګټې لپاره؛ شعر د خوند لپاره)) او داسې نور. (د شعر فن) کې (هوریس) لومړی د یووالي پر اهمیت باندې خبرې کوي او له شاعر څخه غواړي چې د عمل، شکل او هدف یووالی په نظر کې ونیسي.

دده په نظر ساده ګي، تناسب او یووالی د شعر د مانۍ غوره ستنې دي. د شعر د ژبې په باب وایي چې شاعرانو ته د نویو لغتونو د استعمال جواز شته هماغسې چې موسمونه بدلېږي د ژبې لغات هم تغیر کوي او نوې کلمې د زړو ځای نیسي. د (هوریس) په نظر هر ډول شعر له مضمون سره تناسب، وزن او بحر ته اړه لري. (هومر) چې د اتلانو د کارنامو د بنسټولو لپاره کوم بحر انتخاب کړی دی له موضوع سره پوره متناسب دی. د هنري اثارو کرکټرونه باید د حال له مقتضې سره سم خبرې وکړي. شعر دوه ډوله هدفونه لري: ګټه او خوند او شاعران باید دا دواړه هدفونه تعقیب کړي.

د کتاب په پای کې پر ځینو شعري نیمګړتیاوو انتقاد شوی دی. دا پورتنۍ جملې یوازې د نمونې په توګه راوړل شوې او په هېڅ صورت د کتاب لنډیز نه ګڼل کېږي او حتی ددې ادعا هم نه شو کولای چې د کتاب غوره او چاڼ شوې برخې را اقتباس شوې دي.

د لرغونو وختونو له نورو نامتو کره کتونکو څخه یوناني لیکوال (پلوتارک) او (لوسیان) دي او د لاتین لیکوالو له ډلې څخه (سیسرو)، (سنيکا)، (پیترونیوس) او نور دي.

د یو زیات شمېر مورخانو په نظر منځنۍ پېړۍ د روم د امپراتورۍ له سقوط یانې پینځمې پېړۍ څخه پیل کېږي او د څوارلسمې پېړۍ تر نیمايي یانې د رنسانس تر دورې پورې دوام کوي. په بله ژبه، د مرییتوب د اجتماعي-اقتصادي فرماسیون له زوال څخه د کپیتالیزم د زړې تر زرغونېدو پورې په لویدیځه اروپا کې فیوډالي دورې ته منځنۍ پېړۍ ویل کېږي. په دې دوره کې فلسفې سقوط وکړ او د ادبیاتو په ساحې کې کوم عمده اثار منځته رانغلل. لویدیځه اروپا په دې عصر کې د لرغوني یونان او روم له فرهنګي میراث څخه ناخبره وه او ټول علوم او فنون د کلیسا په سیوري کې واقع شوي وو. ددې وخت ادبي اثارو یوازې تعلیمي بڼه درلوده او د مذهبي نصوصو تشریح ته وقف شوي وو. سره له دې په منځنیو پېړیو کې په اسپانیه کې د (ال سید) حماسه، په فرانسه کې

د (شاتون دورولان) اثر، په جرمني کې د (نېبلونگيليد) منظومه او د (دانتې) (رباني کميدي) نامتو اثار بلل کېږي.

ددې وخت په کره کتنه کې اکثر بحثونه د مجاز، استعارې، د بلاغت د اصولو او بديعي صنايعو په باره کې دي. د منځنيو پېړيو په اخر کې ايتالوي شاعر (دانتې) د کره کتنې په برخه کې د عاميانه بلاغت (Devulgari Elo qucntia) په نامه يو مشهور اثر وکېښ. (دانتې) د منځنيو پېړيو يوه روښانه څېره او سترويار ګڼل کېږي. ده د لومړي ځل لپاره (کميديا) په نامه اشعار د ايتاليې په محلي ژبه وويل او دا يې ثابته کړه، چې له يوناني او لاتيني ژبو پرته په محلي ژبو هم فصيح او بليغ شعرونه ويل کېدای شي. د (دانتې) د (کميديا) اثر وروسته د (رباني کميدي) په نامه شهرت وموند. (دانتې) د کره کتنې په برخه کې د (عاميانه بلاغت) اثر په لاتيني ليکلی دی، خو په هغه کې يې له عاميانه يا محلي ژبې څخه دفاع کړې ده او په هغه کې يې ويلي دي چې د شعر لپاره د خلکو ژبه ډېره مناسبه، پخه او طبيعي ده. همدارنګه (دانتې) په دې اثر کې د وينا د ادابو، تقليد، سبک، د شعر ماهيت او نورو مربوطو موضوعگانو په باب مفصل بحثونه کړي دي.

۳- کره کتنه په ختيځ کې:

د اثارو د قدامت له مخې د ختيځ په اندول په لويديځ کې کره کتنيز اثار دمخه ټوکېدلي، خو د اثارو د څرنگوالي او څومره والي له پلوه ختيځ هم تر لويديځه کم نه دی. دلته هم په بېلابېلو سيمو او وختونو کې داسې ادبي، علمي، ټولنيز او کره کتنيز اثار رامنځته شوي، چې د نړۍ فکري لوري ته يې بدلون ورکړی او د ټولې نړۍ ګډه پانګه ګڼل کېږي.

[د اسلام په صدر کې، کله چې به اعراب د حج د فريضي د ادا کولو لپاره معظمي مکې ته راتلل، نو د مختلفو قبایلو خلک به د شلو ورځو لپاره د (عکاظ) په سارا کې سره راغونډېدل. دلته به يو لوی بازار جوړ شو. له يوې خوا به په دې ځای کې د سوداګرۍ بازار ګرم و؛ له بلې خوا به دلته شعرونه لوستل کېدل او خطابي به ورکول کېدې.

ډېر ځله د مشاعرې په ترڅ کې مناقشې او شخړې پيل کېدې او بيا به د ښه شعر د معلومولو لپاره يو حکم يا قاضي ټاکل کېده. ددغو قاضيانو په ډله کې (نابغه ذيباني) چې پخپله هم نامتو شاعر و، ډېر شهرت لري. کوم شعر به چې د (نابغه) له خوا د ښه شعر په نامه انتخاب شو هغه به يې په کعبه کې څړاوه او په عربو کې به يې شهرت وموند. سره له دې د اسلام په اوایلو کې شعر ته پاملرنه نه کېده، ځکه چې په هغه وخت کې اکثرو شعرونو د وياړنې او مفاخرې ښه درلوده او د قبایلو ترمنځ به يې تفرقې او اختلافونه

پیدا کول. د امویانو په دوره کې چې زیات ملکونه فتح شول او زیات ثروت لاس ته راغی، شعر او موسیقۍ ته زیاته پاملرنه وشوه او د دربارونو برم او شوکت زیات شو. په دې وخت کې له شعر څخه زیاتره د تبلیغ او مداحۍ لپاره گټه اخیستل کېده. اموي خلیفه (عبدالملک بن مروان) د شعر په ارزیابی کې پوره مهارت درلود. کله چې به دده په دربار کې شعر ولوستل شو، ده به د شعر بڼېگنې او نیمگړتیاوې په گوته کولې. یو ځلي (ذوالرمه) دده په حضور کې قصیده ولوسته، چې په هغې کې یې د خلیفه ستاینه کړې وه. (عبدالملک بن مروان) ورته وویل چې په دې شعر کې تا د خپل اوبښ ډېره ستاینه کړې ده. لطفاً اوبښ ته ووايه چې تاته انعام درکړي. همدارنگه (سلولي) چې په خپله قصیده کې یې د ځان ستاینه کړې وه، خپل شعري (عبدالملک بن مروان) ته ولوست. خلیفه وویل: ((والله، چې تا به له خپل ځانه د بل چا مدح نه ده کړې)) ویل کېږي چې (مامون الرشید) هم په نقد کې پوره لاس درلود، یو ځلي (مروان بن ابی خفصه) دده په مدح کې وویل چې نور خلک په دنیاوي چارو بوخت دي او خلیفه تل د دین په کار بوخت دی. (مامون) په ټوکو ورته وویل چې تا خو له مانه بوډۍ جوړه کړې ده چې شپه او ورځ به تسپې اړوم، که زه دا کار وکړم نو د مملکت چارې به څنگه سرته ورسوم، بهتره به وه چې دا قصیده دې د (عمر بن عبدالعزیز) غوندې پرهېزگار شخصیت په باره کې ویلې وای نه زما په باره کې.

په هر صورت د کره کتنې په باب دغه ډول ډېر زیات روایتونه شته، خو د هغو کسانو له جملې څخه چې په دې برخه کې یې اشار لیکلي دي ابو عبدالله محمد بن سلام جمحي، ابن قتیبه دینوري، جاحظ، ابوالعباس احمد بن ثعلب، قدامه بن جعفر، ابوالقاسم حسن بن بشر امدي، عبیدي، قاضي جرجاني، قاضي ابوبکر باقلایي، عبد القاهر جرجاني، ابن اثیر او نور دي. ویل کېږي چې په عربي ژبه کې د (جمحي) کتاب (طبقات الشعراء) ظاهراً لومړنی اثر دی چې د کره کتنې په باب لیکل شوی دی. (جمحي) د بصري او سپدونکی و. ده په (طبقات الشعراء) کې د جاهلیت او اسلام د دورو شاعران پر لسو (طبقو) وېشلي دي او د هرې طبقې د اشارو خواص یې ښودلي دي. په دې اثر کې یې د لغوي او تاریخي دلایلو پر اساس د جاهلیت د دورې اصلي او مجعول شعرونه یو له بله بېل کړي دي. (ابن قتیبه دینوري) د (جمحي) په پیروي د (الشعرو الشعراء) په نامه کتاب لیکلی دی او په هغه کې یې د اشعارو د څوښولو معیارونه شرح کړي دي. (جاحظ) په خپل اثر (البيان والتبيين) کې د کره کتنې او بلاغت عمده پرنسیپونه بیان کړي دي او د ځینو په عقیده دی د (بیان) موسس دی. ده د مضمون او شکل په باب جالب بحثونه کړي دي او د لرغونو او معاصرو شاعرانو شعرونه یې ارزیابي کړي دي. د (مامون) په وخت کې د یوناني اشارو تر ترجمه کېدو وروسته په کره کتنه کې یو څه تحول راغی. (متي بن یونس) د (ارستو) مشهور اثر

(پويټکس=بو طبقا) په عربي وړاوه. که څه هم په دې ترجمه کې ځينې نیمګړتیاوې هم لیدل کېږي، لکه کمیدي او تراژیدي چې په مدح او هجو ژباړل شوې دي. سره له دې عربي پوهانو ته ددې زمینه برابره شوه چې د تخیل نیلۍ په پراخ ډګر کې وځغلوې. (قدامہ بن جعفر) چې په (۳۳۷ق) کې مړ شوی دی په خپل اثر (نقد الشعر) کې زیار وایست چې عربي نقد له یوناني نقد سره عیار کړي. په دې کتاب کې د شعر د ماهیت په باره کې تیوريکي بحثونه لیدل کېږي او لیکوال له دې ټکي څخه ملاتړ کوي چې په شعر کې تناقض، مبالغه او حتی غلو عیب نه ګڼل کېږي. د څلورمې هجري قمري پېړۍ په وروستیو وختونو کې د شاعرانو ترمنځ مقایسه او پرتلنه د بحث مهمه موضوع وګرځېده. د متنبي شاعر پر اشعارو باندې ډېر بحثونه وشول او کتابونه پرې ولیکل شول. د (قاضي جرجاني) کتاب (الوساطة بين المتنبي و خصومه) په دې باب ډېر عادلانه فیصله ګڼل کېږي. قاضي صاحب په خپل قضاوت کې ښو ته ښه او بدو ته بد ویلي دي. په داسې حال کې چې نورو کره کتونکو به یوه خوا نیوله. تر دې وروسته د کره کتنې په برخه کې ډېر اثار لیکل شوي دي، چې د هغو له جملې نه د (ابوالفرج اصفهاني) کتاب (اغاني) چې په (سلو ټوکونو) کې لیکل شوی دی د یادونې وړ دی. دا کتاب په حقیقت کې د شعر او ادب د ايرة المعارف ګڼل کېږي. یو بل نامتو اثر (الکامل فی التاريخ) د (ابن اثیر) تالیف دی. ویل

کېږي چې دا کتاب د لطایفو او د قایقو په لحاظ بې ساری دی، خو څرنگه چې مولف د خپل ځان ډېره ستاینه په کې کړې ده، نو ځینو ته یې زور ورکړی دی او پرده باندې یې بې رحمانه انتقادونه کړي دي. د ادبي مورخانو په عقیده تر (ابن اثیر) وروسته تر معاصرو وختونو پورې په عربي نړۍ کې کوم نامتو کره کتونکي سر نه دي راپورته کړي. [۱۲: ۱۲۱-۱۲۴].

د دوی تر څنگ، نابغه، دویياني، طرفه بن العبد، عمر بن ابي ربیع، فرزдық، جریر، اضطل، ابو عمرو بن العلا، مفضل ضبي، خلف احمر، اصمعي، مبرد، ابن معسر، قدامه، ابن عبدربه، ابو علي قالي، ابو الفبرح اصفهاني، صولي، آمدي، قاضي جرجاني، ابو منصور شعالبي، ابو هلال عسکري، ابو العلا مصري، ابن رشيق، ابن الاثير، ابن خلدون، ابن خلکان، صفدي، قلقشندي، ضفاجي، بديعي او نور هغه لیکوال او نامتو کره کتونکي دي، چې په عربو کې د جاهلیت له دورې څخه رانیولې د اسلامي دورې په لومړیو وختونو، (اموي، عباسي حاکمیت پر وختونو) د عربو په بېلابېلو سیمو، حجاز، عراق او شام کې ان د عربو تروینستايي پېر پورې یې د کره کتنې په برخه کې په سلگونو اثار لیکلي او د عربي ادب په سمون، پرمختیا، بریالیتوب او ټولنه کې یې خپله خپله ونډه اخیستې ده.

[په دري ژبه کې ظاهرأ (ترجمان البلاغه) د کره کتنې په برخه کې لومړنۍ اثر دی، چې تر څه وخته پورې د (فرخي) اثر گڼل کېده خو اوس ثابته شوه چې دغه اثر (محمد بن عمر الرادوياني) ليکلی دی. په دې اثر کې د بلاغت او ادبي صنايعو په باب مفصله څېړنه راغلې ده. په همدې وخت کې (رشيد الدين وطواط) د کره کتنې او بديع د مساييلو په هکله د (حدايق السحرفي دقايق الشعر) په نامه يو مهم اثر ليلکې دی. په دې اثر کې (وطواط) پر ځينو شعرونو باندې انتقاد کوي او د ځينو نېنگنې رابرسېره کوي. د مثال په توگه دی پر يو شاعر باندې انتقاد کوي چې ولې يې (انگار) د (مشکوله درياب) سره چې طلايي وړانگې خپروي، تشبيه کړی دی، نه د مشکو درياب شته او نه طلايي وړانگې لري. د (نظامي عروضي) (چهار مقاله) هم د شعر او ادب په باب ډېر دقايق څېړلي دي. په تېره د شعر د تعريف او اهدافو په باره کې يې جالب ټکي وړاندې کړي دي. د (شمس قيس رازي) اثر (المعجم في معايير اشعار العجم) هم ډېر په زړه پورې انتقادونه لري او د ځينو شاعرانو د وينا نيمگړتياوې يې بنودلې دي. د ځينو په نظر د کره کتنې په باب تر هغه وخته پورې ددې په شان بل اثر نه دی ليکل شوی. په دري ژبه کې ځينې نور مهم انتقادي اثار، لکه: آتشکده اذر، هفت اقليم، مراة الخيال، رياض الشعراء، سفينه خوشگو، تذکره خزین او نور دي.] (۱۵: ۳۵-۴۰).

پر پورتنیو کره کتونکو سربیره قاضي حمید الدین بلخي،
بها الدین بغدادی، منتجب الدین حضرتي، عنصر
المعالی، محمد عوضی، دولتشاه، امیر خسرو، شیرخان لودی،
غلام علی ازاد، خان ارزو او نورو د کره کتنې په برخه کې اشار
لیکلي او په دې برخه کې یې په بېلابېلو وختونو کې ډېر کار کړی
دی.

طبیعی ده چې په لویديځ او ختیځ کې د کره کتنې په هکله له
رنسانس څخه بیا تر نن ورځې پورې په زرگونو کتابونه خپاره شوي
دي چې د هغو ټولو تفصیل ځانته جلا دایرة المعارف غواړي.] او په
یوه لیکنه، کتابگوټي او ان څو کتابونو کې نه ځایېږي. په درېیم
څپرکي یانې د کره کتنې د پایښت په برخه کې به ځینو ته اشاره
وشي.

د دویم څپرکي لنډيز

ادبپوهان په دې نظر دي، چېرته چې ادبيات دي، کره کتنه هم هلته پيدا کېږي. د لومړني کره کتونکي د پېژندلو په باب د ادبي مورخانو ترمنځ اختلافات ليدل کېږي. د ځينو په عقیده کره کتنه په لرغوني يونان کې تر ميلاد شپږ پېړۍ مخکې منځته راغلې ده. وايي چې (زنیوفنيز) او (هراکلیتس) يوناني فيلسوفانو به د نامتو شاعر (هومر) پر شعرونو باندې اخلاقي ايرادونه نيول او نور و له (هومر) څخه دفاع کوله. په دې ترتيب په لرغوني يونان کې د مريي ساتنې په اجتماعي-اقتصادي فورماسيون کې د کره کتنې زړی زرغون شو او ورو ورو يې وده وکړه.

(پيزميسترات)، (فيلتياس)، (ارستوفان)، (اپلاتون)، (ارستو)، (لانجينوس) او ځينې نور د لرغوني يونان لومړني او مخکښ کره کتونکي دي. دوی د کره کتنې په برخه کې نظري او عملي کارونه ترسره کړي او تر دوی وروسته د نړۍ گڼ شمېر کره کتونکو د دوی نظريات پسې تعقيب کړي او شنلي دي.

تر لرغوني يونان وروسته په لويديځ کې د کره کتنې بل مهم ځای پخوانی روم دی. د روم امپراتوري نه يوازې په سياسي، اقتصادي

او پوځي ډگر کې ډېره مطرح وه، بلکې ددې امپراتورۍ په لمن کې د ادبياتو د پنځونې لپاره ډېر ښه شرايط برابر وو.

په روم کې د کره کتنې په برخه کې د (هوريس) د (شعر فن) ډېر شهرت لري. په دې اثر کې (هوريس) لومړی د يووالي پراهميت باندې خبرې کوي او له شاعر څخه غواړي چې د عمل، شکل او هدف يو والی په نظر کې ونيسي. دده په نظر ساده گي، تناسب او يووالی د شعر د مانۍ ستنې دي.

(مسيرو)، (سنیکا) او (پيتروينوس) او نور د لرغوني روم له مطرح کره کتونکو څخه دي.

د منځنيو پېړيو په بهير کې بيا تر رنسانس پورې مهال کې فلسفې او علم سقوط وکړ او د ادبياتو په ساحې کې کوم عمده اثار منځته رانغلل، که څه هم ځينې اثار رامنځته شول، لکه په اسپانيه کې د (ال سيد) حماسه، په فرانسه کې د (شاتون دورلان) اثر، په جرمني کې د (نيبلونگيليد) منظومه او د (دانتي) (رباني کميډي) نامتو اثار بلل کېږي.

ددې وخت په کره کتنه کې اکثره بحثونه د مجاز، استعارې، د بلاغت د اصولو او بديعي، صنايعو په باره کې دي. د منځنيو پېړيو په اخر کې ايتالوي شاعر (دانتي) د کره کتنې په برخه کې د (عاميانه بلاغت) په نامه يو مشهور اثر وکېښ.

د اثارو د قدامت له مخې د ختيځ په انډول په لويديځ کې کره کتنيز اثار دمخه ټوکېدلي دي، خو د اثارو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه ختيځ هم تر لويديځه کم نه دی.

د اسلام په صدر کې، کله چې به اعراب د حج د فريضي د ادا کولو لپاره معظمي مکې ته راتلل، نو د مختلفو قبایلو خلک به د شلو ورځو لپاره د (عکاظ) په سارا کې سره راغونډېدل. دلته به یو لوی بازار جوړ شو. له یوې خوا به په دې ځای کې د سوداګرۍ بازار ګرم و، له بلې خوا به دلته شعرونه لوستل کېدل او خطابي به ورکول کېدې.

ډېر ځله د شاعری په ترڅ کې مناقشي او شخړې پیل کېدې او بیا به د ښه شعر د معلومولو لپاره یو حکم یا قاضي ټاکل کېده. د دغو قاضیانو په ډله کې (نابغه ذیباني) چې پخپله هم نامتو شاعرو، ډېر شهرت لري.

اموي خليفه (عبدالملک بن مروان) د شعر په ارزيابي کې پوره مهارت درلود. (مامون الرشيد) هم په نقد کې پوره لاس درلود.

هغو کسانو چې د کره کتنې په برخه کې يې اثار ليکلي دي، ابو عبدالله محمد بن سلام جمحي، ابن قتيبه دينوري، جاحظ، ابوالعباس احمد بن ثعلب، قدامه بن جعفر او نور دي.

په دري ژبه کې ظاهراً (ترجمان البلاغه) د کره کتنې په برخه کې لومړنی اثر ګڼل کېږي.

د دویم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱- د کره کتنې د پیداېښت په باب د پوهانو ترمنځ اختلاف تشرېح کړئ؟

۲- د کره کتنې لومړنۍ نښې نښانې او عملي بېلگې په کوم ځای کې څرگندې شوي دي؟

۳- کومو پوهانو په لرغوني یونان کې د کره کتنې لومړني اشار ولېکل؟

۴- د ارسطو او اپلاتون د کره کتنیزو نظریاتو ترمنځ اختلاف واضح کړئ؟

۵- په لرغوني روم کې کره کتنه څنګه او د چا له خوا رامنځته شوه؟

۶- په عربي نړۍ کې کومو لیکوالو کره کتنې ته ډېر کار کړی دی؟

۷- د فارسي ادب نامتو کره کتونکي څوک دي او کوم اشاريې لیکلي دي؟

۸- کره کتنې په لرغونې دوره کې په ادبیاتو کې کوم تحول راوست؟

۹- ستاسو په نظر په لرغونې دوره کې کره کتنه په سیستماتیک ډول مطرح وه که نه؟

۱۰- لرغونې کره کتنه د هغې دورې د ادبیاتو له ټولیز حجم سره معادله وه تشریح یې کړئ؟

سپارښتنې

- استاد دې له محصلینو وغواړي: د لرغونې کره کتنې، د هغې د گټې او جانبي عوارضو په باب خپل نظر څرگند کړي.
- هر محصل دې د لرغونې دورې د یوه کره کتونکي نظریات تحلیل او و ارزوي.

درېم خپرکی

د کره کتنې پایښت

لکه څنگه چې مو په لويديځ او ختيځ کې د کره کتنې پر تاريخي شاليد لنډه رڼا واچوله او د هغې له لومړنيو مراحلو خبر شو. اوس غواړو د کره کتنې پر دوام او پایښت څه ناڅه رڼا واچوو. دا برخه هم غواړو پر دوو برخو ووېشو؛ لومړۍ به په لويديځ کې د کره کتنې پر دوام، پایښت او څرنگوالي خبرې وکړو او بيا به په ختيځ کې د هغې پر څرنگوالي لنډه رڼا واچوو.

الف- کره کتنه په لویدیځ کې:

تر میلاد مخکې او وروسته څو پېړیو کې کره کتنې په نړۍ، په تېره بیا په یونان، روم او د لویدیځې نړۍ په ځینو نورو برخو کې یو ښه طلايي پړاو تېر کړ. دې پړاو نږدې نیمه زریزه دوام وکړ، خو کله چې په غربي نړۍ کې مذهبي افکارو او یا له هغو څخه افراطي تعبیرونو، د ټولنې بېلابېلې خواوې تر اغېز او انحصار لاندې راوستې، نو د کره کتنې غږ هم چوپ غونډې شو.

د علمي او مذهبي افکارو ترمنځ ټکر او د مذهبي عناصرو مطلق واک ددې سبب شو چې نږدې یوه زریزه، ژوند په ډېرو ډگرونو کې سالمه وده ونه کړي. ادبیات او کره کتنه هم له دې اغېزو څخه لرې پاتې نه شول. په دې موده کې هغه شان کار، ونه شو چې تر میلاده دمخه او وروسته څو پېړیو کې شوی و. دې حالت ان تر منځنیو پېړیو او د رنسانس یا نویوالي تر دورې پورې دوام وموند، کله چې پر غربي ټولنې حاکم مذهبي جریان خپل واک وځواک له لاسه ورکړ، نو ورو ورو په دې برخه کې د پرمختګ او نوښت نوي څرکونه ولګېدل. لکه څنګه چې مو په لرغونې دوره کې ورته اشاره وکړه؛ په یونان او روم کې د کره کتنې موثر جریانونه رامنځته شوي وو او ډېره فرهنګي شتمني راټوله شوې وه. ((د لرغوني یونان او روم دا فرهنګي شتمني یوازې په هغو سیمو کې محدوده پاتې نه شوه، د هغو تاثیرات نورو سیمو ته هم ورسېدل، په تېره بیا په کره کتنه کې

دا تاثیرات ډېر محسوس او څرگند وو. بېلابېلو اروپایي هېوادونو د منځنیو پېړیو له پیل څخه دا تاثیرات راخپل کړل، یو زیات شمېر شاعرانو او لیکوالو، د لیکوالۍ ترڅنګ کره کتنې ته هم مخه کړه.

په زیاتو اروپایي هېوادونو او ژبو کې د (کریټیک - critic) او (کریټیسیم - criticism) اصطلاح وکارېدله، د رنسانس په دوره کې چې اروپا په علمي ډګر کې نوې بریاوې ترلاسه کولې، د (کریټیکوس) نومونه په خپلې پخوانۍ مانا وکارېدله، پر (۱۴۹۲م) کال د (پولي زیانو - poliziano) په نوم یو ایټالوي عالم څرګنده کړه، چې پخوانیو ((گراماتیکو سانو)) صلاحیت درلود چې په ښه ډول د اشارو کره کتنه وکړي او هغوی یې د (کریټیکوس) په نامه نومولې وو. په همدې دوره کې (گراماتیکوس)، (لارښود)، (کریټیکوس)، (کره کتونکی) او (فیلولوګ) (ژبپوه) نومونې ټولې د یو بل پرځای کارېدلې. وروسته بیا (هیومانېستاتو) (بشرپالو) د (کریټیک) او (کرتسیزم) نومونې په ځانګړي ډول د لرغونو متونو د سمون او کره کولو په مانا وکارولې. لکه څنګه چې د اوولسمې پېړۍ د لیکوالو له ډلې څخه د (کاسپر شوپ - kaspar schoppe) په نوم یو لیکوال څرګنده کړه، چې د (کریټیک) دنده یوازې د لیکوالو د اشارو سمون او کره کول دي. (کرتیزم) یې د ارواپوهنې له اساساتو پیل کړ. په دې ډول په نورو اروپایي هېوادونو کې له هغې جملې څخه په ایټالیا او نورو کې د (کرتسیزم) نومونه د هغوی له ژبنيو

غوښتنو سره سمه وکارېدله. تر نولسمې پېړۍ دا کلمه په انفرادي ډول د ځينو لیکوالو او وروسته په ډله ییز ډول د زیاتو لیکوالو له خوا وکارېدله.

په المان کې د (کانت) (۱۷۹۰) د اشارو په یوه عبارت کې د (Kriticism) اصطلاح وکارېدله، (شلنګ) بیا د (کرتسيزم) اصطلاح پر (۱۷۹۲م) کال په فلسفي مفهوم وکاروله.

(جاکوبي Jacobi) پر (۱۸۰۱م) کال، (هیګل) پر (۱۸۱۴م) کال د (kriticismus) اصطلاح د فلسفې په برخه کې د یوه خاص مفهوم لپاره وکاروله.

د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې (الوس ریل Alois Riehl) د دې نومونې پر کارونې لاس پورې کړ.

(لسینګ، هرډر او شینګل) هر یو خپل ځان ته (کرتیک) وایه. (شینګل او آدام مولر Adom muller) ادبي کره کتنې ته زیاته پاملرنه وکړه.

د رنسانس دوره په حقیقت کې هغه دوره ده چې اروپایي ټولنه یې له ډېرو سیاسي، ټولنیزو او فرهنګي بدلونونو سره مخ کړه او یو ځل بیا د پروژوازی دې نوي فرهنګ اروپایي ټولنه د یوناني فرهنګ او علم خواته کش کړه. په لرغوني ادب کې د بشرپالو څېړنې او هغه فکري او صنعتي اصطلاحات چې په دې وخت کې رامنځته شول،

ددې دورې د مفکرینو فکريې د ازاد تفکر لوري ته بوته، پر ټولنیزو اخلاقو او نورو برخو بیا کتنه وشوه، په علمي ډگر کې هم تجربه یي حکمت ته ډېر پام وشو. ایتالیایي هنرمندانو لکه (لیوناردو داوینچی، میکانجلو او رافایل) د ذوق او بنکلا ډېره پالنه وکړه، همدارنګه بشرپالو هم د رنسانس له پوهې سره سم نوې کره کتنه رامنځته کړه، په تېره بیا د لغوي او متني کره کتنې بنسټ یې کېښود، نه یوازې (وارچي، کاستل او ترو) د ایتالیا مخورو د شعر او هنر په باب د نړیوالو پوهانو نظریات وڅېړل، بلکې هالنډي (ارسموس) او نورو هم کره کتنې او د متنونو څېړنې ته ډېره پاملرنه وکړه، همدا کره کتنه او څېړنه ددې سبب شوه چې د اروپا کلاسیک ادبیات ډېر مشر شي او د هغو په لمن کې د (مولیر، کرنی، راسین، شکسپیر، دایدن) او نورو په شان لوی لیکوال راوټوکېږي او نومیالي شي. دې ادبیاتو په حقیقت کې د روم او یونان له فرهنګي شتمنیو الهام اخیسته او د رنسانس دورې د نوښتګرو هلو ځلو ثمره وه.

په هغه پړاو کې چې (فرانس بېکن) د (ارستو) له تفکر څخه د غربي نړۍ د ازادۍ هڅه وکړه، د رنسانس تر تاثیر لاندې کلاسیک ادب لاهم د ارستو د (شعر فن) او دده نورو تفکراتو ته د تعجب په سترګه کتل. ددې دورې کره کتنه لاهم د رنسانس پر لاره روانه وه، د (بېکن او دکارت) نظریاتو لا پرې کوم اغېز نه و کړی. په فرانسه کې

ددې پړاو نوميالی کره کتونکی (بوالو) و. دی د (لافونتین، اسکین او مولیر) په شان یو ښه شاعر هم و. هغه پر پخوانیو قواعدو، په تېره بیا د (ارستو) (د شعر فن) باندې ټینګار کاوه او استدلال یې کاوه، چې دا کار ځکه باید عملي کړو چې د ارستو اصول او قواعد له عقل او منطق سره موافق دي. هغه داسې ګڼله چې په هنر کې د پخوانیو پوهانو د لارې څارنه کولای شي، موږ حقیقت او ښکلا ته ورسوي. د پخوانیو پوهانو د لارې د تعقیب سپارښتنه رومي شاعر (موراس) هم کوله.

په انگلستان کې په (بوالو) پسې، (الکساندر پوپ) هم ددې نظریې ملاتړ وکړ او د کره کتنې په باب یې په یوه منظومه رساله کې خپل نظر څرګند کړ. وروستی سړی چې د پخوانیو پوهانو د ذوق له پلوی څخه یې ګټه پورته کړه هغه (ګوتشد) المانی و.

ده د فرانسوي ادب ځانګړتیا ستایله. دی د (لایپ نیتس وولف) د افکارو تراغېز لاندې و. د شعر او خطابې هنر په باب یې یو کتاب ګوتی هم ولیکه. (ګوتشد) په دې نظر و؛ چې په شعر او ننداره کې باید له نامعقولو او ناباوره شیانو څخه ځان لرې کړو او حقیقت ته باید مخه کړو. په ډاډ سره ویلای شو چې په دې برخه کې د (بوالو) نظریاتو پرده اغېز کړی و، د هغه نظریاتو جنجالونه راټوکول او د پخوانیو او نوښتپالو ترمنځ د ناموافقو نظرونو له څرګندېدو سره سره، ورو ورو نوې پوهې د ادب د خاوندانو پراخو او افکارو

خپل اغېز وښنده. په اتلسمه پېړۍ کې پر دوديزې روزنې ټينگار عملي بڼه خپله نه کړه او د فرانسې انقلاب ته تر نږدې وختونو پورې دې فکر پر شدت سره دوام پيدا کړ. په دې دوره کې د اروپا د پوهانو نظريات په کره کتنه کې د نويو افکارو د ټوکېدو سبب شول. د ساري په توگه د (تامس هابز، جان لاک او کندياک) د نظرياتو پر بنسټ، زياتره پر حس او تجربې ډډه ولگول شوه، د (لايب نيتس او د کارت) د نظرياتو له مخې عقل ته ډېره پاملرنه وشوه او د ايتالوي کره کتونکي (ويکو) له ليدلوري بيا د ښکلا پوهنې قضاوت ته ډېر ارزښت ورکړ شو. دی پوه شو چې دا ډول قضاوت يو ډول پېژندنه ده چې له استدلالي معرفت او تجربه يي معرفت سره توپير لري او د هرې ټولنې هنر نه شي کولای ښکلو قضاوتونو او دوديزو طريقو ته تسليم شي. البته ددې نظر پر وړاندې مخالفتونه پيدا شول. (ولتر) ددې دورې په ادبياتو کې د مبارزې رنګ ورزيات کړ، سربېره پر دې يې د روښنفکرۍ دورې له ژوندون سره د هنر اړيکي ټينګ کړل. (ديدرو) کره کتنه او ادب د ټولنې او اخلاقو د خدمت لپاره وگومارل، الماني کره کتونکي او ليکوال (ليسنګ) بيا د (ديدرو) د لارې د تعقيب ترڅنګ د پخوانيو پر وړاندې ودرېد او د فکر د ازادۍ لپاره يې مبارزه پيل کړه او (نيکلمان) بيا په دې نظر و؛ چې هم اقليم موثر دی او هم ټولنه. دا ډول افکار البته د هغه وخت په اروپايي ټولنه کې دود وو او د کره کتنې پر جوړښت او تحول يې

سخت اغېز وکړ. (نيکللمان) د لرغوني يونان هنرمندانۀ ساده والی او همدارنگه د هغه عظمت د ازادۍ زېږنده گڼل او هغه ته يې د هنري ايډيال په سترگه کتل. د همدې تعبير پر بنسټ، د روښنفکرۍ پر او د ظلم او خرافاتو پر وړاندې ميدان ته ودانگل. (ولتر، روسو او شيلر) هم ددې ډول فکر ملاتړ کاوه او د فرانسې لوی انقلاب د دوی هيلې تمثيل کړې.

(رنه ولک) چې (د نوي نقد تاريخ) په نامه يې په پنځو ټوکونو کې يو څو زره مخيز غټ اثر ليکلی، وايي چې: ((د اتلسمې پېړۍ له نيمايي او د (۱۸۳۰م کال) تر لومړۍ لسيزې پورې د مهال ټول اساسي مسايل چې لا اوس هم موږ ورسره مخامخ يو، نوې کره کتنه يې رانغاړي. دا هغه دوره ده چې په هغې کې د نوې کلاسيکې کره کتنې اډانه، په هغه بڼه چې له پخوانيو دورو څخه په ميراث پاتې وه او په شپاړسمه او اتلسمه پېړۍ کې يې په فرانسه او ايټاليا کې پراختيا موندلې وه، وپاشل شوه. دا د نويو افکارو او تمايلاتو د ظهور زمانه ده چې د نولسمې پېړۍ په پيل کې د رومانتيکي غورځنگونو په بڼه کې څرگند شوي وو.)) (۳۵:۳۲).

په المان کې د (کانت) نظرياتو کره کتنه غښتلې کړه، هغه خپل نظريات د عقلي استدلال پر ستونو ودرولي وو. خو (ژان ژاک روسو) پر ذوق ډډه لگوله. ددې وضعې په پايله کې د (رومانتيزم ښوونځی) رامنځته شو. رومانتيزم، د معمول تصوير پر خلاف نه گڼل و نه

پټنگ او نه شاعرانه منظري سره ارتباط لري او نه تشو خيالونو سره. دا داسې يو ښوونځی دی چې د ژوند واقعیتونو ته گوري او نړۍ ليد يې پرتاکلې فلسفې او رښتینې تعبير او تفسير ولاړ دی. په هر ډول د (کانت او فينمته) نظرياتو د رومانټيزم ښوونځي په جوړونه کې اساسي نقش درلود او (هنر د هنر لپاره) نظريه تر يوه حده د (کانت) پر نظرياتو ولاړه وه. د المان دوه ستر شاعران (شيلر او گوټته) له دې فلسفې څخه برخمن شول او (شلایرماخر) هم د رومانټيزم په پراختيا کې د پام وړ ونډه درلوده. د رومانټيزم جنجال تر (۱۹) پېړۍ پورې وغځېد او دا مهال د نويو ښوونځيو په راتوکېدو سره غلی شو. د (شوپنهاور) د نظرياتو تر اغېزې لاندې چې ويل يې، موږ هېڅکله له بهر څخه د شيانو پر حقيقت نه پوهېږو، هر څومره چې زياته پلټنه وکړو کوم څه نه رسېږو، خو الفاظ او خيالونه چې ژوند ته د فريب له دام پرته بل څه نه دي او دې ته ورته نور نظرونه او همدارنگه د هغه د شاگرد (هاتمان) فکر، د سمبوليزم ښوونځی رامنځته کړ. دې ښوونځي، د عقلي درک پر وړاندې حساسيت او احساس ته اهميت ورکاوه او دې کار د (شوپنهاور او هاتمان) له نظرياتو الهام اخيسته، رمزو او کنايو ته د دې ښوونځي پاملرنه ځينې شاعران بدبينۍ او تشو خيالو ته راکاږل او وروسته د (فرويد) د نظرياتو له امله خبره (سورياليزم) ته ورسېدله.

په سور ریا لیزم پسې په اروپا کې نور ښوونځي لکه (ګزستانسیا لیزم)، دادایزم، ریا لیزم، ناتوریا لیزم) او ګڼ نور ادبي جریانونه او د کره کتنې بهیرونه راوتوکېدل. دې بهیران تر شلمې پېړۍ پورې دوام وکړ. په شلمې پېړۍ کې په نړۍ کې ډول ډول حوادث پېښ شول. په نړۍ کې ګڼ شمېر خونړي جنګونه وشول، سیاسي، ټولنیز، پوځي او نور ډول ډول بدلونونه رامنځته شول، بشر د علم او تخنیک په برخه کې ډېر زیات پرمختګ وکړ. ادبیاتو هم په تېره بیا په غربي نړۍ کې، چې د ډېرو سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو بدلونونو شاهد وه، د (۱۹) پېړۍ تر پایه رسېدو مخکې نوي بڼه خپله کړه. په دې خاطر چې د سمبولیزم، ریا لیزم، سور ریا لیزم او نورو په شان ښوونځي او ادبي جریانونه، چې یوه غټه برخه یې اوس، په ادبي مشاجرو کې مطرح ده، جریان لري. دې حالاتو نور حوادث وژبړول، طبیعي خبره ده چې دې حالاتو پر کره کتنې هم خپل خپل تاثیرات درلودل. په دې پېړۍ کې یو زیات شمېر کره کتونکو د کره کتنې پر ارزونې او د اشارو پر تحلیل لاس پورې کړ. دا نظریات که څه هم یو څه پخوانیو نظریاتو متاثره کړي وو، له بل پلوه یې پخوانۍ تجربې بډایه کړې او یو شمېر نوي شیان یې کره کتنې ته وړاندې کړل. وخت لا اوس هم ددې نظریاتو ټینګښت او دوام ته منتظر دی. د منلو او یا نه منلو په برخه کې یې باید له ډېرې بیړۍ کار وانه خیستل شي. یو ویشتمی پېړۍ ته باید انتظار

وايستل شي، چې کوم يې ګټور او موثر ګڼي. تجربو بنودلې ده چې د تېرو پېړيو کره کتنې او نظرونه هم د هغوی پر خپل وخت او چاپېريال کې له ستونزو او نيمګړتياوو خالي نه وو، خو دې سره سره د هغوی په منځ کې داسې کره کتونکي وو، چې د ادبياتو او کره کتنې په پراختيا کې يې خپله ونډه واخيسته او ځان ته يې لاره خلاصه کړه. د هغوی کار او زيار معاصرانو ته هم د منلو وړ شو او د لويو کره کتونکو په توګه وځلېدل. ددې مسلې د پلي کېدو يوه وسيله په شلمه پېړۍ کې د انساني اړيکو پراختيا او ماشيني وسايلو وده وه.

د يادونې وړ ده چې په شلمه پېړۍ کې د ډول ډول او پېچلو حوادثو حالت، نه يوازې د بديعي اثارو په دودولو او ټوکولو کې خپل رول درلود، بلکې د کره کتنې د ډولونو او طريقو د څرنگوالي په برخه کې يې هم رول درلود. غالباً د نړۍ په ګوت کې چې يو ادبي بنوونځی او يا کره کتنيز جريان رامنځته شوی، تاثير او غبرګون يې پر ډېر لږ وخت په خپل ځای کې څرګند شوی او له هغو سره نوي مسايل يوځای شوي دي.

د شلمې پېړۍ د کره کتنې له ځانګړتياوو څخه يوه داده، چې د دې پېړۍ کره کتنه دا مشخصوي، چې د ادبياتو د پخوانيو لويو ليکوالو نشتوالی او هغوی ته د مراجعې تشيال دی. په حقيقت کې د تېرو پېړيو پر خلاف چې د (پوپ، بوالو، سنت بوو، بيلنسکي) او

نورو اکثر و مثالونو د تېرو ليکوالو د ځواکمنۍ يادونه کوله، هغه کره کتنه چې جريدو، اوونيزو او مياشتنيو کې خپرېده او کله کله يې هغه د مبارزې کره کتنې په نامه يادوله، د يو نوي جمهوري فکر بنسکارندويه شوه. په دې کره کتنه کې پخوانيو ته د مراجعت او فرصتونو د تساوي نشتوالی، ځينې ادبي مشا جرې د کره کتنې له دايرې څخه وويستلې. له کره کتنې څخه دا ډول انگېرنه په واقعيت کې درو مانیک بنوونځي له فکره الهام اخلي.

په شلمه پېړۍ کې د کره کتنې يوه بله ځانگړنه، تطبيقي اړخ ته تمايل دی. د شلمې پېړۍ پر کره کتنې د تطبيقي روح غلبې علت د روابطو پراخوالی، ژباړې، د رسنيو او نورو تبليغي ذريعو زياتوالی دی.

ددې پېړۍ د کره کتنې بله ځانگړنه د فلسفې او ټولنيزو بنوونځيو اغېز دی.

کله چې شعر ددې ډول بهيرونو تر اغېز لاندې راشي، کره کتونکی وغواړي او که نه، په يوه يوه ډول به يې تحليل، ارزونه او قضاوت ددې ډول تمايلاتو تر اغېزې لاندې راځي. نو ځکه خود شلمې پېړۍ کره کتونکی ددې پر ځای چې په ټوليز ډول واقعيتونه وويني، د ادبي پديدو په څېړنه کې د خپلو عقايدو او افکارو تر اغېزې لاندې راځي. غالباً داسې کره کتنې ته لاره اوارېږي چې يوه لوري ته به ژمنتيا ولري. لکه څنگه چې په ځينو برخو کې د وخت د

اخلاقي، ټولنيزو، ارواپوهنيزو او فلسفي بنوونځيو تر تاثير لاندې ده، نو ځكه خو د نوي عصر له فكري او علمي جريانونو پرته د شلمې پېړۍ پر کره کتنه پوهېدنه گرانه ده.

ښه به وي چې ددې پېړۍ کره کتنه د لويديزې نړۍ د کره کتونکو له نظره مطالعه کړو. چې دوی په دې برخه کې څه وايي.

شلمې پېړۍ ته نږدې د کره کتنې په ډگر کې په انگلستان کې د (ماتيو ارنولد) (۱۸۸۸م) تعليمات څرگند وو. د ده بل هېوادوال (والستر پاتر) (۱۸۹۴م) هم په دې برخه کې ښه شهرت درلود. (ارنولد) شعر ته ډېر ارزښت ورکاوه، هغه فکر کاوه چې شعر د انسان د ژوندانه ترجماني کوي. هغه کره کتنه د انسان د فکر محصول گڼله او له کره کتونکي څخه يې هيله کوله چې تل د ځان پېژندنې هڅه وکړي، لوستونکي ته ښه لارښوونه وکړي او خوښي ورته وروبښي. ده هڅه کوله د پخوانيو او معاصرو کره کتونکو د نظرياتو ترمنځ انډول وساتي. (ارنولد) په کره کتنه کې د شاعر او ليکوال د ژوند او احوال او همدارنگه د محيط پېژندنه مهمه گڼله او ښکلا ته يې زياته پاملرنه کوله، خو (والتر پاتر) بيا لذت ته ډېر فکر کاوه او (وسوين برن گو) بيا په خپله زمانه کې (هنر د هنر لپاره) مفکورې ترويج ته زيات کار وکړ. په انگلستان کې د شلمې پېړۍ د لومړيو وختونو له کره کتونکي څخه يو هم (جرج سينتوري) و چې تاريخي او تحليلي کره کتنې ته يې پام وکړ، (کاليريج) بيا د ادبي

اثر په کره کتنه کې (تحلیل) ته زیات اهمیت ورکړ او په خپل اثر (له ادبیاتو سره کره کتنیز چلند) کې یې همدا مسله مطرح کړه. دده کره کتنې تحقیقي بڼه درلودله. (تي. ای هارلم) بیا د ناپېيلي یا بې طرفه نقد توصیه وکړه، ده غوښتل ثابته کړي چې کره کتنه د ژوندانه یوه مهمه برخه ده، ځکه نو باید د ژوندون ورځنیو اړتیاوو ته ځواب ووايي.

(تي، اس، الیون) بیا په خپل کتاب (د شعراو کره کتنې گټې) کې خپل نظر د کره کتنې په باب بیان کړ، هغه نه یوازې کره کتنه د معاصرینو د اشارو د نقد، بلکه د پخوانیو لیکوالو د کره کتنې لپاره هم لازمه وگڼله. د ساري په توگه د (ارستو) په باب یې ولیکل: ((فکر کوم د شعر په باب د ارستو هغه لیکنې چې تر مودې رارسېدلي دي، د یونان د تراژیدۍ د لیکوالو په باب یې زموږ درک لا ډېر ژور کړی دی.)) (الیوت) په شعر کې انځور ته ډېر ارزښت ورکاوه. د انځور تر څنګ یې عاطفه هم مهمه گڼله. دی سره له دې چې د معاصرې نړۍ سړی دی، د خپلو معاصرینو پام د پخوانیو شاعرانو شعرونو او له هغو سره د اړیکو پر ټینګولو ټینګار کوي.

(ورجنیا وولف) (۱۸۸۲-۱۹۴۱م) په کره کتنه کې په دې نظر و، چې د یو هنري او ادبي اثر اهمیت په هغه حالت او احوال کې نغښتی چې دا اثر په کې منځته راغلی دی.

د اثارو پر تاريخي ارزښت سربېره يې د اثر ښکلايز اړخ ته هم پام کاوه.

په فرانسه کې کره کتنې د هغې د پخوانۍ غښتلې سابقې له امله په شلمه پېړۍ کې نوره وده هم وکړه.

د شلمې پېړۍ په پيل کې د (برونه تير، اميل فاگه، ژول لومتر، اناتولي فرانس او گوستاولانسون) نومونه د هر چا په ژبه گرځېدل. (گوستاولانسون) تاريخي او علمي کره کتنې ته ډېره پاملرنه کوله. (اميل فاگه) د فرد حال او د هغه خوی او خلق ته پر پاملرنې ټينگار کاوه. هغه په يوه اثر کې د ليکوال اخلاقي او رواني شېبو ته پاملرنه کوله. (رمي دوگورمون، پيرلاسر او ژلوستر) د فرانسې نور مهم کره کتونکي وو. پر دې سربېره د (ژان پل سارتر) نوم هم د يادونې وړ دی. هغه په کره کتنه کې د يوزيات شمېر ادبي ټولنو پام ځانته راواړوه او ((ادبيات څه دي؟)) نومي اثر کې يې ليکوال او کره کتونکي ته د تعهد او التزام اړتيا روښانه کړه. پر پورتنیو کره کتونکو سربېره (اندره مالرو، البرکامو، اندره ژيد) سره له دې چې لوی او با اعتباره ليکوال وو، کله کله يې کره کتنه هم کړې ده.

په (اسپانيا) او (ايتاليا) کې که څه هم ادبي کره کتنې خپل شور وځوږ درلود، خو د ځينو نورو هېوادونو په انډول ډېره قوي نه وه. په تېره بيا د فرانسې، المان او امريکا په انډول په دې هر هېواد کې ډېر ځواکمن کره کتونکي وټوکېدل. په اسپانيا کې کره کتنه د

هومانیزم یا بشرپالنې د روح تر اغېزې لاندې وه. په ایټالیا کې بیا کره کتنې نسبتاً زیات قوت درلود. په ایټالیا کې (بندتو کروچه، جوانی جنتله) نومیالي کره کتونکي وو. په تېره بیا (کروچه) د ایټالیا کره کتنې کې نوې ساه پو کړه. که څه هم د (کروچه) نقد فلسفي اړخ درلود، خو ښکلا پېژندنې ته یې هم ډېره پاملرنه وکړه.

په شلمې پېړۍ کې په المان کې کره کتنې بیا خپلې ځانگړنې لرلې. په پیل کې کره کتنې د (ناتوریالیزم) پر لیدلوري ولاړې وې. د شلمې پېړۍ په پیل کې (ینرش هارت، ۱۸۵۵-۱۹۰۲) نوم چې اصلاً شاعر او لیکوال و، د کره کتونکو په نوملړ کې راغی. دده ورور (بویوس هارت ۱۸۹۰-۱۹۳۰) د ناتوریالیزم پر اساساتو د ادبیاتو څېړنه کوله. د (هرمان بار ۱۸۲۳-۱۹۴۳) په فعالیتونو سره د ناتوریالیزم اساساتو او اصولو ته زیان ورسېد، د (رومانتیک، سمبولیزم، تعبیر پالنې) او دې ته نور ښوونځي راوټوکېدل او ادبي کره کتنه د نوي رومانتيک ښوونځي اساساتو ته داخل شوه.

(شپتler) او (شتفن گيورگه) په ادبیاتو کې د لویو قالبونو او مضمونونو په لټه کې شول. د (الکساندر شرودر) او (ویلیم شولیس) په شان نورو کره کتونکو د شعر، کیسې او نندارلیک پر کره کتنو پیل وکړ.

د دويمې نړيوالې جگړې په پايته رسېدو او د المان تر تجزيې وروسته له شک پرته کره کتنه په يوه حالت کې پاتې نه شوه، ادبي کره کتنه پر بېلابېلو ليدلورو وويشل شوه.

ادبي کره کتنه په امريکا کې د شلمې پېړۍ له پيل څخه زيات اهميت حاصل کړ. د (نوي نقد) يا تخليقي نقد په باب د (جويل سپينگارن، (۱۸۷۵-۱۹۳۹) نظرياتو خپرېدل د هيومانيزم انگېرنې غښتلې کړې او د (نوي هيومانيت) مفکورې پلويان د نويو معيارونو د پيدا کولو په لټه کې شول. د (ه.ل. نکن) په نامه يو نوميالی کره کتونکی په دې نظر دی چې: ((ژوند لکه څنگه چې دی بايد همغسې انځور شي.)) د نومياليو کره کتونکو په ډله کې يو (عزراپاوند) دی، او (ا. مک ليش) هم کولای شو په دې ډله کې حساب کړو. (مک ليش) د خپلو نورو نظرياتو ترڅنگ هم له يوې خوا د تخيل پر ارزښت ټينگار کاوه او له بلې خوا يې داسې انگېرله چې د شعر د لټې په خاطر د انسان د ټولو هڅو هدف دادی چې د هغه ماهيت بايد پيدا کړي. هغه (د شعر او تجربه) په نوم په خپل اثر کې د شعر د ژوندانه لپاره تخيل ته زيات ارزښت ورکوي.

(مک ليش) د شعر او نورو ادبي ډولونو د کره کتنې په برخه کې د شکل او مانا پيوند په پام کې نيسي. له همدې کبله هغه وايي، ناشونې ده چې کره کتونکی په شعر او يا بل هنر کې مانا ته د رسېدو وسايل، له مانا څخه جلا کړي.

دده په نظر د وسایلو همدا نفس دی چې مانا تضمینوي.

په واقعیت کې په ادبي کره کتنه کې د (عرزا پاوند، مک لیش) او (الیوت) نظریات د (ریچاردز) له نظریاتو سره ورتوالی لري، خو دې سره سره یې د ادبي کره کتنې په باب کتاب (د ادبي کره کتنې اصول) کې لیکلي چې ارزښتونه کولای شو د ارواپوهنې په وسیله وپېژنو. البته له ارزښت څخه دده مقصد انساني تجربې دي. کېدی شي ادبي وي او یا نورې. لکه څنګه چې مویادونه وکړه ده د ارزښت مسالې ته ډېر پام وکړ، په خپل کتاب کې یې له ارزښت سره د نقد اړیکې مشخص کړل.

په هر حال (ریچاردز) د ادبي کره کتنې په برخه کې څرګند رول ولوباوه. کوم څه چې دده په نظریاتو کې راڅرګند شول او د ادبي کره کتنې په اصولو کې د ارزښتونو د نظام یو ډول فلسفه ترې جوړه شوه، همدا نظریه (عرزا پاوند) او (الیوت) د یوه تحلیلي نقد په توګه څرګنده کړه.

د امریکا په ادبي ټولنو کې د (عرزا پاوند) انتقادي کتنې په تېره بیا تر لومړۍ نړیوالې جګړې دمخه مهال زیاتې پراخې شوې. ده د (رومانس روح) په نامه په خپل لومړني انتقادي اثر کې د (ریچاردز) د وینا اساسي جوهر په ساده ډول انځور کړ. په واقعیت کې (ریچاردز، پاوند) او (الیوت) په امریکا کې د (نوې کره کتنې) د بنسټونو اصول او مبادي په خپلو ځانګړو بیانونو سره رامنځته

کړل. د یادونې وړ ده چې د (پاوند) کره کتنې زیاتره عملي بڼه درلودله، نو ځکه خود امریکا د ځوانانو ترمنځ زیاته دود شوه او د منلو وړ وگرځېده. ددې ترڅنګ، هغه طریقه چې په کره کتنه کې د (ریچاردز، پاوند او الیوت) له خوا وکارېدله، دا وه چې کره کتونکی باید د یو اثر د پېژندنې لپاره خپله اثر ته ډېره پاملرنه وکړي، نه هغه چاپېریال ته چې دا اثر په کې ټوکېدلی دی. ځینې نورو کره کتونکو لکه، (تیت آری، بلاکمر او کنت برک) زیاتره د شعر قالب او ظاهري بڼې ته کتل، ځکه (بروکس) او (وان دیک) ددې ساحې ځینو خپرونکو پورتنی اصول د قالب پالنې اصول ګڼل. یو بل امریکایي کره کتونکی بیا ادبي اشار د سیاسي او ټولنیزو مسایلو له نظره څېړل، خو (وی. ال پارینګون) بیا ادبیات د ولسواکۍ د معیارونو له مخې سنجول. ځکه نو په امریکا کې د ادبي کره کتنې جریانونو د ځینو نورو کره کتونکو په رامنځته کېدو سره، له مشخصو ځانګړنو سره دوام پیدا کړ. ((۲۱: ۴۱-۵۱).

ب- کره کتنه په ختیځ کې:

په غربي نړۍ کې د مذهبي افکارو او له مذهب څخه د ناسمو تعبیرونو حاکمیت که څه هم نړۍ نږدې یوه زریزه په تیاره کې وساتله او دې بهیر تر نسانس پورې دوام وکړ، خو شرقي نړۍ په تېره بیا اسلامي نړۍ له دې تیارو څخه تر ډېره حده لرې پاتې شوه. په اسلامي نړۍ کې بیا عربي نړۍ تر ټولو زیاته مطرح ده، دلته غواړو د عربي نړۍ ته تم شو.

۱- کره کتنه په عربي نړۍ کې:

کره کتنه په ختیځ کې اوږد تاریخ او تسلسل لري. دا تسلسل لکه د غربي نړۍ په شان غوڅ شوی نه دی. په تېره بیا په عربي نړۍ کې تر اسلام دمخه او وروسته او بیا هم د اسلامي دورې په بېلابېلو پړاوونو، سیمو او واکمنیو کې کره کتنې خپل شتوالی ساتلی دی، چې مخکې موږ څه ناڅه رڼا پرې واچوله او د مهمو کره کتونکو نومونه مویاد کړل. په ختیځه نړۍ کې په سوونو ژبې او تمدنونه دي، چې د کره کتنې په برخه کې پر ټولو بحث کول د یوه اثر یا خو کتابونو له اوسېلې څخه وځي، خو دلته غواړو هغه ژبې او ټولنې چې له کلتوري، ژبني او ادبي پلوه زموږ له کلتور، ژبې، ادبیاتو سره څه ناڅه ارتباطات لري، په معاصره یا اوسنۍ دوره کې ددې ژبو د کره کتنې پر څرنگوالي او د کره کتنې پر مخکېنانو لنډه رڼا

واچوو. لومړی راځو د عربي نړۍ په تېره بیا د دوی د وینستیايي پېر
کره کتونکو ته.

له هغو ادیبانو او کره کتونکو څخه چې د عربو د بیا وینستیا پېر
د ادبي کره کتنې د بشپړتیا او پرمختیا غورځنگ مخکښان بلل
کېږي، ځینې په لاندې ډول درېېژنو:

۱- احمد فارس الشدياق:

(۱۸۰۵-۱۸۸۷م کلونه) د احمد فارس د ژوند کلونه دي. (فارس
بن يوسف الشدياق) د لبنان د (بعشقوت الکسروانيه) په کلي کې
زېږېدلی دی، له (عين ورقه) مدرسې څخه فارغ شوی. د عمر پر لسم
کال يې شعر ووايه او ډېر هغه کتابونه يې چې د پلار په کتابتون کې
وو، په غور او مينه ولوستل. ډېر بېوزلی و او د کتابونو د نسخو د
ليکلو په اجوره يې گوزاره کوله. کله چې امريکايي عيسوي
دعوتگرو د هغه د پوهې اواز واورېده، مصر ته يې وروغوښت چې
عربي ورزده کړي. په مصر کې هم پر زده کړه بوخت شو او د ((الوقائع
المصريه)) د عربي څانگې د ليکنې کار هم وروسپارل شو. بيا له
مصره پر (۱۸۳۴م) کال (مالتا) ته د امريکايانو په مدرسه کې د
زده کړې او د هغو د خپرونو د تصحيح لپاره ولېږل شو. هلته يې د
مالتا پر تاريخ کتاب وليکه، بيا د کيمبرج پوهنتون د انجيل د
ژباړنې ټولنې، لندن ته وغوښت، هلته يې د دغه کتاب په ژباړه کې

برخه واخيسته او د انگرېزي ټولنې په هکله يې څېړنې وکړې. بيا پاریس ته ولاړ او هلته يې فرانسوي او انگرېزي ژبې ښې زده کړې. له پاریس څخه نورو اروپايي هېوادونو ته ولاړ او خپل يونليک ((كشف المخبا عن فنون اوربا)) يې وليکه. دغه مهال يې د ((الساق على الساق في ماهو الفاريق)) په نامه کتاب هم وليکه. په پاریس کې يې د عثماني پاچا عبدالمجيد په مدح کې قصيده وويله، هغه وروغوښت، خو دغه مهال د تونس ((باي)) (د تونس مشر واکمن) په پاریس کې پرې پېښ شو، د هغه په مدح کې يې د عربي نامتو شاعر کعب بن زهير په تقليد قصيده وويله. کله چې هغه خپل هېواد ته ورسېد، ور وې غوښت او ډېر عزت يې ورکړ. هلته په رسېدو سره د ((الرائد التونسي)) رسمي جريدې د ليکنې ډلې مشر وټاکل شو او د اسلام پر سپېڅلي دين هم مشرف شو، بيا د (احمد فارس) په نامه ونومول شو او په ټولو عربي هېوادونو کې يې په پوهه او ادب کې نوم واړاست. بيا د (آستاني) عظمی صدارت وروغوښت او پر (۱۸۲۰م) کال هلته ورسېد. هلته يې ډېر درناوی وشو او د ((الجوائب)) په نامه ورځپاڼه يې راوايستله. پر (۱۸۸۷م) کال په آستانه کې مړ شو، خو د هغه له وصيت سره سم د بېروت په يوه هديره کې خاورو ته وسپارل شو.

د شدياق په ليکنو او نظريو کې بنسټپالنه ليدل کېږي. د ژوند ناخوالو ډېر ځورولی و. پر هغه چا چې دی يې تنگاو، ډېر په غوسه

کېده او کلک غچ به يې ځنې اخیسته. هغه پر پورته یادو شویو کتابونو سربېره نور ډېر کتابونه هم لیکلي دي.

الف- ټولنیزه کره کتنه يې: (حنا فاکوري) وايي: شدياق سودايي مزاجه و. د خلکو عیبونو او ناوړو کارونو ته به يې حُلق تنگېده او خوراوه به يې، خو چې ملنډې به يې پرې ووهلې، خوښ به شو، وايي چې دده پلار او نور خپلوان عثماني دولت فراري کړي وو، ځمکې يې ور ضبط کړې وې او له ډېرو کړاوونو سره يې مخامخ کړي و، له دې امله دی هم له واکمنو څخه د غچ اخیستنې په لټه کې وو او څنگه چې ځنې وېرېده، د هغو خدمت يې د زړه له اخلاصه نه کاوه. له ديني عالمانو سره يې هم نه وه جوړه، ځکه هغو دده د رایو او تمایلاتو مخالفت کاوه، له بله پلوه څنگه چې يې د خپل هېواد وروسته پاتيوالی د اروپايي هېوادونو له پرمختياوو سره پرتله کړ، نو يې خپل قلم کره کتنې ته وگوماره.

د شدياق کره کتنه، افرادو او ټولنې دواړو ته متوجه وه، هغه به خپلې خبرې په جرايدو کې د ((جمل ادبیه)) تر سرليک لاندې تل په ((من الناس)) پيلولې او د خلکو پر ناوړه خویونو او دروغو ويلو او داسې نورو شيانو به يې نيوکې کولې. د کورنيو په اړه د هغه د رایه وه چې بنسټه د نر له استبداده وژغورل شي او اولاد د والدينو له ناپوهۍ، او همدارنگه په روزنه کې د هغو له ناسمو کړو وړو ازاد

شي. ښځې د (شدياق) په اند د لوی څښتن یو غوره مخلوق دی، د ژوندانه کچه یې باید لوړه شي او په ګټورو پوهنو وپسولل شي.

څنگه چې یې په لویدیځ کې لیدلي وو، چې علم، ښوونه او روزنه هلته پرمخ تللي، نو هیله یې لرله چې دده په هېواد کې هم علم، ښوونه او روزنه هغسې وي، ځکه یې پر خپل هېواد مسلط جهل غنده، تل به یې د خپلو لیکنو له لارې په لویدیځ کې د علمي پرمختیاوو معلومات خپرول او خپل ولس به یې د هغه ځای له نورو اکتشافاتو خبراوه.

ب- ادبي کره کتنه یې: (شدياق) له ادب سره ډېره مینه درلوده او د لرغوني او نوي ادب په اړه یې بشپړ معلومات درلودل. له تقلیدي بندیزونو څخه بهزارو، پر دې اساس یې د عالمانو او ادیبانو پر مروجو اسلوبونو نیوکې کولې، که څه هم دی په خپله نه دی بریالی شوی چې په خپلو ځینو منظومو او منشورو اثارو کې له هغو څخه ځان وژغوري.

څنگه چې هغه په خپلو سفرونو کې د لویدیزو ادبیاتو او اروپایي لیکوالو د اندونو او تعبیرونو په هکله معلومات ترلاسه کړي وو، نو یې د عربي ادبیاتو پر پخوانیو طریقو او متداولو اسلوبونو نیوکې کولې او د عربي نحوې، د هغې له سختو او

مشکلو طریقو، د بیان او بدیع او د هغود اړوندو صنایعو له بې
گټې اسلوبونو څخه یې ناخوښي څرگندوله.

هغه په خپلو لغوي کتابونو کې ځانته بېله لاره غوره کړې وه او د
کلمو ماناوو ته یې ټول پام اړولی و. د کلمې اصل او مانا او د توري
عام مدلول او خصایص به یې پلټل او په دې توګه د ډېرو لغتونو پر
اسرارو داسې پوهېده چې نور ډېر لږ عالمان به پرې پوهېدلي وي.

هغه شعر د مناسباتو له بندیزونو او پخوانیو اسلوبونو څخه
ازاد او له دې امله هغه پر شاعرانو ځور وونکې نیوکې کولې، خو
دې سره سره یې بیا هم ځان له همغو مناسباتو ازاد نه شو کړای.

د نثر پر پخواني دودیز شکل یې هم کلک بریدونه کول او له
پخواني شکل څخه یې د نثر د ازادولو هڅه کوله.

۲- شيخ ابراهيم يازجي:

شيخ ابراهيم يازجي له (۱۸۴۷-۱۹۰۶م) کلونو پورې ژوند کړی دی. د نوميالي پوه او لیکوال، (شيخ ناصيف يازجي) زوی دی. په بیروت کې زېږېدلی. تر تحصیل وروسته یې پر (۱۸۷۲م) کال د ((النجاح)) په نامه جریده راوايستله، بیا له عیسویانو سره (نهه کاله) د (انجيل) د عربي ژباړې پر سمون بوخت شو او د دې ترڅنګ یې د عیسوي پادريانو په غوښتنه د لغتونو کتاب ((الفرائد الحسان من قلائد اللسان)) پر لیکلو پیل وکړ. د بیروت په (بطيرکيه) مدرسه کې یې د ښوونکي دنده هم ترسره کړه او ددې ټولو چارو ترڅنګ یې بېل بېل کتابونه تصحيح او د پلار ځینې نابشپړ کتابونه یې بشپړ او ځینې یې لنډ او خلص کړل. بیا یې د ((نجعة الرائد)) کتاب ولیکه. بیا یې د درېو ډاکترانو په ملګرتیا د ((الطبيب)) په نامه مجله راوايستله، کله چې یې په مصر کې ډېره ازادي ولیدله، د ادب او خپرونې د کارقدر، نو اروپا ته یې سفر وکړ او د ځینو اړتیا وړ سامانونو او شيانو تر برابرولو وروسته مصر ته ولاړ. لومړی یې خپل یوه پخواني ډاکتر ملګري سره یوځای د ((البيان)) په نامه مجله راوايستله، خو یو کال وروسته سره بېل شول او بیا یې پر (۱۸۹۸م) کال د ((الضياء)) په نامه مجله خپره کړه او اته کاله یې د خپلې مړینې ترمهاله وچلوله. هغه پر دې سربېره چې

عالم، شاعر، لیکوال، ورځپاڼه لیکونکی او ویي پوه و، کره کتونکی هم و.

هغه ادبي اثار له مانيز او هنري پلوه کره کول او په دې هکله د نظر خاوند او د سلیم ذوق څښتن و.

۳- سلیمان البستاني:

(۱۸۵۲-۱۹۲۵م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. (سلیمان البستاني) د (لبنان) په (بکشتین) نومي ځای کې زېږېدلی دی. د (بېروت) په (المدرسة الوطنية) کې یې زده کړه کړې او په خپل ځاني کونښن یې انگرېزي، فرانسوي، الماني، يوناني، ايټالوي، اسپانوي، بلغاريایي، هنګري او پرتګالي ژبې زده کړي او په رياضي، کيميا، حقوقو، کرڼه، سوداګرۍ، کانپوهنه او ټولنپوهنه کې یې مالومات ترلاسه کړي دي. عراق او د عربو ټاپو وزمې ته یې سفرونه وکړل او بیا یې په بېروت کې له (سلیم البستاني) سره د (دايرة المعارف) په لیکلو کې برخه واخيسته. بیا بېرته بغداد ته ولاړ، هلته یې له یوې ښځې سره واده وکړ. بیا یې په مصر کې د (هومر) د (ايليډ) منظومه په عربي وژباړله، سریزه او شرح یې پرې ولیکله.

بیا یې پر (۱۹۰۸م) کال د ((عبرة و ذکر)) په نامه کتاب خپور کړ، دې کتاب له هغه سره د هغه د وطنوالو مینه زیاته کړه او د (بېروت) له ولایت څخه پارلمان ته وټاکل شو. بیا د پارلمان د دویم مشر په

توگه انتخاب شو، بیا د عثمانی دولت د استازي په توگه د اروپایي هېوادونو پلازمېنو ته ولاړ. پر (۱۹۱۳م) کال د کرنې او سوداګرۍ د وزیر په توگه غوره شو. دغه مهال یې کونښن وکړ چې عثمانی دولت په جګړه کې برخه وانه خلی، خو چې خبره یې ونه منل شوه وزارت یې پرېښود او د درمنلې لپاره سویس ته وخوځېد. تر جګړې وروسته مصر ته ولاړ، پر (۱۹۲۴م) کال امریکا ته ولاړ، هلته یې د خپلو کډوالو هېوادوالو له خوا تود هرکلی وشو او امریکایانو هم په درنه سترګه ورته کتل، خو وروسته په سترګو ږوند او پر (۱۹۲۵م) کال مړ شو.

د (بستاني) کره کتنه له هغه ځایه چې په هغه کې د یوه رښتیني کره کتونکي اوصاف شته د عربي کره کتنې په غورځنګ کې یو بېل پړاو جوړوي. د هغه پراخه مطالعه د (ایلیډ) پر منظومه باندې د هغه له تعلیقاتو څخه په ګوته کېږي، البستاني د هغو رښتینو پوهانو په سر کې راځي چې د اړتیا وړ معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره یې هر ډول ستونزې زغملي. هغه د (ایلیډ) پر عربي کولو او سپړلو باندې د شاوخوا سلو شاعرانو اشار، د یونان او عربو ډېرې مهمې سرچینې پلټلي، د لاتیني، انګرېزي او فرانسوي ژبو په اشعارو یې استشهاد کړی، د ډېرو کره کتونکو نظریې یې پرې را اخیستي او ډېر جغرافیوي او نور مسایل یې په کې خپرلي او ځای کړي دي.

ددې ترڅنگ يې د (ايليد) په شننه کې له ډېره دقته هم کار اخيستی دی او ډېر کتابونه يې ورته کتلي دي، تردې چې د يوه بيت د موندلو لپاره يې، چې د دليل په توگه يې وړاندې کړی، درست کتاب لوستی دی.

پر (بستاني) باندې د علمي او فلسفي لېوالتيا ذوق دومره غالب و چې هغه به د (هومر) شعر د خپل فلسفي تمايل له مخې خبره او د يوناني او عربي ادب توپيرونه به يې له دغه نظره په گوته کول، په تاريخي، ژبنيو او اخلاقي مسايلو کې يې له زياتې خبرنې څخه کار اخيستی. خو کره کتنه يې د ادبي فنونو، ځيرکتيا او پوهې څخه برخمنه وه.

۴- جرجي زيدان:

(۱۸۲۱-۱۹۱۴م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. (جرجي زيدان) په (بېروت) کې زېږېدلی په (مدرسه ثلاثه اقمار) کې يې څه زده کړه وکړه، بيا په داسې حال کې چې کوچنی و په بېروت کې د نا کراريو او مذهبي شخړو له امله اړ شو، چې سبق پرېږدي او له پلار سره د کورني خرڅ په پيدا کولو کې مرسته وکړي، له علم او ادب سره يې زياته مينه درلوده، ډېر کتابونه يې ولوستل، انگرېزي ژبه او ډېر نور څه يې زده کړل. پر (۱۸۸۱م) کال په بېروت کې امريکايي پوهنتون ته شامل شو او د روغتيايي علومو او درمل جوړولو په

برخه کې ترڅه زده کړې وروسته یې بېرته هغه پرېښود ، بیا مصر ته وخوځېد او د ((الزمان)) د جریدې د خپرولو چارې یې پرغاړه واخیستې، بیا یې پر (سوډان) باندې د انگریزانو د حملې پر مهال د مصریانو او سوډانیانو د ژباړن په توګه دنده ترسره کړه.

پر (۱۸۸۵م) کال بېروت ته لاړ او د ختیځ د علمي ټولنې د غړي په توګه وټاکل شو ، بیا یې انگلستان ته سفر وکړ او بېرته مصر ته لاړ او هلته د تالیف، ژباړې او مجلې لیکلو پر کار بوخت شو. پر (۱۸۹۲م) کال یې د ((الهلال)) مجله راوايستله او ان د خپلې مړینې تر مهاله یې وچلوله.

هغه د تاریخ، جغرافۍ، ادبي او لغوي علومو او کیسو په باب کتابونه ولیکل، مشهور یې ((تاریخ مصر الحديث))، ((تاریخ التمدن الاسلامي))، ((تراجم مشاهیر الشرق)) او ((تاریخ آداب اللغة العربية)) دي.

(جرجي زیدان) د عربي ژبې له هغو معاصرو لیکوالو څخه دی چې ډېر مهم او په زړه پورې کتابونه یې لیکلي، ((تاریخ آداب اللغة العربية)) اثر یې له ډېرو ادبي فوایدو څخه ډک دی او په (الهلا) مجله کې یې علمي، دقیق او معتدل کره کتنیز ذوق ټولو ته څرګند دی.

۵- ابراهيم عبدالقادر المازني:

(۱۸۹۰-۱۹۴۹م) کلونه ددې کره کتونکي د ژوند مهال دی. (ابراهيم عبدالقادر المازني) د هغو کسانو له ډلې څخه چې د عربي کره کتنې وروستی بنسټیز غورځنگ دده د هلو ځلو زېږنده بلل کېدی شي، دې چارې ته يې ځانگړی پام اړولی و او په دې هکله يې ارزښتناک اثار پرې ايښي دي.

دغه مصري اديب د انگرېزي ادب او فرهنگ په باب هم معلومات لرل، هم شاعرو او هم يې کيسې ليکلې. د کره کتنې له کتابونو څخه يې ((الشعر و غاياته)) او ((بشارين برد)) دي. د ليکنو ټولگې يې هم چې د ((حصاد الهشيم)) او ((قبض الروح)) تر سرليکونو لاندې خپرې شوې دي، د کره کتنې په اړه ډېر مواد لري.

۲- عباس محمود العقاد:

(۱۸۸۹-۱۹۲۴م) کلونه د عباس د ژوند کلونه دي. (عباس محمود العقاد) په (اسوان) کې زېږېدلی دی، تر دودیزو زده کړو وروسته مصر ته ولاړ او هلته یې د ((الامة)) له ګوند سره اړیکې ټینګ شول، ورځپاڼو ته یې لیکنې ورکولې او په ازادو مدرسو کې د لوست ورکولو پر کار بوخت شو، بیا چې د ((الوفد)) له ګوند سره یوځای شو (ننه میاشتې) بندي شو. پر (۱۹۳۸م) کال د عربي ژبې د ټولنې د غړي په توګه وټاکل شو. هغه ډېر ګټور اثار لیکلي دي چې له هغو څخه یې ځینې دا دي:

۱- ((الدېوان))، دغه کتاب یې ابراهیم عبدالقادر المازني سره په ګډه لیکلی دی. دا کتاب دوه ټوکه دی او په هغه کې یې د ځینو معاصرو شاعرانو پر شعرونو کره کتنه کړې ده.

۲- ((شعراء مصر و بیئاتهم في الجيل الماضي))

۳- ((ابن الرومي، حياته و شعره))

۴- ((ابو نواس الحسن بن هانئ))

۵- ((هتلر في الميزان))

۶- ((الامام علي كرم الله وجهه))

۷- ((فاطمة الزهراء))

۸- ((فاطمیون))، یې نور اثار دي.

د بیروت (دارالکتب اللبناني) پر (۱۹۷۴م) کال د (استاد عباس محمود العقاد) د اثارو بشپړه ټولگه په دوه ویشټو ټوکونو کې خپره کړه. عقاد چې له معاصرو سترو لیکوالو، کره کتونکو او شاعرانو څخه دی، تر هغه چې مړ کېده د نازیانو، فاشیستانو او بنکېلاکګرو پر ضد یې مقاومت وکړ او په خپلو اثارو کې یې د سمونپالو (مصلحینو) له هلو ځلو سره مرسته وکړه. البته کوم څه چې د ده اثار ځانګړي کوي، هغه دده د حقیقت پلټلو او ازادۍ غوښتلو ذوق دی. ان د ده په اند ((ادب او هنر په خپله د ازادۍ او ازادۍ خوښوونې د اروا پر لور څرګندوی او بیانونوونکی بلل کېږي.))

(عقاد) په کره کتنه کې د شاعرانو او لیکوالو د مهال او چاپېریال بیانونولو ته په ځانګړې توګه پام اړوي. د ((شعراء مصر و بیئاتهم في الجيل الماضي)) په سریزه کې کاري: ((په هر ولس او هر پېر کې د شعر او ادب د کره کتنې لپاره د چاپېریال پېژندلو ته ضرورت دی، خو دا ضرورت د مصر په هکله په تېره بیا کله چې د هغه د تېر توکم د شعر او ادب خبره په منځ کې وي، لا زیات دی.)) هغه په خپله هم په دغه کتاب کې د شاعرانو چاپېریال څېړلو ته ډېر زیات پام کړی دی.

په ((ابن الرومي، حياته و شعره)) كتاب کې يې پر بهرني چاپېريال سربېره د شاعر باطني او اروايي احوالو ته هم پام اړولی دی. دغه کتاب يې له ځينو اړخونو د انگرېزي کره کتونکي او ليکوال (هازليټ) بحث او کره کتنه سړي ته ورپه يادوي او داسې ښکاري چې د دغه کتاب په ليکلو کې به يې د هغه کرڼلاره په پام کې نيولې وي.

۷- محمد حسين هيكل بک:

محمد حسين هيكل بک پر (۱۸۸۸م) کال زېږېدلی دی. نوموړی د مصر او سمهالي کره کتونکی، ليکوال، څېړونکی او ټولنيز منتقد دی، هغه سربېره پر دې چې د نامتو جريدې ((السياسة)) ليکونکی و او په هغې کې يې مهمې او په زړه پورې ليکنې خپرولې، د ادبي او کره کتنيزو ليکنو ټولگه يې هم د (فی اوقات الفراغ) تر سرليک لاندې خپره شوې ده، نور اثار يې دادي: (تراجم مصرية وغربية)، (ثورة الادب)، (ولدي)، (حياة محمد) او (في منازل الوحي).

هيكل بک د مصري ادب د تجدد او تحول له مخکښانو څخه شمېرل کېږي، هغه په مصر کې د فرانسوي ژبې او ادب او د فرانسوي ادبياتو او شاعرانو د اندونو او اسلوبونو د خپرولو لپاره ډېر زيار وايست. دده په اند د ټولو عربي ولسونو معارف او فرهنگ

یودی او ټول عرب باید په ټولو عربي هېوادونو کې د هغود پراختیا او پیاوړتیا لپاره هلې ځلې وکړي.

د هغه په نظر د عربي ادب بیا رغښت مهم کاردی او لاریې هم داده، چې لیکوال د زړو او متروکو بې مانا الفاظو له کارولو ډډه وکړي، ځکه رښتیني ادیب هغه نه دی چې له زړو او مشکلو الفاظو سره بلد وي، بلکې واقعي ادیب هغه دی چې وکولای شي افکار او ماناوې د داسې الفاظو په بڼه وړاندې کړي، چې د دغو ماناوو ښکلا له الفاظو څخه هم احساس او څرگنده شي. له دې امله هر څومره چې الفاظ ډېر ساده وي، هغومره پر غوږو ښه لگېږي او زړه ته نږدې کېږي.

۸- احمد امین:

پر (۱۹۵۳م) کال مړ شوی. (احمد امین) د مصر له معاصرو کره کتونکو او څېړونکو څخه دی. هغه سره له دې چې د عربي ادب او تاریخ په څېړېدو کې یې کارنده ونډه واخیسته، له اروپایي ادب او فلسفې سره یې بلدتیا لرله. د هغه له مهمو اثارو څخه د ((فجر الاسلام))، ((ضحی الاسلام))، ((ظهر الاسلام)) او ((یوم الاسلام)) کتابونو لړۍ ده، چې د اسلام د تاریخ، تمدن او فرهنګ په هکله یې لیکلي او په هغو کې یې د تاریخي کره کتنې اصول او قواعد په ډېر ښکلي ډول کارولي دي. (عمر احمد عثمانی) چې د

دغې لړۍ ((فجرالاسلام)) يې په اردو ژبه ژباړلی دی، د احمد امين د دغو کتابونو په هکله وايي: ((پروفيسر احمد امين د خپلو کتابونو په دغه لړۍ کې د اسلام تاريخ ليکلی دی، نه د مسلمانانو، تر کومه ځايه چې زما فکر کار کوي دغه خبرې موږ ته تر دې وړاندې نه دي ويل شوي. په دغه کتابونو کې به تاسې ووينئ چې اسلام يې د يوه داسې بهاند سمندر غوندې ښوولی، چې خپلې سرچينې ته نږدې بېخي صاف، شفاف او سپېڅلی ښکاري. خو وروسته له يوې او بلې خوا، لښتي او ويالې پرې ګډې شوي او هغه يې اغېزمن کړی دی. که په سطحي کتو ورته وکتل شي، دغه بهرني عناصر عيناَ اسلام ښکاري، خو که لږ څه يې تل ته پام وشي، نو د دغو راغلو لښتو او ويالو اوبه د اصلي سمندر له روانو اوبو څخه ګرد سره بېلې ښکاري. (علامه احمد امين) د اسلام تاريخ په دغسې ژورليد خبرلی دی او په دغه ډول يې د تاريخ خپله دغه لړۍ وړاندې کړې ده.))

(علامه احمد امين) بل کتاب د ((النقد الادبي)) په نامه د کره کتنې د تاريخ او اصولو په هکله ليکلی دی. د دغه کتاب د ليکني کار يې پر (۱۹۵۲م) کال په قاهره کې سرته رسولی دی او له هغه مهاله تر اوسه څو واره چاپ شوی دی. د احمد امين دغه کتاب په کره کتنه کې د هغه د کلونو کلونو تجربې او د مصر په (فواد الاول) پوهنتون کې د دغې موضوع د کلونو کلونو تدريس

محصول دی. د (علامه احمد امین) د لیکنو ټولگه هم د ((فیض
الخاطر)) تر سرلیک لاندې په (اتو ټوکونو) کې خپره شوې، چې د
کره کتنې په هکله گڼې لیکنې په کې شاملې دي.

۹- ډاکتر طه حسین:

(۱۸۸۹-۱۹۷۳م) کلونه دده د ژوند زمانه ده. مصری لیکوال، کره
کتونکی، خپرونکی او اديب (طه حسین) چې د مصر د (مغاغه)
نومي ځای په یوه کلي کې زېږېدلی دی. په کوچنیوالي کې د سترگو
له نعمت څخه بې برخې شو. هغه لومړی د ((الزهر)) په پوهنتون کې
زده کړې ترسره کړې، بیا یې په ((الجامعة الاهلية)) کې لوړو
زده کړو ته دوام ورکړ او د عربي ادب په څېړنه کې یې د ختیځپوهانو
او د نوي فرهنگ د مخکښانو د کړو کارونو زده کولو ته مخه کړه.
بیا فرانسې ته لاړ، لرغوني ادبیات او فلسفه یې ولوستل او د
فرانسې د معاصر ادب په هکله یې پوهه ترلاسه کړه. کله چې مصر ته
ستون شو په ((الجامعة الاهلية)) کې استاد شو. کله چې پر (۱۹۲۵م)
کال ((الجامعة المصرية)) نوې پرانیستل شوه، د هغې د ادبیاتو د
پوهنځي استاد او مشر وټاکل شو. ډېرې لیکنې یې مجلو ته ورکړې
او د ((الوفد)) په اخبارونو کې یې هم سیاسي لیکنې خپرې شوې.
بیا د ((جامعة الاسكندرية)) مشر، ورپسې د پوهنې وزیر او بیا د
((اللجنة الثقافية للجامعات العربية)) رئیس وټاکل شو.

ادبي او کره کتنيزې ليکنې يې ډول ډول او بېخي ډېرې دي. له هغو
څخه يې ځينې دا دي:

۱- (ذکری ابی العلاء) پر دغه کتاب يې پر (۱۹۲۵م) کال د مصر له
پخواني پوهنتون څخه دوکتورا اخيستي ده.

۲- (ابن خلدون و فلسفته الاجتماعية) دغه کتاب يې د (ډي لټ
ډګري) (په ادبياتو کې د دوکتورا) لپاره د (پاریس) د (ساريون)
پوهنتون ته وړاندې کړی دی. (عربي ژباړه يې پر (۱۹۲۵م) کال خپره
شوه).

۳- (في الادب الجاهلي) د دغه کتاب پر خپرېدو ډېر ستر شور
ماشور جوړ شو. ادیبانو او استادانو پر هغه نیوکې وکړې او ډېر
ايرادونه يې پرې ونيول او ويې ويل؛ چې هغه هڅه کړې ده چې د
جاهلي شعر او ادب په نه منلو سره په حقيقت کې د عربو له ټول
ادب، تاريخ، ژبې، دودونو او وياړونو څخه انکار وکړي او د هغه
په رد کې يې ليکنې او کتابونه خپاره کړل.

(ډاکتر زرین کوب) په خپل اثر (نقد ادبي) کې وايي: ((که څه هم په
دغه کتاب کې د طه حسين رايې او عقايد له مبالغې خالي نه دي،
خو کومه غوڅه لهجه، لطيف او ساده بيان چې په هغه کې شته، هغه
ته يې ډېر ارزښت ور په برخه کړی دی او طه حسين به له شکه چې په

عربي نوې کره کتنه کې تازه ساه پوکړې ده او نور کره کتونکي په
تېره نوي ځوانان تر ډېره د هغه تر احسان لاندې دي.))

۴- (حديث الاربعاء) دغه کتاب يې سړي ته د فرانسې د نامتو کره
کتونکي (سنت بوو) اثر (د دوشنبې ليکونه) ورپه زړه کوي. له آره
(طه حسين) په کره کتنه کې د فرانسوي کره کتونکو، په ځانگړې
توگه د (سنت بوو)، (تين) او (برونتير) طريقو ته تمايل لري او د
عربي ادب په کره کتنه کې د هغو د طريقو او اسلوبونو پلوي کوي.
خو له دې سره سره په کره کتنه کې د هغه ډډه يوازې پر علم او عقل نه
ده، بلکې ذوق او عاطفه هم د هغه په کره کتنه کې خپل ځای لري او
دغه ټکي د هغه د کره کتنې له نښگڼو څخه شمېرل کېږي.

۵- (الوان)

۶- (نقد و اصلاح)

۷- (مع المتنبي)

پورتني څلور کتابونه هم د هغه د کره کتنې د ليکنو ټولگې دي،
چې ډېرې کره کتنيزې گټې لري.

۱۰- محمد کرد علي:

پير (۱۸۸۹م) کال زېږېدلی دی. (محمد کرد علي) د (دمشق)
اوسېدونکی او د ادب او څېړنې ډگر ستر سړی دی. د سوريې د

فرهنگ وزیر شو. د ((المقتبس)) مجله يې تاسیس کړه او د دمشق د فرهنگي چارو د ریاست مشري يې هم کړې ده. خو ځله يې اروپا ته سفرونه وکړل. د پېر بڼه استعداد څښتن دی او د تاریخ لیکلو کار يې په بڼه توگه سرته رسولی دی. په ادبي کره کتنه کې يې غالباً د پخوانیو اشخاصو په هکله لیکنې کړي او په خپله د زړه له کومې (د پخواني ژوند د نوي کولو) د غورځنگ پلوی دی. د (کرد) مهم اثار دادي: ((رسائل البلغاء)) (د لرغونو متنونو ټولگه)، ((غرائب الغرب))، ((القديم والجديد))، ((خطط الشام)) (شپږ ټوکه)، ((الاسلام والحضارة العربية)) (دوه ټوکه).

۱۱- زکي مبارک:

(زکي مبارک) پر (۱۸۹۱م) کال زېږېدلی دی. نوموړی د مصر اوسېدونکی او ښکلی او غوڅ اسلوب لري. له شور او ځوږه ډک غنايي شعروايي، مدرنې ادبي څېړنې کوي او خپل شخصي او خپلواک عقايد په کې بيانوي. کله کله داسې مخالفت کوي چې شخصي او خپلواک عقايد په کې بيانوي. کله کله داسې مخالفت کوي او يا له استهزا ډکې لیکنې کوي چې د ځينو د سپکاوي، زړه بد او ي لامل گرځي، دښمني او ناوړه تفاهمات راپاروي. که په لیکنو کې يې يو څه ډېر صمیمیت وای، اثارو به يې ډېر مينوال درلودل.

د (زکي مبارک) مهم اثار: ((حب ابن ابي ربيعه))، ((البدائع))،
((مدا مع العشاق))، ((الاخلاق عند الغزالي))، ((الموازنة بين
العشراء))، ((ذكريات باريس))، ((النثر الفني في القرن الرابع)) (د
ده د هغې رسالې عربي ژباړه ده چې د دوکتورا لپاره يې په فرانسوي
ليکلي او په پاریس کې پر (۱۹۳۱م) کال چاپ شوې ده.)) (وحي
بغداد)) او ((التصوف الاسلامي)) يې نور اثار دي.)) (۲۷: ۴۲۸-
۴۳۹).

د يادونې وړ ده چې د عربي ژبې د ادبياتو په معاصره دوره کې نور
په سلگونو کره کتونکي شته، چې د ټولو پېژندنه دلته ناشونې ده دا
يو څو تنه د بېلگې په توگه ياد شول.

۲- کره کتنه په دري کې:

عربي ژبه او کره کتنه پر پښتو ژبې او کره کتنې خپل خپل تاثيرات لري، زموږ يو زيات شمېر ليکوالو د خپلو ادبياتو په وده کې د عربي ژبې له معنوي پانگې څخه ډېره زياته گټه اخيستي ده. په پښتو ادب کې نږدې (۱۴) شعري فورمونه له عربي ژبې راغلي دي. په پښتو کې د بديع او بيان علم تطبيقي اړخ اکثره د عربي ژبې د بديع او بيان علم څخه الهام اخلي.

زموږ يو زيات شمېر شاعرانو او ليکوالو له عربي ژبې څخه هم په کلاسيکه او هم په اوسنۍ دوره کې گڼ شمېر اثار ژباړلي دي. عربي ژبه لا تراوسه زموږ د ديني نصاب اصلي ژبه ده. د کره کتنې په برخه کې هم له عربي ژبې څخه ځينې کتابونه او ليکنې ژباړل شوي دي.

د عربي ژبې تر څنگ د فرهنگي شتمنيو له پلوه بله بډايه ژبه فارسي ده. په افغانستان او ايران کې په فارسي ژبې گڼ شمېر اثار ټوکېدلي دي. په دې اثارو کې د کره کتنې اثار هم د پام وړ دي. په تېره بيا په ايران کې په دې برخه کې ډېر زيات کار شوی دی. ايرانيانو نه يوازې په خپله د کره کتنې په برخه کې گڼ شمېر اثار ليکلي دي، بلکې دنړۍ په نورو ژبو کې، چې په دې برخه کې کوم اثار ليکل شوي هغه يې ډېر ژر په فارسي ژبه ژباړلي او چاپ کړي

دي. خود ايران په انډول په افغانستان کې په معاصره دوره کې دري کره کتنې ته ډېر کار نه دی شو.

زموږ په هېواد کې د دري ژبې کره کتنه په اوسني مفهوم ډېر اوږد تاريخ نه لري. ادبي کره کتنه په افغانستان کې د دري ژبې د شعراو ادبي نثر په اړه ظاهراً تر (۱۳۱۰ل، ۱۹۳۱م) کال وروسته د مقالو په ليکلو سره تر خپرني لاندې نيول شوې ده. پر همدغه کال نامتو پوه او اديب، (هاشم شايق) د ((منتقد کيسټ و انتقاد کدام؟)) تر سرليک لاندې ليکنې د ((ايينه عرفان)) خپروني د لومړي کال په څلورمه گڼه کې خپره کړه، چې له دغه کال څخه تر اوسه اته لسيزې تېرېږي. وروسته ددې برخې مينه والو خپرونکو د ادبي کره کتنې په بشپړتيا کې ستره ونډه واخيسته.

پر (۱۳۳۲ل) کال د (محمد حيدر ژوبل) ليکنه د ((امکان نقد در ادبيات دري)) تر سرليک لاندې د همدغه کال د (ادب) د مجلې په لومړۍ گڼه کې چاپ شوه. پر (۱۳۴۱ل) کال (پوهاند محمد نسيم نگهت سعیدی)، د (رنه ويلک) او (اوستن واردن) د ((ادبياتو نظريې)) د کتاب ځينې برخې، چې په ادبي کره کتنې پورې اړه لري، له انگرېزي څخه وژباړلې او پر همدغه کال يې د (ادب) مجلې په (پنځمو او شپږمو) گڼو کې خپرې کړې. پر (۱۳۴۹ل) کال د ((بحثهای در زمينه ادبيات)) تر سرليک لاندې يو کتاب چې (پوهاند عبدالقيوم قويم) ليکلی دی، د کابل پوهنتون د ادبياتو او

بشري علومو د پوهنځي له خوا د کابل پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شو، چې په هغه کې د ادبي کره کتنې په هکله هم بحث شوی دی. پر (۱۳۵۴ل) کال یوه بله لیکنه چې (لطیف ناظمي) لیکلې وه د ((نقد مطبوعاتې و دشواریهای آن)) تر سرلیک لاندې د پښتون غږ مجلې په اوومه او اتمه ګڼه کې خپره شوه. پر (۱۳۵۷ل) کال د همدغه لیکوال یوه بله لیکنه د ((چرا از نقد بترسیم؟)) تر سرلیک لاندې د (آریانا) مجلې په لومړۍ ګڼه کې چاپ شوه. پر (۱۳۵۸ل) کال د ((تیوریهای ادبی و نقد ادبی)) په نامه کتاب، چې (پوهاند محمدرحیم الهام) ژباړلی او تالیف کړی دی، د ادبیاتو پوهنځي له خوا د کابل پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شو. پر (۱۳۶۱ل) کال یوه لیکنه د ((نګرشی بر نقد، روند افرینش ادبی و نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د (رهنورد زریاب) له خوا د (عرفان) مجلې په (اوومه) ګڼه کې خپره شوه. بله لیکنه د ((وظیفه آموزشی نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د پوهاند عبدالقیوم قویم له خوا د (عرفان) مجلې په (۵-۶) ګڼه کې خپره شوه. بله لیکنه د ((درباره نقد ادبی)) تر سرلیک لاندې د (بیرنگ کوهدامنی) له خوا په ((مجموعه لکچرهای آموزشی)) کې چاپ شوه. د (رهنورد زریاب) لیکنه دویمه پلا د ((حاشیه ها)) په کتاب کې هم پر (۱۳۶۲ل) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولنې له خوا چاپ شوه.

پر پورته يادو شوو مقالو او کتابونو سربېره نورې ډېرې ليکنې هم په دغه کلونو او تر هغو په را وروسته کلونو کې د هېواد په مجلو، ورځپاڼو او جريدو کې د ادبي کره کتنې په هکله چاپ شوي دي. دغه راز په دې اړه سيمينارونه او د کيسو او شعر لوستلو او د هغو د کره کتنې غونډې هم جوړې شوې دي. چې د ځينو بهيرونه له راډيو او ټلويزيون څخه هم خپاره شوي او په دې توگه د ادبي کره کتنې بهير ورځ تربلې وده او پياوړتيا وموندله.

د دري ژبې د ادبي کره کتنې په هکله پر پورتنیو ادبپوهانو سربېره يو شمېر نورو ادبپوهانو لکه (پوهاند ډاکتر جاويد)، (پوهاند غلام سرور همايون)، (استاد واصف باختري)، (پويا فاريابي)، (عبدالرازق رويين)، (سرور انوري)، (نيلاب رحيمي)، (پرتو نادري) او ځينو نورو هم د قدر وړ کار کړی دی.

پياوړي استاد (پوهاند عبدالقيوم قويم) چې له درېو لسيزو را په دې خوا يې د کابل پوهنتون په ادبياتو پوهنځي کې د دري ژبې او ادبياتو په څانگه کې د ادبي کره کتنې، ادبي نظريې او ادبي فنونو او ادب تاريخ درس ورکړی او ددې برخې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي، هم د ((نقد ادبي)) په نامه يو په زړه پورې کتاب ليکلی دی، چې تراوسه پورې څو ځله چاپ شوی دی. (۲۷: ۴۶۱-۴۶۳).

البته په ايران کې په سلگونو کره کتونکو د فارسي کره کتنې لپاره ډېر کار کړی دی. هم د ژباړې له لارې او هم په خپله د کره کتونکو د

اټارو له پلوه. (داکتر رضا براهني، شفيع کد کني، داکتر زرینکوب، رضا سيد حسيني او نور) يوازې د ايران نه، بلکې د سيمې په کچه غټ کره کتونکي گڼل کېږي.

۳- کره کتنه په اردو ژبه کې:

اردو ژبه بله هغه ژبه ده چې زموږ په گاونډ کې په سوونو مليونو وگړي پرې گډېږي او اوس د نړۍ له ډېرو گڼو ويونکو ژبو څخه گڼل کېږي. که څه هم اردو ژبه د پخواني ادب د کارونې ډېره اوږده سابقه نه لري، خو له کوم وخته چې دا ژبه د رسنيو، حکومت، هنر او سياست ژبه شوې، نو ډېر چټک پرمختگ يې کړی دی.

د اردو ژبو په سيمو کې د ولسواکۍ او تمدن چټکې ودې د دې ژبې پراختيا او په تېره بيا د کره کتنې عامېدلو ته لاره واره کړه. دلته غواړو په اردو ژبه کې د کره کتنې پر څرنگوالي او څومره والي او همدارنگه د لويو کره کتونکو په باب لنډه رڼا واچوو:

يو- د اردو کره کتنې لومړنۍ بېلگې:

دا چې په اردو ژبه کې له (وجهي) څخه تر (حسرت موهاني) پورې هر ښه شاعر د کره کتنې يو ښه شعور هم لري، خو څنگه چې په شعر کې (قافيې)، (رديف) او د (وزن) قيد د خيال په بيان او پرله پسې

څرگندونه کې ستونزې پيدا کوي، له دې امله تر شعر لا په تذکرو،
 بياضونو، تقريظونو، ديباچو او داسې نورو ليکنو کې د کره کتنې
 پانگه له پيله په ډېره څرگنده توگه موجوده ده. ځکه نو موږ د اردو
 ژبې پر لرغونې شعري پانگې باندې د پوهېدلو او د هغې د خپرلو
 لپاره د لرغونو کره کتنيزو اندونو د راسپړلو په لټه د اردو شاعرانو
 د تذکرو پاڼې را اړوو.

دوه- د اردو ژبو شاعرانو تذکرې او د کره کتنې لومړني څرکونه:

د اردو ژبې د شاعرانو تذکرې د دې ژبې پخوانۍ او ارزښتناکه
 ادبي پانگه ده او په دې ژبه کې د کره کتنې بنسټ د همدغو تذکرو
 په مټ ايښودل شوی دی. په دغو تذکرو کې چې د کره کتنې بېلگې
 ترلاسه کېږي، هغو ته سمه او بنسټيزه کره کتنه ويل ستونزمنه خبره
 ده، خو هغه د اردو کره کتنې لومړۍ کرښې خامخا بلل کېدی شي.

د هند پر نیمه وچه باندې تر انگرېزي واک دمخه، اردو ادب له
 عربي او فارسي ادب څخه اغېزمن و او ددغو دوو ژبو ادبپوهانو تر
 لفظ مانا ته زيات ارزښت ورکاوه. د شاعرۍ د کره کولو لپاره يې
 معاني، بيان، بديع، عروض او قافيې ته مراجعه کوله. د کره کتنې
 دغه معيار پخوانۍ اردو کره کتنې هم خپل کړ او ددغو پوهنو له
 مخې يې شعر او ادب خپرل کېده. لکه د فصاحت، بلاغت، تشبيه،

استعارې، لفظي صنعت، معنوي صنعت، سلاست، روانۍ، خوږ لهجې، خوږ ژبې او جادو کلامۍ غوندي الفاظو او اصطلاحاتو کارونه د کره کتنې په پخوانيو خيالونو کې عامه شوه.

د (مير) تذکره چې وکتل شي د هغه د کره کتنې بصيرت به ومنل شي. هغه تر عام دود تېر شوی، بې پرې رایه ورکوي او په کره کتنه کې مراعت نه کوي. په (نکات الشعراء) کې چې د (مير) د کره کتنې کومې نظريې او ډل شوي دي، د هغو لنډون دادی: ((شاعري يوازې د گل او بلبل بيان نه دی، له دې پرته نور ډېر شان هم بيانوي. د شاعر د نويو اندونو په اړخ کې د ژبې ښکلا هم بايد په پام کې ونيول شي او د الفاظو په ټاکلو کې ډېر احتياط وشي. د بيان سوچه والی او د الفاظو او محاورې سمون ته پاملرنه ډېره ضروري ده. د فصاحت او بلاغت اصول هېڅ ډول نه ښايي چې له پامه وغورځول شي.))

د (مير) په کره کتنه کې چې تر ټولو لويه ځانگړتيا تر سترگو کېږي، هغه دده ترخې خبرې دي. دده لهجه زياتره تونده او کره کتنه يې له طنزه ډکه وه. (حاتم) غوندي ستر شاعر هم دده له طنز او خندا څخه لرې نه و پاتې شوی.

(مصحفي) په خپلو تذکرو کې سوچه او ساده ژبه وکاروله. هغه د لفظونو تور نه غور او، بلکې په څرگندو الفاظو به يې رایه ورکوله. د هغه کره کتنه يوازې تر سترو شاعرانو محدوده وه. خو رایه يې کره او متوازنه وه، په قضاوت کې هغه تر (مير) وړاندې دی. هغه له

خپلو حریفانو څخه غچ نه اخیست، بلکې د هغو پرویناوو به یې هم
 نیاومنه رایه ورکوله. (مصحفي) د (انشا) له شاعری سره جوړ نه و،
 خو کله چې د هغه پروینا باندې د رایې ورکولو وخت راغی، نو له
 دیانته یې کار واخیست او د هغه وړتیا یې وستایله او دا یې هم
 ولیکل چې (انشا) په کم عمر کې په درېو ژبو شعر وایه، خو
 ځانګړې پام یې اردو ته اړولی و. د هغه مثنوي ((وریجې او شیدې))
 د روانې ژبې او فصاحت ډېره ښه بېلګه ده. (مصحفي) له (بقا) سره
 دوستي درلوده، خو هغه د (بقا) د شاعری پر نیمګړتیاوو پرده ونه
 غوړوله. (مصحفي) د خپلو هممهالو په اړه سوچه او کره رایې
 ورکړې دي. د (سودا) د غلطیو او توارد یادونه یې هم کړې ده، خو د
 هغه روانه طبع یې هم ستایلې ده او هغه یې د اردو قصیدې ((لومړۍ
 انځورګر)) بللی دی. هغه په خپلو تذکرو کې ځوان شاعران هم له
 پامه نه دي غورځولي. د خپلو شاګردانو د ښېګڼو او نیمګړتیاوو په
 هکله هم بې پرې رایه ورکوي. د خپل شاګرد (آتش) په هکله یې
 وړاندوینه کړې چې: ((که عمر وفا ورسره وکړي، نو د خپل مهال له
 وتلو شاعرانو څخه به یو دی وي.)) خود خپل بل شاګرد (رنگین)
 بې علمي یې منلې ده.

(شیفته) د خپل پېر بل باشعوره او پوخ کره کتوکی دی. د هغه
 یوه کارنامه دا هم ده چې هغه په ((گلشن بې خار)) کې د شاعرانو
 مستند حالات او غوره ویناوې راغونډې کړي او د هغو د راتلونکي

کره کتنې لپاره يې لار اواره کړې ده. (شیفته) ژور کره کتنیز نظر درلود، هغه د (میر) غزلې د هغه تر قصیدو بڼې بولي او د (سودا) په هکله يې لیکلي چې د هغه غزل تر قصیدې او قصیده تر غزل ښه ده. د (مصحفي) د منتخبو اشعارو ښېگڼې يې ستایلي دي. (غالب) هم د (شیفته) د کره کتنې نظر مانه، په یوه فارسي شعر کې (غالب) ویلي دي چې که زما کوم شعر د (مصطفی خان شیفته) خوښ نه شو، نو زه هغه په خپل دېوان کې نه پرېږدم. په دې کې مبالغه شوې ده، خو چې څوک (گلشن بې خار) مطالعه کړي، د شیفته د کره کتنې بصیرت به هرومرو ومني.

د اردو ژبې په شعر کې د کره کتنې لومړنۍ بېلگه د (وجهي) په (قطب مشري) مثني کې لیدل کېږي او په تذکرو لیکونکو کې لومړنۍ کره کتونکي (میر) بلل کېږي.

لکه څنگه چې (میر تقی میر) په شاعري کې د استاد درجې ته رسېدلی دی. دغسې په تذکره لیکنه کې د لومړیتوب له امله لومړی کره کتونکي هم بلل کېږي.

په هر ډول د څېړنو له مخې د (میر تقی میر) تذکره ((نکات الشعراء)) تراوسه تر ټولو لومړنۍ تذکره بلل کېږي، په دې کې د (۱۰۲) تنو اردو ژبو شاعرانو یادونه شوې ده. د (مولوي عبدالحق) د استدلال له مخې دغه تذکره پر (۱۷۵۲م) کال لیکل شوې ده. دغه تذکره (ډاکتر عبادت بریلوي) پر (۱۹۸۰م) کال په لاهور کې چاپ

کړه. هغه په خپله سريزه کې ليکي چې (مولوي عبدالحق) هغه له خپلې سريزې يوځای د (۱۹۳۵م) کال په جون کې د اورنگ اباد (دکن) له (انجمن ترقي اردو) څخه خپره کړه.

د (مير) او (حميد الدين) تر تذکرو يو کال وروسته د اردو ژبو شاعرانو (درېيمه تذکره) د (فتح علي حسين گرديزي) ((تذکره ريخته گويان)) ده. چې د (۹۸) شاعرانو يادونه په کې شوې ده، له هغو څخه د (۲۵) تنو شاعرانو يادونه (مير) نه ده کړې. تردې وروسته د اردو تذکرو شمېر ډېر شوی دی. (سيد وقار احمد رضوي) په خپل ((تاريخ نقد)) او (سلیم اختر) په ((اردو ادب کې مختصر ترين تاريخ)) کې د څه د پاسه (پنځوسو) تذکرو نومونه ياد کړي دي، خو دغه تذکرې تقريباً ټولې په فارسي ژبه دي. يوازې د (ميرزا لطف علي) تذکره (گلشن هند) ((۱۸۰۱م) لومړۍ تذکره ده، چې په اردو ليکل شوې ده.

د کره کتنيزو رايو له پلوه تر (مير) وروسته د (مصحفي) (تذکره هندي گويان) د (مير حسن) (تذکره شعراي اردو) او د (شيفته) (گلشن بې خار) ډېر ارزښت لري. د شيفته تذکره پر (۱۸۳۵م) کال بشپړه شوې، خو وروسته خپره شوې ده. په دې تذکره کې د (۲۴۴) تنو شاعرانو يادونه شوې ده. دا تذکره د (گلشن بې خزان) په نامه پر (۱۸۴۵م) کال (غلام قطب الدين باطن) په اردو ژباړلې ده.

د (۱۸۵۷م) کال د ازادۍ د جگړې په پایله کې له بده مرغه مسلمانان مات او انگرېزي بنکېلاک واکمن شو. په دې اوښتون کې نه دا چې د مسلمانانو ځانونه، شته، عزت او ناموسونه قرباني شول، بلکې د انگرېزي بنکېلاک په بري او شتون کې د پخواني فرهنگ او اسلامي تمدن مرگ هم تر سترگو شو. په دغه حال احوال کې د نورو هڅو ترڅنګ د ادب نامتو وگړو ادب ته هم پام وړاوه او په دې لټه کې شول چې په ادب کې ژوندي پاتې کېدونکي عناصر په گوته کړي. دغه مهال د لويديځ نوې ادبي کره کتنه له پياوړي او ځواکمن روايت سره رامنځته شوې وه. دغه روايت د خپل طبيعت او معيار له مخې نه يوازې د هند د نيمې وچې د ادبي کره کتنې، بلکې د ختيځ د ادبي کره کتنې له معيار او مزاج سره سر نه خوړ. د دغه نوي بهير تر اغېز و لاندې د نوو اندونو يو شمېر ادبي کره کتونکي رامنځته شول چې په هغو کې څرګند نوم د (خواجۀ الطاف حسين حالي) دی. (حالي) د اردو کره کتنې لومړنی باقاعده کره کتونکی بلل کېږي او د هغه کتاب (د شعر او شاعرۍ سريزه) د اردو ادبي کره کتنې لومړنی معياري کتاب دی.

درې- د اردو ادب منځمهال پېر:

د (سر سيد احمد خان) تر غورځنګ وروسته تر (۱۹۳۲م) کال پورې، يا د هند تر پرمختيا خونې غورځنګ دمخه موده، له دې

امله چې په دغه موده کې په ادب کې کوم بنسټيز ادبي غورځنگ نه و رامنځته شوی د اردو ادب منځمهالی پېر بلل کېږي.

په دغه پېر کې د ادب د نورو اصنافو په پرتله کره کتنې ته ځانگړې پاملرنه نه ده شوې، خو د (مولوي عبدالحق)، (نياز فتح پوري) او (ډاکټر عبدالرحمن بجنوري) د ليکنو په بڼه کې د موضوعاتو او اسلوبو تنوع احساسېږي. بيا (مولوي عبدالحق) لومړی محقق او بيا کره کتونکی بلل کېږي. (عبدالرحمن بجنوري) د (محاسن کلام غالب) په کښلو سره د اروپا له نامتو شاعرانو سره د هغه په پرتلنې سره، د غالب د کلام بڼپکښې جوتې کړې دي، په دې ډول د هغه دغه کتاب د ((د پرتليزې يا تقابلي کره کتنې) يوه څرگنده بېلگه گڼل کېدی شي. (نياز) د کره کتونکي په توگه عصري کره کتنه له هره پلوه اغېزمنه کړې ده. پردوی سربېره د (مهدي الافادي)، (وحيدالدين سليم)، (عبدالاسلام ندوي)، (کليم الدين احمد) او نورو نومونه هم د يادونې وړ دي.

څلور - پرمختيا خوښی ادبي غورځنگ:

هر نوی ادبي غورځنگ له خپل مهال څخه بېل د متصادم يا منفرد ادب د تخليقولو له امله پخوانی کره کتنيز معيار ناکافي گڼي او د ځان لپاره نوې کره کتنې رامنځته کولو ته اړ کېږي. پردې بنسټ د اردو د پرمختيا خوښو تخليقاتو د کره کولو او له دې سره

سره د پخوانيو اسلوبونو او رواياتو د خپرلو او پلټلو لپاره چې کومه نوې کره کتنه له (۱۹۳۲م) کال څخه رامنځته شوې، هغه د خپلو اصولو او قوانينو له مخې مارکسيستي (کمونستي يا اشتراکي) کره کتنه ده. ددې کره کتنې بنسټ د (پريم چند) له وينا څخه کېښودل شو. دده تر وينا دمخه ليکنې زياتره تبليغي وې. (پريم چند) اعلان کړه چې: ((د اديب موخه خوښي، د مجلس تودېدل او تفريح نه بلل کېږي. ادب په هېواد پالنه او سياست پسې تلونکي حقيقت نه دی، بلکې داسې حقيقت دی چې ددې دواړو په مخ کې د يوه نيسي او وړاندې درومي.))

د هر غورځنگ په پيل کې د نظريې او ډلو پر مهال نظرياتي مباحث او شخړې هم رامنځته کېږي. له دې امله د کره کتونکو لومړنۍ ډله ډېر ارزښت لري. لکه چې د دغه غورځنگ په مخکښانو کې (سجاد ظهير)، (ډاکټر عبدالعليم)، (مجنون گورکپوري)، (احتشام حسين) او (ډاکټر اختر حسين راي پوري) يادېږي. له دوی څخه ځينو د نظرياتي کره کتنې په ترڅ کې ډېر څه وليکل. وروسته (سردار علي جعفري)، (ممتاز حسين)، (عزيز احمد)، (باري) او نور هم له دې ډلې سره يوځای شول او د ډيالکتيکي ماترياليزم په رڼا کې يې د ادب او ټولنې د اړيکو د جاج اخيستلو په ترڅ کې د هنر او هنرمند حيثيت او اهميت وټاکه. د اردو کره کتنې په تاريخ کې دغه پېر ځکه ارزښت لري چې يوازې مارکسيستي کره کتنې د يوه بنسټيز

ښوونځي ښه غوره کړه او له دې پرته د کره کتنې نورې ټولې نظريې
يوازې د انفرادي تمايلاتو حيثيت لري.

د پرمختيا خوښي غورځنگ په پيل کې د بنسټپالنې په ځوږ کې
له پخوا سره د بېلتون تمايل، په څرگنده ښکارېده او له (مير) څخه
نيولې تر (غالب) پورې ځينې ښه شاعران يوازې په دې گناه چې په
طبقاتي جگړو کې يې په هېڅ ډول برخه نه ده اخيستې، ټول له پامه
ولوېدل.

د پاکستان د رامنځته کېدو پر مهال د (سيد عابد علي عابد)،
(مولانا صلاح الدين احمد) او تردوی وروسته د (نياز فتح پوري)
کره کتنه په ادب کې د ښکلا پېژندنې پر ارزښتونو او د امريکايي
کره کتونکي (جويل سپينگارن) پر تاثيراتي کره کتنه منحصره وه،
خو د اردو ژبې په مشرو او معاصرو کره کتونکو کې زياتره هغه
ښاغلي دي چې مشکله ده څوک يې په ځانگړې توگه د کره کتنې له
کوم مسلک سره وتړي. لکه (خليفه عبدالحکيم)، (ډاکتر تاثير)،
(حميد احمد خان)، (ډاکتر سيد عبدالله)، (ډاکتر محمد احسن
فاروقي)، (وقار عظيم)، (ممتاز شيرين). تردوی وروسته نور
کره کتونکي لکه: (ډاکتر ابوالخير کشفی)، (سحر انصاري)،
(ډاکتر خواجه محمد ذکريا)، (جيلاني کامران)، (انيس ناگي)،
(جميل جالبي)، (ډاکتر وزير اغا)، (فتح محمد ملک)، (ډاکتر
سهيل احمد)، (احمد همداني)، (ډاکتر طاهر تونسوي)، (شېرزاد

منظر)، (انوار احمد)، (نجيب جمال) او داسې نور ډېر د يادونې وړ
نومونه دي. د کره کتنې په اړخ کې د (اقبال پېژندنې) او (غالب
پېژندنې) ماهرين هم شته، خو د ليکنې د اوږدوالي له امله د هغو له
يادولو ډډه کېږي.

په اردو ژبه کې د کره کتنې او څېړنې په هکله لږ کار کېږي، خو
څه چې کېږي د معيار او ارزښت له پلوه بشپړ دي، چې دا لويه خبره
ده. هسې هم د کره کتنې لپاره د ځانگړي ذهني روزنې، د مطالعې د
پراختيا او زيار اړتيا ده چې دا د هر چاپه وس کې نه ده. ((
(۴۸۲-۴۲۵:۲۷).

د درېم څپرکي لنډيز

په لويديځ کې په منځنيو پېړيو کې علم و ادب اکثره د کليسا تر انحصار لاندې و، نو ځکه پردې مهال په شعر و ادب او په تېره بيا په کره کتنې کې د پاملرنې وړ پرمختګ ونه شو. دې پر او ان تر رنسانس مهاله دوام وکړ.

د رنسانس په دوره کې چې اروپا په علمي ډګر کې نوې برياوې ترلاسه کولې، (کرتیکوس) نومونه په خپلې پخوانۍ مانا وکارېدله. پر (۱۴۹۲م) کال يو ايتالوي عالم (پولي زانيو) د کره کتنې په باب څرګندونې وکړې. وروسته (بشرپالو) د (کريټک) او (کرتسيزم) نومونې په ځانګړي ډول د لرغونو متونو د سمون او کره کولو په مانا وکارولې.

وروسته بيا (کانت)، (شلنګ)، (جاکوبي) او (هيګل) دا اصطلاح وکاروله.

په نولسمې پېړۍ کې (الوس ریل) پر دې نومونې لاس پورې کړی
او تر دې وروسته نورو ګڼو لیکوالو دا اصطلاح د کره کتنې په
مفهوم وکاروله. تر دې وروسته (شیگل او اګلام مولر) ادبي
کره کتنې ته زیاته پاملرنه وکړه.

د رنسانس په دوره کې (بشرپالو) د لغوي او متني کره کتنې
بنسټ کېښود.

په انګلستان کې په (بوالو) پسې (الکساندریوپ) او په المان
کې (ګوتشد) د کره کتنې لړۍ پسې وغځوله. (ګوتشد) په دې نظر و
چې په شعر او ننداره کې باید له نامعقولو او ناباوره شیانو څخه
ځان لرې کړو او حقیقت ته باید مخه کړو.

د فرانسې انقلاب ته په ورڅېرمه وخت کې د اروپا د پوهانو
نظریات په کره کتنه کې د نویو افکارو د ټوکېدو سبب شول. د
(تامس هابز، جان لاک او کنډیاک) د نظریاتو پر بنسټ زیاتره پر
حس او تجربې ډډه ولګول شوه. د (لایب نیتس او دکارت) د نظریاتو
له مخې عقل ته ډېره پاملرنه وشوه او د ایټالوي کره کتونکي
(ویکو) له لیدلوري بیا د ښکلا پوهنې قضاوت ته ډېر ارزښت ورکړی
شو.

په المان کې د (کانت) نظریاتو کره کتنه غښتلې کړه. (ژان ژاک
روسو) پر ذوق ډډه ولګوله. د دې وضعې په پایله کې د (رومانتیزم

ښوونځی) رامنځته شو. رومانټیزم د معمول تصویر پر خلاف نه گل و نه پتنگ او نه شاعرانه منظري سره ارتباط لري او نه تشو خیالونو سره. دا داسې یو ښوونځی دی، چې د ژوند واقعیتونو ته گوري او نړۍ لید یې پر ټاکلي فلسفې او رښتیني تعبیر او تفسیر ولاړ دی.

د (فروید) د نظریاتو له امله خبره (سور ریالیزم) ته ورسېدله. په (سور ریالیزم) پسې په اروپا کې نور ښوونځي لکه (ګرستانیا لیزم، ریالیزم، دادایزم، ناتوریا لیزم) او ګڼ نور ادبي جریانونه او د کره کتنې بهیرونه راوټوکېدل او ان تر شلمې پېړۍ یې دوام وکړ.

په شلمې پېړۍ کې کره کتنې بېلابېل اړخونه پیدا کړل. ددې پېړۍ د کره کتنې یوه ځانګړنه د هغې تطبیقي اړخ دی. ددې کار علت د روابطو پراخوالی، ژباړې، د رسنیو او نورو تبلیغي ذریعو زیاتوالی دی. ددې پېړۍ د کره کتنې بله ځانګړنه د فلسفې او ټولنیزو ښوونځیو اغېز دی.

په شلمه پېړۍ کې په انگلستان، فرانسې، المان، امریکا او نورې لویډیځې نړۍ کې ګڼ شمېر کره کتونکي راوټوکېدل او په کره کتنې کې نوي نظریات رامنځته شول.

په عربي نړۍ کې، احمد فارس الشدياق، شیخ ابراهیم یازجي، سلیمان البستاني، جرجي زیدان، ابراهیم عبدالقادر المازني، عباس محمود العقاد، محمد حسین هیکل، احمد امین، ډاکتر طه

حسین، محمد کرد علي، ذکي مبارک او نورو ډېر کره کتنيز اشار
وليکل. په ايران کې ډاکتر رضا براهنی، شفيع کدکني، ډاکتر
زرينکوب، رضا سيد حسيني او نور د ايران غټ کره کتونکي دي. په
اردو ادب کې هم کره کتنې ته ډېر کار کړی دی. (مير تقی میر)،
(مصحفي)، (مصطفی خان شيفته)، (مهدي الافادي)، (وحيد
الدين سليم)، (عبدالسلام ندوي)، (کليم الدين احمد) او ځينې نور
د اردو ژبې مهم کره کتونکي گڼل کېږي.

د درېم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- په فرانسه کې د معاصرې کره کتنې مخکښان څوک دي؟
- ۲- په معاصره کره کتنې کې الماني کره کتونکي څوک وو او نظريات يې څه وو؟
- ۳- په امريکا کې معاصره کره کتنه څنگه رامنځته شوه؟
- ۴- د معاصرې او پخوانۍ کره کتنې ترمنځ اړيکي تشرېح کړئ؟
- ۵- په شلمه پېړۍ کې د انگلستان، هسپانيې او ايټاليا د کره کتونکو نومونه واخلئ؟
- ۶- د عربي ژبې ادبيات او کره کتنه پر پښتو ادبياتو څه اغېز لري؟
- ۷- د ايران نوميالي کره کتونکي څوک دي؟
- ۸- په افغانستان کې د دري ژبې نوميالي کره کتونکي څوک دي؟
- ۹- په اردو ژبه کې د معاصرې کره کتنې څرک چيرته ليدلای شو؟
- ۱۰- د اردو ژبې معاصر کره کتونکي څوک دي؟

سپارښتنې

- محصلين دې د عربي ژبې د معاصرې دورې يو يو کره کتونکی وپېژني.
- محصلين دې له گاونډيو ژبو سره زموږ د ژبې ادبي-کره کتنيز اړيکي د خپلو علمي سيمينارونو له لارې تشریح کړي.

خلورم خپرکی

کره کتنیز او ادبي ښوونځي

د کره کتنې په بېلابېلو چاپ شويو اثارو کې د کره کتنې جريانونه او د ادبياتو بېلابېل ښوونځي اکثره د ادبياتو د ښوونځيو ترچتر لاندې خپرل شوي دي. کله چې يو ادبي ښوونځی رامنځته شوی او يوه مشخصه محتوايي او شکلي بڼه يې غوره کړې ده، نو بيا ادبپوهانو يا کره کتونکو همغه اثار چې ددې ښوونځي ساحې ته داخلېږي، د همغه ښوونځي د ځانگړنو په رڼا کې مطالعه کړي، شنلي او خپرلي دي. د يوه ادبي ښوونځي د پولو او ځانگړتياوو تشخيص هم د ادبپوهانو او کره کتونکو له خوا په گوته کېږي. نو که موږ غواړو د کره کتنې د ښوونځيو په باب رڼا واچوو، ضروري ده چې د ادبياتو بېلابېل ښوونځي هم وپېژنو، د همدغو ښوونځيو پېژندنه په حقيقت کې د کره کتنې د ښوونځيو بڼه اسانوي. په ځينو خپرنيزو اثارو کې د کره کتنې ښوونځي، ادبي ښوونځي او د کره

کتنې ډولونه تر یوه چتر لاندې خپرل شوي دي، په تېره بیا د کره کتنې بنوونځي او ډولونه. د کره کتنې د بنوونځي او د هغه د یو ډول ترمنځ یو څه توپیر په کار دی. په یوه کره کتنیز بنوونځي کې کېدی شي، د کره کتنې څو ډولونه مطرح شي، خو په پښتو او دري کې اکثره کتابونو کې د دې موضوعگانو په باب توپیرونو ته ډېره پاملرنه نه ده کړې.

دلته لومړی غواړو کره کتنیزو بنوونځیو ته لنډه نغوته وکړو او بیا ادبي بنوونځینو ته لاړ شو.

۱- کره کتنیز بنوونځي:

لکه څنګه چې د مخه مویادونه وکړه، یو شمېر ادبپوهانو د کره کتنې ډولونه، بنوونځي او ادبي بنوونځي د ځینو ګډو خصوصیاتو له امله یو له بله نه دي جلا کړي، دوی تاریخي کره کتنه چې پر یوه ادبي اثر او د هغه پر پنځوونکي باندې د تاریخي حالاتو او حوادثو د اغېز خپرنه کوي، هم د کره کتنې یو ډول ګڼلی او هم یوه کره کتنیز بنوونځی. (پارناس) بنوونځی چې په فرانسه کې رامنځته شوی و، (هنر د هنر لپاره) نظریه یې وړاندې کړې او د بنسټګرایي کره کتنې بیان توجیه کوي، هم یو کره کتنیز بنوونځی ګڼل شوی او هم د کره کتنې یو ډول. د دې تر څنګ ارواپوهنیزه کره کتنه چې د (فروید) د نظریاتو پر بنسټ رامنځته شوې او د انسان دورني او پټ ضمیر له

پلوه یو ادبي څېرې، هم یو ښوونځی او هم د کره کتنې یو ډول گڼل شوی دی. مارکسستي کره کتنه هم یو ډول ښوونځی بلل شوی دی، په دې ښوونځي یا د کره کتنې په ډول کې داستان او ټولې اړیکې څېړل کېږي، په دې کره کتنیز ډول کې تخلیق د اقتصادي اړیکو او مادي حقیقتونو تابع گڼل کېږي، دوی (ادب د ادب) نظریه هم راوړي.

رومانتیکه کره کتنه هم د کره کتنې یو ډول یو غورځنگ او یو ښوونځی گڼل شوی دی. د دې ښوونځي اساس پر مسرت حسن او جذباتو اېښودل شوی دی او په یوه ادبي اثر کې هم موضوعات څېړلي. ځینو تحلیلي نقد هم د نقد یو ډول او یو جلا ښوونځی گڼلی او ځینو نورو یې مخالفت کړی دی.

استقرایي کره کتنه هم په همدې ډول ده، چا یو ښوونځی او چا د کره کتنې یو ډول گڼلی دی. دا نقد د ادبي اثر تعریف او غندنې ته اړتیا نه لري، استقرایي نقد د ساینسي څېړنو په ادبي اثر کتنه او مطالعه کوي. دا ښوونځی یا د کره کتنې ډول ادبي قوانین په خپله په ادبي اثارو کې لټولي او ادبیات هم د فطري مظاهرو په څېر ارتقالي عمل سره تړلي بولي. دې ته ورته نظریات د کره کتنې په نورو ډولونو کې هم شته چې چا د کره کتنې ښوونځي او چا د کره کتنې ډولونه بللي. تفصیلي بحث به په شپږم څپرکي کې وشي خو اوس دلته پر دې لنډې یادونې بسنه کوو.

۲- ادبي ښوونځي:

تراوسه پورې ادبپوهانو په نړۍ کې ګڼ شمېر ادبي ښوونځي راپېژندلي دي، چې د ټولو سپړل، شنل او معرفي کول دلته ممکن نه دي خو، موږ غواړو دلته دا ادبي ښوونځي په درېو ډلبنديو کې وڅېړو او لنډه رڼا پرې واچوو.

الف- لويديز ادبي ښوونځي:

په لويديځ کې ګڼ شمېر ادبي ښوونځي چې ځينو ادبپوهانو د کره کتنې ښوونځي هم ګڼلي دي، رامنځته شوي دي. موږ دلته غواړو د دې ښوونځيو له جملې څخه ډېر مهم يې په لنډيز سره معرفي کړو.

۱- کلاسیزم:

د کلاسیزم ترکیبي کلمه چې له ((کلاس)) یا ((کلاسیک)) کلمو څخه د ((یزم)) روستاړي (لاحقي) په مرسته جوړه شوې، لغوي مانا يې په فرهنگونو کې پخوانۍ یا لرغونۍ، اولنۍ، تاریخي، هغه څه چې په لرغونو او پخوانيو زمانو پورې اړه لري، راغلې ده او په ادبي اصطلاح هغه هنري ادبي ښوونځی (مکتب) دی چې د اروپا د هنر او ادبیاتو په ډګر کې يې لږو ډېر درې پېړۍ (له پنځه لسمې نه تر اتلسمې میلادي پورې) رواج درلود. ښکلا ییز اصول او لارې يې د لرغوني یونان او روم له هنر او ادبیاتو څخه اخیستې دي. ځينو په

ادبي څېړنو کې ددې ادبي مکتب د پيدايښت لومړنۍ ټاټوبۍ انگلستان، گڼلې خو په زياترو کې فرانسې ښودل شوې ده، چې له هغه ځايه المان او د اروپا نورو هېوادونو ته خپور شوی دی.

اصول او ځانگړنې:

۱- د لرغونو تقليد: ددې ادبي ښوونځي پلويانو تل دا هڅه کړې چې د لرغونې زمانې د ادبياتو او ادبپوهانو ادبي نظريات مطالعه کړي او خپل اثار د هغوی په تقليد وليکي.

۲- د طبيعت تقليد يا پېښې: ددې ښوونځي هر پلوی مجبور و، چې تر هر قانون او قاعدې مخکې د طبيعت تقليد وکړي.

۳- د عقل اصالت: ددې ښوونځي پلويان (عقل) په وينا او کرڼه کې د انسان لارښود گڼي او د عقلاني اصولو پلوي دوی ته ډېره مهمه ده.

۴- لنډون او څرگندتيا: ددې ادبي ښوونځي په ټولو اثارو کې دې اصل ته پاملرنه شوې ده.

۵- يووالي: د دريو وحدتونو (د زمان، مکان او د موضوع يووالي) قانون ته پاملرنه ده.

۶- اخلاقي: په ادبي اثارو کې ديني او اخلاقي مسايلو ته ډېره پاملرنه شوې ده.

۷- کرکټرونه: خیالي او فوق العاده نه دي، بلکې طبیعي او د لوړو اخلاقو په لرلو سره هر چاته د منلو وړ دي.

۸- ساده گي او رواني خوښوي

۹- د اثر په ټولو برخو کې تناسب او هماهنگي مراعاتوي.

۱۰- فصاحت او بلاغت ته زیاته پاملرنه کوي.

د کلاسیزم نومیالی استازي: په فرانسه کې (راسین)، (بوالو)، (پاسکال)، (لافونتین)... په انگلستان کې: (جان میلټون)، (درایډن) او په ایټالیا کې: (الفیری) او (ګلدوني) دي.

۲- رومانټیزم:

رومانټیزم د (رومان) له کلمې څخه اخیستل شوی، چې لغوي مانا یې خیالي، افسانوي او عشقي ده او په ادبي اصطلاح د یو ادبي مکتب نوم دی، چې د اتلسمې میلادي پېړۍ په پای کې د کلاسیک ادبي مکتب د مخالفت له امله په اروپا کې رامنځته شو. په (۱۹مه) پېړۍ کې د نړۍ په ډېرو هېوادونو کې خپور او د ادب او هنر په بېلابېلو څانگو، په ځانګړې توګه انځورګرۍ (نقاشۍ) کې یې ډېره وده او پرمختیا وموندله.

ځانګړنې:

۱- د خیال او فکر ازادي او بې پروايي.

۲- لور تخيل او الوت.

۳- د ښکلا او جمال ستاينه.

۴- د لغتونو او ژبنيو تعبيرونو پراختيا.

۵- له ادبي قيد و بند نه ځان خلاصول، ددې مکتب يوه پياوړي لاروي (ويکتور هوگو) به ويل: ((رومانتسيزم يانې د شرايطو له بې ځايه قيدونو څخه د ادبياتو ازادي.))

ددې ادبي مکتب نوميالي استازي: په فرانسه کې: (ويکتور هوگو)، (شاتوبريان)، (د ولامارتين)، په انگلستان کې: (ويليام شکسپير)، (والترسکات او شلي)، په روسيه کې: (ميخايل لرمانتوف)، (الکساندر پوشکين)، په ايتاليا کې: (الکساندر مانزوني) او په مجارستان کې: (شاندرو پتوفي) دي.

۳- رياليزم:

دا ادبي ښوونځی تر رومانتسيزم وروسته په فرانسه کې رامنځته شو. د غلته يې لومړنی بنسټگر (بالزاک) گڼل شوی دی. دې ادبي ښوونځي د نولسمې پېړۍ تر لومړۍ نيمايي وروسته رواج وموند او د اروپا د خلکو پاملرنه يې له خيالي او رومانتيکو افکارو څخه د ژوند واقعيتونو ته واړوله.

ددې ادبي ښوونځي پلويانو د ژوند د ورځنيو مسایلو او پېښو په هکله خبرې کولې او واقعیتونه به (ښکلي وو، ناوړه او که بدرنگ) په خپلو ادبي اثارو کې بیانول.

ځانگړنې:

۱- په دې ادبي ښوونځي کې د ژوند، چاپېریال، موجودات او ټولنیز مسایل څنگه چې دي، هسې بیان شوي دي.

۲- د ادبي کیسو موضوعات هغه عیني مسایل دي، چې د ټولنې زیاتره خلک ورسره مخامخ دي، لکه: لوږه، بدمرغي، رنځوري، دوستي، دښمني، کرکه او کینه، زیاتره د خلکو روحي او جسمي غوښتنې او اړتیاوې.

۳- د کیسو اتلان د ټولنې له هرې طبقې څخه غوره کېږي، کړنې، اخلاق او عادات یې باید واقعي او عیني وي، نه دا چې خیالي او له واقعیت څخه لرې.

۴- په ادبي اثارو کې د پېښو د ټولو جزئیاتو او اړخونو ژورې او دقیقې راخیستنې ته ډېره پاملرنه.

۵- د واقعیتونو د درک لپاره ډېر غور، دقت، ځیرکتیا، څېړنه او پلټنه، د ادبي اثارو د لیکوال لپاره ډېره ضروري وه.

لنډه دا چې: رښتيا، اسانتيا، ښکلا او د واقعيتونو بيانول ددې ادبي ښوونځي غوره ځانگړنې دي.

استازي: په فرانسه کې: (بالزاک)، (استانډال)، (مادام بوارۍ)، په انگلستان کې: (چارليز ديکنس)، (ويليام ټاکري)، په روسيه کې: (تولستوی)، (داستا يوفسکۍ)، (ماکسيم گورکي)، په المان کې: (دهمل) او (هولتز) په امريکا کې: (ارنست همينگوي) او (ويليام فاکنر).

۴- ناتوراليزم (نچرليزم):

ناتوراليزم کلمه له ادبي پلوه په ادبياتو کې د طبيعت دقيق تقليد او د ډېرې زياتې ستاينې په مانا ده او په اصطلاح کې د يو ادبي ښوونځي نوم دی، چې په ادبياتو کې د علمي او تجربه يي طريقې پر کارولو باندې باور لري.

دا ادبي مکتب د نولسمې پېړۍ په پای کې په فرانسه کې رامنځته او د شلمې پېړۍ تر لومړيو پورې يې ډېره وده او پرمختيا وکړه، ډېر پلويان يې پيدا کړل.

ددې ښوونځي پلويانو باور درلود: څرنگه چې هر ليکوال يا شاعر د خپل چاپېريال او طبيعي شرايطو، لکه: نژاد، روزنې او د خپل وراثت د عواملو تر اغېز لاندې وي، جسمي او روحي ځانگړنې يې پر اثارو هم اغېزه کوي، لکه څنگه چې علمي مسايل خپرل کېږي، د

دوی اثار دې هم دغه ډول تر خپرې او کره کتنې لاندې ونيول شي. دوی په دې هڅه کې وو چې د ادبیاتو لپاره هم لکه د نورو علومو په څېر د سنجش معیارونه پیدا کړي.

ځانگړنې:

۱- دا چې لیکوال یا شاعر د خپلو تجربو او ازماښتونو بیانوونکی دی، باید په لیکنه یا شعر کې د خپل تخیل او هیجاناتو له دخالت څخه ځان وژغوري.

۲- په شعر او ادب کې دې دیني او اخلاقي مسایل نه راوړي.

۳- د ادبي اثارو په تخلیق او پنځونه کې دې د خلکو د محاورې ژبه وکاروي، چې لیکوال او شاعر د واقعیتونو په بیانولو کې ټینګ پاتې شي، څه کمی او زیاتۍ دې په کې ونه کړي.

۴- پر جبر باندې د باور لرلو او د خلکو ذات ته په کتو، ددې مکتب پلویان د انسانانو باطن ته گوري او په هغه کې چې څه ناولتیاوې او فسادونه گوري، هماغه د خپل قضاوت بنسټ او اساس گرځوي.

۵- په دې ادبي ښوونځي کې د وراثت مساله ډېره ارزښت لري او د دوی په نظر د ادیبانو او هنرمندانو روح او فکر د جسماني او طبیعي عواملو تر اغېز لاندې راځي.

نومیالي استازي: په فرانسه کې: (امیل زولا)، (گي دومو پاسان)، په امریکا کې: (جک لندن)، په انگلستان کې: (جوج مورو)، په

المان کې (کرتزر) او (هولتس) او په هالنډ کې (مارسل امانتس) دي.

۵- سمبوليزم:

د (سمبول) لغوي مانا (نښه) يا (علامه) ده. سمبوليزم په اصطلاح کې هغه ادبي ښوونځی دی، چې د (۱۹)مې پېړۍ په پای کې د (رياليزم) (ناتوراليزم) او (پارناس) ادبي مکتبونو پر خلاف، په فرانسه کې د نوميالي شاعر (شارل بودلر) په مشرۍ منځته راغی. دوی اعلان وکړ چې په شعر کې هېڅ ډول قيد او بند نه مني. شعر بايد د وزن او قافيې له قيد څخه ازاد وي؛ ساده، روان، ښکلی او اهنګوال وي، خو دا لازمه نه ده چې د ټولنې د ټولو طبقو لپاره دې وړاندې شي. دوی په شعر کې عجيبه نا اشنا مسايل مطرح کول، له ژوند او ټولنې څخه يې لرې کاوه، داسې څه به يې په رمز او اشارو وايه چې عام خلک پرې نه پوهېدل.

ځانګړنې:

۱- په شعر کې ابهام او په څرګند ډول د مسايلو له بيانولو سره مخالفت.

۲- د ژوند په هکله بدبیني او ناهيليتوب او پر ښکمرغۍ باور نه لرل.

۳- پر غیبي او له دې نړۍ څخه پرته پر یوې بلې نړۍ باور او عقیده لرل.

۴- پر دې نړۍ باور نه لرل او پر دې باور نه کول چې زموږ شته والی دی، چې دې نړۍ ته شکل وربښي.

۵- د ادبي مطالبو په بیانولو کې د یوې داسې لارې اختیارول، چې هر څوک یې لولي په مخصوص ډول په کې له خپلې روحیې سره سم خپل حال او مقام درک کړي.

نومیالي استازي: په فرانسه کې: (شارل بودلر)، په بلژیک کې: (موریس مترلینګ)، په ایرلند کې: (ویلیام باتلر)، په روسیه کې: (ولادیمیر سولوووف) او په انگلستان کې: (دیوید هربرت لارنس) (او نور...) (۲۲: ۹۷-۱۰۳).

۲- سور ریالیزم:

سور ریالیزم ښوونځی پر (۱۹۲۴م) کال د (اندره برتون) په وسیله رامنځته شو، هغه وایي: ((ادبیات باید د هغه فکر له تظاهراتو او څرگندتیاوو، چې له ټولو بندیزونو ازاد وي، پرته نور له هېڅ شي سره سروکار ونه لري، نوموړی وایي: ((سور ریالیزم هغه خپلسری فعالیت دی چې د هغه په واسطه کولای شو، په گړنۍ یا لیکنۍ او یا هم په کوم بل ډول د فکر د حقیقي او واقعي فعالیت بیان وړاندې

کړو.)) سور ریا لیسم له هر هنري او اخلاقي قید څخه ازاد، د عقل له ملاتړ پرته، د فکر له وړاندې کولو څخه عبارت دی.

څرنگه چې (اندره برتون) او د هغه دوست (لویی اراگون) دواړه ډاکتران وو، نو ځکه خو غواړي د (فروید) هغه نظریه چې د (پټ ضمیر) په اړه یې درلودله، ادبیاتو ته داخله کړي. ددې ډلې په اند هر څه چې د انسان په مغز کې گرځي، که چېرې تر تفکر دمخه ولیکل شي، دا داسې نا اگاهانه مطالب او داسې خپلسرې خبرې دي، چې بېواکه له خولې څخه راوځي. سربېره پر دې خیال او تصور د سور ریا لیسم لومړني مواد گڼل کېږي، (سور ریا لیستان) وایي اکثره تخیلات او تصورات د انسان په فکر کې شته، خو انسان د اخلاقي، سیاسي، ټولنیزو او دودیزو بندیزونو له امله د هغو له بیان څخه ډډه کوي او دا تصورات د خپل پټ ضمیر تل ته سپاري، خو دا ډول تخیلات بیا اکثره په ټوکو ټکالو، خوبونو او هغو خبرو کې، چې له کومې ارادې پرته د انسان له خولې راوځي، ځان څرگندوي.

(سور ریا لیستان) بیا په رښتیني او صادقانه ډول ددغه ډول وهمونو، افکارو او نظریاتو د بیان پلویان دي. په لنډه توګه ویلای شو چې سور ریا لیستان په حقیقت کې همغه فعالیتونه د انسان اصیل فعالیتونه ګڼي چې د انسان په درانه کې د یو خوب او خیال په شان موجود وي، خو واقعي بڼه نه لري، یانې همغه د ناخبرې پټې نړۍ فعالیتونه. د (سور ریا لیستانو) په فکر شعر د انسان د همدغې

پټې داخلي نړۍ يو ډول غږ او فعاليت دی. د سور ریا لیستانو د
نبوونځی نامتو شخصیتونه پر (برتون) او (اراگون) سربېره، (بل
الوار) او (اپولیز) دي. (۱۲۳: ۱۸).

۷- اګزسیټانسیالیزم:

((سره له دې چې اګزسیټانسیالیزم په واقعیت کې یو ډول فلسفي
نبوونځی دی، خو (ژان پل سارتر) هغه ادبیاتو ته داخل کړی دی،
سارتر د ((د وجود اصالت)) ته معتقد دی او وایي: ((په انسان کې
هستی تر ماهیت وړاندې ده، یانې لومړی ((وجود)) دی او تر هغه
وروسته همدا وجود ((ماهیت)) پیدا کوي، دا نو په واقعیت کې
خپله انسان دی چې خپل ماهیت ټاکي، ځکه خو نو یو سړی باید پر
هغې لارې لاړ شي چې دده خپله ځانګړتیا ده او د هغې په غوراوي
کې ازاد دی. څرنگه چې انسان خپل ماهیت په خپله
جوړوي، نو ځکه د همېشني هڅې په لټه کې دی، ځکه نو انسان په
هېڅ وجه د طبیعت او تاریخ د لاس نانځکه نه ده، ذاتاً ازاد دی او د
هغه د ژوند ماهیت د همدې ازادۍ په حقیقت کې دی. خو دا ازادي
یوازې په انتخاب کې ده. انسان پر دې ازادۍ محکوم دی او نه شي
کولای له هغې څخه وتښتي. له همدې کبله ذاتاً مسول او ژمن دی.
ځکه خو سارتر په دې ډول ((ادبي التزام)) او ((مسولیت)) ته
رسېږي او د ادبیاتو اصلي جوهر همدا ((ژمنتیا او التزام)) ګڼي.

د (سارتر) په نظر انسان ددې لپاره چې خپل ماهیت جوړ کړي، پر یو ډول عمل لاس پورې کوي او دا ((عمل)) ادبیات دي. نو څرنگه چې موږ په خپله په یو عمل ځان بدلوو، دغه کار په خبرو هم کوو. د یو لیکوال کار دادی چې نړۍ او په تېره بیا یو انسان نورو ته څرگند کړي، چې هغوی د هغه شي پر وړاندې چې ورڅرگند شوی دی، خپل مسولیت څرگند کړي او مسولیت ومني. لیکوال باید داسې کار وکړي چې هېڅوک له نړۍ څخه ناخبره پاتې نه شي او هېڅوک ونه کړای شي خپل ځان له هغې څخه جلا وانگېري. لیکوال یې بنکاره کوي او لوستونکی یې پنځوي، یانې هغه نړۍ چې ده ته د ادبي اثر له لارې وړاندې شوې، هغه له سره پنځوي. په دې ډول نو لوستونکی نور ناپېیلی او ناکاره نه دی. په عمومي ژوند کې خپله ونډه او مسولیت پر غاړه اخلي. د (سارتر) په نظر ادبي نړۍ باید له واقعي نړۍ څخه ارمانی او تحولي نړۍ ته د تېرېدو لاره وي او هم باید د هوسونو بنار ته د تېرېدو مورچل وي. ((۱۸:۱۲۴)).

۸- سینتیمنتالیزم:

((دغه ګرڼه یا اصطلاح له فرانسوي کلمې (Sentimental) څخه چې مانا یې احساسې یا احساساتي کېدی شي، اخیستل شوې ده. دا ادبي ښوونځی د اتلسمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې رامنځته شوی دی.

خپرونکي وايي: دا مکتب په اروپا کې د کلاسیزم د ادبي مکتب پرځای د فیوډالي نظام د زوال او د پانګوالي نظام له ودې سره یوځای په هغه مهال کې ایجاد شوی و.

دا هغه مهال و چې د فیوډالي او پانګوالي سیستمونو ترمنځ سخته مقابله او مبارزه روانه وه. ددغه هنري ادبي میتود د پیدایښت لومړنۍ ځای انگلستان ګڼل شوی (هلته فیوډالي نظام له پښو لویدلی او د پانګوالۍ له واکمنۍ سره یوځای نوموړي ادبي مکتب خپل شتون، د کلاسیزم د پاتې شونو پروړاندې څرګند کړی دی).

ددې ادبي ښوونځي بنسټ ایښودونکی انګلیسي لیکوال (لورینس سټیرن) ګڼل شوی دی. ده په فرانسه کې د خپل مسافرت د خاطراتو یو اثر (سینتیمینټال)، (د عاطفې مسافرت، د احساساتو مسافرت) ولیکه، له همدې کبله دې ادبي مکتب ته د (سینتیمنټالیزم) نوم غوره شو. د نوموړي ادبي مکتب پالونکو او پلویانو د لوړې طبقې د ظلمونو او تېریو پروړاندې د مظلوم ولس غږ او چتاوه او هم یې د کارګرې طبقې د زیار او زغم ستاینه کوله، د کلاسیزم د (تعقل پالنې) پرځای یې د (عاطفې او احساس پالنې) پلوي کوله. ددې ادبي مکتب د انځورونې چاپېریال بېوزله کورنۍ وې. په دې ادبي مکتب کې د ریالیزم او رومانستیزم د ادبي مکتبونو ځانګړنې هم څرګندې دي.

د ځينو سينتيمنتاليستانو، لکه (روسو، ديدرو، ليسنگ) په اثارو کې د رياليزم نښې او ځانگړنې هم شته. همدا ډول د (توماس گري، يونگ) په اثارو کې بيا د رومانتيزم ځانگړنې ډېرې دي.

د نوموړي ادبي مکتب استاد او زده کوونکو هڅه کوله، چې د ټيپيکو اشخاصو او تکرارېدونکو پېښو پر ځای، په چاپېريال کې واقعي پېښې او کسان انځور کړي. له همدې امله د دوی پاملرنه د چاپېريال د شرايطو د ترسيم او تصوير پر ځای، په ژوند کې د واقعي اشخاصو د ژوند پېښو، کړو وړو، احساساتو، دردونو او د هغو د داخلي نړۍ انځورونې او ترسيم ته وړاوېښتې وه. ځکه خود د دوی اثارو تر ډېره، د مستندو مکاتبو او ورځنيو يادښتونو بڼه او رنگ درلود. د دوی تل د انساني احساس داخلي او روحي نړۍ له مبالغې سره يوځای انځوروله، د دوی د مبالغې په مرسته په ټولنه کې ځانگړې پېښې او فوق العاده اشخاص په هنري انځورنه لوستونکو ته وړاندې کول. دغو پېښو ته يې په ټولنه کې تعميم نه شو ورکولای، ترسيم به يې ټيپيک نه و، ځکه خو يې د ريالستي مکتب ځانگړنې خپلې نه کړای شوې.

ددې ادبي مکتب اصلي زانگو انگلستان بلل شوی دی. هلته ددې ښوونځي پلويانو، بې عدالتي او بې انصافي غندله، خلک يې د پرهېزگاری، تقوا او شرافت لور ته هڅول، د (پسيميزم) تلقين يې کاوه چې په دې لړ کې د (هولډسميت)، (يونگ) او نورو نومونه

یادېږي. په جرمني او فرانسه کې بیا سینیتمنتالیزم نه یوازې عواطف او احساسات ترسیمول، بلکې د مبارزې خواته یې هم بلنه ورکوله، چې له انگلستان سره یې توپیر درلود. په روسیه کې بیا په ځانگړو شرایطو کې دغه ادبي مکتب راوتوکېد، له لویديځ سره یې ښکاره توپیر درلود. دغه ادبي بهیر په روسیه کې د خواصو په خدمت کې و، له بلې خوا د بزگرانو له پاڅون څخه یې هم وېره درلوده. مخ پر ودې پانگوالۍ څخه یې هم وېره درلوده، نه یې غوښتل چې فیوډالي او نیمه مریتوب مناسبات په ټولنه کې پایته ورسېږي. ((۱۴: ۲۳۷-۲۳۸)).

۹- نهیلیزم:

((په ادبیاتو کې یو بل جریان یا مکتب بیا د (نهیلیزم) په نامه یادېږي د نهیلیزم گړنه یا اصطلاح د لاتیني ژبې له (nihil) څخه جوړه شوې، چې مانا یې ده: (هیڅ شی) دا یو داسې فلسفي او ادبي جریان دی چې هر څه ول مثبتې نظریې په مطلق ډول ردوي، منلو ته یې غاړه نه ږدي. نوموړې گړنه د لومړي ځل لپاره د جرمني فیلسوف (جاکوبی) له خوا وټاکل شوه، وروسته بیا د ډېر مشهور ادبي مکتب په نامه نومول شوې ده.

۱۰- فورماليزم:

فورماليزم کلمه د لاتيني له (forma) څخه چې بهرنۍ، ظاهري، شکل او بڼې ماناوې لري، اخيستل شوې ده. دې ته په ادب کې د نقد او ادبي تيورۍ له نظره يو ارتجاعي ادبي بهير ويل شوی دی. د مضمون منځپانگه او مفکوره په پام کې نه نيسي، يوازې ظاهري بڼې، د الفاظو ترتيب، ترکيب او بنايستونو ته پاملرنه کوي؛ ظاهري ښکلا ته ارزښت ورکوي.

فورماليزم په شعر او ادب کې له قافيو، فنونو، مبالغې، پېچلو ترکيبونو او ظاهري جمال سره مينه لري، هنري اثار له واقعيت او حقيقي ښکلا او جمال څخه لرې کوي.

۱۱- ايمائيزم:

ايمائيزم هم يو کوچنی ادبي جريان يا مکتب دی چې ځينو فورماليسټيک ادبي جريان ته ورته او ځينو يې يو جزگنلی دی، چې ډېر شهرت نه لري. دغه گروه د فرانسوي (Emage) (شکل، بڼه) له کلمې څخه جوړه شوې ده، چې د (ايمائيزم) په شکل هم ليدل کېږي. د دې جريان په نظر په ادبي اثر کې بايد ژبه په ظاهري توگه په داسې نوې بڼه وکارول شي، چې وړاندې يې ساری موجود نه وي. اثر کې بايد فکري تسلسل او منطق موجود نه وي. (هيوم پاونډ)، (لوېيل) او داسې نور د دې جريان پلويان گڼل شوي دي. دوی په

روسیه کې د (ایماژیستانو) په نوم یوه مطبعه هم درلوده. د دوی شعار د نوي فورم ایجاد و چې هېڅ مفکوروي اړیکې ونه لري او له مضمون څخه فورم خپلواک وي.

۱۲- پارناس بنوونځی:

د (۱۸۲۰م) کال په شاوخوا کې د ادبیاتو په باب شدید بحثونه پیل شوي وو. یوه ډله هغه شاعران چې د رومانیزم پر ضد یې سرپورته کړی و او (هنر د هنر لپاره) د نظریې تر سخت تاثیر لاندې راغلي وو. سره راټول شول، ادبي ټولنې یې جوړې کړې، ددې شاعرانو په سر کې (لوکنت دولیل) و، چې شاوخوا ټول شاعران یې تر اغېز لاندې راوستي وو. د باید ددغه ادبي بنوونځي تر ټولو مهم استازی وگڼل شي. ده پر (۱۸۲۲م) کال د معاصرو (پارناسانو) په نوم ددې شاعرانو د شعرونو یوه ټولگه خپره کړه، څرنگه چې دا کتاب د لوستونکو خوښ شو، تر یو مهال وروسته یې د هغې دویم او درېیم ټوک هم پسې خپاره کړل، ورو ورو دا شاعران د (پارناسیانو) په نامه یاد شول. په پای کې د (اندره تریو) په نامه یوه کره کتونکي، په خپل یوه اثر کې چې (پارناسیانو) شاعرانو ته یې ځانگړی کړی و. د (پارناسیزم) اصطلاح وکاروله.

۱۳- امپرسیونیسم:

دغه ګرځنه له فرانسوي کلمې (impression) څخه اخیستل شوې چې مانا یې (خاطره، تاثر) کېږي. نوموړی نوم یې په (پاریس) کې د انځورګرۍ له یوه مکتب څخه اخیستی دی. دا د پانګوالۍ ادب یو هنري ادبي مکتب پېژندل شوی، چې د نولسمې پېړۍ په (۲۰) کلونو کې رامنځته شو، په وروستیو دېرشو کلونو کې، چې د شلمې پېړۍ پیل و، دغه ادبي مکتب په غربي هېوادونو کې وده وکړه. ددې ادبي مکتب پلویان د هنر او ادب دنده، د لیکوال او هنرمند هغه احساسات، خیالات او خاطرات بولي، چې دی ورڅخه اغېزمن شوی وي او د انځورګرۍ په بڼه یې لیدونکو ته وړاندې کوي. دا ادبي مکتب یا جریان یو څه ناتورالیزم او ریا لیزم ته ور نږدې دی، د ژوند ریښتیني انځورګري کوي او فردي احساس د فورم په مبالغې کې څرګندوي.

۱۴- کونستروکټیویزم:

دا ګرځنه د لاتیني ژبې له (construcio) څخه چې مانا یې (جوړونه) کېږي، اخیستل شوې ده. نوموړی ادبي مکتب تر لومړۍ نړیوالې جګړې وروسته رامنځته شوی دی.

د ادب او هنر د مفکورې او فکري مضمون له ټولنیز ارزښت څخه سترګې پټوي. ددې ښوونځي د منځته راتلو وخت د طبیعي علومو

او تخنیک د بریو وخت گڼل شوی دی، پلویانو ته یې همدا ویل کېدل چې باید پوهې او تخنیک ته درناوی وشي؛ که دغه پوهه (علم، تخنیک) د هرې ټولنیزې طبقې په لاس کې وي. ددې ادبي مکتب پلویانو فکر کاوه چې د زړې نړۍ ادب او هنر زار په شوي دي اوس نه پکارېږي. د زړو شیانو ځای اوس نوي ماشین، نوي تخنیک او نورو پرمختیاوو نیولی دی. دوی وایي چې زموږ د وخت هنري اثار همدغه پرمختللی ماشین گڼل کېږي. دغه ډله لومړی، پر (۱۹۲۴-۱۹۳۰م) کال په پخواني شوروي اتحاد کې جوړه او د (کونستروکتیویستانو مرکز) تر سرلیک لاندې یې فعالیت کاوه. د دوی په ادبي هنري اثارو کې د (کونستروکتیویزم) اغېزې موجودې وې، خو وروسته بیا د هغو په هنري اثارو کې هغه ناوړې اغېزې ژر له منځه ولاړې او ډېر بڼه هنري اثار ایجاد کړل.

۱۵- اوربانیزم:

له لاتیني کلمې (اوربان) څخه چې (ښاري) مانا ښندي، راخیستل شوې کلمه ده. فرانسوي اوربانیزم د شلمې پېړۍ د دویمې لسیزې په شاوخوا کې رامنځته شوی و.

یوه پانگواله تیوري ده، چې غواړي ټوله کلیوالي مادي او معنوي شتمني باید په لویو ښارونو کې تمرکز ومومي او د باندو او کلیو په زیان گام اوچت کړي. دوی په هنر او ادب کې پانگوالي نظام، په

لویو ښارونو کې صنعت، تجارت، ترانسپورت او د تخنیک حرکت ستایي. د انسان پر ځای ماشین ته ارزښت ورکوي او د پانګوالي سندرې وایي.

۱۲- داداییزم:

نوموړې ګرځنه له فرانسوي کلمې (Dadaisme) څخه اخیستل شوې ، مانا یې (دلرګي اس) ده. دغه ادبي مکتب د لومړۍ نړیوالې جګړې پر مهال پر (۱۹۱۸م) کال ایجاد شوی دی. د پردوام یې نه دی کړی، دې ادبي مکتب په شعر کې د بې مانا الفاظو او تصویرونو راوړل دود کړي او د مفاهیمو او انځورونو افاده یې خورا کمزورې وه. (داداییزم) بیا په سویس کې د انارشیستو روڼ اندو ترمنځ او د هغو په شکل کې رامنځته شوی و. په فرانسه کې تر جګړې وروسته، فرانسوي دادیستانو د داسې هنر او ادب نارې سوري وهلې چې له خپلې ملي دندې څخه بې برخې وي. په فرانسه کې یې بیا د میلیتاریزم او پانګوالي نظام پروړاندې څرګندونې کولې.

۱۷- اونیسم:

فرانسوي کلمه ده له (unanime) اخیستل شوی مانا یې (متفق، یووالی) ده، دې ادبي جریان د بشريالني تبلیغ کاوه.

۱۸- ویریزم:

دا کلمه له لاتیني رینې ویروس (verus) او له ایتالیایي ژبې (vera) څخه اخیستل شوې ده، مانا یې (رښتیا- رښتونې) کېدی شي.)) (۱۴: ۲۵۳-۲۵۲).

د نړیوالو ادبي ښوونځیو ترڅنګ، په پښتو او دري ژبو کې هم د ځینو ادبپوهانو او کره کتونکو په باور او نظریو شمېر ادبي ښوونځي شته، که څه هم د دې ښوونځیو په باب د نظر اختلاف شته، چا د ښوونځیو، چا د سبکونو او چا هم د ادبي جریانونو په نومونو یاد کړي دي، دلته به د دې ښوونځیو په باب هم لنډه رڼا واچوو:

ب- پښتو ادبي ښوونځي:

((مخکې تر دې چې د پښتو ځینې ادبي ښوونځي دروپېژنو، باید ووايو چې د پښتو، د ادبي جریانونو او مکتبونو په باب تراوسه بشپړ، منظم او اکاډمیک څېړنیز کار نه دی شوی او په دې باب نورو ډېرو څېړنو ته اړتیا لیدل کېږي. کله چې د پښتو د ادبي تاریخ زرینې پانې را اړوو د ځینو داسې سترو ادبي جریانونو بېلګې مخې ته راځي چې د ادبي مکتب بنسټیزې ځانګړنې په کې څرګندې دي، زموږ پیاوړو څېړونکو او ادبپوهانو په خپلو لیکنو کې دغه ادبي جریانونه د پښتو ادبي ښوونځي بللي او نومولي دي)) لکه څنګه چې مو پورته یادونه وکړه، ځینو نورو بیا دا ادبي سبکونه بللي

اوځينو ورته د ادبي جريانونو نوم ورکړی دی. د نظر له دې اختلاف سره موږ غواړو په نسبتاً معموله مانا دا جريانونه، ښوونځي يا سبکونه دلته د ادبي ښوونځو تر نامه لاندې په لنډه توگه دروپېژنو:

۱- روښاني ادبي ښوونځی:

دغه ادبي مکتب د لسمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې رامنځته شوی، بنسټگريې پياوړی عالم او ليکوال بايزيد روښان دی. نوموړي د خپلې تصوفي او عرفاني لارې د تبليغ او خپراوي لپاره فرهنگي هلې ځلې پيل کړې. په ليکنو کې يې ځانگړې لاره او سبک رامنځته کړ، ډېر پلويان يې وموندل، هغوی دده لاره تعقيب کړه او دغسې روښاني ادبي تصوفي ښوونځی جوړ شو. ددې ښوونځي د پياوړو ليکوالو او شاعرانو په ډله کې دا لاندې نومونه د يادونې وړ دي:

ملا ارزاني، علي محمد مخلص، دولت لوانی، ابا بکر کندهاری، واصل روښاني، مير خان روښاني، ميرزا خان انصاري، اورکزی، قادر داد او نور...

ادبي ځانگړنې:

۱- د تصوف او عرفان پېچلو مسایلو او اصطلاحاتو په پراخه کچه پښتو ادب ته لاره کړې. يا په بله وينا: عرفان د يو مسلک په توگه پښتو ادب ته راغلی دی.

۲-د عربي او فارسي شاعري، زياتره شكلي فورمونه، لكه: قطعه، رباعي، قصيده او نور پښتو ادب ته راننوتې او شاعرانو د عربي او فارسي ژبو د شاعرانو په څېر مردف دېوانونه جوړ كړي دي.

۳-په نثر ليكنو كې مسجع نثر رواج شوى دى.

۴-اخلاقي او ديني مسايل په شعر او ادب كې زيات شوي، حماسي او ملي روحيه په كې ډېره تته او كمزورې ښكاري.

۵-دا چې ددې دورې زياتره ليكوال او شاعران د هند پر ځمكو اوسېدلي او يا هلته تللي راغلي دي، د هندي فرهنگ اغېزې پرې جوتي ليدل كېږي.

۶-پر پښتو ادب د عربي او فارسي ادب اغېزه پر زيات شوى دى. ددې دورې ليكوالو او شاعرانو په خپله هم په عربي او فارسي ژبو اثار ليكلي او هم يې ژباړې ترې كړې دي.

۲- خوشال ادبي ښوونځى:

دغه ادبي ښوونځى كله كله په ادبي څېړنو كې د ((ختهكو ادبي مكتب)) په نوم هم ياد شوى دى. په يوولسمه هجري پېړۍ كې منځته راغلى او بنسټ ايښودونكى يې د پښتو ژبې پياوړى شاعر او ليكوال، د تورې او قلم خاوند (خوشال خان خټک) و.

د نوموړي ادبي لاره دده زامنو، لمسيانو او نورو پلويانو د زړه په وینه او مینه پاللې او (خوشال ادبي مکتب) يې جوړ کړی دی. ددې مکتب نوميايي پلويان: اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، سکندر خان خټک، صدر خان خټک او نور دي. د خوشال د کورنۍ پر غړو سربېره نورو گڼو شاعرانو هم د خوشال ادبي ښوونځی پسې تعقيب کړ.

ادبي ځانگړنې:

۱- پښتو ادب يو نوي پرمختيايي پر او ته د اخلېږي او د ودې او پراختيا لپاره يې شعوري هڅې پيل کړې.

۲- د مسجع او متکلف نثر پر ځای ساده، روان او د خلکو محاورې ته نږدې نثر ليکنه پيل کړې او د خټکو ځانگړی سبک رامنځته کړې.

۳- په شاعرۍ کې حماسي، رزمي او ملي روحیه ډېره پياوړې کړې او د پښتنو له ټولنيز ژوندانه رنگ اخلي.

۴- پښتو شعر د مضمون له پلوه بشپړېږي. پر پخوانيو عشقي، عرفاني، وعظيه او اخلاقي موضوعاتو سربېره د ټولنيز ژوند بېلابېل موضوعات، تاريخي پېښې، پر ټولنه انتقاد، له وطن او

قوم سره د مینې احساسات په شعر او ادب کې په پراخه کچه منعکس کېږي.

۵- پښتو ادب ته د شرقي شاعري ټول انواع؛ پر غزل، قصیدې، رباعي، مثنوي او مربع سربېره چې موزيکي تر دې دمخه دوره کې هم نمونې لرلې، مسدس، مثنی، ترکیب بند، ترجیع بند، ذوالقافیتین او نور ډولونه په پښتو شاعري کې په پراخه کچه رواج مومي.

۶- د پښتنو ملي کیسې (لکه ادم خان او درخانۍ، دلی او شهۍ) ولیکل شوې، له نورو ژبو څخه هم ډېرې کیسې وژباړل شوې او د پښتو د کیسه ییز او حکایتي ادب پانگه درنه شوه.

۷- د دې دورې ادبیات د موضوع د رنګارنګۍ او هنري ارزښتونو له پلوه ښه بډایه او د سیمې له ادبیاتو سره د سیالۍ جوګه شول.

۸- د دې دورې شاعران پر خپلې مورنۍ ژبې سربېره په فارسي ژبه هم شعرونه ویل.

۳- رحمان بابا ادبي ښوونځی:

د پښتو پیاوړي شاعر رحمان بابا د یو ځانګړي تصوفي عرفاني ادبي سبک خاوند و، پر همدې وجه هغه له زیات ټولنیز مقبولیته برخمن شو، پر خپل وخت او راوړوسته زمانه کې یې ډېر پلویان وموندل چې د بابا ادبي لاره یې تعقیب او د وخت په تېرېدو یې د یو

ادبي بنوونځي بڼه غوره کړه، چې په ادبي څېړنو کې د رحمان بابا
تصوفي عرفاني ادبي بنوونځي په نوم ياد شوی دی.

ددې ادبي بنوونځي نوميالي پلويان: يونس خيبري، معز الله
مومند، اخون گدا، حافظ الپوري، ميانعيم متي زي، عبدالعظيم
رانيزی، عبدالرحيم هوتک، مطيع الله او نور دي.

ادبي ځانگړنې:

۱- ددې ادبي مکتب پلويان زياتره د اخلاقو او نصايحو د بيان خواته
ډېره پاملرنه کوي.

۲- په ساده، روانه، خوږه او رنگينه ژبه د تصوف او عرفان د پېچلو
مسئلو بيانول، د ددې ادبي بنوونځي ستره ځانگړنه ده.

۳- ددې ادبي بنوونځي له لارې د عربي او فارسي ژبو کلمات،
اصطلاحات، تشبيهات او استعارات پښتو شاعري ته هم راننوتې
دي.

۴- د پښتو شعر وده موندلې او ډېرو شاعرانو د خپلو اشعارو
دېوانونه ترتيب کړي دي.

۵- په دې ادبي بنوونځي کې د پښتني چاپېريال خپل رنگونه په
ځلېدو دي او د هندي سبک اغېزې په کې ډېرې نه ليدل کېږي.

۲- ددې ادبي ښوونځی د پلویانو شاعرانو په ځینو اشعارو کې د هنر او شاعرانه خیالونو نړۍ خپلې ځانگړنې لري، انځورونه او خیالونه یې ساده، خو ډېر ښکلي، په زړه پورې او له لوړ ادبي معیاره برخمن دي.

۷- ددې ادبي مکتب پلویان واقعیتونو ته ډېر پاملرنه کوي او د خیال پلویتوب او تابعیت په کې ډېر زیات دی.

۸- ددې مکتب پلویانو پر پښتو سربېره په فارسي او هندي ژبو هم شاعري کړې ده.

۴- حمید-شیدا ادبي ښوونځی:

د پښتو د نازکخیالۍ ادبي ښوونځی د دولسمې هجري پېړۍ په اوږدو کې د هندي مکتب تر اغېزو لاندې رامنځته شوی دی. بنسټګر یې د پښتو نازکخیاله شاعر عبدالحمید مومند (تر ۱۱۴۷هـ ق پورې ژوندی) او بشپړونکی یې کاظم خان شیدا (۱۱۳۵-۱۱۹۴هـ ق) گڼل شوی دی.

سره له دې چې د دوی دواړو ادبي سبکونه یو له بله څه ناڅه توپیر او تریوې اندازې بېلې ځانگړنې لري او له زمانې پلوه هم یو له بله څو لسیزې وړاندې وروسته دي، خو دا چې دواړه د هندي سبک د لږو یا ډېرو اغېزو په منلو د نازکخیالۍ لاره تعقیبوي او د ډېرو پیاوړو ادبي سبکونو خاوندان کېږي، د خپل وخت یا وروسته زمانې ډېر

شاعران د دوی د ادبي لارې پلویتوب کوي، د دغو بېلابېلو سبکونو له ګډون څخه یو ادبي ښوونځی منځته راځي چې په ادبي څېړنو کې د ((حمید او شیدا د نازکخیالۍ ادبي ښوونځی)) نوم ورکړل شوی دی.

ددې ادبي مکتب پیاوړي استازي پر (حمید مومند) او (کاظم خان شیدا) سربېره چې ددې مکتب بنسټګر بللي شوي، قلندر اپریدی، محمدي صاحبزاده، حنان بارکزی، کامګار خټک، بېدل هشتنګری، علي خان او نور دي.

ادبي ځانګړنې:

۱- اوچت تخیل، نازکخیالۍ، نوښت، نادري استعارې او تشبیه ګانې ددې ادبي ښوونځي بنسټیزه ځانګړنه ده.

۲- ددې ادبي مکتب پیروان غزل ویونکي دي او دغه ادبي ډول یا فورم یې کمال ته رسولی دی.

۳- د اشعارو موضوع زیاتره د مینې او محبت مسایلو ته وقف شوي؛ شعرونه یې له سوزو سازه ډک دي.

۴- سره له دې چې دا ادبي ښوونځی د هندي مکتب تراغېز لاندې رامنځته شوی، پښتني ژوند او چاپېریال هم په کې په خپله بڼه انځور شوی، استعارې او تشبیه ګانې یې په دغه ځم کې رنګ شوي دي.

۵-د خیال پر نازکی او د مانا پر باریکی سربېره په الفاظو او عبارتونو کې د ښکلا، سوز او ساز پیداکول، ددې مکتب غوره ځانګړنه ده.

۶- ددې ښوونځي په شعرونو کې متلونه، عامې محاورې او سیمه ییزه اصطلاحات ډېر استعمال شوي دي.

۷-د فارسي ژبې او ادب اغېزه هم ددې مکتب پلویانو منلې ده.

۸-حکایتي ادب او له نورو ژبو، په ځانګړې توګه له فارسي څخه ژباړو ډېر عمومیت موندلی دی.

ج-فارسي ادبي ښوونځي:

نوميالي اديب ملک الشعرا بهار په خپل مشهور اثر (سبک شناسي) کې په فارسي شاعرۍ کې په عامه توګه دا څلور ادبي مکتبونه ښودلي دي:

۱-خراساني ادبي ښوونځی

۲-عراقي ادبي ښوونځی

۳-هندي ادبي ښوونځی

۴-د مراجعت دورې ادبي ښوونځی

مخکې تر دې چې دا پورتنی ادبي مکتبونه په لنډه توګه دروپېژنو، دلته یو ځل بیا ددې خبرې یادونه ضروري بولو چې دا یاد شوي ادبي

مکتبونه په زیاترو پخوانیو ادبي څېړنو کې د (ادبي سبکونو) په نوم یاد شوي، خو ځینې ادبپوهان دا یوه تېروتنه گڼي چې په ادبي څېړنو او لیکنو کې پرله پسې تکرار شوې او اوس هم زموږ پر لیکوال ادبي مکتب او سبک نه سره توپیروي او یو د بل پرځای یې استعمالوي، حال دا چې دواړه ځانگړې ادبي اصطلاح گانې دي، دا ادبي جریانونه ادبي مکتبونه وو چې هر یوه په پراخو جغرافیوي ساحو کې نفوذ درلود او د ځانگړو ادبي سبکونو د پلویانو له یو ځای کېدو څخه رامنځته شوي او تر پېړیو یې دوام موندلی دی.

۱- خراساني ادبي بنسټونځی:

دې ادبي مکتب ته کله کله ترکستاني ادبي مکتب هم ویل شوی دی. دغه ادبي مکتب په خپله پراخه لمن کې د فارسي شعر جریان له معلومې ابتدا او پیلامې نه راپدېخوا د اوومې هجري پېړۍ تر نیمایي پورې رانغاړي او د طاهریانو، صفاریانو، سامانیانو، غزنویانو، غوریانو، سلجوقيانو او... د واکمنیو د بېلابېلو پېړیو په پوړیو کې د ځلاندو او پیاوړو ادبي بهیرونو څرگندويي کوي. ددې بنسټونځي په پلویانو کې: د فردوسي، فرخي سیستانی، خواجه عبدالله انصاري، حکیم ناصر خسرو بلخي، مسعود سعد سلمان، سنایی غزنوي، انوري، خاقاني، نظامي گنجوي، شیخ فریدالدین عطار او نورو نومونه یادونې وړ دي.

ادبي ځانگړنې:

۱- واکمنو او نورو زورواکو ته د زیاتو مدحو د ستاینو او قصایدو ویل.

۲- په شعر کې د کیسو او حماسو رواجېدل، لکه د فردوسي (شاهنامه) او د (خمسه نظامي) ځینې مثنوي گانې.

۳- د غزل او اخلاقي شعرونو کموالی.

۴- په شعر کې د درنو او ثقیلو کلمو، اوږدو او مشکلو بحرونو کارول.

۵- لفظي او بدیعي صنایعو ته لږه پاملرنه او د شعري سبک ساده والی.

۲- عراقی ادبي بنوونځی:

دا د فارسي ژبې ډېر په زړه پورې ادبي مکتب گڼل شوی، چې د اوومې هجري پېړۍ له نیمایي څخه د لسمې هجري پېړۍ تر وروستیو پورې یې د دري ژبې په حدودو، په ځانگړې توگه د افغانستان او ایران په ځینو برخو کې، دوام موندلی دی.

ددې مکتب په نومیاو پلویانو کې: مولانا جلال الدین بلخي، سعدي شیرازي، امیر خسرو دهلوي، مولانا عبدالرحمن جامي،

حافظ شیرازی، کمال خجندی، بابا فغانی شیرازی، وحشی باققی
او نور د یادونې وړ دي.

ادبي ځانگړنې:

۱- په دغه ادبي مکتب کې غزل ډېر د پاملرنې وړ گرځېدلی دی.

۲- ادبي بدیعي صنایع او د شعر بېلابېل اصناف او ډولونه رواج
شوي.

۳- عرفاني او تصوفي افکارو په شعر کې ډېر او ژور منعکس شوي
دي.

۴- عربي لغات او اصطلاحات فارسي ژبې او ادب ته ډېر راننوتې
دي، خو ددې مکتب د پلویانو د ځانگړي مهارت له مخې په شعر او
ادب کې کومه پېچلتیا نه پېښوي.

۵- ددې ښوونځي د پلویانو په شعرونو کې معنوي صنایع، کنایه،
ابهام او تمثیل، تشبیه او استعاره ډېر کارول شوي دي.

۶- د شعر او ادب لفظي او معنوي ځانگړنو ډېره پیاوړتیا موندلې ده.

۳- هندي ادبي ښوونځی:

د فارسي شعر او ادب دغه ښوونځی د لسمې هجري پېړۍ له پایه یا
د یوولسمې هجري پېړۍ له پیل څخه رامنځته شوی، تر دوولسمې
پېړۍ پورې یې په ایران او تر ډېره پورې په هندوستان، افغانستان
او نورو سیمو کې دوام کړی دی.

ددې ادبي ښوونځي په پياوړو او نومياليو پلويانو کې د: عرفي
شيرازي، غني کشميري، صايب تبريزي، ميرزا عبدالقادر بېدل،
ميرزا اسدالله غالب او نورو نومونه د يادونې وړ دي.

ادبي ځانگړنې:

- ۱- د نويو او تازه خبرو لپاره هڅه.
- ۲- مضمون پنځونه.
- ۳- د لفظي او معنوي صنعتونو په زيات استعمال سره د وينا
پېچلتيا او کرکېچ.
- ۴- په مبالغه کې غلو او افراط.
- ۵- د مضمون او تشبيه د رامنځته کولو لپاره له چاپېريال څخه گټه
اخيستنه.
- ۶- د ارسال المثل صنعت زياته کارونه.
- ۷- د تخيل زياته ژورتيا.
- ۴- مراجعت ادبي ښوونځی:

دغه ادبي ښوونځی د دولسمې هجري پېړۍ په وروستيو کې په
اصفهان کې رامنځته شوی دی. ددې مکتب پلويانو هڅه وکړه چې
ځان د هندي ښوونځي له پېچلتيا څخه وژغوري او د هغوی خلاف
مضامين او موضوعات په ساده ژبه بيان کړي.
ددې چارې لپاره دوی بېرته د فارسي ادب لرغونو مکتبونو
(خراساني او عراقي) ته مخه وکړه، نو ځکه ورته د مراجعت يا
(بازگشت) ادبي ښوونځی وايي. ددې مکتب زياترو پلويانو به د
(سعدی شیرازی) او يا (حافظ) په پيروي شعرونه ويل.

ددې ادبي مکتب په سر لارو کې د (سید محمد شعله اصفهاني) (۱۱۲۰ هـ ق مړ) (میرزا محمد نصیر اصفهاني) (۱۱۹۲ هـ ق مړ) (میر سید علي مشتقا اصفهاني) (۱۱۷۱ هـ ق مړ) او نورو نومونه د یادونې وړ دي. (۲۲: ۸۲-۹۲).

همدارنگه یو شمېر نور ادبي ښوونځي، سبکونه او ادبي جریانونه په ختیځ او لویديځ کې رامنځته شوي چې دا څو یې موږ د اساسي بېلگو په توګه یاد کړل او د ټولو څېړل یې د یو جلا اثر د لیکلو ایجاب کوي. د ځینو ادیبو هانو په نظر ادبي ښوونځي د کره کتنې له ښوونځیو یا ډولونو سره ډېر ارتباط لري. د همدې ښوونځیو د اصولو، معیارونو او پرنسپونو له لارې یو ادبي اثر څېړل کېږي، همدا ښوونځي دي چې کره کتنې ته لید لوري، تګلوري او پرنسپونه ټاکي. ځینو څېړونکو ځوان ادبي ښوونځي د کره کتنې د ښوونځیو او ډولونو مترادف بللي دي، موږ دلته دا څپرکی ځکه تر ډېره حده ادبي ښوونځیو ته ځانګړی کړ چې کره کتونکي ته د مرستې لاس ورکړي چې یو اثر په اسانۍ سره تحلیل او و ارزوي او دا ورته څرګنده کړي چې کوم ادبي اثر د کومو ځانګړنو د شتوالي له امله له کوم ادبي ښوونځي سره اړه پیدا کوي. لوستونکو سره هم د ادبي ښوونځي معرفي دا مرسته کوي چې له بېلابېلو ادبي جریانونو، لیدلورو او تګلورو سره اشنا شي.

د څلورم څپرکي لنډيز

تراوسه پورې چې د کره کتنې په باب بېلابېل اشار چاپ شوي دي، په هغو کې اکثر د کره کتنې بنسټونځي او ډولونه څنگ په څنگ څېړلي دي. خو ځينو ادبپوهانو بيا د کره کتنې ډولونه جلا څېړلي دي او ادبي بنسټونځي جلا، په هر ترتيب په هر ادبي بنسټونځي کې د کره کتنې څرکونه ليدل کېږي. ځينو بيا خپله د کره کتنې ډولونه د يو ځانگړي ډول او کله هم د يوه بنسټونځي په توگه څېړلي دي. په دې ډول د کره کتنې ډولونه، بنسټونځي او همدارنگه د ادبي بنسټونځيو څېړنې ته لا زياته اړتيا ده. کره کتونکو او ادبپوهانو د ادبي بنسټونځيو په لړ کې گڼ شمېر ادبي بنسټونځي پېژندلي، چې ځينو ته يې موږه اشاره وکړه. دا هغه بنسټونځي دي چې په نړۍ کې د زمانې په بهير کې رامنځته شوي او زيات مطرح دي:

کلاسیزم: دا هغه هنري ادبي بنسټونځی دی، چې د اروپا د هنر او ادبياتو په ډگر کې يې لږ و ډېر درې پېړۍ (له پنځه لسمې تر اته

لسمې پېړۍ) پورې رواج درلود. د لرغونې زمانې د اثارو مطالعه او تقلید ددې ښوونځي ځانگړنه ده. (بوالو)، (پاسکال)، (لافوتن)، (جان ملیتون)، (درایدن)، (الفیري) او (گلدوني) ددې ښوونځي غوره استازي دي.

رومانتیزم: دا هغه ادبي ښوونځی دی چې د اتلسمې پېړۍ په پای کې د کلاسیک ادبي ښوونځي د مخالفت له امله په اروپا کې رامنځته شو. لوړ تخیل، د ښکلا ستاینه، د خیال او فکر ازادي ددې ښوونځي ځینې ځانگړنې دي.

ریالیزم: دغه ادبي ښوونځي د نولسمې پېړۍ تر لومړۍ نیمایي وروسته په اروپا کې رواج ومونده او د اروپا د خلکو پاملرنه یې له خیالي او رومانتيکو افکارو څخه د ژوند واقعیتونو ته واړوله. عیني واقعیتونه او د ژوند پېښې لکه څنګه چې دي، په دې ښوونځي کې همغه شان منعکسېږي.

ناتورالیزم: دا ادبي مکتب د نولسمې پېړۍ په پای کې په فرانسه کې رامنځته شو او د شلمې پېړۍ تر لومړیو یې ډېره وده او پراختیا وکړه. ددې ښوونځي پلویانو باور درلود، لکه څنګه چې علمي مسایل خپل کېږي، دغسې باید د لیکوال اثار هم د هغه د ژوند او چاپیریال د شرایطو په رڼا کې تر څېړنې او کره کتنې لاندې ونیول شي.

سمبوليزم: دا هغه ادبي ښوونځی دی چې د نولسمې پېړۍ په پای کې د (رياليزم)، (ناتورياليزم) او (پارناس) ادبي مکتبونو پر خلاف، په فرانسه کې رامنځته شو. دا ښوونځی په شعر کې هېڅ ډول قید و بند نه مني. دوی په رمز، نښو او اشارو کې خپل مفهوم وړاندې کاوه.

د پورتنیو ښوونځيو ترڅنګ د سوررياليزم، اګزسټانسياليزم، سيټمنټاليزم او ځينې ښوونځي هم ډېر مطرح دي.

په پښتو او دري ژبو کې هم يو شمېر ادبي ښوونځي مطرح دي. په پښتو کې د روښان ادبي ښوونځی، د خوشال ادبي ښوونځی، د رحمان بابا ادبي ښوونځی، د حميد-شيدا ادبي ښوونځی مطرح دي. په فارسي کې بيا خراساني، عراقي، هندي او د مراجعت ادبي ښوونځی ډېر زيات مطرح دي.

پر دې سربېره ځينې نور ادبي ښوونځي هم د زمانې په بېلابېلو پړاوونو کې مطرح وو، لکه فورماليزم، پارناس، امپرسیونيزم، کونستروکټیويزم، اوربانيزم، دادايزم، نانيميزم او نور... چې موږ ورته پر خپل ځای نغوته وکړه.

د څلورم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- په لويديځ کې کوم ادبي ښوونځي زيات مطرح دي؟
- ۲- پښتو کې د مطرحو ادبي ښوونځي نومونه واخلئ؟
- ۳- د خوشال بابا د ادبي ښوونځي ځانگړنې په گوته کړئ؟
- ۴- په فارسي ژبه کې د عراقي ادبي سبک ځانگړنې په گوته کړئ؟
- ۵- د کلاسیزم او رومانیزم ادبي ښوونځيو غټې ځانگړنې کومې دي؟
- ۶- د ریالیزم او ناتورالیزم ښوونځيو مخکښان څوک دي؟
- ۷- سور ریالیزم او اگسزسیټانیسم ادبي ښوونځي چا رامنځته کړل؟
- ۸- د خوشال، رحمان بابا او حمید ادبي ښوونځيو پلویان څوک دي؟
- ۹- په فارسي ادب کې کوم ښوونځي زيات مطرح دي؟
- ۱۰- د هندي ادبي ښوونځي ځانگړنې څه دي او پلویان یې څوک دي؟

سپارښتنې

- هر محصل دې په دې څپرکي کې یو یاد شوی ادبي
ښوونځی په خپله خوښه انتخاب او د هغه په باب دې
تفصیلي لیکنه وکړي.
- هر زده کوونکی دې د خوشال، رحمان بابا او حمید په
پلویانو کې د یوه تن اثار تحلیل او و ارزوي.

پينځم څپرکی

کره کتنه په پښتو ادب کې

لکه څنگه چې مو په تېرو برخو کې یادونه وکړه ادبي کره کتنه تر ادبیاتو وروسته رامنځته کېږي. که پر یوه مهال هم رامنځته شي، نو لومړی به یو ادبي اثر وي او بیا کره کتنه. که ادبي اثر موجود نه وي، نو کره کتنه به پر څه شي وشي؟ د یوه ادبي اثر تر لیکنې او د ادبي تجربو تر مسلسل تکرار وروسته د کره کتنې اړتیا پیدا کېږي، یو ادبي اثر هم هغه وخت د یوه فورم بڼه خپلوي چې د پراثر په یوه واحد بڼه تر ځینو ورته اصولو، قواعدو او معیارونو لاندې ولیکل شي. کره کتنه هم د یوه علم په توګه د یو ډول اصولو او پرنسپونو مجموعه ده، چې اساس یې خپله د یوه ادبي اثر په اصلي جوهر کې خوندي دی. پښتو شفاهي ادبیات طبعاً تر لیکنیو ادبیاتو دمخه راټوکېدلي دي. ګړنۍ کره کتنه هم تر لیکنۍ هغې دمخه رامنځته شوې، خو څرنگه چې ګړنۍ کره کتنه ګړنۍ وي، نه لیکنۍ، ځکه خویې اوس موږ کومې لیکنۍ بېلګې په لاس کې نه لرو. البته په

پښتو گړني ادب کې د محتوا له پلوه د کره کتنې ډېر څرکونه لرو. دلته غواړو د تاریخي تسلسل له مخې په پښتو ادب کې کره کتنې بهیر ته کتنه وکړو. دلته غواړو د تاریخي تسلسل له مخې په پښتو ادب کې د کره کتنې بهیر ته کتنه وکړو.

الف- پخوانۍ دوره:

پښتو لیکنی ادب چې څرگنده بېلگه یې د امیر کروړ سوري له شعره پیلېږي، محتوایي پانگه یې ویارنه ده، تر هغه وروسته په منظوم ادب کې ځینې داسې شعرونه شته چې په خپله محتوا کې د نقد تومنه لري، د (شیخ رضي لودي) او (نصر لودي) شعري مناظره یا تبادلې هغه بېلگه ده چې د انتقاد، نیوکې او کره کتنې څرک په کې شته. ددې کلام بېلگې دا دي:

د شیخ رضي لودي د کلام بېلگه:

گروه دې زموږ وکوراوه	((د الحاد په تور دې ترپلل
تا په تور و توراوه	موږ ونلې په زیار نه
چې دې گونښې اړاوه	لرغون ولې گرو هېدلې
چې پلرودې رڼاوه	هغه گروه دې اوس اړه کړ
که هر څو مو در ناوه	لودي ستا په نامه سپک شو
لودي نه یې په کاوه	نصره نه مویې له کها له
د ورځلوی په رغاهه.))	زموږ رغاده ستا له گروهه

(۷۰:۲۸).

د پټې خزانې له مخې شيخ رضی لودي، د شيخ حميد لودي د پاچاهۍ په زمانه کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره پښتونخوا ته تللی، دی دوه کاله په کسي غره کې گرځېده او ډېر خلک يې مسلمانان کړل، شيخ رضی لودي ته دا مهال خبر رسېدلې و، چې دده د تره زوی (نصر لودي) له اسلامه اوښتی او د الحاد لاره يې غوره کړې ده، نو ځکه يې پورتنی شعور ورته ووايه. کله چې دده دا شعر (نصر لودي) ته ورسېد، نو هغه ژر غبرگون وښود او دده د شعر په ځواب کې يې دا شعرو ووايه:

((د الحاد په تور تورن شوم زه لرغون خو ملحد نه يم

زما دښنه هسې تورا کړي که ملحد يم د دښنه يم

له اسلامه نه تر پلمه تورانو څخه په ترپله يم

گروه مې هغه لرغون دی اوس هم کروړ په لرغونه يم

د اسلام پر هسک به ځلم و تورانو ته تياره يم

د لودي زوی سنتي يم د حميد له لور کاله يم

تورانې دښن چې وايي زه له گروهه په اړه يم

دا يې تور تاسې دروهوي زه مومن ستاسې په تله يم

د دښنو ويناوې مغربه زه لودي يمه څوزه يم.))

(۷۲:۲۸).

دا دواړه نظمونه چې د سوال و ځواب په بڼه راغلي، په پښتو لرغونو
نظمونو کې هغه نظمونه دي چې پر يو بل په کې نيوکې، تنقيد او د
هغو معقول ځوابونه ليدل کېږي.

د ابو هاشم ابن زيد السرواني په لومړنۍ منظومه ژباړه کې هم د نقد
څرک شته:

((ژبه هم بڼه وينا کاندې چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زراو درهمونه
ژبور ورله ورځي وينا يې اوري
د درهم خاوندان تل وي په وياړونه
که درهم يې ځنې ورک سو سي تتلی
پر نړۍ يې وي په څپو پېژندنه
که بډای سوني وبولي خلک وايي
دا وينا ده رښتايڼه له رښتونه
که بېوزلی ووايي رښتيا خبره
نور ووايي دا خو سوني دی تېرونه
هو درهم بښدي هر چاله لويه برخه
د درهم د خاوند هر ځای پر تمونه
درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي
ده وسله که څوک پرې کاندې قتالونه.)) (۷:۳۰).

په دې ژباړل شوي شعر کې د ټولنې د افرادو له خوا، مادي شيانو، پيسو او مالي پانگې ته پر زيات احترام، سړتيتي او ارزښت نيوكه شوې ده، شاعر، خلك اخلاقي ارزښتونو ته رابولي او په ټولنه کې د مادياتو پر نامعقول رول باندې نيوکه کوي. که څه هم دا شعريوه عراقي شاعر (محمد ابن خلاد) ويلى دى، محتوا يې هم د هغه وخت د عربي ټولنې ټولنيزو واقعيتونو ته ورگرځي، خو شاعر داسې ټاکلي محتوا ته اشاره کړې، چې په هره ټولنه کې د همدې يوشان ارزښت لرونکې ده. له هغه وخته نږدې دولس سوه کاله تېرېږي، خو بيا هم دا محتوا نه ده بدله شوې او تقريباً په همدې بڼه کارول کېږي.

د (شيخ اسعد سوري ویرنه هم د نقد ځينې ځانگړتياوې لري، له فلکه گيله، پر ناخوالو انتقاد، له ظلمه فرياد او نور هغه څه دي چې په دې قصيده کې د نقد څرک لگوي:

((د فلک له چارو څه وکړم کوکار
 زمولوي هر گل چې خاندې په بهار
 هر غټول چې په بيديا غوړېده وکا
 ريژوي يې پانې کاندې تار په تار
 د پر مخونه د فلک خپره شنه کا
 د پر سرونه کا تر خاورو لاندې زار
 د واکمن له سره خول پرېباسي مړ شي
 د بېوزلو وينې توی کاندې خونخواړ

خه تېری خه ظلم کاندې ای فلکه!
ستا د لاسه نه دی هېڅ گل بې له خار
په ویر ژلو، لورنه کړې په زړه کراپه
پرنتلیو او روې د غم ناتار
کله غورځوې واکمن له پلازونو
کله کنبېنوې په خاورو کې بادار
زموږ پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبلله په دې غشي هزار

پر سوریو باندې ویر پرېوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار.)) (۲۸: ۴۰-۴۸).

(شیخ اسعد سوري) د (امیر محمد سوري) د دربار شاعرو او کله
چې (امیر محمد سوري) د (سلطان محمود) د لښکرو په لاس اسیر
او بیا د ډېر ظلم له امله مړ شو، ده دا قصیده ویلې وه، په دې قصیده
کې د زمانې پر جبر په دې خاطر انتقاد شوی، چې ولې عدل او
انصاف په کې نه شته، له فلک نه شکایت شوی چې له دلیل پرته
تنکي گلان رژوي. که څه هم دا قصیده په خپل ذات کې یوه ویرنه یا
مرثیه ده، خو د قصیدې په منځ کې ګنشمېر داسې بیتونه شته چې
انتقادي او کره کتنیزه روحیه لري.

په لرغونې دوره کې نور هم داسې نظمونه او شعرونه شته چې د نقد
څرک ترې لگي، خو اوس راځو منځنۍ دورې ته:

ب- منځنۍ دوره:

د پښتو ادبیاتو منځنۍ دوره له پیرروښان او د هغه د پلویانو د
اشارو له مهاله پیلېږي. د روښاني پیر شاعرانو او ناظرانو په
کلامونو کې هم د نقد ډېر مواد شته او کله چې د روښاني غورځنگ
پر ضد د (اخوند دروېزه) تحریک پیل شو، نو بیا د دواړو خواوو له
خوا د یو بل پر ضد لیکنې وشوې، خپله د (اخوند دروېزه) (مخزن
الاسلام)، د (پیرروښان) د (خیرالبیان) پروړاندې یو غبرگون دی.
د روښان او د هغه د پلویانو او همدارنگه د اخوند دروېزه او د هغو د
پلویانو تنقیدونو اکثره مذهبي محتوا درلودله، اساس یې هم پر
مذهبي اساساتو د نظریاتو اختلاف و، ادبي یا هنري برخه یې ډېره
بډایه نه وه، خو بیا هم د نشر او نظم په بڼه دواړو خواوو یو پر بل
تنقیدونه کړي دي. دغه راز د هریو پلویان او یو بل هم ارزولي دي.
د روښاني پیر شاعر (دولت لوانی) د (میرزاخان روښاني) په باب
وايي:

هېڅ افغان ده غوندې شعر کړی نه دی

دی په خپل عصر کې له هر چا نه بهترو.

د علي محمد مخلص په باب وايي:

((شاه طبعانو يې زده قدر

بنه کلام دُر عدن دی

همه دان مخلص دولته

ددې درو په سفتن دی.)) (۲۳: ۱۷۰).

د اخوند دروېزه او د هغه د پلويانو له خوا پر روښان او د هغه پر پلويانو نيوکې زياتره د مذهبي مسايلو پر محور راڅرخي، که پر اثارو يې هم نيوکې کړي، نو د مذهبي ملاحظاتو له مخې دي، هنري جوهر او يا د کلام د ښکلا ييز اړخ له مخې نه وي.

خو کله چې د خوشال بابا پېرته راځو، نو دلته خپله خوشال د يو مفکر او نوښتگر سترگور کره کتونکي په توگه څرگندېږي، څرنگه چې خوشال بابا د کره کتنې په برخه کې ډېر گټور او اساسي کار کړی، نو دلته لازمه ده چې پر کره کتونکي خوشال او دده پر انتقادي روحيې زيات بحث وکړو.

خوشال تر هر چا دمخه کره کتنه له خپله ځانه پيل کړې ده:

«د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډگرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې يې کره کتنه، نيوکه او بيا د سمون لاره هم له ياده نه دي ايستلي. خوشال بابا لکه څنگه

چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنيز، ادبي او سياسي ډګر کې هم يو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له يوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانيولې بيا تر يوې لوړې ټولنيزې پېښې او عمل پورې چې هر يو دده په نظر نيمګړی معلوم شوی، هغو ته يې د انتقاد ګوته نيولې او بيا يې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا يو زړور کره کتونکی و، نه يې د چا مدح کوله او نه يې ځانستايينې ته اړتيا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنيز پلوه په داسې يو دريځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره يې وړ صفتونه او ظرفيتونه لرل، نو ځکه خوه له خپل ځانه نيولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبيلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه يې څرګند کړي او نيوکه يې پرې کړې، همداسې يې په ادبي او سياسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نيوکې کړې دي. د خوشال بابا د نيوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقيقتونه څرګندوي او د رښتيا يې پر بنسټ ولاړه ده.

بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې يې هم نيمګړتيا وي هغه نه پټوي او په ډاګه يې وايي:

((د مغول نمک مې وخوړ شپږ پېړۍ
ماد زرو پکې روغې کړې بېړۍ

رعیت مې یوسفزیه درست خټک وو
په عزت او په حرمت کې یې څه شک و
د مغول لپاره ما تورې وهلې
پښتنو به راته کړې ډېرې کنځلې. (((۲۸۳:۲۹).

یادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړیو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک یم.

خوشال بابا بیا په دویم گام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر
غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راوړل شوي یا یې نافرمانې کړې او
یا هم د خپل ولس پر ضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو
شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېړې یې ورته څرگندې کړې دي:

((نا خلف مې حواله کړ په تقدیر
نصیحت ورباندې نه کاندې تاثیر
خوی خصلت چې ازلي وي نه نور کېږي
په ارشاد او په تلقین د کامل پیر
بد فرزند دې خدای د هېچا پیدانه کا
په خصلت یې پلار په ځان دی مور په ویر.)) (۳۸:۲۰).

يادا چي:

((زما زويه د تنگ نه دي غريته ردي
پرې پوهېږم چې همه واره مردار دي
نه يې لويه اندېښنه نه يې لوی کار شته
د مغولو و طبخا و ته تيار دي
د منصب د اضافو خبرې کاندي
په عزت، په حرمت کله خبردار دي
اتفاق، يگانگي يې سره نه شته
همگي روان په بېله بېله لار دي
نه د نوم دي نه د شرم نه د تنگ دي
اندېښنې يې د ناکس، د ناسردار دي
شکایت له نورو مه کوه خوشاله
چې خپل زويه هم په تنگ له تا ويزار دي.)) (۹: ۴۳۹).

چې پيدا دي همگي زماله خانه
که پنځوس دي که شپېته دي داغ د زړه دي

يو و پلار نيکه ته نه شو
همگي د مور په شان

اشرف سرت تر سره نفس اماره دی
په حسد په حماقت کې اواره دی

د مور پلار نیکه ته نه دي
د ان ناکس دي لابل شل شان
په ژوندون مې خپل خای ورکړ
باندي زه شوم مهربان

يو خولا په کې افت شول تردا ميانه
خوک ((بهرام)) غوندي بدبخت بخيل شي

چې هېڅ کار نيولی نه شي استوار
په شامت يې خپلخانه شي تار په تار
خوک ((سدو)) غوندي نامراد عبدالزوجه شي
په تنگسه له خپله پلاره شي ويزار
خوک ((مالو)) غوندي ((جلو)) غوندي پيدا شي
سراسر واره نابود او نابکار.

مرگ دنا اهلوسبا بېگناه غواړم
د عا مې داده الله الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خیره
دده له شره امان پناه غواړم.

زما زړه له چانه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زیست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زویو کې حساب مه شه
د خوشال خټک وینا په دا تمامه.

چې په های یې ناقابل زویه خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی.

لکه څنگه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه
کوي او نیمګړتیاوې یې رابره خپره کوي داسې پر خپلې قبیلې
(خټکو) هم نیوکه او انتقادونه لري او د هغوله ځینو عملونو او
نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

له خټکونه مې هومره زړه ناخوښ دی
چې توبه دهمگي خټک له نامه
د نعمت په قدر هېڅ خبردار نه دي
نوم خټک به مې خلاص نه وي له انعامه
خټک واره د دودام دي که يې گورې
څوک به څه غواړي د خپلو له دودامه
د وفا په ځای همه واره جفاده
چې به ماته رسېده له خپله قامه
که په توره خټک خپل کړې گنې خپل شي
کنه هېڅ به يې خپل نه کړې له اکرامه.

چې زما اختيار يې خوار کړ
خدای دې خوار هغه خټک کا.

((درست خټک زما په دور
نن امور شو پوره دوران
که خټک په محکمه پروت و
پاس مې يووړ په اسمان.)) (۳۲-۳۱).

تفحص که شوک د خوږ زړونو کاندې
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی.

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دایرې او نیوکې وروسته، پښتانه
په خپله انتقادي دایره کې داخل کړي او هغه نیمګړتیاوې چې په
پښتنو کې دي هغه یې یوه یوه خپرلې ده. په پښتنو کې به د خوشال
بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی لیکوال تر سترګونه شي، چې د بابا
په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنیز ژوند بلد وي او هغوته یې
په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل
فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نیمګړتیاوې هم خپرلي
او نیوکې یې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند
هندارې دي، چې د هغوی بڼېګنې او بدګنې ټولې په کې په ښه
روښانه ډول څرګندېږي:

لبوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو.

پښتانه لکه مګس ورباندي ګرځي
ورته ایښی دی مغل د حلوا تال.

شرم دی ننګ دی که چار د سردی
سمه مې پر پنبوه خای مې غردی
پنښتانه واره دمغول شوروا خوري
ماته يې پاتې دا شور و شردی.

پنښتانه په عقل پوهه خه ناکس دي
کوټه سېي دقصا بانو د جوس دي
اوبن له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوبن د غاړې د جرس دي.

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زیات که پکې وگوري افغان دی.

که رښتیا وایم شېرشاه دا هسې نه و
لکه موږ یو نن پیداله کوهستانه
پنښتانه چې بې ننګي کاڅوک يې خه کا
گورستان لره به درو موله ارمانه.

((که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لري افغانان

هره چار د پښتانه تر مغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته د پرامان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شېر او اووه پيړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور ووداڅه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان
که توفیق د اتفاق پښتانه مومي
زړه خوشال به دوباره شي په دا ځوان. (((۱۱: ۱۵۳-۱۵۴).

پښتانه د ادم زاد لاه زاده نه دي
د عفريت دی که د دیو دي که د ددي.

خوشال بابا د پښتنو تر څنگ مغول هم د خپل انتقاد په دایره کې
شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې یوه زیاته برخه له
مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې
بابا ته پښتانه معلوم وو، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو
ځکه خويي د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نیمګړتیاوو ته

هم نغوته کړې او انتقادونه يې پرې کړي دي. مغول پاچا
(اورنگزېب)، چې د خوشال بابا د سياسي مبارزې يو اړخ ورسره
تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زيات ياد شوی او غندل شوی دی او
همدارنگه نور مغول هم.

تفاوت د خپل پردي ورباندې نه شته
که يې گوري اورنگزېب بادشاه گمراه دی
د لاشه چې هندوستان توره تياره ده
په هر ځای دده د خوييه بويه اهدی
د اورنگ بادشاه په دور آرام نه شته
چا ويل چې جهان ځای د آرامگاه دی
که زينت و ته يې گوري يوزيد دی
که طاعت و ته يې گوري اهل الله دی.

وخت د اورنگ شاه دی د هر چا تسپې په لاس دي
خدای (ج) ځيني خبر دی په اخلاص که په لباس دي

((پلاريې په بند، وروريې بند بند کړ
خان يې هم شيخ، هم دانشمند کړ
اوس په غزا کې خپل خان غازي بولي
په خو خورنگ يې، خپل خان خرگند کړ.)) (۱۷:۱۰).

خانان يې واړه تلاوت خوان کړل
د هند هندوان يې دانشمندان کړل
وخت داوړنگ دی عمل يې هېڅ نه شته
خو کتابونه يې په عالم گران کړل.

ددې دور شيوخان ډېر دي لور په لور
اورنگزېب بادشاه د واړو دی انځور
په هغه چاره قلم سازکا قرآن کښي
په هغه چاره شهرگ پرې کاډ ورور.

نو ځکه خو خوشال بابا د داسې واکمن اطاعت نه کوي:

اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم

خليفه د زمانې په زړه کافر دی.

بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

د هند په تخت چې عالمگیر کېناست

په خلکو کانی د اسمان پر پړوت.

بابا د مغولو پر ضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د
يووالي هيله کوي، چې ټول پښتانه بايد له کندهار تر اټکه د ننگ په
کار کې پټ او ښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص
کړي.

ټول پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننگ په کار پټ او اشکار.

ناگهاني په د ا ملک فساد بنياد شو
د ما هم د تلافی کار را په ياد شو

نن د وارو پښتنو په ننگ ولاړ یم
دا چې هسې په هر در هر در ننگ ولاړ یم
چې پښتون شوم په داهسې سپینه ږیره
نور مې خدای مه کړه مغول وایم په خیره.

و مغول و ته به نن کړم اټک پوله
ملک به خلاص کړم د مغول له غاله غوله.

خوشال بابا نه یوازې په ټولنیز ژوندانه کې د ټولنیزو نیمگړتیاوو
نقاد دی او پر دغو برخو یې نیوکې کړي، بلکې پر هغه چا یې هم
سختې نیوکې کړي، چې د ریا عبادت یې د خپل ژوند د اړتیاوو د
خړوب و سیله گرځولی او خلک پرې تېرباسي. خوشال تل دا ډول
شیخان غندلي او له دې ډول ملایانو سره یې وړاندته ده.

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لوري کې کړي
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي.

هر چېرته چې گرځي په لاهول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه.

د ابلیس غوندې مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیسه لاهوهر دی.

د پردي چې تر تانه، خپل ځان ملک کا
په بنو خبرو، ځان په فلک کا
نغوږد باله، چې بنه يې ځير کړې
شیطان تر ځان پورې، لکه کودک کا.

په خوله يې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور داننا شـیخان دي

((چې د کنزد قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندي روا کا
نه د کنز په دقيقو څه خبر شوي
نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېږدي ځان ملا کا
په هر کلي علت گرځي ټکي غلا کا
کېني شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روايتونو

و هر چاته مسـلـي د سـخاوت كا
خپله خونه ډكـوه بله غارت كا
په مسجد راځي پنځه وخته اذان كا
چي ذكات سرسايه نه وي مسجد وړان كا
د ميراث مالونه خوري له ظالمانو
نوم په ځان باندې كېږدي د عالمانو
په دا هسې علم برنـد كـښي مـلايي
و عالم ته ميراث خور د انبيايي
نه يې كښل زده، نه لوستل زده، تل تگل كا
تعويذونه وركوي په دروغ كښل كا
په ناروغ يې خوښي لـزـيـا ته تر روغ شي
څښت، تعويذ، دعا، هيكل كي په دروغ شي
لارنځور غريب صحت نه وي موندلای
چي اخون وي اخیستو ته ورنیولای
كه په وركړه كي څه درنگ څه خو تعطيل وي
په غوغا په شور و شريې قال و قيل وي
چي د ازهرسې ناسازي كا اغازي
خپل مقصود مطلوب حاصل كا په ناسازي
چي څوك ترس له خدايه نه كاندې غلول كا
اس به پرېږدي زين به باندې په جاهل كا. (((۲: ۳۴-۳۶).

په خوله کلیمه لولي نمونځ روژه کاندې کافر شته
دعوي کاد شيخيه، تر شیطانه لا تر شته
له کوره لوټه واخلي، استنجالره روان شي
تقوى تر هسې حده، په ولجه يې وړي که زړ شته
يوځای الوده نه دی په دا هسې دروېشانو
په دا دور که گورئ دا ناپاک په هر کشور شته
چې خاص د زمانې دي حال يې دادی، نور وگړي
د غوا وود خړود کلي دی خالي نوم باندې بشر شته
چې حال د پرهېزگار و سراسر واره دروغ شو
رښتيا غواړي له چانه چيرته پاتې دا هنر شته.

شيخان چې هسې اوږده نمونځونه کا
په کې باغونه اسونه جوننه کا
په کې رنگين رنگين گنډي ورينمين سکني
په کې د سپينود سرو گنجونه کا.

نمونځ، روژه چې د ریا د پاره کېږي
له اسمانه به لعنت باندې اورېږي.

کتا بونډه د اسمان د ځمکې لولي
په عمل یې فرق د ځمکې د اسمان دی.
په باطن یې زړه گومان سره تړلی
په ظاهر ویل په ژبه مسلمان دی
په خبرو کې یې فیض موندنه شي
مذبذب په قول په عهد په پیمان دی
په طاعت په عبادت کې که بلغم شي
په اخرانس په نغوته بې ایمان دی
زه خوشال خټک بنده د هغه چایم
چې یې رود زړه د خولي سره یکسان دی.

تل قرآن د وړاندې ایښی قرآن لولي
ولې هېڅ عمل یې نه وي په قرآن.

خوشال بابا د یو لوی مفکر او سالار ادیب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو لیکوالو ادبي نیمګړتیاوو ته یې هم ګوته نیولې، آن پر داسې لیکوالو یې نیوکې کړي، چې ترده وړاندې پرې چا د انتقاد جرئت نه شو کولای، خوده د خپل فنانونه او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونيوله.

تر بابا دمخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزې تر لیکنو زیات و، هغه (اخوند درويزه) و، چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویزه له یوه لوري راپیداشو
په لرې علم په دا ملک کې لوی ملا شو
د روښان خیرالبيان یې وليدلی
هغه هم مجهول بیان و ناسپندلی
ده چې خوشې میدان بیا موند سخنگوی شو
په ویل کې یې چې زړه و هسې توی شو
درویزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم یې مخزن الاسلام کړی جناب دی

که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ویل ده
مسلي لس نظم کړي په پښتو دی
درته څه وایم چې څه دي د ایستو دي.

د اخوند درويزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې
وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښيي.

هر هر بیت د قصیدې چې در مرجان دی
په پښتو کې تراور بشو لا ارزان دی
قصیده د بوصیري ترجمه کړې
عربي یې تر پښتو مضحک راوړې.

مخزن مې د اخون چې تامامي په نظر کښېوت
په دې کې عروض نه شته نه یو بحر ما موندلی
یو کتاب دی درويزه سره جوړ کړی
د سوات خلک یې له کل علمه موړ کړی
نا معقول مجهول بیان په کې بې ځایه
په کې بد د حسین وایه یزید ستایه
په حیرت به واړو گوتې وچیچلې

د اخون په مخزن چاگوتې کښېږولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعرویلې، خوشال بیا هغه ستایلې
دی، لکه میرزا خان انصاري:

له چانه په پښتو کې ما میزان میندلی نه دی
میرزا په دا زبان کې ویل کړي دي تللي.

خوشال بابا په یوه قصیده کې د ځینو نورو شاعرانو ارزونه داسې
کوي:

یو په حال او په ماضي کې داسې نه و
چې ښکاره یې د خبرو راته خوند کړ
د میرزا دېوان مې ومنله په گوډي
مسخره مې ارزاني خویشکی زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نورو و
په خبرو مې د هر یوه ریشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د اور بشو په ډوډۍ چې به یې شخوند کړ.

هر چي لاف و هلي د شـعر
نن پـه دا دور دي ډـر
خدای دې نه کا چي به وایم
حال د دیو و تېرو بېر
څوک پاوي څوک نیم پاوي دي
قلندر په کي نیم سـر
چي د مور په حساب دي
هېڅ مې نه دی واصل هـر
بل دولت فقیر درې پاوه
نه ترې څو سر شاهي سـر.

د هغه شاعر داني وشه په ژبه
چي د شعر د داني پلوري په مال.

د هغه شاعر مخ تور شه چي په طبعه
وهر درو هر دربار و ته ولاړ وي. ((۳۳: ۲۸-۸۸).

د خوشال بابا او رحمان بابا ترمنځ هم شعري مکالمه تبادله شوې،
خوشال د رحمان بابا د شعر پر يوه بيت نيوکه کړې او ويلي دي، چې
په خپل منځ کې تناسب نه لري او رحمان بابا بيا د هغه پر وړاندې
غبرگون ښودلی دی:

خوشال او دولتامې غلامان دي

زه رحمان په پښتو ژبه عالمگير یم

يو خوشال او يو کم سل خټکه نوره

څار شه د رحمان د سپڼ له يوه فرده

که چېرې خوشال بابا د رحمان بابا پر شعر نيوکه نه وای کړې، د
رحمان بابا له دې غبرگون سره نه مخامخېده. همدارنگه د رحمان
بابا په کلام کې چې د سترو انساني او روحاني ارزښتونو پالونکی
اوله دې ارزښتونو څخه د سرغړونکو ډېر پوخ کره کتونکی دی،
دده په کلام او د ده پلويانو کې د کره کتنې ډېر څرکونه ښکاري هم.
په پښتو کلاسيکه دوره کې کره کتنه د نظم په بېلابېلو فورمونو کې
ډېره څرگندېږي، خوشال نه يوازې د يوه کره کتونکي په توگه د نظم
په برخه کې خپل کره کتنيزه بریا څرگنده کړې، بلکې د يو ټولنيز کره
کتونکي په توگه يې په خپل نامتو اثر (دستار نامه) کې هم د ټولنې

د سمون لارې چارې په گوته کړي او د ټولنمشر؛ دستار سړي لپاره
يې کره معيارونه هم په گوته کړي دي.

د خوشال د شاعرانو زامنو په کلام کې هم د کره کتنې بېلگې شته.
اشرف خان د خوشال د شعر د ارزونې په باب وايي:

((اولاً به د استاد لــه حاله وایم
چې يې شعر جهانگیر لکه د قمر دی
په پښتو ژبه چې شعر چا بیان کړ
د همه وو نظم ستوري، دی نمر دی
خه خوبي د هغه نمر وایي مهجوره
چې يې نام دهر نیولی سر په سردی.))

(۸: ۲۴۷-۲۴۸).

د خپل شعر په باب وايي:

((په پښتو ژبه مې سیال د شعر نه شته

د معنو په جهان شاه اشرف خټک یم.))

(۷: ۲۲).

د حمید بابا او کاظم خان شیدا په شعرونو کې هم د کره کتنې
څرکونه شته:

((د حمید له فکره مه پوښته عام خلک
د زربفتو قدر، څه زده بوریا باف
د حمید د مینې کوټ به کره ووځي
که پرې ځیر شي قدر دان، دانا صراف.))
(۱۱۹:۲۴).

د کاظم خان شیدا خټک په دېوان کې (د پښتو شعر حسب حال) تر
عنوان لاندې چې کومه اوږده مثنوي چاپ شوې ده، د دې مثنوي له
مطالعې څخه موږ ته د پښتو شعر په باب د شیدا انتقادي نظر
ښکاري. دا مثنوي د پښتو شاعرۍ د هغه مهال د ادبي کره کتنو په
لړۍ کې حسابولای شو. (۵:۳۱).

پیر محمد کاکړ هم د پښتو شاعرانو د شعرونو د فکر او ښکلا د
ارزوني په ترڅ کې وایي:

((تل په شعر کې هم سیال د خوشال نه شته
که څه درشت دی، دا دده سخندان شعر
که څوک بحر مواج وایي ورته ښایي

په دېوان کې يې مونده شي هر سان شعر
هېڅ تر شعره د رحمان به ډېر کم نه وي
و منصف ته د خټک خوشال خان شعر
د ميرزا شعر به جوړ وای ولي درېغه
په وحشي الفاظو ده کړو ويران شعر
چې انصاف زه پير محمد کړم لافي نه کړم
په همعصرو کې مې خوښ دی د ځان شعر.))

(۴۲:۲۲).

دا لړۍ نوره هم غځېږي، (عبدالله کندهاری) د (احمد شاه بابا) د
شعر د ارزونې په باب وايي:

هر غزل يې عشق او بزدلی	او هر بيت يې درد امېزدی
حقيقت دی که مجاز دی	دده دواړو سره ساز دی
هم عالم دی هم شاعر دی	په نکتو کې ډېر ماهر دی
په تحقيق سره هيراد دی	چې دده دېوان هيراد دی
تر هيرا، بلکې فايق دی	مشمول په دقايق دی.

د تېمورشاه دراني د زمانې شاعر (بېدل هشنغري) په خپل دېوان کې د عبدالرحمن بابا د کلام د مزایاوو په باب وايي:

((چې مشهور په پښتو ژبه يې دېوان دی
شعراوو کې هغه عبدالرحمن دی
قال و حال يې سره سم زيات و کم نه دی
مسلم ځکه د هردانا نادان دی
په سلطان الشعرا دی ملقب دی
چې يې بيت مصرع په هر ځای کې برهان دی
دغه واړه ځيرکي د بصيرت ده
چې يې فکر شکريز کړی بيان دی.))

(۲: ۲۱۲-۲۱۳).

د پښتو ادب په کلاسيکه يا منځنۍ دوره کې (کره کتنه) يوه په زړه پورې موضوع ده، چې پراخ بحث او اوږدو ليکنو ته اړتيا لري، خو موږ دا خو بېلگې يوازې ددې دورې له کره کتنې سره سره د اشنایۍ لپاره وړاندې کړې.

ج- اوسنۍ دوره:

د ادبياتو په تاريخ کې يوه ستونزمنه مسله هم د ادبي دورو ټاکنه ده. ادبي دورې د تاريخي او سياسي هغو په شان نه دي، چې ثابت

مهال په غېږ کې رانیسي، د یوې ادبي دورې تاثیرات په بله کې هم محسوس وي او د یوې دورې افکار او اغېز بلې ته هم غځېږي. په پښتو کې د اوسنۍ کره کتنې د پیل مسله هم داسې یوه مسله ده. د افغانستان یو نومیالی څېړونکی او ادبپوه (سرمحقق زلمی هېوادم) وايي: [ادبي کره کتنه په اوسنۍ مانا په پښتو ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ د لومړۍ نیمايي په دوران کې پیل شوې ده. دغه مهال لروا برکې د پښتو د ودې او پرمختیا لپاره سرکاري او ولسي ادارې فعالې شوې، نوي ادبي جریانونه او د پرمختللې نړۍ ادبي نظریات د هند، ایران او اروپا له لارې پر پښتو ادبیاتو اغېزمن واقع شول او زموږ ځینې فرهنګیان او ادبپوهان د ادبي کره کتنې د پخوانیو شرقي سنتي اصولو تر څنګه د ادبي کره کتنې په باب له نویو خبرو، نویو مسالو او نویو نظریو څخه هم خبر شول او زموږ ادبیاتو ته هم ادبي کره کتنې له نویو غوښتنو او نویو ځانګړنو سره لار پیدا کړه، خو له هماغه وخته ترننه پورې، لکه څنګه چې ښايي هسې نه، بلکې ماته ګوډه تر موږه راوړسېده.)

سرمحقق زلمی هېوادم د ادبي کره کتنې په باب تیوريکو اشارو ته اشاره کوي، وايي: ((که چېرې موږ ووايو چې په پښتو کې د ادبي کره کتنې د مختلفو خواوو په باب لارښودي اثار نه شته، نو دا هم سمه خبره نه ده، خو که چېرې موږ دغه اثار په پښتو کې د ادبپوهنې د نورو څانګو د اشارو په پرتله له یوې خوا او د منطقي په نورو ژبو

کې د ادبي کره کتنې په خصوص کې د لارښودو اثارو د موجودیت په تناسب له بلې خوا مطالعه کړو، نو ښکاره به شي چې زموږ په ژبه کې دغه اثار ډېر لږ، بلکې ناخيز دي.))

سرمحقق زلمی هېوادملي وايي: ((د ارواښاد سيدرسول رسا (۱۹۹۰م مړ) (ادبي تنقيد) د ښاغلي قلندر مومند (تنقيد) (د ۱۹۶۳م) (کال چاپ) او نظميات (ترجمه) (د ۱۹۶۳م کال چاپ)، د مولوي محمد اسرافيل له خوا ترجمه کړې (کتاب الشعر)، د پروفيسور محمد نواز خان طابر له خوا د مولانا حالي د (مقدمه شعر و شاعری) پښتو ترجمه، داسې مستقل اثار دي، چې مطالعه يې د ادبي نقد لېوالانو او زده کوونکو ته بې گټې نه ده، خو د يادونې وړ خبره داده چې لوړ ياد شوي اثار د کره کتنې د معيارونو، ادابو، روشونو، ډولونو او نورو ځانگړنو په باب ډېرې خبرې نه لري. د مثال په ډول د سيد رسول رسا (ادبي تنقيد) زياتره د شعر په باب د بحثونو پر محور چورلي او ددې لړۍ ځينې نور اثار هم داسې درواخله.

دلته بايد دا يادونه وشي، چې ايا په پښتو کې د ادبي کره کتنې په باب مشخص لارښودي اثار هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې ځواب هم مثبت دی، په لوړو يادو شوو اثارو کې هم ځينې لارښودې ارزښت لري. پر دې سربېره کابل مجلې، د زېري جريدې او د پېښور په (لار، رهبر) او نورو مجلو کې هم کله ناکله د ادبي کره کتنې په

باب لارښودي اشار خپاره شوي دي، چې موږ په دې خصوص کې ددغو اثارو له پدله هم سترگې نه شو پټولای.

پر دغو متفرقو مقالو سربېره د کانديد اکاډميسن روهي په (ادبي څېړنې) نومي اثر کې د کره کتنې په خصوص کې ځينې مطالب خپاره شوي دي، چې د کره کتنې د معرفۍ، تاريخي پس منظر، هدفونو، اصولو او معيارونو او ادابو په خصوص کې بحثونه لري. ددې اثر د کره کتنې بحثونه له هغه چا سره ښه مرسته کولای شي، چې غواړي ځان د کره کتنې پر مسایلو پوه کړي.

همدا ډول دده په بل اثر (د ادب او فولکلور په باره کې) هم د کره کتنې دروشونو په باب يوه ليکنه شته، چې عنواني يې دی: (په ادبي کره کتنه کې د (ولې، څومره، څنگه؟) پوښتنو ته ځوابونه). دا ليکنه هم په تيوريکو اثارو کې حسابېدې شي. کانديد اکاډميس محمد رحيم الهام چې کوم کارونه په دې برخه کې کړي دي، له هغو هم سترگې نه شو پټولای، دده په (ادبي مسالې) نومي اثر کې د (ادبي کره کتنه) او (زموږ د دوران د ادبي کره کتنې مسالې) تر عناوینو لاندې دوی ليکنې راغلي دي. دغه راز په (افغان ياد) نومي مجموعه کې هم موږ د کره کتنې په باب دده يوه ښه مقاله موندلای شو، چې لارښودی ارزښت لري. د استاد پوهاند دوکتور تېري او استاد سعدالدين شپون ددې برخې ليکنې هم د هېرولو نه دي.

گل افضل ټکور چې د زېري جريدې له بېلابېلو گڼو (۱۳۵۵-۱۳۵۶) څخه يې د ادبي نقد په خصوص کې ددې جريدې د اقتراح مضامين ټول کړي او د کره کتنې په نامه يې په يوه مجموعه کې چاپ کړي دي، د دې ټولگې ځينې ليکنې هم لارښودی ارزښت لري او د کره کتنې نوي زده کوونکي گټه ځنې پورته کولای شي.

دغه راز د متن د نقد په باب هم زموږ ژبې تر وروستيو کلونو پورې لازم تيوريک اثار نه درلودل او زموږ پوهانو چې په دې ساحو کې کوم کارونه کول، زياتره د عنعنوي ميتودونو تابع وو او يا يې هم يو پر بل پسې د اقتدا پر اساس دا کار سرته رساوه.)) سر محقق زلمی هېوادملي زياتوي: ((ماته خپله د متن نقد په باب کومه لارښودې او تيوريکه مقاله نه وه معلومه، په وروستيو کلونو کې چې ما د متن د نقد، تحقيق او تدوين په باب ځينې مقالې له اردو ژبې څخه په پښتو ترجمه کړي، په هغو کې ځينې مطالب داسې هم شته، چې د متن د نقد په باب لارښودی حيثيت لرلای شي. د څلوېښتمو کلونو په جريان کې کابل مجلې د استاد رښتين يوه ليکنه چاپ کړې ده، چې زياتره د خطي نسخو د تصحيح او تدوين پر مسايلو بحث کوي، نه د نقد، خو لکه چې دمخه مې عرض وکړ، دغه اثار او مقالې په هېڅ ډول کافي نه دي او زموږ فرهنگي موسسو ته ښايي چې له ځوانو کره کتونکو او په خاص ډول له هغو کره کتونکو سره چې پر

خارجي ژبو نه پوهېږي، د مرستې په منظور په پښتو کې نوي او نور
ډېر لارښودي اثار وړ اضافه کړي.))

د پښتو ادبي کره کتنه په برخه کې، په تېره بيا په معاصره دوره کې
چې د کره کتنې په باب کومه بله پوښتنه مطرح کېږي، هغه د کره
کتنې د وېش ساحې دي؟ په کومه برخه کې کار شوی او په کومه
برخه کې نور کار په کار دی. دې پوښتنې ته سرمحقق زلمی هېوادم
ځواب وايي:

((کومې عملي کره کتنې چې د شلمې پېړۍ په دوران کې زموږ کره
کتونکو او ادبپوهانو په پښتو کې کړي دي، زما د عقیدې او
مطالعې له مخې په څلورو ساحو کې دي:

الف- (د تخليقي اثارو کره کتنې، ب) متني کره کتنې، ج) د
ادبپوهنې د ځينو څانگو د تحقيقي اثارو په باب کره کتنې، د) د
کره کتونکو پر کره کتنو، کره کتنې.

د روانې پېړۍ په دوران کې لږ او بر او حتی جنوبي پښتونخواه کې
پښتو نقادانو د پښتو د تخليقي اثارو د نقد په خصوص کې يو څه
کارونه کړي دي او د همدې لړۍ په کارونو کې په لسگونو تخليقي
اثار، د اشعارو مجموعې، ځانگړي شعرونه، د کيسو مجموعې، د
پښتو د يوې دورې شعري بهير او نور تخليقي اثار يې نقد کړي او له
خپلو برداشتونو سره سم يې دا ډول کارونه سرته رسولې دي. دا ډول

نقدونه په طلوع افغان، کابل مجله، زېري، اصلاح، انيس، هېواد، ولس، رهبر، لار، ننگيالي، جمهوريت، ژوند، پښتو، شهباز، هېواد، وحدت، انجام او نورو ورځپاڼو، مجلو او جريدو کې خپاره شوي دي.

په دې لړ کې ډېرو ښاغلو قلم چلولی دی، چې د څو تنو نومونه يې دادی: استاد عبدالحی حبيبي، استاد الفت، استاد رښتين، پوهاند عبدالشکور رشاد، ارواښاد شهيد پوهاند دوکتور مجروح، پوهاند دوکتور حبيب الله تږی، کانديد اکاډميسين سرمحقق محمد صديق روهي، سعدالدين شپون، داکتر مجاور احمد زيار او حبيب الله رفيع. په پېښور کې: دوست محمد خان کامل، قلندر مومند، ايوب صابر، همېش خليل، مهدي شاه پاچا، تقی شراب هاشمي، قمر راهي، افضل رضا، اياز داودزی، رېنواز اورکزی، قاضي احمد سعيد، ولي محمد شويان، محمد اعظم اعظم، پروفيسور محمد نواز خان طایر. په کوټه کې: پروفيسور سيال کاکړ، صاحبزاده حميد الله او نور...

زموږ په ځوانو نقادانو کې زرین انځور، دوکتور لطيف بهاند، خالق رشيد، عبیدالله محک، گل افضل ټکور، نور محمد سهيم او نورو نومونه د یادونې وړ دي. د تخليقي اشارو د نقد په لړ کې د استاد شپون مقاله معاصر پښتو شعر ته يوه کتنه او د زرین انځور

اثر (شعرونه او نقدونه) د یادونې وړ اثار دي، چې زموږ ځوان کره کتونکي ښه گټه ځنې پورته کولای شي.

که چېرې د متن د تحقیق سوابق موږ په پام کې ونیسو، نو ان د نولسمې پېړیو له لومړۍ نیمایي څخه په اروپا کې د پښتو متونو د چاپ او نشر په لړ کې موږ په ځینو متني اثارو کې د متن د تحقیق بېلگې راپیدا کولای شو، چې دا لړۍ تر ننه پورې د ختیځپوهانو په حلقو او دغه راز افغانستان، پښتونخوا او جنوبي پښتونخوا کې راروانه ده. په دې تحقیقي متونو کې ځینې د متني کره کتنې له اصولو سره برابر تهیه شوي دي. د متني کره کتونکو په لړ کې موږ د لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبي، پوهاند عبدالشکور رشاد، پوهاند محمد رحیم الهام، استاد عبدالروف بېنوا، استاد رښتین، بسم الله ځیرمن، سرمحقق دوست شینواری، حبیب الله رفیع، سرمحقق عبد الله بختانی او زلمی هېوادمل او نورو؛ په پېښور کې د: استاد کامل مومند، قلندر مومند، صنوبر حسین مومند، همیش خلیل، خیال بخاري او ځینو نورو نومونه نه شو هېرولای، دغو یادو شویو کسانو هر یو د پښتو زیات متون په تحقیقي ډول ترتیب، تدوین احیا او بیا چاپ کړي دي، چې د ځینو کارونه د کره کتنې برخې هم لري.

د تخلیقي اثارو او زړو متونو ترڅنګه په پښتو کې د تحقیقي چاپ شوو اثارو کره کتنې هم شوي دي. دغه کره کتنې زیاتره د هغو کسانو دي، چې د نقد په نورو ساحو کې یې هم کار کړی دی، لکه: استاد حبیبي، استاد رشاد، استاد رښتین، استاد کامل، محمد

نواز خان خټک، قلندر مومند، صنوبر حسين مومند، سرفراز خان عقاب خټک، ايوب صابر، حبيب الله رفيع، هميش خليل، عبد الله بختانی، دوست شينواری، پروفیسور سيال کاکړ، زلمی هېوادم، پوهنمل حکيم حليم او نور.

د ښاغلي هېوادم په وينا: [په دې کره کتنو کې زیاتره د پښتو ادبي تاریخ، تذکرو او دغه ډول پر معلوماتي مقالو کره کتنې شوې دي، چې که په مجلو او ورځپاڼو کې خپرې شوي دغه ډول کره کتنې و شمارو، نو شمېر به یې ډېر اوږد شي. دلته به له دغه ډول کره کتنو څخه ځینې هغه کره کتنې یادې کړو، چې په مجموعه کې چاپ شوي دي:

۱- پښتو چاپ اثارو ته یوه کتنه دا د پوهاند رښتین یوه مقاله ده چې د پښتو تذکرو ځینې عمده تېروتنې یې ښوولي دي. دا مقاله په (پښتو چاپي اثار) نومي مجموعه کې چاپ شوې ده.

۲- د پروفیسور سيال کاکړ ځینې دغه ډول کره کتنې د (کسي د لمنې پښتانه لیکوال) دواړو ټوکونو او (ادبي انځور) نومي مجموعه کې چاپ شوي دي.

۳- د هميش خليل يو نقد (د يو تنقيد بازگشت) د يوې ځانگړې رسالې په توگه په پېښور کې چاپ دی. دا نقد د لوی خان خوشال خټک په باب د ښاغلي فضل احمد غازي د يوې کښل شوې مقالې په ځواب کې ليکل شوی دی. دا نقد کېدای شي سپری د کره کتنې (کره کتنه) و بولي، خو په واقعيت کې دا کره کتنه، کره کتنه نه بولم

او هغه دا چې د غازي مقاله کره کتنه نه ده، په دې کې یو لړ عندیات دي، چې سړی هر ډول عندي خبرې کره کتنه نه شي بللای.

۴- د بناغلي قلندر مومند (پټه خزانه فی المیزان) او (د خیرالبیان تنقیدي مطالعه) مقدمه داسې نقدونه دي، چې زه یې په دغسې څېړنو کې ضرور یادوم، خو دا یادونه ددې مانا نه لري، چې زه ورسره موافق یم، زه د دغو نقدونو په سلو کې له نوي خبرو سره موافق نه یم او دغه اثار د نقد له اصولو او معیارونو ډېر په کړوهونو لري اثار بولم. ما د دغو دواړو نقدونو د ځینو برخو په رد کې (د محمد هوتک ژوند او مزار) او (د پښتو د ادبي تاریخ د منابعو پېژندنه او ارزیابي) او نورو اثارو کې څه لیکلي دي. له دې نقدونو سره نه یوازې زه، بلکې زما په څېر په لسگونو نور لیکوال او ادبي محققین هم نه دي موافق.

۵- د پښتو د ادبي تاریخ له منابعو څخه د ځینو اثارو کره کتنه، دا مقاله د (زلمي هېوادم) ده او د پښتو د ادبي تاریخ میتودولوژي نومي مجموعه کې چاپ شوې ده. په دې مقاله کې د پروفیسور دورن (۱۸۰۵-۱۸۸۱ع) د خریستو ماتې پر مقدمه، فرهنگ ادبیات پښتو دوهم جلد، د پښتو غزل او د هشنغر ادب نومو اثارو باندې کره کتنه شوې ده.

۶- د پښتو د ادبي تاریخ د منابعو پېژندنه او ارزیابي، دا کتاب هم (زلمي هېوادم) لیکلی دی او د پښتو د ادبي تاریخ د ځینو منابعو تاریخي تېروتنې په کې له وسې سره سمې شوې دي. دا کتاب د منابعو د پېژندنې ترڅنګه په بېلابېلو برخو کې د نقد برخې هم لري.

۷- د سرفراز خان عقاب خټک ځینې نقدونه په خوشحالیات او د تواریخ حافظ رحمت خانی او اخلاقنامې نقدونه یې په خوشالنامه کې چاپ شوي دي.

۹- د لوی استاد علامه عبدالحی حبیبی ځینې کره کتنې په ((پښتو نثر ته کره کتنې)) نومي مجموعه کې چاپ شوي دي.

د کره کتنو کره کتنې او همدا راز ځوابي کره کتنې هم زموږ د پښتو کره کتنې په ساحو کې شاملې دي.

په افغانستان کې ددې لړۍ پخوانۍ کره کتنې هغه دي، چې پر (۱۳۲۲هـ ش) کال په انیس ورځپانې کې نشر شوي دي. د (ترین) په نامه یوه لیکوال د پښتو پر شعري بهیر یوه انتقادي لیکنه په انیس کې نشر کړې ده، ددې مقالې ځینې برخې پر پخوانیو، لکه خوشال بابا، حمید بابا او نورو باندې انتقاد و، دې انتقادي لیکنې زموږ د هغې زمانې ادبا او شعرا پارولي او دده پر کره کتنه یې کره کتنې کړې دي او یا دا چې دده ځوابي کره کتنې یې کښلي دي. په دې لړ کې ډېرې کره کتنې کښل شوي، د ځینو کره کتونکو نومونه یې دا دي: استاد عبدالروف بېنوا، استاد سید شمس الدین مجروح، حیدر ژوبل او نور. د لوی استاد پوهاند حبیبی ددې لړۍ د کره کتنې عنوان و: ((ایا حق لرو چې پر پخوانیو تنقید وکړو؟))

ځوابي کره کتنې زیاتره د اثارو د لیکوالو له خوا د نقادانو پر نقدونو لیکل شوي دي، چې مثالونه یې ډېر دي، لکه: د (میا شرف) د پښتو عروضو پر چاپي نسخه کره کتنه، چې د استاد رشاد له خوا

شوي ده او وږمې مجلې چاپ کړه او استاد رښتین يې ځواب ویلی دی، دا ځواب هم په وږمه مجله کې چاپ شوی دی، یا لکه پر (ادبي ستوري) چې استاد رښتین کومه کره کتنه وکښله، استاد حبیب الله رفیع يې ځواب ووايه دا دواړې کره کتنې د کابل مجلې د ۱۳۵۴هـ ش کال په دوو گڼو کې نشر شوي دي.

همدا راز د زېري جريدې د ۱۳۵۲هـ ش کال په گڼو کې چې د زبردست، فقير احمد اخوند خېل او احمد دېجکۍ او د (طب نامې) او (بازنامې) د ځينو لغاتو په باب کومې کره کتنې او ځوابي کره کتنې نشر شوي، دا هم د دې لړۍ يوه کړۍ ده، دا کره کتنې د استاد رشاد، استاد رښتین، استاد رفیع او زلمي هېوادمل له خوا ليکلې شوي دي. د کره کتنو کره کتنې څو کاله دمخه د ليکوالو انجمن په ځينو محافلو کې ښې باب شوي، زرين انځور په دې لړ کې گټور کارونه کړي دي.

د گل افضل ټکور پر شعرونو چې سرمحقق دوست شينواري کوم نقد ليکلی و، د هغه پر نقد بيا زرين انځور نقد کړی دی، دا نهضت ډېر ښه پرمخ روان شوی و. د کره کتنو، د کره کتنې بل ډېر ښه مثال د قلندر مومند د (پته خزانه فی الميزان) نقد دی، چې لومړی ځل پر ۱۹۷۲ع کال پښتو مجلې د يوې مقالې په ترڅ کې نشر کړ. دده پر کره کتنه دغو لاندې ښاغلو کره کتنې وليکلې او نشر شوې: پروفیسور سيال کاکړ، عبدالرحيم مجذوب، همېش خليل او نورو، خو کله چې دا کره کتنه د کتاب په شکل نشر شوه، نو لومړی ځل زرين انځور او اصف صميم پرې يو کتابي اثر وليکه او په پېښور کې يې چاپ او

خپور کړ چې ((د پټې خزانې میزان رښتیا میزان دی؟)) نومېږي. ددې لړۍ نورې کره کتنې هم شته چې د ټولو یادول خبره اوږدوي. [(۳۱: ۵-۱۸).

ددې ترڅنګ یو شمېر ختیځو پوهانو هم د کره کتنې په برخه کې کار کړی چې دلته یې نومونه دیادونې وړ دي او همدارنګه د افغان لیکوالو چې په متفرقه ډول یې کار کړی دی.

د - د کره کتنې په برخه کې متفرقه کار:

پر پورتنیو ځانګړو اثارو سربېره یو زیات شمېر پښتانه لیکوال شته، چې په پښتو کره کتنه کې یې خپله ونډه اخیستې، د پورتنیو ځانګړو اثارو ترڅنګ یې د کره کتنې په برخه کې ځینې نورې لیکنې هم خپرې شوي، چې هغه لا په دې اثارو کې شاملې نه دي، خو د هغو لیکوالو ترڅنګ چې مستقل او متفرقه لیکنې یې خپرې کړي، په لسګونو داسې لیکوال نور هم شته چې د کره کتنې په برخه کې یې عملي او نظري کارونه کړي او متفرقه لیکنې یې په بېلابېلو وختونو کې په چاپي رسنیو کې خپرې شوي دي، په دې لیکوالو کې بهرني لیکوال هم شامل دي او خپله پښتانه لیکوال هم. دلته به د هغو بهرنیو او پښتنو لیکوالو نومونه واخلو چې پر متفرق ډول یې د پښتو کره کتنې په برخه کې لیکنې کړي دي.

۱- ختیځپوهان:

پروفیسور برنہارډ ډورن، میجرهاري جارج راورتي، ډاکټر هنري والسټر بيلز، جيمز ډارمستتر، سي. ای. بډلف، ډاکټر ميکنيزي، سراولف کيرو، سرايولن هاول، پادري هيوز، ولاديمير واسيلوويچ کوشيف.

او ځيني نور، دغو بناغلو ختيځپوهانو د پښتو ژبې بېلابېل متفرق او مستقل منظوم او منشور اثار راټول کړي، اوډلي، متني سمون يې په کې کړي، په سم ډول يې ثبت کړي، تحليل کړي دي، د مرگ له خطرې يې ژغورلي ځيني يې د خپل ژوند پر مهال چاپ کړي او ځيني يې د دوی تر مړينې وروسته نورو ختيځپوهانو او افغان ليکوالو چاپ کړي دي. د ختيځپوهانو په دې کاروزيار کې د کره کتنې برخه هم له ياده نه شي ايستل کېدی او دا برخه يې هم خورا مشره او گټوره گڼل کېږي.

۲- پښتانه کره کتونکي:

هغه پښتانه چې مستقل کره کتنيز اثار يې ليکلي د دوی په گډون گڼ شمېر داسې نور ليکوال هم شته چې په متفرقه ډول يې ليکنې په چاپي خپرونو کې چاپ شوي دي. دلته به يوازې د هغو نومونه واخلو، پوهاند علامه حبيبي، استاد گل پاچا الفت، مولانا قيام الدين خادم، پوهاند اکاډميسين عبدالشکور رشاد، استاد

عبدالروف بېنوا، پوهاند صديق الله رښتين، کاندید اکاډميسين محمد صديق روحي، پوهاند مجاور احمد زيار، استاد حبيب الله تربی، استاد سعد الدين شپون، سرمحقق عبدالله بختانی خدمتگار، سرمحقق زلمی هېوادم، سرمحقق نور محمد نعيم، زرین انځور، ډاکتر لطيف بهاند، اسد اسمایي، اسد الله غضنفر، نور الحبيب نثار، مصطفى سالك، عبدالمالک همت، اصف صميم، عبدالخالق رشيد، ایمل پسرلی، اجمل پسرلی، محمد معصوم هوتک، عبدالغفور لېوال او نور...

همدارنگه په پښتونخوا کې مولوي احمد، قاضي عبدالسلام زیارتي، دوست محمد کامل، نصرالله خان سفر، مهجور خویشکی، شعید گوهر، مجروح یوسفزی، زییر حسرت، حنیف خلیل، سید صابر شاه صابر، میا سهیل انشا، همپش خلیل، قلندر مومند، محمد عبدالشکور، عقاب خټک، ایاز داودزی، دوکتور اسرار، پروفیسور صاحب زاده حمیدالله... او ګڼ شمېر نور.

په افغانستان کې د فعالو او کره کتونکو له جملې څخه یو هم ښاغلی زرین انځور دی. ده په شپېتمو لمریزو کلونو کې د عملي او نظري کره کتنو ډېرې بېلګې ټولنې ته وړاندې کړي چې اکثره یې ډېرې موثرې واقع شوي او تر یوه حده یې د پښتو شعرد شعاري کېدو مخه ونيوله. لکه څنګه چې دمخه یادونه وشوه زرین انځور په دې برخه کې د (شعرونه او نقدونه) په نوم یو مستقل اثر هم لیکلی

دی چې د عملي کره کتنې یوه ښه بېلگه یې گڼلای شو. دلته به له دې کتاب څخه ((په پښتو او سني شعر کې د نوبت مساله)) یوه لیکنه د عملي کره کتنې د بېلگې په توگه وړاندې کړو.

په معاصر پښتو شعر کې د هنري نوبت مساله:

د شعر او ټولو هنري څانگو یوه اساسي او بنسټیزه ځانگړتیا داده، چې باید نوي وي. دغه نوبت باید د شعر په رڼه کې ولیدل شي او که د دغه عنصر شته والی سوچه له یاده وویستل شي، نو هغه شعر به څو کرښې وي، کاغذ به پرې تور شوی وي، د جوړونکي یا لوستونکي او اورېدونکي، وخت به پرې نیول شوی وي، خو شعر به نه وي او له هنري ارزښت څخه به خالي وي.

زموږ ځینې معاصر شعرونه همدا سې دي او زموږ ځینې معاصر شاعران او د نن ورځې شاعران همدا سې، هغه نوبت چې باید شعر یې ولري، زموږ په شاعري کې ورته ډېره پاملرنه نه کېږي او دا زموږ د معاصر پښتو شعريو ستر بحران دی. ددې خبرې یو علت دا کېدی شي چې زموږ ځینې شاعران (بې ضرورته) شعرونه لیکي. که شعر د یوه ژور ضرورت له مخې ولیکل شي یا وویل شي شاید په دغه ژور ضرورت کې د یوه نوبت څرک هم ولیدل شي یا باید ولیدل شي. د (کنستانتین فدين) په نامه یو لیکوال لیکي: ((یو لیکوال یوازې، هغه وخت باید قلم ته لاس کړي، چې یوه مشخصه او دروني هیله او

اړتيا هغه دې کار ته اړ کړي. که یو داسې څه لیکي چې د نورو له کار سره توپیر ونه لري، نو اصلاً یې د څه لپاره لیکي؟ اخر له دې ځنې څه لذت وړلی شي؟ تل او په هره لاره کې باید یو انسان هڅه وکړي چې خپل ځان پیدا کړي او د لیکنې په کار کې د خپل کار لاره پیدا کړي. لیکوال باید د هنر په هره څانګه او هره برخه کې خپل خلاقیت، انفرادیت او ځانګړی توان وښيي.))

همدغه خبره ده چې شاعر باید خپله لار پیدا کړي او هر شعر که په مجموع کې د شاعر د مشخصې لارې لارویان وي، باید په جلا ډول هم د هغه هریو شعریو ځانګړی خصوصیت، ابتکار او نوښت ولري او د هغه هریو شعر هم د ضرورت د جلا والي پر بنسټ باید د یو مشخص خصوصیت لرونکی وي.

شاید ځینې کسان د ابتکار په بحث کې د شکونو درلودونکی وي، یانې دا چې د تقلید او ابتکار په لړ کې ورسره پوښتنې پیدا شي. د یوه لیکونکي نظر په دې ډول دی چې وایي: ((... هېڅ داسې یو هنري او ادبي اثر نه شته چې هغه ته له یوې مخې ابتکاري ووايو، حتی د شاعرانو او لیکوالو په خیالي ترا بداعاتو کې هم د نورو هنرمندانو د خیال د ترکیب اجزا لیدلې شو. په دې توګه هر ډول ابتکار تریوې اندازې په بل ځای پورې تړلی او راغلا شوی دی. خو دغه موشګافي او زیات افراط په هېڅ ډول له پوهې او منطق سره سر نه خوري. د (ګویتته) او (شکسپیر) لپاره فولکلوري او ولسي کیسې او زاپه

پېښليکونه د کار ماده شمېرله کېدله. داسې لکه تيرېه او چونه چې د معمار او مجسمه جوړوونکي د کار اصلي مواد گڼل کېږي ايا کېدی شي سپری معمار او مجسمه ساز هم په دې خبره ملامت کړي، چې ولې د خپل کار اصلي ماده يانې تيرېه او چونه خپله نه خلقوي چې له طبيعت نه يې اخلي.))

معمار او مجسمه جوړوونکی په دې خبره نه شي ملامتېدی، خو که هغه ټکي په ټکي د کوم بل مجسمه جوړوونکي کار تقلید کړي، څوک به ورته د هنرمند نوم ورنه کړي.

ليکوال يا شاعر هم په طبيعت کې له يوې اجتماعي پديدې (ژبې) څخه د خپل کار د وسيلې يا مادې په توگه کار اخلي. که هغه د نمونې په ډول يوازې د ولسي کيسو او فلکلوري ادبياتو ثبتوونکی وي او خپل هنري نوښت يې نه وي ورسره ملگری، نو شاعر يا هنرمند نه دی، د فلکلور يا ولسي ادب د راټولوونکي نوم بايد ورکړي او په همدې ډول که د هغه په کار کې د خپل ولس د ادبي جريان له تېرو تجربو سره توپير ونه ليدل شي بيا هم شاعر يا هنرمند نه دی.

په ټولو هنري ادبي پديدو کې اصلي او د پام وړ موضوع داده چې هنرمند يا شاعر څه غواړي ووايي يا څه وایي؟ که غواړي يو داسې څه ووايي چې تر هغه مخکې ويل شوي او حتی په ښه توگه ويل شوي، نو بيا ويلو او يا اورېدلو ته يې ضرورت څه دی؟ له همدې

کبله خو د یوه ښه شعر ویل یا د یوې نوې هنري یا شعري خبرې کول دومره سخت گڼل شوي لکه یو علمي کشف. یوه شاعره وايي: ((د یوه ښه شعر ویل دومره سخت دي او دومره غور، کار او زیار غواړي لکه د یوه علمي کشف غوندې. فکر کوم هر هغه څوک چې په هنري کار بوخت دی، لومړی باید خپل ځان جوړ او بشپړ کړي بیا له خپل ځانه رابهر شي او خپل ځانته هم د هستۍ د یوې برخې په توګه وګوري. په دې توګه به هغه وکولی شي خپلو ټولو فکرونو، حسونو او غوښتنو ته یو عمومي حالت وروښيي.))

کله چې په یوه شعر کې د یوه کشف په اندازه دقت او غور لازم دی، نو ایا داسې شاعري به څومره په درد خوړونکې وي او څومره به نوې وي. د (علمي کشف) خبره دلته د مفاهیمو پر اساس یاده شوې او د دقت او پاملرنې د راوړلو لپاره ورته اشاره شوې ده.

هره هغه خبره چې نوې نه وي، شعر نه دی خو هره نوې خبره هم شعر نه دی. هره نوې خبره د شعر تر حده باید رابښکونکې او ښکلې شي، بیا یې یو سړی د شعریت پر امکاناتو باوري کېدی شي. هسې له ساده، سطحي او سرسري نوې خبرې څخه شعر نه شي جوړېدی. داسې خبره یا موضوع چې د شعر جوړولو استعداد ولري او یو باصلاحیته شخص (چې باید شاعر ورته وویل شي) هغه تر شعریته ورسوي. یو لیکوال کارې: ((ساده ګي د شعر لوی صفت دی. خو په دې شرط چې هغه پیغام، هغه لید او هغه تجربه چې رابرسېره کوي یې مبتدله نه

وي، هغه خيال يا (اميچ) چې په شعر کې وي هرومرو بايد داسې وي چې په عادي ورځني ژوند کې که څه هم موږ ورسره مخامخ کېږو، خو د شعور مرحلې ته يې نه شو را ايستلی.)) او د شاعر ابتکار په همدې کې دی چې هغه د (شعور) تر مرحلې او د (شعر) تر مرحلې ورسوي او د ژوند هره تجربه چې تر دې ځايه را ورسېدله (شعر) دی او هغه چې يې دغه تجربه تر دې ځايه رارسولې ده (شاعر). هره تېره شوې تجربه که په هماغه بڼه بيا تکرارېږي، شعر نه شي ورته ويل کېدی، دا ځکه چې د يوه شعر د جوړښت او سکښت يو اصلي ټکی (نوښت) به په کې نه وي. يو بل ليکوال ليکي: ((شاعر هغه څوک دی چې له ژوند څخه يې ځانگړی او نوی مفهوم موندلی وي. هغه د بيان په قالب کې نغاړي او نورو ته يې انتقالوي. يو تازه او خاص مفهوم ځکه چې که نورو پيدا کړی او بيان کړی وي، د شاعر د دويم ځلي لټون هڅې بېهوده شمېرل کېږي... ته که نړۍ هماغه ډول گوري چې يوه بل شاعر بيان کړې وي، بڼه به دا وي چې خپل وخت او زموږ وخت ضايع نه کړي، ځکه له همدغه ځايه څرگندېږي چې شاعر نه ياستی!!))

وايي چې محمود طرزي په خپلو ليکنو کې له يو غربي منتقد څخه نقل قول کوي چې: ((هغه څوک چې د لومړي ځل لپاره يې د خپلې مينې مخ له گل سره تشبه کړ، شاعر و او هغه څوک چې د دويم ځل لپاره يې دا کار تکرار کړ، بې شعور!!)) شايد د شعر د نوښت په

بحث کې د غربي منتقد دا خبره یو څه (افراطي) تصور شي، خو په مجموع کې د پرنسپ له پلوه جالبه خبره ده. تقلید که په هره پیمانه وي، د غندلو او ردولو وړ دی.

زموږ په معاصر شعر کې د دغسې تکراري شعري تجربو زیاتې او پرله پسې نمونې لیدل کېږي. د یوه معاصر شاعر یوه مشهوره خلوریزه ده چې:

پتنگ نه دی په ډیوه چې ستي نه شي

بلبل نه دی چې په گل فریادي نه شي

زړه یې مه بوله تور کانی د صحرا دی

په لیدو د زخمي زړه چې زخمي نه شي

او زموږ د راوړو سته شاعرانو له خوا همدغه خبره اړول شوې را اړول شوې ده. خو د دې پر ځای چې ښه او له نویو تجربو سره یوځای شي، په سرچپه ډول مبتذله شوې، تکراري شوې او سخته کمزري شوې ده. یوه نمونه یې زموږ د یوې ځوانې شاعرې (!) دغه شعر دی:

ښه هغه دی چې د بل په درد دردمن وي

په لیدو د زخمي زړه یې زړه غمجن وي

اصلاً يې شاعر څه غواړي ووايي؟ هغه څه چې دا يې غواړي ووايي،
 مخکې ويل شوي و تردې په ښه توگه ويل شوي دي. دې بې ځايه
 خپل ځان ستړی کړی دی. که زموږ په اوسني شعر کې ابتکار نه وي،
 که دغه ډول انفراديت (په خپل عمومي هنري مفهوم سره) په کې نه
 وي او که نوي مفاهيم او نوي مضامين په کې نه وي، نو چېرې به هم
 د منل شوي معاصر شعر او د نمونه يي شعر په ښه تائيد نه شي. د
 ((شعر او هنر)) ليکوال ليکي: ((هغه هنرمند د ازادۍ دعوا کولای
 شي چې ذوق، سليقه او فکريې د بل چا اسير نه وي. مقلد څرنگه
 ازاد دی؟ هغه څوک چې د ذوق او فکر لاس او پښې يې بند وي چې
 هېو د خلاصون امکانات يې هم نه شي ليدل کېدی، ولې د شعري
 خپلواکۍ غورې کوي! غواړي ازاد وي، ددې لپاره چې بندي پاتې
 شي؟ ازاد وي چې له ځايه ونه خوځېدی شي، ازاد وي چې د بدمرغو
 بنديزونو زنځيرونه ونه شلولای شي! شايد دا د ازادۍ يوه نوې ښه
 وي (!) زما په فکر په هنر کې هم د ټولنې په څېر د ازادۍ لپاره هلې
 ځلې په کار دي، جرات په کار دی او د ازادۍ د لټولو خاوند بايد پر
 خپل ځان متکي وي... ازاد هنرمند هغه دی چې پر خپل ځان باندې په
 باور لرلو سره له هغه څه نه خپل ذهن خلاص کړي چې نورو ورته
 ښکلي دي. داسې گومان وکړي چې تر هغه وړاندې هېچا هم ددې
 پراخې دنيا د وصف لپاره تکل نه دی کړی او هغه د لومړي ځل لپاره
 موظف شوی دی چې نړۍ هم خپله وپېژني او هم يې نورو ته

وروپېژني. که کوم هنرمند پر دغه لار لارې او کوم سوغات یې له ځانه سره راوړي، د هغه دغه ډالۍ به تازه، نوې او د زیات ارزښت لرونکې وي...))

په ادبیاتو او یا په شعر کې د تقلید پر ځای او د بل په پل د پل ایښودلو پر ځای د (نوبت) اصلي کیفیت په دې کې پروت دی، چې د شاعر په قلم او ژبه باید د ولس ادبیات او د ولس ژبه غني شي د ژبې پروړاندې او د ژبې د ادبیاتو پروړاندې شاعر ستر مسوولیت لري. په شعر کې هره کلمه باید حساب شوې وي. د هغه هر شعر او د شعر هر نوی مفهوم باید د ژبې د ذخیرې لپاره یوه نوې او حساب شوې او معتبره پانگه وي. د نړۍ یو نامتو منتقد (تي، اس، الیوت) لیکي: ((خپله ژبه له هغه شکل څخه چې وه په پراخه، پاکه او دقیقه توګه راتلونکو ته سپارل، دا دی د شاعر په عنوان د شاعر ستر او ممکن بریالیتوب)).

که شاعر د ژبې لپاره دومره کار وکړي دا به رښتیا هم لوی بریالیتوب وي او هغه چې شاعر دی باید هم دومره بریالیتوب وګټي. زموږ د پښتو ژبې په کلاسیک شعر کې خوشال، رحمن او حمید او نورو ځکه مخکښان ګڼل کېږي چې هغوی خپله ژبه بډایه کړې ده. هغوی د ژبې په شعر کې مفاهیم وضع کړي دي او ځکه خو زموږ د شعر ځلندې او بلندې څېرې دي او ډیوي. د خوشال په شعر کې که له یوې خوا د وخت د پښتني ټولنې د ژوند د ایره المعارف

پروت دی، نو له بله پلوه هغه پښتو ژبه د شعري پرېمانه نویو او خوږو مفاهیمو له لارې غني کړې ده. شاید زموږ ځینې کلاسیک شاعران د همدغو لارو لارویان وي، چې ځکه یې شهرت نه دی موندلی او د مخکښانو نوم نه دی ورکړ شوی.

زموږ د معاصر پښتو شعر د ځینو او زیاترو شاعرانو نیمګړتیا په دې کې ده چې هغوی نه یوازې دا چې دې ټکي ته پاملرنه نه کوي، بلکې اصلاً ورته دا خبره مطرح هم نه ده.

هغوی ژبه بډایه کوي نه، نیستمه کوي یې، غني کوي یې نه، بې وسه کوي یې او دا څومره لویه بدمرغي ده! څومره د افسوس وړ خبره ده! هغوی ددې پرځای چې د ژبې پانګه بډایه کړي حتی د ژبې له تېرې او موجوده پانګې څخه هم په سمه توګه کار نه شي اخیستلی او دا زموږ د شعر ستره نیمګړتیا ده.

خبره داده چې د ټولنې د پرمختګ له بهیر سره سم د ټولنې ادبي بهیر هم بدلون مومي او باید بدلون ومومي. دا یوه ډېره عمومي او حتی (چوکاټي) خبره ده، خو زموږ ځینې اوسني او ځوان شاعران له دغه منل شوي (چوکاټي) پر نسپ سره هم زیاته اشنایي نه لري. هماغه تېرې خبرې، هماغه تېر مفاهیم او هماغه د لیلی او مجنون کیسې او مفهومونه او هماغه زړې شوې تکراري خبرې د نویو او اوسنیو شعرونو په نامه وړاندې کوي. د (ژوند او فن) لیکوال او شاعر لیکي: ((... د امیر کروړ او بېټ نیکه زمانه د خوشال او د رحمن له

زمانې بدله وه. ځكه يې په شاعري كې د وخت د بدلون په لحاظ د موضوعاتو او اقدارو تبديلي واضحه ښكاري. د خليق او عبدالاكبر خان اكبر زمانه د خوشال او د رحمان زمانه نه ده، نو ځكه يې د ادب اقدار هم د زمانې په مناسبت بدل شوي... د سوسيالتي له بدلون سره به د ادب انداز بدلېږي، كه دا د چا خوښه وي هم او كه نه وي خوښه نو هم، ځكه چې كه بېټ نيكه وايي:

لويه خدايه لويه خدايه ستا په مينه په هر ځايه

غرو لارې درناوي كې ټوله ژوي په زاري كې

نو په خپل ساده ماحول يې په پاك ذهن او زړه عكس غورځولې دي. دغه وخت دغه د معاشري ژوند و. كه خوشال ووايي چې:

بله هېڅ ليدلې نه شي تر دا منځه يا مغل د منځه ورك يا پښتون خوار

نو د وخت حالاتو ورته دا احساس وربښلی و، ځكه داسې وايي...))

زموږ په معاصر پښتو شعر كې نه يوازې دا چې د پرمختگ دغه مجموعي بهير ته په شعوري توگه پاملرنه نه كېږي، بلكې د تېرو شعري تجربو او د تكراري او زړو مفاهيمو هماغه زياته تكراري بڼه چې اوس مبتدله ده، رواج لري.

كومه بله خبره چې دلته يې يادول ضروري دي، هغه داده چې د ژوند د تجاربو ځينې عادي برخې زموږ د معاصر شعر زياتې نمونې

جوړوي، داسې نمونې چې نه په کې شعري ابتکار شته او نه هنري
تخیل. زموږ د یوه اوسني خپاره شوي شعريو برخه لولو او وینو
چې څومره عادي خبرې دي؟

څومره تکرار شوې او منلې شوې خبرې:

کار دی چې موږ ته ستر نعمت بښي
کار دی چې نړۍ ته به زینت بښي
کار دی چې به سوله امنیت بښي
کار دی چې کارگرو ته وحدت بښي
کار دی چې رغو ته طراوت بښي
کار دی چې بشر ته سعادت بښي
کار دی چې صحت او سلامت بښي
موږ ته استحکام استقامت بښي
خرڅ چې د تاریخ ته حرکت بښي
کار دی چې به موږ ته دا جرات بښي

کار دی چې موږ ته محبت بښي
کار دی چې معمار به وي د نوي ژوند
کار دی چې به جنگ او جگړه ختمه کړي
کار دی چې به واده سره وروڼه کړي
کار دی چې سیندونه خيژوي په غرو
کار دی د سترپاوې د دمې ضامن
کار دی چې به رنځ بيماري ورکه کړي
کار دی چې د لوږې بد بختۍ پر ضد
کار دی چې څوک نه شي تمبولی بیا
کار دی چې به موږ پرې مخ پر وړاندې ځو

وگورئ! سمې خبرې دي او معقولې خبرې! د کار ارزښت همدومره
او حتی تر دې هم زیات دی، خو خبره دا ده چې له دغو خبرو سره او
له دغو نصیحتونو سره د شاعر خلاقيت څه شی دی؟ همدومره خبرې
چې (کار ښه دی، ډېر ښه دی، بېخي زیات ښه دی) دا څو نو عمومي

خبرې او د شعر لپاره حتی سطحې خبرې دي، شاعر څه غواړي
ووايي او په څه ډول يې غواړي ووايي؟ شاعر په دغه شعر کې کوم
نوي ټکي بيانول غواړي؟ هېڅ نوی ټکی نه شته هماغه زور و اعظ
دی او زړې خبرې.

يا مثلاً دا چې د دهقان ارزښت او مقام د زياتې ستاينې وړ دی، خو
که زموږ معاصر شاعر د هغه د دريځ تشریح کول غواړي، بايد دا
کار د نويو موضوعگانو او نويو مفاهيمو له لارې وکړي، په دې
ډول چې سپړی پوه نه شي چې کوم شعر دی او که د نباتاتو د پوهنې
کوم فصل! د يوه نوي شاعر يو شعر ته پاملرنه کوو:

((گرانې دهقانه))

راغی موسم د بهار	بنايسته ښکاري گلزار
نباتات واړه بيدار	د ځوان بزگر انتظار
وطن مو کار غواړي	زيار بېشمار غواړي

گرانې دهقانه

پښه غنم وکره	په دغه دم وکره
په زړه بې غم وکره	له چانه مه کوه ډار
وطن مو کار غواړي	زيار بې شمار غواړي

او گرانې دهقانه!...

او په همدې ډول درواخله، زموږ ځينې نور شعرونه. په دغه ډول شعرونو کې يوازې خبرې شته او څرگنده ده چې يوازې خبرې شعر نه شي کېدې. شعر بايد يو نوی ټکی او د بيان يو نوی ډول ولري او دغه بيان بايد يوازې د شاعر په ژبه او قلم پورې منحصر وي. ځکه چې هغه شاعر دی، هغه بايد ددې صلاحيت لرونکی وي او د هغه په قلم او ژبه کې بايد دومره توان پروت وي.

زموږ د معاصر پښتو شعريوه بله ځانگړتيا او يوه بله نيمگړتيا داده چې که يو ځلې کوم شاعر يوه نوې، يوه ښه او يوه شعري او هنري خبره وکړه، هماغه خبره بيا هنگامي پيدا کوي او هر شاعر يې د تقليد لپاره راپاڅي. هماغه ډول شعر ليکي، خو تر اصل شعره کمزوری او مبتذل. يوه نمونه وړاندې کېږي:

يوه لوی معاصر شاعر په دې موضوع چې زه شاعر یم او دا چې شاعر بايد څنگه وي؟ يو ښکلی شعر ليکلی دی، يوه ډېره لږه برخه يې داسې ده:

زه د محرومو ولسونو شاعر

ته د سلطان د دربارونو شاعر

زه د پېړۍ د قيامونو شاعر

ته د خمونو او جامونو شاعر

زه د کېږدۍ او ادبارونو شاعر

... ته د ماڼۍ د اقبالونو شاعر

زه په زندان کې د مرگونو شاعر

ته په بزمو کې د نازونو شاعر

زه د بدمرغو بارانونو ژباړه

ته د ښکمرغو پسرليو برېښنا

ته ما بنامي کي د بزمونو نڅا زه سبا وون کي د تبغونو څلا...

او وروسته نو زموږ شاعرانو قلمونه راخيستي دي او همدغه چيغې
يې شروع کړي دي چې: بس زه د ولسونو شاعر او زه درد و نو او
غمونو شاعر او زه د پاڅونونو شاعر او همدغسې نورې خبرې چې د
لومړني ښکلي او اصلي شعر بې ځايه تحريف په کې ليدل کېږي. يا
يوه بله نمونه: زموږ يوه بل معاصر نامتو شاعر په خپل وخت کې يو
ډېر ښکلی شعر زمزمه کړ. داسې شعر چې زياتې هنگامې او انگازې
يې جوړې کړې. شعر د خپل وخت يو لوی پيغام په ډېر هنري ډول په
خپل ځان کې نغښتی و، يوه برخه يې داسې ده:

نسيم ووي د گل غوږ کي

بدل شو د يارانې رنگ

غلي شانته انقلاب دی

بدلوي د زمانې رنگ

ورسره نوي رنگونه

رنگا رنگ تحولونه

کړي سمسور به راغ راغونه

موسم بل دی هم بل شوی

د بلبل د ترانې رنگ
غلی شانتنه انقلاب دی
بدلوي د زمانې رنگ
دړې وړې زوړ رباب دی
زوړ مطرب خانه خراب دی
زوړ اهنګ د روح عذاب دی
هم شو نوی د نغمې رنگ
غلی شانتنه انقلاب دی
بدلوي د زمانې رنگ
نوی دام نوی صیاد دی
نوی چل نوی بیداد دی
نوی آه نوی فریاد دی
هوبنیاري صید لره بویه
بدل شوی د دانې رنگ
غلی شانتنه انقلاب دی
بدلوي د زمانې رنگ...

ددغه بنکلي شعر تر خپرېدو وروسته، بيا هم زموږ شاعرانو ملاوې
وتړلې، مټې يې راوغښتې او قلمونه يې راواخيستل، هېڅ داسې
شعر به نه وي چې د (نوي) نوم به په کې نه واخيستل شوی. هر څه
نوي، شاعر نوی، شعر نوی، ژبه نوې، قلم نوی، ساقي نوی، پياله
نوې، ميخانه نوې او پيمانه نوې.

زموږ زياتو شاعرانو خپلو شعرونو ته دغه ډول (نوی) خو تکراري
شکل ورکړ. هماغه خبرې ډېرې ډېرې او بې ځايه بې ځايه کارېدلې.
دغه ډول تقليدي شعرونو زموږ د مطبوعاتو پاڼې ډکې کړې. ددې
پرله پسې لړۍ يو (نمونه يي) شعر دلته لیکو:

موسم نوی بهار نوی ارغوان تازه تازه
چمن نوی گلشن نوی بلبلان تازه تازه
محفل نوی شاعر نوی ساقیان تازه تازه
رباب نوی سرود نوی نغمه خوان تازه تازه
عشق نوی جانان نوی عاشقان تازه تازه
جمال نوی وصال نوی سره لېان تازه تازه
جهان نوی زمان نوی سور اسمان تازه تازه
دوران نوی ژوندون نوی ارمغان تازه تازه
تقدير نوی تدبير نوی طرازان تازه تازه

جنت نوی نعمت نوی جنتیان (!!) تازه تازه
...خیال نوی فکر نوی طراحان تازه تازه
معمار نوی تعمیر نوی نقاشان (!) تازه تازه
طیب نوی درمل نوی هم درمان تازه تازه
شریت نوی گیلان نوی تشنگان تازه تازه
معلم نوی تدریس نوی شاگردان تازه تازه
شکل نوی مضمون نوی هم عنوان تازه تازه
بیان نوی ادب نوی ادیبان تازه تازه
نثر نوی نظم نوی شاعران تازه تازه
باغوان نوی بوستان نوی گلستان تازه تازه
له خزان دې په امان وي سره گلان تازه تازه

ښه نو دا خبرې، دا لیکنې او دا ډول تشې قافیې شعر گڼل کېدی
شي؟ نه! نه! هېڅکله هم نه!

زموږ په معاصر پښتو شعر کې که د عشقي سندرو جاج هم
واخیستل شي، له بده مرغه چې په زیاترو شعرونو کې هماغه زړې
خبرې او هماغه تکراري خبرې بیا بیا تکرارېږي. د سرزوري او
سرتېري مین لپاره هماغه لېونی مجنون نن هم زموږ د شعر سمبول
دی. هماغه د قرونو لیلی لا زموږ د شعر د بنایست اتله ده او هماغه
سرې شونډې، زرین شال، تورې سترگې او تورې زلفې لا زموږ
شعري مفاهیم دي چې په ډېرو لږ توپیرونو سره د یوه او بل شاعر له

خوا په شعر کې په پرله پسې ډول کارول کېږي او که د قافيې ضرورت وي، نو بيا خو زرین شالان، تور چشمان، تور زلفان او سره شونډان هم د معاصر شاعر د شعر مضامين جوړېدلای شي. (!)

د نن ورځې د شاعر سندره هم بايد د قرونو له سندرو سره توپير ولري.

دا يو عمده ضرورت دی او دا ځکه چې که موږ وايو: (معاصر پښتو شعر)، نو بايد د خپل عصر ټول خصوصيات له ځانه سره ولري او که نه خو که يې تاريخ او د شاعر نوم ورسره ونه کښل شي، شايد معلومه نه شي چې دغه يا هغه شعر نن او پرون ويل شوی او که په لسمه يا دولسمه هجري پېړۍ کې. او بيا دا چې که زموږ د شعر مفاهيم همدا سې په مبتذل ډول دوام وکړي شايد د معاصر شعر د رشد لپاره د امکاناتو په لټون کې مو څه برياليتوب په برخه نه شي. د يوه تقريباً ښه عشقي شعر نمونه دلته وړاندې کوم او وينو چې څومره ښه او خواږه شعري مفاهيم په کې کارول شوي دي. دا د پخوا وخت يو شعر دی خو يو نسبي ابتکاري شعري گڼلای شو:

سپيدې مگر خيال د چوولو لري	چې زړه تلاش د تپېدلو لري
او ښکته به څو وي په زانگو د سترگو	دا هلک وخت د تلو راتللو لري
د وصل صيد په دعا رام کله شي	وحشي خو خوی د ترهېدلو لري
د خال دانې په هوا زړه الوزي	دا مرغې ذوق د الوتلو لري

په ښکلي مخ کې خنتمان ه اوسي
خط دې نوبت د راوتلو لري

نازو نخړې به رساقد کوي خو؟
دا سبر وخت د کړېدلو لري

لکه سحر تاجر په مینه کې ستا
نوبت د خپل گړېوان څیرلو لري

معاصر شاعر باید خپل شعر ته د واعظ د خبرو یا د ناصح د پند
رنگ ور نه کړي. هغه باید په شعر کې د لویو او وړو نیمګړتیاوو پر
وړاندې راپورته شي او په خپل شعر کې داسې خبرو ته ځای ور نه
کړي چې له ده پرته پرې حتی ټول عادي خلک هم پوهېږي. هغه باید
ژورتیاوې راوسپړي او په ډېر دقت یې راوسپړي. هغه باید په خپل
شعر کې د خپلې ژبې لپاره نوي مفاهیم وړاندې کړي. د غني دغه
شعر همداسې یو نوښت لري او دقت ورته په کار دی:

((پیدايش))

او ما ځان له ساز کي پخپله جوړ	د خپل خوب نه، د خپل
خپل	ال نه
د خپل غم نه، د مستۍ نه	د خپل ټول نه، د خپل تال نه
او ما ځان له يار کي پخپله جوړ	د خپل سوز نه، د ارمان نه
د خوبونو نه، د رنگونو نه	د گلونو نه، د خزان نه
او ما ځان له غم کي پخپله جوړ	د خندا نه، د خوشالۍ نه
د وصال نه د خمار نه	د بهار نه د لولۍ نه
او ما ځان له ژوندون کي پخپله جوړ	د اميد نه، د
نه	نه

د تيارونه، د ښېرونه
او ما ځان له مرگه کي پخپله جوړ
د پسرلي د زېږو کلو نه
د غمونو نه د سودا نه
د ژوندون نه، د مستي نه
د لالونو نه، د ځوانۍ نه

خبره رالڼدو او وايو چې د نن ورځې شاعران بايد يوازې (خبرې) د
شعر په نامه وړاندې نه کړي. د نن ورځې شعر د پېړيو پېړيو پخوا
زمانو شعر نه دی. خو زموږ ځينې شاعران نه يوازې دا چې د نن
ورځې شاعران نه دي، بلکې هغه د پېړيو پېړيو پخوانۍ عنعنې يې
هم نه ده ياده او نه پرې پوهېږي.

او د (فضل الحق شيدا) يو بيت زموږ د معاصر پښتو شعر د ابتکار
يا تقليد د بحث د پای ټکی جوړوي. موږ يې معاصر شعر او معاصر
شاعر ته خطاب گڼو:

تېل يې وچېږي خپلې وينې په کې ژر واچوئ

هسې نه مړه شي د جونگرو موږ يوه ملگرو (!)

(۳: ۲۶-۴۴).

ادبي بهيرونه: لکه څنگه چې دمخه يادونه وشوه، پر ليکوالو
سربېره يو شمېر ادبي او علمي مرکزونه هم وخت پر وخت د کره کتنې
عملي غونډې جوړې کړي، له هغې جملې څخه په شپېتمو کلونو کې
د افغانستان د ليکوالو ټولنې او په تېره بيا د هغې د ځوانو ليکوالو

خانګې وخت پر وخت کره کتنیزې غونډې جوړولې، دې غونډو خپل خپل تاثیرات درلودل. د تنظیمي جګړو پر مهال دا غونډې له منځه لاړې. وروسته په اويايمو کلونو کې په پېښور کې افغان ادبي بهير جوړ شو، په دې بهير کې هره اوونۍ د کره کتنې غونډې جوړېدې، وروسته بيا په کوزه پښتونخوا، کابل، ننګرهار، کندهار، خوست، پکتيا، کندوز، بلخ، لغمان او د هېواد په ګڼ شمېر نورو سيمو، ولايتونو او علمي مرکزونو کې ادبي خوځښتونه رامنځته شول. په دې بهيرونو کې د کره کتنې په سوونو عملي بېلګې وړاندې شوي چې تر دې دمه يې په هېواد کې ساری نه و ليدل شوی، دا کره کتنیزې غونډې اوس هم ښې په درز کې روانې دي.

د پنځم څپرکي لنډيز لنډيز

له هغه وخته چې په پښتو ادبياتو کې ليکنی ادب رامنځته شوی، نو کره کتنه هم ورسره ټوکېدلې ده. البته دا کره کتنه له ادبي اثارو څخه جلا د مستقلو اثارو په توګه نه ده ترلاسه شوې، کله چې موږ په لرغوني دوره کې پښتو ادبيات ګورو، نو د کره کتنې محتويات يې هم په متن کې تر سترګو کېږي. په لرغونې دوره کې د (شيخ رضى لودي) او (نصر لودي) په شعري مناظره يا مکالمه کې د نقد لومړني څرکونه شته، د ابو هاشم ابن زيد السرواني په لومړني ژباړل شوي شعر کې هم د کره کتنې محتويات راغلي، د شيخ اسعد سوري قصيده هم کره کتنيزه او انتقادي مالګه لري او همدارنګه د ځينو نورو شاعرانو په شعرونو د کره کتنې ځينې ځانګړنې ليدل کېږي.

د پښتو ادبياتو په منځنۍ دوره کې بيا د لرغونې هغې په انډول د کره کتنې برخه زياته شوه، د روښاني دورې د شاعرانو په اثارو کې د کره کتنې محتويات راغلي، که څه هم دا نيوکې اکثره پر مذهبي اساساتو را څرخېدلې، د اخوند دروېزه او د هغه د پلويانو اثار چې يوه برخه يې د روښاني غورځنګ پر وړاندې غبرګون و، هم انتقادي محتويات لري. تر هغه وروسته بيا (خوشال) په ډېره غوڅه ژبه د

دواړو جريانونو پر اثارو ډاگيزه كره كتنه كړې ده. د خوشال په منظومو او منشورو اثارو دواړو كې د كره كتنې جوهر شته، خو په منظومو اثارو كې يې كره كتنيز جوهر زيات ځلېږي. تر خوشال وروسته هم د منځنۍ دورې گڼ شمېر شاعرانو په خپلو شعرونو كې د كره كتنې محتوا ځاى كړې، د شعر او نظم په ژبه يې د نورو شاعرانو د شعرونو شننه او ارزونه كړې ده. خو په منځنۍ دوره كې چې خوشال كره كتنې ته څومره پاملرنه كړې، بل هېڅ شاعر او ليكوال د كره كتنې په برخه كې دومره كار نه دى كړى. خوشال له خپل ځانه نيولې، بيا تر خپلې كورنۍ، قبيلې، ټولو پښتنو او ټولو افغانانو پورې پر هر يوه پر خپل ځاى كره كتنه كړې ده. پر خپل چاپېريال او په هغو كې يې د ملايانو او نورو په گډون پر بېلابېلو ټولنيزو كركترونو ټينگې نيوكې كړي او په دې دوره كې د يوه لوى كره كتونكي په توگه څرگند شوى دى.

د پښتو معاصرو ادبياتو په بېلابېلو پړاوونو كې كره كتنې ته زياته پاملرنه وشوه.

ددې دورې په بېلابېلو پړاوونو كې بېلابېلې ادبي ټولنې جوړې شوې، كره كتنيزې غونډې يې جوړې كړې او مستقل اثار يې رامنځته كړل. د سيد رسول رسا (ادبي نقد)، قلندر مومند (تنقيد) د مولوي محمد اسرافيل له خوا ترجمه كړى (كتاب الشعر)، د كانديد اكاډميسين محمد صديق روڼي (د كره كتنې تاريخي پس منظر او

معیارونه)، د پوهاند محمدرحیم الهام (ادبي کره کتنه) او ځینې نور اثار د یادونې وړ دي.

د شلمې پېړۍ پ بهیر کې د پښتو کره کتنې په برخه کې ګڼ شمېر لیکوالو لکه، استاد عبدالحی حبیبی، استاد الفت، استاد صدیق الله رښتین، پوهاند عبدالشکور رشاد، پوهاند دوکتور بهاولدین مجروح، دوکتور حبیب الله تېرى، کانديد کاډميسين محمد صدیق روحي، استاد سعدالدين شپون، دوکتور مجاور احمد زیار، حبیب الله رفیع، زرین انځور، لطیف بهاند، دوست محمد خان کامل مومند، قنلدر مومند، ایوب صابر، همېش خليل، مهدي شاه باچا، افضل رضا، قمر راهي، اياز داودزی، محمد اعظم اعظم، پروفیسور سیال کاکړ، صاحبزاده حمید الله او نور ګڼ شمېر لیکوال او کره کتونکي د یادونې وړ دي.

د پنځم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱- په پښتو ليکني ادب کې د کره کتنې څرک له کومه وخته ليدل کېږي؟

۲- د پښتو ادب په منځنۍ دوره کې کومو ليکوالو پريو بل کره کتنې او يا نيمه کره کتنې کړي دي؟

۳- د خوشال د کره کتنې، کرکټرونه، چاپېريال او محتويات کوم دي؟

۴- ايا موږ په پښتو لرغونې او منځنۍ دورو کې د خوشال په شان بل کره کتونکی لرو؟

۵- خوشال ولې کره کتنې ته ډېره پاملرنه کړې ده؟

۶- د پښتو د معاصرو ادبياتو په پيل کې کومو ليکوالو کره کتنې ته ډېره پاملرنه کړې ده؟

۷- په معاصره دوره کې له پښتو ادبي اثارو سره د کره کتنيزو اثارو انډول برابر دی؟

۸- په معاصره دوره کې کوم کره کتنيز اشار د تائيد او کوم د تامل وړ دي؟

۹- د ليکلو اشارو ترڅنگ ادبي بهيرونه هم د کره کتنې د بهير لپاره موثر دي او که نه؟

۱۰- کومې ستونزې دي چې په معاصره دوره کې يې پښتو کره کتنه ډېرې ودې ته پرې نښوده؟

سپارښتنې

۱- محصلين دې په خپلو څېړنو هغه پښتو اشار او کره کتونکي په گوته کړي، چې په دې اثر کې يې يادونه نه وي شوي.

۲- هر محصل دې له خپل ليدلوري په معاصره دوره کې د پښتو کره کتنې پر ستونزو يوه تحليلي او څېړنيزه ليکنه وکړي.

شپږم خپرکی

د کره کتنې ډولونه

خومره چې د ادبیاتو محتوايي او شکلي ډولونه زیاتېږي، د کره کتنې ډولونه او د ادبیاتو د تشریح او توضیح میتودونه او لارې چارې هم ورسره زیاتېږي.

ادبپوهانو کره کتنه د خپلې محتوا او تخصص له امله پر بېلابېلو برخو وېشلې ده. سره له دې چې پر بېلابېلو ډولونو او په تېره بیا د کره کتنې د وېش پر ثابت شمېر د کره کتونکو د نظریو والی نه شته، خو پر دې ټول ادبپوهان متفق دي، چې کره کتنه په لومړي سر کې پر دوو ډولونو: (نظري او عملي کره کتنې) وېشل کېږي.

[نظري نقد یو لړ اصول او روشونه رانغاړي، چې د همدغو روشونو په مرسته په نظري کره کتنه کې له ادب او هنر سره د مربوطو مسایلو او مباحثو ارزونه کېږي، جاج یې اخیستل کېږي او

د ادبي مېچونو او چلولو له لارې د تخليقي اثارو د معيارونو تجزيه او تحليل کېږي.

ادب څه شی دی؟ کره کتنه څه ارزښت لري؟ له تخليق سره د کره کتنې څه ارتباط دی؟ نقاد څه مقام لري؟ او د بېلابېلو ژانرونو د فني ښېگڼو او بدگڼو د ټاکلو لپاره د لارښودو اصولو تشکیل او تحليل، د دغو او داسې نورو پوښتنو لپاره د ځوابونو پيدا کول، د نظري نقد کار دی. يوازې دانه، بلکې د لوړو ټولو پوښتنو پر ټولو ځوابونو نقد هم په نظري نقد کې شاملېږي، يا په بله ژبه نظري کره کتنه، د کره کتنې کره کتنه هم ده.

کله چې د نظري نقد د وضع شويو اصولو په رڼا کې او يا د يوې بلې ذريعې له لارې، د ادبي تخليقي اثارو ښېگڼې او بدگڼې وښودل شي، نو دې کار ته بيا عملي نقد ويل کېدی شي. د عملي او نظري نقد له جلا او ځانگړو يادونو څخه مطلب دا نه دی، چې گوندې موږ کره کتونکي هم په عملي کره کتونکو او نظري کره کتونکو سره جلا کولای شو؟ اصلي خبره داسې نه ده، ځکه چې يو کره کتونکي د کره کتنې د نظريو د جوړونې تر څنگه عملي نقد هم کولای شي.

د يو څېړونکي په وينا: ((د کره کتنې د نظريو او عملي کره کتنې ترمنځ بېلتون تر زياته حده مصنوعي دی، خو په دغو دواړو ډولونو کې توپير کول کاري ثابتېږي. دا پوښتنه چې ادب څه شی دی؟ او يا د يو خاص ادبي اثر د ځانگړنو د ښودلو عمل که څه هم په خپلو

منځو کې سره مربوط او هماهنگ ښکاري، خو دغه دواړه د یو ځانګړي نوعیت لرونکي دي او د هغو ځانګړې مطالعه په یقیني ډول د اثر په پوهېدنه کې د صراحت او اسانتیا سبب ګرځي.))

په دې لړ کې دا هم باید په نظر کې ولرو، د نظریې جوړونې لپاره چې څومره اساسي او ژور فلسفيانه شعور، منطقي استدلال او رسا ذهن ته اړتیا لیدل کېږي، هماغومره زیاتره نقادان له دې ذهنیت څخه محروم دي، نو له همدې امله د خپلو نظریاتو په رڼا کې پر خپلو نظریو ولاړ عملي کره کتونکي ډېر لږ پیدا کېږي. که کوم ستر نظریه جوړوونکی دومره همه ګیر ثابت شي، چې ډېر نور نظري کره کتونکي ترې بالواسطه یا بلا واسطه ګټه واخلي، نو په دغسې مواردو کې د هغې نظریې انفرادیت یوازې په هغه حالت کې ټینګ پاتې کېدلای شي، چې دوی په پټو سترګو د چا تقلید، ونه کړي.

ددې لپاره چې موضوع یو څه نوره هم روښانه شي، غواړو د نظري او عملي کره کتنې په باب لږ څه نوره رڼا هم واچوو او د کره کتنې ډولونه له همدې نظري کره کتنې پیل کړو:

۱- نظري کره کتنه:

د نقد د دغه ډول بل نوم Literary Aesthtics هم دی. دا ډول نقد د بېلابېلو ادبي او تنقیدي مسایلو په باره کې پر مباحثو او نظریاتو خبرې لري. ځینې ادبپوهان پر همدې اساس وایي موږ دا ډول نقد د

کره کتنې د ځانگړي ډول په توگه نه شو منلای. ځکه د ارسطو له بوطیقا څخه نیولې د نن ورځې تر کره کتونکو پورې ټول نقادان په پرله پسې ډول د نظریاتو پر نوي کولو او جوړولو مصروف دي. په انگلستان کې د اسپانیا او ایټالیا د کره کتونکو په څېر J.C. Scaliear او J.C. Scaliear تر اغېز لاندې د (سډني) په زمانه (۱۵۷۰ع) کې نظریاتي نقد لږو ډېر ظهور وکړ او په غالب گومان د (رچرډ ډیلز) کتاب De,poetical کولای شو، د نظریاتي نقد په لاره کې لومړنی اثر حساب کړو. دا کتاب پر (۱۷۷۳ع) کال خپور شوی دی. په شپاړسمه پېړۍ کې (سډني) تر ټولو زیات مشهور شو، گواکې دی بالعموم لومړنی انگرېزي نقاد منل کېږي، خو دده د مشهور تالیف د لیکنې تاریخ په باب د نظریاتو اختلاف دی دی. عام قیاس دادی چې دا اثر پر (۱۵۸۰ع) کال پای ته رسېدلی دی او یا پر ۱۵۸۱ع کال بشپړ شوی دی، البته دا کتاب دده په ژوند کې چاپ نه شو، بلکې دده تر مړینې نهه کاله وروسته پر ۱۵۹۰ع کال چاپ شو. ددې کتاب دوه ایدېشنه خپاره شوي دي، په یوه ایدېشن کې یې نوم The Anapology for poetire او په بل ایدېشن کې یې نوم The Defence of poesie راغلی و او له دې څخه ښکاري چې مسوده یې بې عنوانه وه.

دا د نظریاتي نقد پیل و او تردې وروسته ددغه ډول نقد په پانگه کې زیاتوالی راغی او لکه: (هابس)، (اډیسن)، (برک)، (کولرج)،

(میتوارنوله)، (اوتی)، (اس ایلیت) او نورو له ادبیاتو او نقد سره
تړلي مباحث له فلسفیانه مسایلو سره اشنا کړل.

لنډه دا چې نظري نقد د یوه ادبي اثر د ارزونې په باب نظريې
وړاندې کوي، په حقیقت کې د نقاد د نظریو یوه مجموعه ده چې په
دې کې د کره کتنې معیارونه پرنسیپونه او میتودونه ټول شاملېږي.

۲- عملي کره کتنه:

عملي کره کتنه د کره کتنې تطبیقي اړخ دی. په دې کره کتنه کې
هغه اصول، معیارونه او پرنسیپونه چې په نظري کره کتنه او یا هم د
کره کتنې په نورو ډولونو کې بیان شوي، هغه په عمل کې پلي کېږي
یا د هغو په رڼا کې یو اثر شل کېږي. عملي کره کتنه تر نظري هغو
ځکه سخته ده چې دلته ټول معیارونه او پرنسیپونه عملاً پریو اثر
تطبیقېږي.

عملي کره کتنه له عملي بېلگو پرته ممکنه نه ده. یو اثر باید
موجود وي، چې پر هغه د کره کتنې عملیه تطبیق شي. په دې مرحله
کې باید له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي.

له نظري کره کتنې سره د نظریاتو اختلاف وي، خو دا اختلافات له
عملي کره کتنې سره ډېر زیات دي، که په عملي کره کتنې کې له ډېر
دقت څخه کار وانه خيستل شي، نو د کره کتنې او کره کتونکي پر

وړاندې ډېرې ستونزې راولاړولای شي. (په پښتو اوسني شعر کې د نوښت مساله) لیکنه چې مخکې راوړل شوه، د عملي کره کتنې یوه بېلگه ده، چې دلته د شعر یا نظم عملي بېلگې راوړل شوي او پر هغو کره کتنه شوې ده. عملي کره کتنه کېدای شي د هنري ادبي اثر پر هر ډول ترسره شي.

۳- تاریخي کره کتنه:

تاریخي نقد یا کره کتنه د نقد یو ډول دی، چې ځینو کره کتونکو هغه د نقد یو ځانگړی ښوونځی او ځینو یو ډول معرفي کړی دی. د (کره کتنیز او ادبي ښوونځي) څپرکي کې مو دې ډول کره کتنې ته ځینې اشاره کړې ده. باید وویل شي چې د ادب په تخلیق کې ډېر او بېلابېل عوامل دخل لري، د ادبي ایجاد گر له خوا قلم او چتول او د اثر ایجادول کومه میخانیکي بڼه نه لري، بلکې د هغه تخليقي شعور ته خاص جهت ورکول، په پوره اندازه یو پېچلی عمل دی. څنگه چې ډېر ځله د محرکاتو او عواملو له یوځای کېدو څخه خاص نظراً زېږي، د دغو عواملو او محرکاتو شننه او بیا د هغو د اهمیت ټاکنه د نقد په مهمو مسایلو کې راځي، د دغه مقصد لپاره پر ادب او ادبي ایجادگر باندې د تاریخي حالاتو او حوادثو د اغېزمنۍ کتل او جاج اخیستل لازمي برېښي او په نقد کې تاریخي نظریه یا ښوونځی د همدې اړتیا د پوره کولو لپاره رامنځته شوی دی. (عابد علي عابد) په خپل اثر (اصول انتقاد ادبیات) کې کښلي دي:

((په تاريخي لحاظ د ادبي انتقاد منظم پيل د اووه لسمې پېړۍ له ابتداء څخه شوی دی. پر ۱۲۷۵ع کال د (دنپلز) فلسفي رساله (نوی علم) خپره شوه. دا رساله د تاريخ پر فلسفه بحث کوي. په دې رساله کې غالباً په تاريخ کې لومړی ځل د ادب د اجتماعي تعبير کونښن وشو او وروسته تر دې دغه تصوير ډېر زيات مقبوليت وموند، چې د هنر او ادبياتو مطالعه او تشرېح او تعبيرول له دې لوري په کار دي او دا خبره واضح شوه، چې د ادبياتو او هنر د پوهېدنې لپاره لازم دی، ټول هغه سياسي، اجتماعي، تاريخي او فرهنگي حالات بايد مطالعه شي، چې ادبيات يې تر اغېز لاندې ايجاد شوي دي.

له زماني او مکاني اړخ سره سره (جانسن) دغه ډول نظر وړاندې کړی دی، لکه: ((د يوه تخليقي اثر په باره کې د سمې پرېکړې لپاره موږ اړ يو، چې د هغې زماني عمومي فضا ځانته ښکاره کړو او دا وښيو، چې خلکو څه ډول ژوند کاوه، د خلکو غوښتنې څه ډول وې؟ او ادبي ايجادګر د خلکو د غوښتنو د پوره کولو لپاره څه ډول وسايل استعمال کړي دي.))

(جانسن)، د (ايدمنډ شيرر) Edmondscherer په څېر تاريخي نقاد نه و، خو له دې اقتباس څخه ضرور دومره څرګندېږي چې پخوانيو نقادانو ته هم د تاريخي عواملو ارزښت څرګند و او پر اهميت يې پوهېدل.

د تاریخي نقد منظم پیل د فرانسوي نقاد (ایډمنډ شیرر) له زمانې څخه ګڼلای شو. ده پر (ملټن) باندې د (والټر) او (میکالې) انتقادي نظریات مطالعه کړي وو. (شیرر) پر دې خبرو ټینګار کاوه چې د یو ادبي اثر په انتقادي مطالعه کې باید تر ټولو دمخه شخصي خوښه یا نه خوښه او د خپلې زمانې ادبي تعصبات یوې خواته کېږدو او اثر ته د خپلو شرایطو په رڼا کې کتل په کار دي. ددې مقصد د ښه ترسره کولو لپاره د ادبي اثر د مفصلې او هراړخیزې کتنې تر څنګ د ادبي اثر د ایجاد ګر شخصي ژوند، د هغه د ژوند زمانه، ماحول او په هغه زمانه کې د سیاسي، اجتماعي او ادبي عواملو شننه او کتنه هم ضرور ده او دا باید ښکاره شي چې دغو عواملو پر ادبي اثر باندې په څه ډول مثبت یا منفي اغېز ښودلې دی.

د ریچارډ مولټن (Rechar d Moulton) په څېر (شیرر) هم له معیار ټاکنې او درجه بندۍ سره مخالف دی، دده په خیال د نقاد وظیفه دا نه ده، چې دی د ادبي اثارو بیه وټاکي، د نقاد وظیفه داده چې دی په بېطرفۍ سره د تاریخي او نورو عواملو په رڼا کې ادبي اثارو شني او بیاد اثر د معیار او ارزښت پر پکړه لوستونکي ته پرېږدي. فرانسوي نقاد (سان) د (شیرر) نظریاتو ته زیاته پراختیا ورکړه. پته دې نه وي چې (سان بو) خپل علمي ژوند د طب له مطالعې څخه پیل کړی و. د همدې لپاره دی په نقد کې د نسل او نسلي وراثت اغېزمنۍ ته هم په زیات اهمیت قایل دی او په همدې

علت دی وایی چې د ادبي اثر تر مطالعې دمخه د ادبي ایجاد گر مطالعه هم ضروري ده. ده یو ځل یو ځای ویلي وو: ((زه ادب او ادبي تخلیق له انساني تنظیم څخه کوم بېل څیز نه گنم)).

د (سان بو) نظریاتو ته بیا بل فرانسوي نقاد (دالاتین) زیاته پراختیا ورکړه، (تین) د ادب د تفهیم او د تخلیقي محرکاتو د شننې لپاره پر خپلو وضع کړیو اصولو تردې حده ټینګار کاوه چې هغود یوې خاصې فارمولې حیثیت ځانته غوره کړی و، هغه فارموله داده: (نژادي ماحول او د تخلیق شېبه) ددې نظریې له مخې ادیب د خپلې زمانې پیداواری هغه له یو خاص نژاد سره تړلی دی او په یو جلا ټولنه کې زېږېدلی دی او سربېره پردې د کوم ځانګړي مقام او تاریخي شېبې د خاصو اثراتو له یو ځای کېدو څخه دده شخصیت جوړ شوی، ادبي شعور او تخلیقي استعداد په یو مخصوص قالب کې اچوي او په یو خاص ډول د اظهار جامه وراغوندي.

تاریخي کره کتنه له دې امله هم ډېر اهمیت لري، چې لومړی ځل یې د هغو اجتماعي عواملو تاریخي محرکاتو او نژادي اثراتو اهمیت څرګند کړ چې په یو ډول نه یو ډول د ادیب شخصیت په یو خاص قالب کې اچوي او د تخلیقي شعور لپاره یې په یو مخصوص انداز کې سره تنظیموي. څنګه چې تاریخي نقد یوازې هغو مسایلو ته اهمیت ورکوي، چې سرو کار ورسره لري، نو د همدې لپاره ډېر ژر یې خامۍ هم څرګندېږي.

(متیو ارنلډ) ځان له افراط او تفریط څخه ساتي او د تاریخي نقد په باره کې ډېر زیات متوازن نظر ورکوي، دی لیکي: ((په موجوده زمانه کې تاریخي نقد ډېر مهم او مشهور دی، خو ددې خبرې یادوه هم په کار ده، چې که ووايو يوازې ددې مطالعې له لارې د ادب سم تفهیم کېدی شي نو دا یوه خطرناکه نظریه ده.))

د ایران مشهور لیکوال او کره کتونکي عبدالحسین زرینکوب بیا د تاریخي کره کتنې په باب وایي: ((که چېرې یو کره کتونکی د یوه ادبي اثر د تحلیل او ارزونې لپاره، تاریخي حوادثو، یا هم تاریخ پورې نورو اړوند مسایلو ته لاس وروړي، یا هم د یو شاعر شعر څېړي او یا د هغه همعصره شاعرانو اثرات تحلیل کېږي، یا د اشارو تاریخي قدامت څېړل کېږي، دغه ډول کره کتنې ته تاریخي کره کتنه ویل کېږي. دا ډول کره کتنه د کره کتونکي د استعداد په انډول د هغه ډېر زیار ته اړتیا لري، ځکه چې په دې ډول کره کتنه کې یوه اثر ته له ذوقي لیدلوري ډېر نه کتل کېږي. ځکه نو کره کتونکی د یو اثر له هنري درک او ارزښت څخه عاجزېږي. په دې ډول ویلای شو چې تاریخي کره کتنه د یوه شهکار ادبي اثر پر واقعي تحلیل نه بریالی کېږي.))

۴- تشریحي او توضیحي کره کتنه:

د (جارج واټن) په خیال تر (۱۲۲۰ع) کال دمخه انگرېزي نقد قانون جوړونکی او یا نظریه جوړونکی نقد و. (ډرایډن) لومړنی نقاد دی، چې په خپل (Dramatic poesie) نومي اثر کې یې توضیحي نقد په عام او پراخ مفهوم استعمال کړ. دا کتاب پر (۱۸۲۸ع) کال چاپ شو او په یوه وینا د نقد تاریخ له ده څخه پیلېږي او پر همدې اساس (ډاکټر جانسن) دی د ((نقد بابا)) بللی دی؛ په دې باب دده خپل الفاظ دادي: ((ډرایډن بې له شکه د انگرېزي نقد بابا گڼلای شو، ځکه چې ده لومړی ځل ادبي اشار د ستاینې د اصولو په رڼا کې راوپېژندل.))

۵- ښکلا ییزه کره کتنه:

ادبپوهان په دې نظر دي چې د ښکلا ییز نقد او د هغه د اصولو تر مطالعې او کتنې دمخه د ښکلا پوهنې اجمالي مطالعه هم ضروري ده، ځکه چې له بنایسته زیاتې زمانې څخه، د شاعرۍ او نورو ښکلو هنرونو په نقد کې ښکلا پوهنه له ډېرو مهمو مباحثو څخه شمېرل کېږي. د ښکلا پوهنې مطالعه له دې پلوه هم مهمه ده، چې په ښکلا پوهنه کې د (کروچه) په څېر فلاسفه هم تېر شوي دي، د (کروچه) مفکورې د ادبي نقد پر معیارونو او له هغه سره پرتولو مباحثو له یوې نوې زاوېې څخه رڼا اچوي.

(ذموقراطیس) لومړنی فیلسوف دی، چې د هغه په اقوالو کې موږ د ښکلا پوهنې په باب ځینې اشارې پیدا کولای شو، خو دده افکار د ښکلا پوهنې په اړه اساسي اهمیت نه لري، ده په منظمه توګه د ښکلا پوهنیزو مفکورو د وړاندې کولو کوښښ نه دی کړی او دا خو افلاطون و، چې په منظم ډول یې دې خوا ته مخه وکړه او په خپلو اثارو کې یې له ښکلا پوهنې سره تړلي اصول او قوانین تدوین کړل.

اوس په دې برخه کې له تاریخي کرونولوژیک بحث څخه تېرېږو او اصلي مسئلې ته راځو او ګورو چې حسن او د هغه رنګارنګ مظاهر په یو نه یو ډول انساني ژوند اغېزمن کړی دی، خو تراوسه د هغه د ماهیت ژوره مطالعه لاندې ده شوې او په همدې علت د هغه جامع تعریف موږ نه شو وړاندې کولای. دا په دې مانا چې له خالص جسماني نظري لوري نیولې تر صوفیانه نظریاتو پورې په دې باب بېلابېلو خلکو د کره کتنې زیارونه ایستلي دي او د ځوانۍ د خوب غوندې، د ښکلا هم په سلګونو تعریفونه دي، خو خبرې لا هسې بنیاد نه دی پیدا کړی او ددې وجه داده چې د ښکلی، شر، خیر، محبت او نورو په څېر حسن هم یو مجرد کیفیت دی. ارسطو چې د استنباطي منطق د تعریف لپاره څومره قواعد وضع کړي دي، د هغو اطلاق د هغو پر مجردو کیفیاتو نه شي کېدی، دغسې د رنګونو د حسي تاثر، له محسوسولو سره موږ د ژېړ، سور او نیلي رنګ تعریف نه شو کولای. دا د انسان بد مرغي ده چې حسن ګوري او د

هغه له ساحرانه کیفیاتو مدهوش کېږي، خو خپل دغه احساسات په الفاظو کې نه شي راوستلای، پر همدې اساس د حسن په باره کې چې کوم تعریفات وړاندې شوي دي، هغه یوازې د الفاظو شعبده بازی ده.

اوس یوه ډېره با اهمیت پوښتنه دا راپیدا کېږي، چې حسن انسان څنګه متاثر کولای شي؟ او ددې وجه څه ده چې د ګلاب ګل، کهکشان، سرې شونډې، نیلي سترګې، شفق، د بوډۍ ټال او نور څنګه پر انسان تاثیر کولای شي؟

په دې لړۍ کې د ښکلا او د هغه د لیدونکي ترمنځ یوه اړیکه یا رشته شته او هغې ته لوی اهمیت حاصل دی، موږ په ښکلا کې له اسراره ډک یو کشش حس کوو او موږ ددغه کشش له امله په ښکلا کې یوه لېوالتیا محسوسوو. دلته بیا سوال پیدا کېږي، دا لېوالتیا د څه شي زېږنده ده؟ دا لېوالتیا تخیل رازېږولې ده؟

د ښکلا په باب تر لوړې اجمالي او لنډې یادونې وروسته، د ښکلا ییز نقد و اړار رسمي، خو په پیل کې یوه خبره څرګنده په نظر راځي، چې د نقد هره طریقه تر یوه حده پورې د اظهار او ابلاغ په وسیله کې جذابت پیدا کوي، خو ښکلا ییز نقد، د نقد له نورو ښوونځیو پر دې پیلېږي، چې په دې نقد کې د ښکلا او ښکلا ییزو مسایلو مطالعه د تنقید اساس نه منل کېږي او پر دې سربېره کوم بل خیز هم نه مني، د همدې لپاره یو ښکلا ییز نقاد په ادبي تخلیقاتو

کې د حسن او زړه راکښون د ځانگړنو تحليل ته په خپل قضاوت کې اساسي اهميت ورکوي.

د ښکلا پوهنيز نقد اصطلاح مشهوره او زياته ده، خو زياته پخوانۍ نه ده، حال دا چې د حسن فلسفه، حسن او ښکلا زيات پخواني دي.

دا چې د ښکلا ييز نقد اصطلاح ولې پخوانۍ نه ده، وجه يې داده چې د ښکلا پوهنې اصطلاح تر دوو سوو کلونو زياته پخوانۍ نه ده.

(بام گارتن) (۱۷۱۴-۱۷۲۲ع) تر هر چا دمخه د ښکلا Aesthetics اصطلاح وضع کړه. دا اصطلاح ډېره پخوانۍ نه ده، خو دغه الفاظ بې حده پخواني دي. او دا ټول له دوو يوناني لفظونو څخه مرکب شوي دي او مطلب يې داسې شى دى چې د پنځه گونو حواسو په وسيله يې درک کېدل ممکن وي، خو (گارتن) دا پخپله تر لغوي حده پورې نه محدودوي او په عام ډول يې د ښکلا فلسفې لپاره استعمالوي.

د ښکلا ييز نقد اساسات د حسن د هغو مظاهرو پراډراک پورې تړلي دي، چې ادبيات يې په يو نه يو ډول اظهاروي. د ادبي اثر د پنځوونکي شعوري ژورتيا چې کله د حسن له صورت منلو سره مرسته کوي او يا يې په يوه ځانگړي بڼه اظهاروي، نو دا بيا ښکلا ييز تخليق دى. ښکلا ييز نقد هم د ښکلا او هنر له بېلابېلو

صورتونو سره تر حده زیاته لېوالتیا لري، چې ښکلا څه شی دی؟ او تردې هم مهمه دا چې څه شی ښکلا نه ده؟ ایا د حواسو په وسیله د حسن بشپړ ادراک ممکن دی؟ ایا ادبي ایجاد گرد بشپړ حسن په اظهار قادر دی؟ ایا لوستونکی په ادبي اثر کې د حسن د وړانگو د لیدنې او کره کتنې د صلاحیت حامل دی؟ له دغو سوالونو او ځوابونو څخه د ښکلا ییز نقد معیارونه جوړېږي، خو که په دقیق ډول وکتل شي، دا ګرده سوالونه د نوعیت په لحاظ فلسفیانه دي.

په ادبي تخلیق کې د حسن د مخصوص کیفیت د اندازه کولو لپاره د ښکلا ییز مېچ اصطلاح استعمالوي. په دې ضمن کې کله کله د جمالیاتي حسن د اصطلاح نوم هم اورېدل کېږي او د همدغه حسن په وسیله هر انسان له ښکلا څخه تر یوې اندازې پورې د خوند اخیستلو صلاحیت پیدا کوي. ګڼې د ښکلا د ادراک لپاره انسان پنځه ګونو حواسو ته اړ دی، خو له دغه ادراک سره تړلي کیفیات د خپل بې حده لطف له امله د انسان په زړه کې څپې او په روح کې مستي پیدا کولای شي. د لطیفو احساساتو د څښتنانو شدید ښکلا ییز حس په نسبي ډول زیات قوي وي. همدا حس لومړی د ایجاد ګر شعور او وجدان په یوه ښه اغېزمنوي، بیا د همدې ښکلا تر اغېزې لاندې دې ایجاد ته تمایل پیدا کوي، خپل دغه کیفیات په یوه ځانګړي قالب کې اچوي او د نړیوالو مخې ته یې د یوه هنري اثر په ښه وړاندې کوي. په دې ترڅ کې د لطیف حس، سلیم مذاق، ذوق

او وجدان غوندې اصطلاحات هم استعمالېږي او ددې ټولو مطلب دادی چې د همدغو ذوقونو په مرسته انسان له یوه هنري اثر او د هغه له بېلابېلو کیفیاتو څخه د خوند اخیستلو صلاحیت لرلای شي. تر دغو اساسي اصطلاحاتو وروسته باید ووايو، چې بنسټلاییز نقد، د نقد له نورو ډولونو سره په ځینو اساسي مسایلو کې د بېلوالي له امله ځینې اساسي توپیرونه لري، یانې دا چې د ادبي اثر د تشریح، تفهیم یا ارزښت ټاکلو لپاره د هغه د بېلابېلو اجزاوو یا مهمو خصوصیاتو تحلیل نه کوي، دویمه دا چې د اثر د ارزښت د ټاکنې لپاره پرېکړه خو کوي، خو دغه پرېکړه د نقد پر ځینو اصولو، یا ژبنۍ قاعدې او کومې هنري طریقې باندې د ټینګښت زیار نه باسي او ددې مقصد لپاره له پخوانیو مهمو انتقادي نظریاتو څخه د مرستې غوښتلو کوښښ نه کوي.

بنسټلاییز نقد په اصل کې (ادب د ادب لپاره) د مفکورې ضمني زېږنده و. ددې نظریې له مخې ادب له ژوند سره کوم تعلق نه درلود او پر همدې اساس بنسټلاییز نقد هم له ژوند او د ژوند له مختلفو مظاهرو سره خپل اړیکې شلوي.

(ادب د ادب لپاره) نظریې په څېر بنسټلاییز نقد هم د جان رسکن (John Ruskin) د معیار خوښوونې او اخلاق پالنې پر ضد یو عکس العمل ګڼلای شو او ښایي پر همدې اساس وي چې بنسټلاییز نقاد هم هر هغه شی چې د بنسټلای او له هغې څخه د حاصل شوي خوند

خلاف وي، د هغو پر مستردولو ټينگار کوي. والتر پيټر (Walter peter) د بنکلاييز نقد مهم مخکښ گڼلای شو، ده چې د خپل کتاب (The Reaiscance) په سريزه کې د کومو خيالاتو بيان کړی دی، هغه په حقيقت کې د بنکلاييز نقد نچور دی. ددې سريزې پر بنسټ کله چې بنکلاييز نقاد د کوم ادبي ايجادگر د اثارو شننه کوي، پر دغه خبره ورته فکر په کار دی چې دغه اثر پر ذهن څه ډول نښې پرېږدي او اغېزمني يې تر کومه حده ثابتېږي؟ بنکلاييز نقاد دغه ډول سوالونه پيدا کوي: دغه ادبي اثر څه شی دی؟ ددغه اثر له مطالعې څخه څه ډول اثرات را زېږي؟ له هغه څخه خوښي پيدا کېږي که نه پيدا کېږي او بالاخره دغه خوښي څه ډول خوښي ده؟

دده په فکر د بنکلاييز نقاد فريضة هم ده، چې هغه د ادبي اثر هغه خواوې راڅرگندې کړي، چې د خپل حسن پر بنسټ د خوند موجبات جوړوي. په دې ترڅ کې به ده د ځينو بنکلاييزو اغېزمنيو د ماخذونو وضاحت کاوه او ورسره به يې پر دې خبره هم رڼا اچوله چې دغه اغېزمني څنگه رامنځته کېږي؟

په اوسنۍ زمانه کې د ايټالوي فيلسوف (کروچي) افکارو هم پر بنکلاييز نقد ژور اغېز پرې ايښی دی. هغه په بنکلا پوهنه کې د (Expressionism) له بنسټگرو څخه دی. دی په ځينو برخو کې (والټر پيټر) او (اسکرو وایلډ) ته نږدې دی. د مثال په ډول (کروچه) هم د هر ډول موخې او خارجي حقيقت ليکنې مخالف دی. دی له ادب

څخه له ښکلا له پرته د بلې هرې افادې د اوچتولو مخالف دی. (کروچه) د ادبي پنځونو د ښکلا ییزو کیفیتونو پر سم ابلاغ باندې ټینګار کوي. په نقد کې تجزیه، تحلیل او عقلي جواز ضروري او مهم نه ګڼي، دده په فکر په یوه هنري اثر کې د حسن د بشپړ ابلاغ قوت په خپله یو ضرورت دی، نو پر همدې اساس په هنري اثر کې د اخلاقو، مقصد او منطقي صداقت تلاش یې ګټې کار دی، ځکه چې تخلیق ځانته د ښکلا خپل جهان دی. د تخلیق د ښکلا په دې جهان کې د عقل نه، بلکې د وجدان سکه چلېږي. هغه، تجزیه او تحلیل د نقد لپاره نا ضروري څیز ګڼي، دده په فکر مانا، صور، مواد، اډانه او اسلوب دا ګرده عناصر په یو ناوېشلي لوړوالي کې د ښکلا د ابلاغ سبب ګرځي، له وجدان څخه مرسته غواړي او له هغه څخه ګټه اوچتوي، چې په علمي طریقو سره ددې چارو تحلیل ممکن نه دی.

د (کروچه) په فکر تخلیق تر څلورو مرحلو وروسته بشپړېږي.

۱- تر ټولو دمخه پنځوونکي اغېزمن کېږي.

۲- تر دې وروسته د خپل تخیل او ښکلا ییز ذوق په مرسته په یو نوي ډول د خپل ذهن او وجدان له امتزاج څخه کار اخلي، چې دی ورته (Expression) وایي.

۳- له دغه وجداني ترکیب او امتزاج څخه پنځوونکي ښکلا ییز خوند اخلي (په دې خوند کې دده د اثر لوستونکي هم شریک دی).

۴- تردې وروسته دغه ټولې اغېزمنۍ او د هغوی بڼکلاييز ترتيب، د وينا، رنگ، اواز او اهنګ په بڼه نورو ته د رسېدلو جوګه کېږي. (ډاکټر زرينکوب) بيا د بڼکلاييزې کره کتنې په باب وايي ((دا هغه کره کتنه ده چې په يوه اثر کې د هغې له خاصې محتوا پرته د هنر بڼکلاييز جوهر څېږي. ددې ډول کره کتنې اساس او ريښه کولای شو په اروپا کې د (کاليريچ) او په امريکا کې د (ادگارالن پوه) په نظرياتو کې ومومو. (الن پوه) هنر ته د بڼکلا پېژندنې له ليدلوري گوري او په هنر کې د اخلاقو عنصر پردی ګڼي، دده په نظر هنرمند ته چې کوم شی اهميت لري دا نه دی چې کومه خاصه نظريه بيان کړي او کوم فکر څرګند کړي، بلکې هغه ته دا مهمه ده چې پر لوستونکي يو واحد او ټوليز تاثير پرېباسي. دده په نظر ادبي آثار هغه ودانۍ ده چې يو معمار يې جوړوي، خو کوم څه چې په دې کې ارزښت او اهميت لري، د هغې اندول او هماهنگي ده.

په فرانسه کې د (پارناس) (هنر د هنر لپاره) ادبي ښوونځي هم په يوه ډول د همدغې کره کتنې بيان توجيه کوي. که څه هم (هنر د هنر لپاره) تعبير د لومړي ځل لپاره (ويکتور هوګو) اعلان کړ، خو وروسته بيا (تئوفيل گويته) د هغه پر توجيه او دودونې لاس پورې کړ. هغه د هنر په باب وايي: ((د هنر ګټه څه شی دی؟ بڼکليتوب، ايا همدا کافي نه ده؟ لکه گلونه، عطرونه، الوتونکي او نور هغه شيان چې بشر نه شي کولای له خپلې لېوالتيا سره سم يې تغير او ضايع

کړي. په ټوليز ډول هر هغه څه چې گټور شي، نور نه شي کولای
ښکلي اوسي، ځکه چې ورځني ژوند ته داخلېږي.))

۶- حکمي کره کتنه:

دا کره کتنه د يو لړ داسې اصولو او معيارونو له مخې کېږي، چې
دمخه وضع شوي. کره کتونکي د نقد پر وخت پخواني ټاکلي
معيارونه مخې ته ږدي او د هغو په رڼا کې د ادبي اثر په هکله حتمي
فيصله ورکوي. ادبپوهان په دې کره کتنه کې يوه لويه نيمگړتيا دا
گڼي، چې د کره کتنې دا روش له هغو ادیبانو سره زياتی دی، چې په
ادب کې ارتقا او بدلون ته قايل دي. په لنډه وينا ویلی شو چې د
کره کتنې دا لاره په ادب کې د نويو لارو چارو د رامنځته کېدو پر
وړاندې لوی خنډ دی.

۷- ارواپوهنيزه کره کتنه:

د ارواپوهنيز يا اروايي کره کتنې ښوونځی او ډول ډېر زوړ نه دی،
څنگه چې په ډېره لږه موده کې ارواپوهنيزو تحليلونو د انساني فکر
لوری بدل کړ او د مذهب، معاشرې، اخلاقو او ښکلا په اصولو او
طريقو کې يې د يو نوي انقلاب هنگامه توده کړه، دغسې ارواييز
نقد هم د ادبي او تخليقي نظريو په پوړيو کې اساسي بدلونونه
راوستل، وينا او پيغام د بېلابېلو تجربو لپاره د تهيج د برابرولو
سبب شو.

د اروايي کره کتنې اساس د (فروید) په نظریاتو کې نغبنستی دی، د وروستیو اروا پوهانو نظریاتو ورته ژوروالی وېابنه او حتی نن د ایرا پروگوف (Ira progoff Depth psycoloty) په بڼه اروا پوهنې او د هغې تر څنګ اروايي نقد زیاته پراختیا موندلې ده. د اروايي نقد تر نقادانه مطالعې دمخه پر دې خبره پوهېدل په کار دي، چې نن په ادبیاتو کې د اروا پوهنیزو مباحثو مقبولیت او یا په نقد کې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو د عام منښت دا مطلب نه دی، چې د کره کتنې له دغه ښوونځي څخه پوهېدو څخه کوم نقاد له اروا پوهنې څخه کومه ګټه نه ده پورته کړې او نه له دې دا پوهېدل پکار دي، چې یوازې د (فروید) او (ایډلر) او (رژنګ) غوندې د لویو مفکرینو تعلیماتو په ادبي کره کتنه کې اروايي مسایل راداخل کړل او له دغو مسایلو څخه یې ګټه واخیسته. څنګه چې روحيات د انساني ذهن او دده د چلند او کړو وړو د تفهیم نوم دی، نو دا ښکاره خبره ده، چې له اروا پوهانو څخه دمخه هم ځینو خلکو او ایجادگرانو له دغسې ذهني کیفیتونو سره لېوالتیا لرله. همدا وجه ده چې له اوسنۍ اروا پوهنې او د اروا پوهنې له اصطلاحاتو څخه ناخبره پخوانیو نقادانو، ځینې داسې اروايي څرګندونې کړې وې، چې په هغو کې اروا پوهیز بصیرت ځلا موندلې وه، لکه: (ډیوډ دیشز) (David Daisches) چې دی اروايي پوهه ان تر افلاطونه پورې رسوي. دده په فکر افلاطون چې په (Ion) که د ادبي تخلیق د

عمل پېچلتياوې په کوم ډول څرگندې کړې وې، هغه په نفسياتي
طريقي پورې اړه لري.

همدارنگه ايتالوي نقاد لان جينس (Lon Ginus) په خپل
کتابگوټي (On the subline) کې د خپلې ادبي نظريې د څرگندولو
په ترڅ کې ځينې داسې افکار څرگند کړي، چې هغه موږ د اروايي
نقد تر عنوان لاندې راوړي شو. (ډاکټر زرینکوب) د ارواپوهنيزې
کره کتنې په باب وايي: ((په دې ډول کره کتنه کې کره کتونکی هڅه
کوي چې د شاعر او ليکوال باطني او رواني احوال درک او بيان
کړي او د هغه استعداد، ځواک او هنري ذوق و سنجوي، د هغه د
عواطفو او تخيلاتو ځواک وټاکي او له دې لارې هغه تاثيرات چې د
چاپېريال، دودونو او ټولنې له خوا د دې جريان پر توکېدو
واردېږي، مطالعه کړي. ځکه نو کره کتونکي، د ادبي اشارو د
پوهېدنې لپاره ارواپوهنيزو ارزښتونو ته پاملرنه مهمه گڼي او د
کره کتنې د نورو ډولونو او برخو د خولي دروازه يې گڼي، په حقيقت
کې شعر او ادب د شاعر او ليکوال ارواپوهنه گڼي.

د انسان د روح د ليدلورو څېړنه له ډېر پخوا څخه د يونان په
ډراماتيک شعر کې موجوده وه، وروسته بيا په اروپا کې د
(راسين)، (شکسپير)، (ايبسن)، (متيرلينگ) او
(داستايوفسکي) په شان اشخاصو دې پلټنې ته دوام ورکړ او دې
سره يو نوی فکري فلسفي بهير، د دې سبب شو چې ادبيات د

ارواپوهنې له نظره وڅېړي او دا د (فروید) (یونګ) او (ادلر) د نظریاتو تاثیر و.

د (فروید) په نظر: د انسان روان د مرګ او ژوند د غریزې ترمنځ کشمکش دی. د انسان ارامۍ د هغه ژوند د غریزې بریالیتوب او د نارامۍ هغه یې د مرګ د غریزې بریالیتوب دی. [۱۸: ۲۱-۴۱].

له لوړو عمومياتو نه چې ورتېر شو اروایي نقد په عمومي ډول د اثر جاج داسې اخلي:

__ د ایجادګر د شخصیت د نفسي اساس پیدا کول او بیا د هغه په رڼا کې د تخلیقي شخصیت مطالعه.

__ د ارواپوهنیزو اصولو په شیان او سباق کې د مخصوصو تخلیقي پلټنو تشریح او توضیح او بیا د هغه د ادبي مرتبې ټاکنه.

د اروایي نقد د عمل د دایرې له دې ټکو څخه څرګندېږي، چې اروایي کره کتونکي پر یوه وخت د تخلیقي عمل او ایجادګر له مطالعې څخه یوې نتیجې ته درسېدو کوښښ کوي. تخلیقي عمل د ایجاد په ډګر کې د ځینو داسې مخصوصو تعبیراتو سبب ګرځي، چې دده د شخصیت لپاره د ځینو ارواپوهنیزو ګټو باعث کېږي او هغه د یوه له مطالعې سره، د بل مطالعه لازمي ګڼي. که اروایي کره کتونکي یوازې په ایجادګر پورې ځان محدود کړي، نو دا به د روحي معالج د کار خبره وي او که ددې برعکس دی په تخلیقاتو کې

د اروايي مساييلو لټون وکړي، نو دا به بيا د غشي ویشتونکي خبره شي. له اروايي نقد څخه دمخه تاريخي نقد او ټولنيز نقد هم د ايجادگر د شخصيت او د چلند د محرکاتو د پېچلتياوو پر پوهېدنه ټينگار کوي، خو په اروايي نقد کې دې چارې ته زيات ارزښت ورکول کېږي.

د (فرويد) د لاشعور نظريه او د هغې پر نتايجو بناد اروايي تحليل نظريه اوس هم متنازع فيه حيثيت لري، خو دلته زموږ ددې نظريې له بنسټ والي او يا بدوالي سره کوم کار نه شته دلته يوازې دومره ويل کافي دي چې اروايي تحليل، ارواپوهنې ته يوه نوې پراختيا ورکړه او ژوروالی يې وروبښه، لکه څنگه چې د ژوند او هنر د نورو څانگو په څېر يې ادبي نقد هم له اغېزمنتيا څخه په امان کې نه پاتې کېږي. (فرويد) د نفسي تحليل نظريه د عصبي ناروغانو د شفا لپاره وړاندې کړې وه. اما ترده وروسته دده شاگردانو او مقلدينو زياتې څېړنې وکړې او د اروايي مساييلو د اهميت په باب يې مواد راټول کړل. ددې نظريې ځلېدلو پراخ حيثيت غوره کړ. که څه هم (فرويد) نه ادبي نقاد و او نه ده د خپلو نظرياتو په رڼا کې د ادبي نقد طريقې تدوين کړي دي. خو هغه (داستايوفسکي) او نور وو، چې پر دې موضوع يې مقالې وليکلې او د (موناليزا) پر خالق (ليو نارډو) يې هم مفصله مقاله وليکله. اما د دغو ليکنو لومړنی

مقصد د ادبي مباحثو تفهيم نه و، بلکې د جنس او د هغه د کارونو د تنوع د څرگندتيا لپاره د شواهدو ټولول وو.

تر (فرويد) وروسته د ده شاگردانو او له ارواپوهنې سره د ژورې لېوالتيا لرونکو کره کتونکو په پرله پسې او پېيلې ډول د ادبي شننو او د ليکوالو د حالاتو د څېړنې لپاره د اروايي تحليل خراغ روڼ کړ. په دې لړ کې د (فرويد) د شاگرد او د هغه د مشهور سوانح ليکونکي (دکتر ارنست جونز) ځانگړې يادونه په کار ده. دی په خپل کتاب (Hamlet and Oedipus) کې د (شکسپير) (هملت) له اروايي پلوه تحليلوي، پر (۱۸۵۹ع) کال دکتر، جي، سي، بکنل (Dr.J.C. Bucknil) په خپل کتاب (Psy chloty of Shakespeare) کې تر (دکتر ارنست جونز) څخه څه وړاندې دا خبره کړې وه، چې د (هملت) انتقادي مطالعه د ارواپوهنې له لارې پکار ده، ده خپله د (هملت) اروايي مطالعه وړاندې کړه.

په دې لړۍ کې د (فرويد) يو بل شاگرد داکتر هنس ساش (Dr. Hans sachs) نوم هم اخیستلای شو. ده د (شکسپير) يوه بله ډرامه (Measure for measure) د ارواپوهنې د اصولو له مخې مطالعه کړه. د ده کتاب (Crative unconscious) ډېر مشهور دی. ده د ځينو ځانگړو ادبي اثارو له مطالعې سره سره د ادبياتو اروايي تحليل هم وکړ.

د ادبي اثارو له اروايي تشریح سره سره د اروايي نقد بله مهمه
فريضة د ليکوال يا شاعر د اروايي جوړښت ټاکنه او بيا د هغه په رڼا
کې د هغه د تخليقي اثارو شننه او کتنه ده. ځينې وختونه دغسې
شننې او کتنې يوازې په تخليقي اثارو پورې محدودې پاتېږي،
ځينې وختونو کې ددې خبرې لټون کېدای شي دا په ډاگه کړي چې
دغه تخليقات تر کومه حده پورې د ليکوال د اروايي جوړښت او له
دغه جوړښت څخه د راز پرېدلو پېچلتياوو زېږنده دي.

د اروايي جوړښت د پيدا کولو لپاره له لاندې طريقو څخه کار
اخيستلای شو:

۱- د ادبي ايجادياتو له تجزيې څخه د داسې طريقو را ايستنه چې د
هغو په مرسته د ايجادگر پر نفسي و ارداتو هم رڼا واچوي. ددې
مقصد لپاره خو په کار دي، چې دده ټول ايجادي اثار وکتل شي او
وشل شي. که نه وي دا سې تخليقات خو دې ضرور مخې ته پراته
وي، چې مهم او د استازو تحقيقاتي اثارو د ارزښت له لرلو سره سره
د اروايي اهميت لرونکي هم وي.

۲- د ايجادگر (ليکوال) د ژوند له خارجي واقعاتو سره سره
شخصي خطو، ورځپاڼو، د ځان ليکلو سوانحو، اعترافاتو
، تذکرو او نورو دغسې اثارو په مرسته د ليکوال د شخصيت او دده
تخليقي ذهنيت د جوړوونکو عواملو له ټاکنې څخه دې دده د ژوند
د مهمو اروايي حوادثو پته ولگوي او بيا دې د هغو په رڼا کې دده د

ایجاد یاتو عمومي شننه وکړي او یا دې ځانگړي ادبي اثار تر څېړنې لاندې ونیسي. دا طریقه ډېره گټوره او د مخنۍ طریقي په پرتله څو ځله زیاته سمه او خوندي ده او زیاتې اروايي څېړنې ددې طریقي په وسیله ترسره کېدی شي. کله چې (هربرت رید) پر (بربايرن) باندې د خپلې مقالې پر لیکنه پیل وکړ، نو ده نه یوازې خپل نقادانه مسلک څرگند کړ، بلکې د اروايي څېړنې اهمیت یې هم ددې طریقي په کالب کې په ډاگه کړ، د ده په وینا: ((د بايرن د ژوند او هنر د نوي طرز د شننې لپاره یوازې همدا یوه طریقه کېدی شي، د استناد وړ وي او هغه دا چې د دده ټولو منظومو، لیکونو او د ژوند له نورو شخصي کیفیتونو څخه موږ په بشپړ ډول ځان خبر کړو.))

۳- د لوړو یادو شویو دوو طریقو له یو ځای کولو څخه کولای شو، درېیمه طریقه هم وضع کړو، یانې دا چې د ایجادگر د ژوند حالات او دده د پنځونې څنگ په څنگ سره کېښودل شي، بیا د هغو کتنه او شننه وشي او بیا دې ځانگړي ایجادي اثار د ژوند د ځانگړو حوادثو د اروايي پېښو او حالاتو تابع شي، نو دا طریقه به هغه وخت زیاته گټوره او سودمنه واقع او په زړه پورې پایله به ترې ترلاسه شي.

د (داستایوفسکی) ژوند په ځانگړي ډول یو ښه داستان دی او دده ځینې ناولونه لکه: (The Gambler, the House of the dead) او (The idiot) او نور دده د ژوند د بېلابېلو دورو ښکارندوی دي. ده

خو کاله په (سایبریا) کې تېر کړي دي. دده لومړی ناول دده د ژوند ددې دورې په باره کې دی. دغسې (منشي پریم چند) هم درواخله دا طریقه په زړه پورې خوده، لیکن یوازې ددې طریقې جواز لیوالتیا نه پیدا کوي، بلکې دا د کره کتونکي وظیفه ده چې خپلو لوستونکو ته داسې شواهد پیدا کړي، چې د هغو په رڼا کې د تخلیق ځینې نوي څنګونه راڅرګند کړي او پر هرې ځانګړتیا یې له یوې نوې زاویې رڼا واچوي او یا د تخلیقي محرک له ټاکنې څخه، د تخلیق پس منظر روښانه کړي او بیا یې ارزښت او بها وټاکي. ددغسې مقاصدو تر بشپړونې وروسته، بیا نو ددې طریقې کارول جواز لري.

د ارواپوهانو لپاره د ټولو اساطیري فرضیو یا پخوانیو مفکورو تائید ضرور نه دي، خو ارواپوهانو پر شاعرانه لېونتوب ډېر غور کړی او هغه یې تائید کړی هم دی. اروایي حالات او پېښې پخوا هم پېښېدلې او اوس هم پېښېږي، د افهام او تفهیم لپاره توپیر یوازې له ژبې او اصطلاحاتو څخه پیدا کېږي. په دې ترڅ کې د (رژنګ) خبرې د اورېدو دي: ((د هنرمند رباني لېونتوب تر خطرناکه حده پورې د ناروغتیا له حالاتو سره اړه لري، تر یوې زمانې په اروایي نقد کې ددې نظریې سکه چلېدله، خو تر ژورو څېړنو وروسته ددې نظریې پر خلاف د احتجاج اواز لوړ شو، دا طلسم باطل شو او په مخالفتونو کې یې (لایلي ترنګ) د ځانګړي اهمیت لرونکی دی، هغه په خپل مضمون (Art and neurosis) کې چې ډېر مشهور دی

وويل : ((موږ ته ددې حقيقت ياد ساتل په كار دي ، چې اديب د خپل كار د ځانگړتياوو له مخې له يو ډول نه يو ډول فانتيزي سره په ارتباط درلودلو مجبور دی. دده كار دادی چې كه دی د خپل لاشعور اظهارول وغواړي ، د وسايلو رنگارنگي دده د لاشعور د جامو د بدلولو زيار باسي ، خو د جامو دغه بدلون ځان پتول نه دي ، بلكې حقيقت دادی چې كه چېرې يو اديب د خپلو تخليقاتو له خپل ذات او باطن څخه د ځان پاللو كولو كوښښ وكړي يو څه زيات دده شعور په څرگند ډول مخې ته راځي.))

د ادبي تيورۍ مولفينو ، (رنه ويليك) او نورو هم په دې باب ځينې ښې خبرې كړې دي. د دوی د فكر بنيادي پوښتنه داده ، چې ايا عصبي خلل د اديب لپاره د موضوع د تخليق يا محرک سبب گرځي ؟ د دوی په عقیده عصبي خلل د تخليق موجب گڼل يوه غلطه نظريه ده او له سړي څخه لاره ورکوي ، خو په انتقالي ډول کېدی شي يو اديب پر عصبي خلل مبتلا وي ، مگر د عصبي خلل هر مبتلا ناروغ ادبي ايجادگر نه شي کېدی.

۸- متني کره کتنه:

متني کره کتنه لوستونکی د متن له رموزو ، ماناگانو او قرینو سره اشنا کوي او د يوه اثر د صحت او سقم په باره کې ژوره څېړنه کوي. د متني کره کتنې هدف دادی چې د مختلفو نسخو له مخې د يوه اثر

اصلي متن احيا کړي. د نولسمې پېړۍ تر نيمايي پورې د متني کره کتنې عمده هدف دا و چې تر ټولو ښه نسخه لاس ته راوړي. خو اکثر و کره کتونکو د دې هدف د تحقق لپاره کوم منلی مېتود نه درلود. (کارلپخين) پر (۱۸۳۲م) کال يو نوی تخنيک رامنځته کړ چې په هغه کې دوی مرحلې په نظر کې نيول شوې دي: بيا کتنه او سمونه. په بيا کتنه (recension) کې ټولې هغه نسخې پلټل کېږي چې احتمالاً له لرغونو نسخو سره اړه لري او د يوې مشکلي پروسې په ترڅ کې هر ډول جزئیات په نظر کې نيول کېږي. په دويمه مرحله کې د ټولو نسخو له پرتلنې څخه اصلي نسخې ته ډېره ورته نسخه ترتيبېږي چې دې مرحلې ته سمونې (emendation) ويل کېږي.

۹- مارکسستي کره کتنه:

مارکسستي نقد هم د تاريخي او ټولنيز نقد په څېر له ټولنې او معاشري سره تړلو عواملو ته اهميت ورکوي او دا بنيې چې ټولنه او معاشره ادیبان او ادبیات څنگه متاثره کوي. په لومړي نظر د ټولنيز نقد او مارکسستي نقد ترمنځ کوم توپير نه محسوسېږي. د کره کتنې دواړه ښوونځي له انساني معاشري څخه بحث کوي، خو دا يو شانوالی سطحی دی او دا ځکه چې ټولنيز او تاريخي نقد له معاشري ټولنې سره لېوالتيا لري، خو د ټولنې او معاشري له جوړوونکو او اساسي عناصرو او محرکاتو سره کوم تعلق نه ساتي. د کره کتنې دواړه ښوونځي يا ډولونه انساني معاشره، لکه څنگه

چې ده هسې مني. خو کله چې مارکسستي نقاد دغه مسایل تر کتنې لاندې نیسي، د کومو پر بنسټ چې معاشره جوړه شوې ده، نود هغو محرکات شني او تجزیه کوي یې. د کره کتنې له نورو بنسټونو څخه د مارکسستي نقد د بېلتون یوه اساسي وجه داده، چې ددغه نقد پیل خاص د ادبي مقاصدو لپاره نه و او دا نقد تر یوې اندازې پورې له اروايي نقد سره نږدېوالی لري، دا دواړه بنسټونې د ادبي نظریاتو او نقادانه غورځنگونو زېږندوی نه دي او دا دواړه د ځانګړو علومو ضمني زېږنده دي.

د مادي ایجادیاتو په رڼا کې چې څوک د ادب مطالعه کوي، نو هغوی ایجاد د تفریح خیز نه بولي، بلکې وایي چې تخلیق، د فرد او ټولنې د همېشني ارتباط او طبقاتي مبارزې ترجماني کوي. په اشتراکیت کې شعور، فکر او تخیل هم د مادي حقیقتونو او اقتصادي عواملو تابع وي، پر همدې اساس په دې سیستم کې مادي او د هغې مظاهرو ته اساسي اهمیت ورکول کېږي؛ حال دا چې خیال او شعور ته ثانوي. په مارکسیستي نقد کې د ادبیاتو د مطالعې لپاره له اجتماعي حالاتو، طبقاتي وېش او د تاریخ د مادي عواملو جایزه اخیستل تر حده زیات ضروري برېښي او ددغو ټولو عواملو له سمې تجزیې پرته پر ادبیاتو سم تنقید نه شي کېدی. د نقد نور بنسټونې، لکه: ټولنیز نقد، اروايي نقد او نور، لوړو یادو شویو عواملو ته ډېر زیات ارزښت نه ورکوي، اما مارکسستي

نقد او د کره کتنې دا ډول نور ښوونځي بیا دا ډول فکر د ادبیاتو لپاره نه یوازې ناموزون ، بلکې بې گټې بولي چې له سړي څخه لار ورکوي. ځکه نو مارکسستي نقادان پر اروايي نقد او د نقد پر نورو ښوونځیو انتقادونه لري او د نقد د غسې نظریې د پانگوالي نظام مولود گڼي. په مارکسستي نقد کې ادبیات د ژوند او ټولنې په مادي ارتقاء کې شریک بولي او وایي چې ددې ارتقا د بېلابېلو پوړیو انځور هم وړاندې کوي. د مارکسستي نقاد په گروهه که چېرې ادب د ژوند پراخه او پېچلې مبارزه کې د عوامو ترجماني ونه کړي، نو له دغه ډول ادبیاتو څخه کومه گټه نه ده متصوره. لنډه دا چې په دې ډول نقد کې د ادب او ژوند مرکز مزدور انسان وي، لکه چې (مارکسسم گورکي) ویلي دي: ((زموږ د لیکنو هیرو او قهرمان باید مزدور وي، یا په بله وینا هغه زیار کښ انسان چې په زیار او زحمت ژوند کوي.)) د مارکسستي نقد له مخې (ادب د ادب لپاره) نظریه غلطه ده. دوی وایي دا داسې نظریه ده چې له خلکو لاره ورکوي او وایي چې دا ډول ادبي نظریات د عوامو په استثمار کې موثریت لري. ادب د ژوند لپاره پر همدې هدفمن ادب چې دغه ډول نقد څومره زور اچوي، ښایي. تردې دمخه د نقد یوه ښوونځي هم پرې دغه رنگه ټینګار نه وي کړي. د مارکسستي نقاد لپاره اساسي سوال دادی چې ادیب په طبقاتي کشمکش کې د کومې طبقې حمایت کوي؟ څنگه هغه د پرېوتو ارزښتونو او مراتبو سندرې وایي

او د مړه نظام بوللې بولي؟ او که په ژوند کې د مادیت صفت کوي؟
پاخونوالو عوامو او زیار کښانو ته اوږه ورکوي او پرمخ درومي؟
که دی د زیار کښانو او خلکو دوست وي، نو دا سمه خبره ده او د
ادبي تخلیقاتو مقصد همدا دی او دا دی د مارکسستي ادبي نقد
مقام او منزل.

۱۰- قانون جوړوونکې کره کتنه:

ددغه ډول نقد کار د عملي نظریو په بیان کې ددغسې اصولو وضع
ده، چې هغو اصولو او قوانینو ته په پاملرنه شاعر ښه شعر ویلای
شي او په دې ډول نقد کې د نقاد کار د خرابو شعرونو د خامیو ښوول
او د ښو شعرونو د ویلو لپاره تر مشورې ورکولو پورې محدودېږي.
د سرفلپ سډني (Sir Philip Sidney) له استثنایي مثال په تېر
شو، په ټوله شپاړسمه پېړۍ کې او د اوه لسمې پېړۍ تر نیمايي
پورې د انگرېزي نقد همدا شکل و. له دغه ډول نقد سره د
لوستونکو لږه، خو د لیکوالو او شاعرانو ډېره لېوالتیا وه. په اوه
لسمه پېړۍ کې جان ډرائیډن (John Dryden) ددغه نقد او
راتلونکي نوي نقد ترمنځ د یوې کرې حیثیت غوره کړ. ددغه نقد
قوانین قوي، اصول یې گران او تر کره کتنې لاندې اثر سخت گیري
یې، نه یوازې د زغم وړ نه و، بلکې کله کله دغه روشونه د تخلیقاتو
لپاره ضرر رسوونکي هم وو، پر همدې اساس کله چې ددې کره

کتنې زور مات شو، نو بیا د همېش لپاره د کره کتنې دا طریقه متروکه شوه.

۱۱- ټولنیزه کره کتنه:

د تاریخي نقد نظریه یې د نژاد، چاپېریال او د تخلیق د شېبو پر درېو بنیادونو متکي ښوولې ده، دغه رنگه د ټولنیز یا د ځینو په اصطلاح اجتماعي نقد له دغو درېو عناصرو څخه یوازې د چاپېریال له عنصر سره سروکار لري او ماحول په ژور ډول تر کتنې او تجزیې لاندې نیسي. په دې نقد کې نقاد له چاپېریال سره تړلي بېلابېل عوامل له یوې محذبې هېندارې څخه مطالعه کوي. د ادبي اثارو د تخلیق او د ایجادگر په شکل کې د ټولو اجتماعي محرکاتو تلاش ته اساسي اهمیت ورکوي، او دا کار ادبي نقد ته د اجتماعي عواملو د یوې ځانګې حیثیت ورکوي.

تر ټولو دمخه ددې خبرې څرګندونه لازمه ایسي، چې په ټولنیز نقد کې ټولنه، چاپېریال او ټولنیزو عواملو غوندې اصطلاحات په خپله محدوده مانا نه استعمالېږي، بلکې ټولنه یوه لویه دایره ده، چې په هغې کې کلتوري عناصر او تمدني عوامل هم شامل دي. څنګه چې د ټولنې په شکل کې کلتوري او تمدني محرکات اساسي حیثیت پیدا کوي، نو د هغو ځانګړې مطالعه هم په خپل ذات کې موږ ته په علم کې نوي څنګونه روښانه کوي.

که څه هم په یوه ټولنه کې ځینې انګېرنې، رواجونه او رسمونه یا هم کړکې، کړنې او نور په څرګنده ازاد، او خپلسري ښکاري، خو په حقیقت کې دا ټول یو له بله سره اړه لري او په شالید کې یې د پېړیو پېړیو لري زمانو انساني شعور ځای لري. یوه عقیده په یوه ټولنه کې په اسانۍ سره ریښه ځغلوې او وده مومي او همدا عقیده بیا په یوه بله ټولنه کې د یو پردې نیالګې په ډول مړ اوې کېږي. دا خبره ولې داسې ده؟ دې او دې ډول نورو پوښتنو ته د ځوابونو د برابرولو لپاره باید علم الانسان (بشر پوهنې) ته مخه شي. د انسان او د انسان په لاس د جوړ شوي تمدني او هم کلتوري تغیراتو مقایسه یې کتنه به کېږي او په دې ډول به د پخوانیو نا متمدنو ټولنو او اوسنیو معاشرو ترمنځ د فکري مسیرونو ورتوالی او توپیرونه څرګندېږي، په دې مانا چې پخوانی فکري څرنگوالی او اوسنی په کومو برخو کې سره یو شی او په کومو برخو کې سره توپیرونه لري. دغه ډول مسایل هم موږ د بشر پوهنې په رڼا کې حلولاى شو.

د ټولنیز کره کتونکي دوه مهمې دندې دي، یو دا ده چې تر ټولو دمخه باید له یوې خاصې ټولنې او معاشرې سره تړلي رجحانات تجزیه کړي او د یوې ځانګړې زمانې ذهني شالید باید وټاکي، په دې لړۍ کې باید د ټولنې له هرې هغې څانګې څخه مرسته وغواړي، چې په یوه یوه ډول دده په مطالعاتو کې د نویو لیدلورو د راپیدا کېدو سبب ګرځي. د دغه ذهني شالید او د هغه د جوړوونکو

تمدني عناصرو تجزيه ځکه اهميت لري، چې کره کتونکی د همدغو په مرسته د ادبي پنځوونکي، ادبي تخليقات مطالعه کوي.

د ادبي تاريخ د مطالعې په بهير کې که موږ له ځينو استثنايي مثالونو تېر شو، نور اڅرگندېږي، چې په بېلابېلو زمانو کې د ځينو خاصو فکرونو او نظرونو خراغ روښان شوی دی او د همدغسې فکرونو تر اغېزې لاندې يو خاص ډول ادبي اثار تخليق شوي او همدا د ټولنيز نقد تر ټولو لويه گټه ده، موږ د هغو په مرسته دا اندازه لگولای شو، چې په يوه خاصه زمانه کې څنگه او څه ډول د يوې زمانې ادبي ايجاد گرد بلې زمانې له ادبي ايجادگر څخه څنگه او څه ډول بېلېدی او توپيرېدی شي؟

ددې مسلې يا سوال ځواب (هډسن) داسې ویلی دی:

په انگرېزي ادبياتو کې د ناولونو د مطالعې لپاره له ټولنيز نقد څخه په خاص ډول گټه پورته کېږي او ددې وجه داده چې په ناول يا لنډه کيسه کې ليکوال ژوند ته د هغه په ټولنيز مفهوم گوري. کېدی شي د نظر څرنگوالی بالکل شخصي وي، ژوند ته هم له يو خاص ليدلوري څخه وگوري او لوستونکو ته يې هم له يوې مخصوص زاويې څخه وښيي، خو بيا هم دی کولای شي، چې د ټولنې بېلابېل تصويرونه وړاندې کړي، د همدې لپاره ټولنيز نقد په دې ساحه کې ډېر گټور تمامېدی شي.

(ایډمنډولسن)، (چارلس دکنز) او (کیپلنگ) د ټولنیز نقد پر اساس خپله مطالعه کړې ده. همدا ډول د (همفری هاوس) د کتاب ((دکنز وړلې)) نوم هم په دې لړۍ کې یادولای شو. که له ټولنیز نقد څخه د هر ډول ناول او لنډې کیسې په کره کتنه کې گټه وانه خلو، نو د هغو ناولونو او افسانو په نقد کې خو باید ضرور ترې گټه پورته شي، چې پر ټولنیزو مسایلو بحث کوي او که نقاد پر دغسې اثارو د بحث پر وخت له ټولنیزو عواملو سترگې پټې کړي، نو دا په خپله یو لارورکی عمل دی. دلته د یوې بلې خبرې یادونه هم ضرور او د دغسې اثارو د نقاد لپاره لازمي ده، هغه داده چې نقاد باید د هماغې ټولنې پر خصوصیاتو او ټولنیز ژوندانه پوه وي. که چېرې نقاد ته په خپله د ټولنې په باب څه نه وي معلوم، نو دی به څنگه حقیقت راوسپړي او پر حقیقت به پوه شي؟

له لوړو مثالونو څخه ښایي ځینو کسانو ته دا فکر پیداشي، چې ټولنیز نقد به یوازې د کسبیز ادب لپاره لارښودی ارزښت ولري، خو خبره داسې نه ده، شعري تخلیقات هم موږ د دغه ډول نقد په مرسته کتلای او شنلای شو.

په دې کره کتنه کې د ټولنې او ادبیاتو ارتباط څېړل کېږي، پر ادبیاتو د ټولنې او پر ټولنې د ادبیاتو اغېزې شنل کېږي. ټولنیزه کره کتنه تل ادبیات د ټولنې او ټولنیز چاپیریال محصول ګڼي. ځکه نو وروستیو کره کتونکو هڅه کړې چې په ادبیاتو کې هر ډول تحول

او بدلون يوازې په ټولنه کې د ټولنيزو بدلونونو له ليدلوري بيان کړي. د دوی په نظر که شعر د شاعر د زړه د عواطفو ترجمان او ژبه ده، خو کوم څه چې دا عواطف يې راټوکولي هغه د ژوند له چاپېريال، زمان او مکان پرته بل څه نه دي. ځکه نو د شخص د عواطفو او احوال د دقيق درک لپاره د ټولنيزو حوادثو د علومو له پيدا کولو پرته بله لار نه شته.

نامتو فرانسوي کره کتونکی (هيپوليت تن) په دې نظر دی، چې ادبيات د ((زمان)) ((ټولنيز چاپېريال)) او ((نژاد)) محصول دي. دده په نظر ټولنيز حوادث او احوال د دغو درېو پورتنیو عواملو نتيجه ده.

۱۲- رومانتيکه کره کتنه:

رومانتيک نقد د روماني ادبي غورځنگ محصول دی، پر همدې اساس که چېرې موږ رومانيت يا روماني ادبي غورځنگ په پام کې ونه نيسو، نو بيا موږ د رومانتيک نقد کتنه او مطالعه نه شو کولای. د رومانتيسم له پرمختيا سره سم رومانتيکي کره کتنې هم پرمختيا وموندله او د هغه له زوال سره دې ډول نقد هم زوال وموند؛ اوس نه روماني ادبي غورځنگ ژوندي دی او نه رومانتيک نقد ترسترگو کېږي، خو رومان، روماني فکر، رومانيت، روماني احساس، روماني طرز، روماني فکر او نور داسې الفاظ او

اصطلاحات نن هم استعمالېږي، خو په زړه پورې خبره يې داده چې له استعمال سره سره يې په مفهوم کې کوم قاطعیت نه شو پيدا کولای، په ډېرو حالتونو کې دا مفهوم د غوتې د خلاصونې پرځای تر زیاته حده انجربنجر او پېچلی بهیر پیدا کوي. په رومانیت او له هغه سره په اړوندو مباحثو کې رومان د کیلي حیثیت لري، د رومانیت د څرگندونې لپاره په عام ډول له کلاسیکیت سره د هغه موازنه کېدی شي، خو په دې ترڅ کې دا خیال ساتل په کار دي، چې د رومانیت برعکس کلاسیکیت د کوم ادبي غورځنگ نوم نه دی او دا یوازې د ښکلو هنرونو او ادبي تخلیقاتو د ازمېښت لپاره د یوه ځانگړي فکري ډول نوم دی. په غالب گومان تر ټولو دمخه (گویته) پر رومانیت باندې د کلاسیکیت پر مفهوم بحث پیل کړی و، د هغه په قول ((رومانیت ناروغي ده او کلاسیکیت روغتیا)). د مقایسوي بحث دغه طریقه د منلو وړ ده او راتلونکی نقادان بالعموم د کلاسیکیت او رومانیت موازنه کوي او پر دې هم باید پوه شو چې څه شی چې کلاسیکیت دی، هغه رومانیت نه دی، په بله وینا که موږ کلاسیکیت مثبت فرض کړو، نو د نفې په حالت کې یې د رومانیت خصوصیات راڅرگندېږي.

کله چې (شال دال) د کلاسیزم برعکس رومانیت د زمان غوښتنه او د وخت او ازومانه، نو یې کلاسیزم ته یو عمومي حیثیت ورکړ. د همدې نظریې پر اساس ټولې اساسي ادبي پنځونې لومړی روماني

دی او بیا تر عامې مننې وروسته کلاسیکه بڼه غوره کوي. (ویکتور هوگو) د (کراسول) په سریزه کې رومانیت په ادبیاتو کې له ازادۍ خوښوونکو رجحاناتو سره مرادف باله.

اوس دلته پوښتنه پيدا کېږي چې د کلاسیزم د پردې تر شا رومانیت په څه ډول موجود دی؟ ددې خبرې ځواب د رومانیت له دې تعریف څخه، چې (هربرت رید) وړاندې کړی دی، ترلاسه کېږي. دده په فکر ((د رومانیت اصول په دې تصور کې نغښتي دي، چې هغه ته د تخیل (رغانده قوت) وویل شي او دا هغه ځواک دی، چې دوه عنصر سره یوځای کوي او یوه نوې جامه ور اغوندي. له ډول ډول عناصرو څخه رازېږېدلی دغه وحدت یا سکېنت ته هنري اثر ویلی شو.))

په بله وینا همدا رغانده قوت دی، چې په هره دوره کې جاري وي او د رومانیت د تشکیل سامان راتولوي او زمینه ورته برابروي.

دا هغه اساسي مباحث دي چې د روماني غورځنگ او روماني نقد د تفهیم لپاره د یو تناظر حیثیت اختیاروي.

د رومانیت د غورځنگ تر مطالعې وړاندې ذهن ته ددې خبرې سپارل په کار دي چې تر ډېرو وختونو پورې انگرېزي، فرانسوي او جرمني ادبیات، یوناني او لاتیني تخلیقات د نقد د اصولو په رڼا

کې ګام په ګام پرمخ درومي، چې نتیجه یې د انفرادي فکر په مرګ
کې ځان ښکاره کوي.

په انگلستان کې (ډرایډن) او په جرمني کې (ویلک مین) تر ټولو
دمخه د یوناني اصولو او ضوابطو د زنجیرونو د ماتولو زیار
ویوسته او پردې خبره یې ټینګار کاوه، چې موږ د خپل عصر ازاد
ترجمانان یو. په انگلستان کې تر (ورډزورته) (پخوا) (ولیم بلیک)
لومړی شاعرو، چې انګرېزي شاعري یې له یوناني اثراتو څخه
وژغورله او پردې خبره یې ټینګار کاوه چې: ((موږ ته په خپلو
ادبیاتو کې د رومن یا یوناني مثالونو څه ضرورت نه شته، موږ ته
یوازې له خپل تخیلي قوت څخه، چې زموږ له روماني قوت سره
تړلی دی، د پلوی ضرورت دی.))

(بلیک) شاعري یو الهامي څیز باله او تردې حده ازادي
خوښوونکې و، چې له پخوانیو عروضو څخه یې د ځان ژغورلو هڅه
کوله، (بلیک) د تخیل قوت ته قایل و او شاعری یې یو الهامي څیز
ګاڼه او ددې مفهوم د بیان لپاره یې د نویو قالبونو پر لټون ټینګار
کاوه، نو پر همدې اساس نقادان د رومانیت اثرات د همدغه له لیکنو
څخه پیلوي.

په جرمني کې (لسینګ) (LeSSing) ډېر مهم نقاد و، د هنري
کارونو او ادبیاتو د مطالعې په ترڅ کې یې په هنري اثر کې پر
ښایست او د هغه د اغېزمنې پر ځانګړنو زیات ټینګار کاوه. پردې

سربېره (گویتة) او ځینو نورو فیلسوفانو ویل چې ((د علم د حصول لپاره رومانیت یوه ذریعه ده، لکه څنګه چې جذبات، احساسات او مسرت تر مناسب او موزون حالت لاندې زموږ لپاره د خیر نښېګڼې سبب ګرځي او له همدغه حالت څخه موږ د پوهې او محبت د حصول په لاره کې ممکنه مرسته ترلاسه کولای شو.))

لنډه دا چې مسرت، حسن او جذبات د رومانیت اساس جوړوي، (ورډزوتې) په خپله سريزه کې ځینې داسې سوالونه هم رامنځته کړي چې تر هغه وخته پورې جدي توجه نه وه ورته شوې، لکه: شاعر څوک دی؟ شاعر له کومو تخليقي عملیو څخه تېرېږي او په کوم ډول ذهني حالت کې هغه تخلیق ته لېوالتیا پیدا کوي؟ دا داسې سوالونه دي، چې په ارواپوهنیز نقد کې اساسي حیثیت پیدا کوي. (ورډزوتې) په شاعرۍ کې ژبې ته په خاص اهمیت قایل دی او دی زیار باسي چې له ادبي تخلیق سره تړلي جذبات، احساسات او د هغود اظهار لپاره د کوتلې ژبې خپل منځي روابط څرګند کړي. څنګه چې هغه د فطرت او ادبي ایجادګرهماهنگي خوښووله، نو د همدې لپاره هغه د فطرت په څېر د سمې، ساده او له تصنع څخه د پاکې ژبې تلقین کاوه.

د (کولرج) په فکر د یو نظم لومړنۍ او اساسي مقصد یوازې د صداقت ترجماني نه ده، نظم باید خوښي هم وښيي، دی وایي، که څه هم شاعري باید په مجموعي ډول د خوشالۍ بڼلو ترڅنګ

صداقت هم ابلاغ کړي، خو د نظم لپاره د خوښۍ بڼل لومړنی شرط دی. یو نظم چې خومره د خوښۍ په انتقال کې بریالی وي، هومره خپل نظمې حیثیت هم لرلای شي او ښه نظم هغه دی، چې لوستونکي ته د خوښۍ اسباب برابر کړي. ددې کار لپاره شاعر ته ښایي، چې د ژبې خواته هم زیاته پاملرنه وکړي، ځکه چې د موزونو او مناسبو الفاظو د استعمال له لارې د خوښۍ د انتقال په لاره کې بریالی کېدی شي، په دې برخه کې دده دالاندې وینا د غور وړ ده:

((د پربڼو الفاظو استعمال نثر دی، خو کله چې د پربڼه الفاظ په ((د پربڼه هنري ډول استعمال شي، نو هغه بیا شعر شي.)) د همدې لپاره ده د شاعرۍ لپاره معیار وضع کړ او ویل یې چې ښه شاعري هغه ده چې د هغې له هر ځل لوستو څخه خوښي ترلاسه شي. که چېرې په کوم شعر کې د الفاظو په تغیر او تبدیل سره کوم اثر نه پرېوځي، نو هغه شعر بېکاره او د شعریت درجه یې پرېوتې ده.)) تر (ورډزوته) او (کولرج) وروسته درېیم کره کتونکی (شیلې) گڼلای شو، پرده هم د (ورډزوته) او (کولرج) مفکورو ژوره اغېزه درلوده. (شیلې) هم د دوی په شان الهامي قوت ته قایل و او شاعري یې د جذباتو او احساساتو د اظهار وسیله بلله. د قیدونو او عروضو پر وړاندې ده هم باغیانه فطرت درلود، دده په فکر تخلیقي اظهار د یوې منظمې ژبې له لارې کېدی شي. روماني نقد او روماني شاعري په اصل کې د هغه وخت په لرغونپالي انگلستان کې یو داسې

بغاوت و، چې د تخليق په کچه يې ځان څرگند کړ. په روماني نقد کې چې پر حسن، مسرت، جذباتو او احساساتو کوم ټينگار شوی و، د هغو غبرگون په وروستيو ادبي غورځنگونو کې لا ډېر تېزو، لکه څنگه چې نورو ادبي غورځنگونو او د کره کتنې نورو بنوونځيو ټينگ نقدونه پرې وکړل.

۱۳- تحليلي کره کتنه:

(ډيوډيشنز) د کره کتنې دغه ډول د يو ځانگړي بنوونځي په توگه نه مني. دده په گروهه دا د ادبياتو د پوهېدنې يوه طريقه ده، چې مثالونه يې موږ په پخوانيو کره کتنو کې لټولای شو. ددې ډول نقد يادونه، (ارسطو)، (ډرايدن)، (ډاکټر جانس) او (کولرج) او نورو کړې ده. که چېرې د (ډيوډيشنز) نظريه ومنو او تحليلي نقد ته د يوه ځانگړي بنوونځي مفهوم ورنه کړو او په پراخ مفهوم يې استعمال کړو، نو بيا د نقد هره طريقه تحليلي گڼلای شو.

که له عمومياتو تېر شو، نو دا ډول نقد د کره کتنې د يو بنوونځي په توگه تر ټولو دمخه (وليسم ايمپسن) William Epsen مشهور کړ او دی يې تر ټولو مهم لارښود گڼلای شو. (وليم) د (دريچاردز) شاگرد و. (ريچاردز) چې له الفاظو سره کومه لېوالتيا لرله، هغه له چا څخه پټه پناه خبره نه ده، څنگه چې ده هم د خپل نقد بنسټ د هغه پر نظرياتو بنا کړی دی، نو دده نظر هم د الفاظو له بېلابېلو مانيزو

ځنگونو څخه پيدا شوی، د بېلابېلو پيغامونو ځانگړې کتنه يې د خپل کار اصلي مقصد گانه.

د (ايمپسن) په فکر د شاعر، شعر د جلا جذباتو او احساساتو له مخې ممتاز حيثيت نه غوره کوي، بلکې دا د ژبې استعمال دی، چې هغه له عامو خلکو او نثر ليکونکو څخه بېلوي، يا په بله ژبه شاعري د ژبې د يوې ځانگړې بڼې د منلو نوم دی.

د (ريچاردز) په فکر نقاد د الهام په مرسته ژبې ته يو نوی صورت وربښي، دغه نظريات بيا (ايمپسن) د خپلو انتقادي نظرونو د بنسټ په توگه ومنل، په دې برخه کې دده څه استدلالونه دادي، چې د شاعرۍ اساس ژبه ده او د ژبې اساسي پيغام رسول دي. پر همدې اساس شاعري هم يو پيغام دی، نو څرنگه چې د شاعرۍ مانۍ پر پيغام ولاړه ده، نو د پيغام له تحليلي مطالعې څخه درې مسالې مخې ته راځي:

۱- د تخليق پر مهال يا د پيغام د عمل تر جوړښت منلو دمخه د شاعر ذهني کيفيتونه څه وو؟

۲- ددې پيغام په نتيجه کې د لوستونکي په ذهن کې کوم کوم بدلون راځي؟

۳- که چېرې موږ د پيغام جايزه واخلو، نو دا پيغام د شاعر او لوستونکي ذهنونه له څو ډوله کيفيتونه سره مخامخوي؟

(ريچاردز) د پيغام له امله د شاعر او لوستونکي په اذهانو کې د روحياتي مطابقتونو مطالعې او د هغه روحي اهميت خواته هم توجه کړې وه.

د (ايمپسن) د افکارو له پورتنۍ لنډې يادونې څخه دا څرگندېږي چې تحليلي کره کتونکي د ادبي اثر د تفهيم لپاره الفاظو ته لکه څنگه يې چې زړه غواړي، برابر، برابر داسې طلسمي اهميت ورکوي، چې له هغو سره د تړلو ټولو مفاهيمو د روښانولو زيار باسي. دی په دې نظر دی چې د لوستونکي او ليکوال ترمنځ الفاظ د پيغام رسولو وسايل دي، نو پر همدې اساس کره کتونکي ته پکار دي، چې دی د الفاظو د استعمال له ټولو ممکنو توکو څخه خبر وي، تر دې وروسته دې لوستونکي ته ټول مربوط مفاهيم ورتفهيم کړي. دا د کره کتنې هدف او دا هم د کره کتونکي کار دی. د همدې لپاره د کره کتنې په دې بنسټونو کې چې پر ادبي اشارو د پرېکړې پر وخت د مرتبې د ټاکلو څه اړتيا نه پېښېږي او په دې توگه د ليکوال د افکارو او اندونو د بنسټولو په څېر هومره ارزښت نه لري، لکه څومره چې د پيغام دی. څنگه چې لفظ د پيغام کيلي ده، نو پر همدې بنسټ دې ډول کره کتنې ته يوازې الفاظ په زړه پورې دي.

له الفاظو سره د تحليلي کره کتنې تر زياته حده لېوالتيا، د ختيځ، د کره کتنې له هغه روايت سره، چې کره کتونکي يوازې د صرف و نحوې او د بيان د علم پر اساس د اشعارو بنسټگنې او بدگنې

څرگندوي، ډېر نږدې والی لري. د ختيځ په زیاترو تذکرو کې د کره کتنې دغه ډول جریان درلود.

د اثر د مرتبې ټاکنه او د هغه په باب پرېکړه د نقد اساس گڼل کېږي، خو د کره کتنې دغه بنسټونځی دا دواړه توکي مستردوي. د تحلیلي کره کتنو په فکر پرېکړه یو فلسفيانه عمل دی. کره کتنو ته باید د یو ساینسپوه په شان له بشپړ ناپېیلتوب څخه کار واخلي او د ادبي اثر تشریح او توضیح وکړي، لکه څنگه چې (ولیم ایمپسن) ویلي دي: ((د نوي تحلیلي نقد په هر پړاو کې دې لوستونکی د اصلي متن مراجعې ته اړ باسي، دا چې لوستونکی د نقاد له تشریحاتو سره موافقه کوي یا یې نه کوي، دا خبره هومره مهمه نه ده، خو د کره کتنو کې د استدلال او د بحث د پوهېدو لپاره ده ته د اصلي متن د محتاطانه مطالعې اړتیا پېښېږي، دا چې لوستونکی د کره کتنو کې دلایل نه مني دا پر کره کتنو کې کوم اغېز نه لري، ځکه چې تحلیلي کره کتنو کې یوازې خپله رایه څرگندوي او پر نورو یې د منلو هڅه نه کوي.))

۱۴- استقرار یې کره کتنه:

د کره کتنې د دغه بنسټونځي بنسټگر پروفیسور (ریچارد مولتن) (Prof. Richard Moulton) دی. دده په فکر کره کتنه هم باید د ساینس په څېر بېطرفي ولري، د کره کتنو کې وظیفه دا نه ده، چې د

تخليقاتو بنسپگنې او بدگنې څرگندې کړي او د هغوی ادبي مرتبه وټاکي. دده په وینا: ((نن سبا د کره کتنې په مروجو طریقو کې د مرتبې ټاکنه تر ټولو زیات ارزښت لري او ددغه مقصد لپاره د پرتلې له لارې د تخليقاتو د مقام د ټاکنې زیار ایستل کېږي.))

دی د معیار پالنې تر نامه لاندې کېدونکو کره کتنو، نقادانه پرېکړو او د مرتبې ټاکنې پر هر ډول هڅې سخته نیوکه کوي او د استقرایي نقد ادبي مقام داسې بیانوي: ((ددې ډول کره کتنې مقصد دادی، چې ادبي کره کتنه دې د استقرایي علومو په لړۍ کې شامله کړای شي.))

په نقد کې د اثر د مرتبې د مقام د ټاکنې لپاره موازنې او مقایسوي مطالعې ته بنیادي ارزښت ورکول کېږي او د هرې زمانې کره کتنه پر هغې باور کوي، خو (مولټن) ته دا مسایل د منلو وړ نه دي، دده په وینا: لکه څنګه چې د بوټو یو پیژندونکی د ګلابو یو ګل او نورو ګلانو په ډله کې یو ته ښه او بل ته بد نه وایي، بلکې دی ټول بېلابېل ګلان بولي او هر یو په ځانګړي ډول مطالعه کوي، د هغود ودې او زیاتوالي قوانین پیدا کوي، دغه ډول نقاد هم ددې حق نه لري، چې دی د دوو شاعرانو د کلام موازنه او مقابله وکړي او بیا دې یو پر بل وړ ثابت کړي، استقرایي نقاد د معیار پالنې تر نامه لاندې له ټولو نقادانه نظریاتو سره مخالفت کوي. د هغه په فکر څنګه چې په ساینسي پوهنو کې له اصولو او قوانینو د باندې کوم عمل نه شي

نافذېدی، بلکې د زیاتې مطالعې په منظور مشاهده او تجربه د خپل لټون له لارې د لارښود په توګه قبلوي، نو دغه ډول نقاد هم باید تر هر څه دمخه له موجودو اصولو، پخوانیو روایاتو او د کره کتنې له فورمولونو څخه ځان وساتي او د ساینسپوه په څېر د ایجاد ګر د ټولو ایجادیاتو تر مطالعې وروسته پرهغو د کره کتنې لپاره، د کره کتنې د اصولو لټون وکړي، ګنې دا ډول نقد د دوو بېلابېلو شاعرانو د کلام او اندېښنو جاج د یو معیار په وسیله نه اخلي، بلکې د هریوه د اثارو تر ځانګړې مطالعې وروسته، د ځینو لارښودو طریقو له لارې لټون کوي او یوازې د همدغو طریقو په رڼا کې د هریوه د اثارو شننه او تحلیل کوي. د استقرایي نقد اصول له معیار پالنې سره مخالفت لري او هر ادبي صنف او هر ادیب په ځانګړي ډول مطالعه کوي او د هر اثر په مطالعه کې نقادانه اصول هم بدلېږي. دا ډول نقد نه څوک غټ ثابتوي او نه د چا غندنه کوي. (مولټن) لیکلي دي: ((استقرایي نقد د ادبي اثر تعریف یا غندنې ته اړتیا نه لري، استقرایي نقد د ساینسي څېړنو په څېر د اثر کتنه او مطالعه کوي، دا ډول نقد ادبي قوانین، په ادبي اثارو کې لټوي او ادبیات هم د فطري مظاهرو په څېر له ارتقایي عمل سره تړلي بولي.))

د کره کتنې په ځینو ښوونځیو په خاص ډول په ښکلا ییز نقد کې، ذوق او وجدان ته اساسي اهمیت ورکول کېږي، خو استقرایي نقد

بې مستردوي، لکه څنگه چې ساينسپوه د خپلې ځاني خوښې يا نه خوښې پر ځای پر تجربه، مشاهده، څېړنو او له هغو څخه پر استخراج شويو استثنايي جوړو ډډه لگوي، نو د دغسې بېطرفۍ توقع له نقاد څخه هم کېدای شي او دا په دې مانا چې نقاد بايد د ذوق په نامه له خپلې شخصي خوښې، نه خوښې او د معيار پالنې له تعصباتو څخه لوړ وي او په يوه بېطرفه موقف کې دې کره کتنه وکړي.

استقرايي نقد تعصب او تنګ نظري غندي او د کره کتنې د زيات درنښت او قطعې کولو زيار باسي.

خو استقرايي نقاد يو اساسي حقيقت هېروي او هغه دا چې ادب له احساساتو او جذباتو سره اړه لري او اديب د هغو تر اغېز لاندې ژوند داسې انځوروي، چې د لوستونکي هېجانات او احساسات په خاص ډول اغېزمن کړي، خو ساينسپوه برعکس د ژوند دا اړخ نه ويني، ځکه هغه هر څه د علمي مشاهدو او لابراتواري تجربو په رڼا کې ويني. سربېره پردې د ادبي اثر په تخليق کې، اجتماعي، روحي، اقتصادي او تاريخي محرکات مهم نقش ادا کوي، استقرايي نقد دا ګرده له پامه غورځوي.

دغه ډول د ژبې په استعمال کې هم توپير شته، ساينسپوه د طبيعت د پيدا کولو لپاره پر اصطلاحاتو انحصار نه کوي، بلکې په ليکنه کې د کفايت او په تفهيم کې د سهولت لپاره اشارات (Signs)

وضع کوي او هره نقطه له خپلې لغوي مانا سره سمه استعمالېږي، خو په ادبياتو کې د اغېز ښندلو لپاره الفاظ نه يوازې په مجازي او نا لغوي مانا استعمالېږي، بلکې د مبالغې او ادبي صنايعو په مرسته په نا شعوري ډول د له قطعيت څخه مفهوم د پاکولو کوښښ کوي.

لنډه دا چې د ساينس او ادب له دې مقاييسوي مطالعې څخه رانښکاري، چې په اساسي ډول د دواړو ترمنځ کوم معيار او ارزښت شريک نه دی، نو بيا د يوه د پوهېدنې لپاره له بل څخه څنگه گټه پورته کېدی شي؟

د کره کتنې استقرايي ښوونځی د منازعې وړ يو ښوونځی دی. پر (مولټين) سربېره (گريوز)، (مس ستيل) او ځينو نورو هم په دې ښوونځي کې نوم پيدا کړ. اکثريت نقادانو دا ښوونځی نه دی منلی، د مثال په ډول (ريچارډ) په خپل مضمون (Speculative Instrument) کې دا ډول نقد يوه مضحکه بللې ده. (هربرت د نګل) په (Science and literary Criticism) کې پر ساينسي کره کتنه سخت انتقاد کړی دی او د کره کتنې دا ډول يې مسترد کړی دی. همدارنګه (ايس، ايليت) په خپل مضمون (For ntiers Criticism) کې په څرګندو ټکو کې ويلي دي:

((نقد نه ساينس دی او نه له هغه څخه ساينس جوړېدی شي.))

۱۵- پرتلییزه کره کتنه:

د مقایسوي نقد له مطالعې څخه ددې خبرې څرگندول ضروري دي، چې مقایسوي نقد یوه طریقه ده او دا د کره کتنې کوم مخصوص بنوونځی نه دی. دا طریقه د ادبي تخلیقاتو له موازنې، مقابلي او پرتلنې څخه د اثر د معیار او مرتبې د ټاکنې زیار باسي.

که له نقادانه بحثونو او علمي اصطلاحاتو تېر شو، نو په عامه ذهني سطح کې هم لوستونکي په شعوري او یا نا شعوري ډول په خپلو ادبي پرېکړو کې له مقایسوي نقد څخه کار اخلي، لکه د ډېرو ادیبانو له جملې څخه یوه ته ته ځانگړی ارزښت ورکول او یا پر یوه موضوع د څو اثارو له جملې څخه د یوه خوښونه، په عام ژوند کې د مقایسوي نقد عام مثالونه دي. د ادبي نقد په تاریخ کې ډېرو مهمو نقادانو له مقایسوي نقد څخه کار اخیستی دی، لکه: له (درایدن) او (جانسن) څخه نیولې تر (متیو ارنلند واتي)، (ایس ایلین) پورې نقادان. که د هرې مفکورې نقادان دي، دوی په یوه یو ډول له مقایسوي نقد څخه کار اخیستی دی. په عام ډول د دوو لیکوالو مقایسوي موازنه، مقایسوي نقد گڼل کېدی شي. ددې نقد تر ټولو منلی شکل دا دی، چې د دوو شاعرانو تر مقایسوي مطالعې وروسته یوه ته ترجیح ورکول کېږي، خو ددې ترجیح لپاره بېطرفي

لازمي شرط دی. که چېرې نقاد په خپل قضاوت کې بېطرف نه وي، نو گنې دا نقد، نقد نه دی. د مقایسوي نقد پر پورته ډول سربېره ددې نقد بل ډول دادی چې د یوې ژبې په ادبي اشارو کې د یوې ځانگړې موضوع اشارو او اشعار له پیله تر پایه پورې په مقایسې ډول تحلیل او تجزیه شي. د مثال په ډول د یوې ژبې په ادبیاتو کې د ویرنو جاج اخیستل کېږي. په دې ډول پرتلیز نقد کې یوازې دانه ویل کېږي، چې چا د ویرنې په تکنیک کې ښه تجربه کړې ده او چا په کې نوې موضوعات ورځای کړي دي، بلکې دا هم ورسره ویل کېږي چې د چا مرثیې ډېرې ښې دي.

د پرتلیز نقد وروستی صورت دادی، چې د دوو یا زیاتو ژبو یا هېوادونو د ادبیاتو یو خاص ادبي ژانر د لیکوالو او ویناوالو د بېلابېلو اړخونو د څرگندونې په منظور په مقایسوي ډول مطالعه شي.

د مقایسوي کره کتنې بېلابېلې ښې البته د نقاد لپاره گټورې دي، خو ددې مانا دا نه ده چې د نقد دا طریقه له خامیو او اعتراضونو څخه لرې ده. د نقد پر دې ډول تر ټولو لومړنی اعتراض دادی، چې د ارواپوهنې له مخې ان په یوې کورنۍ کې دوه وروڼه بېلابېلې طبعي او خصوصیات لري، رواني تمایلات یې سره بېل دي، نو بیا څنگه کېدی شي چې د دوو ادبي ایجادگرو مقایسوي مطالعه دې وشي،

هغه هم په دې دليل چې دواړه اديبان دي او په يوه عصر کې اوسېدلي دي؟ په اروايي لحاظ دا ډول مطالعه ناممکنه ده.

له دې او داسې نورو اعتراضونو څخه لږ تر لږه ضرور دا څرگندېږي چې مقاييسوي نقد گټه وړ دی، خو له دې نقادانه مطالعې څخه چې کوم نتايج ترلاسه کېږي، د هغو د نتايجو په باره کې د احتياط ساتل پکار دي. [۲۳: ۳۲-۲۳].

۱۲- لغوي کره کتنه:

[دا په يوه ادبي اثر کې د ژبې او گرامر د اصولو، قاعدو او گرامر له کارونې سره سروکار لري او همدا برخه ارزوي. څرگنده خبره ده چې يوه کلمه هغه وخت کولای شي خپل مانا په نښه ډول وښندي چې په ښکلي او ظريفانه ډول پر خپل ځای وکارول شي.

له هغه پرته د کلمې مانا له ستونزو سره مخامخېږي او دې سره د يوه اثر ارزښت راټيټېږي. ځينې کره کتونکي بيا په دې نظر دي چې د ژبې له معمولو قواعدو څخه سرغړاوی، په ژبه کې يو ډول تحول او حرکت رامنځته کوي او دا کار د يوه اثر جذابيت څرگندوي، خو دې سره سره ځينې نور بيا په دې نظر دي چې ليکوال بايد د ژبې نور نور مال قواعد مراعت کړي او خپل کلام ته هماهنگي ورکړي، په دې برخه کې بايد مانا له ابهام سره مخامخ نه کړي. کره کتونکي بايد ليکوال ته څرگنده کړي، چې تر کومه حده د ژبې له قواعدو

سرغړاوی کولای شي او تر کومه بریده باید د ژبې قواعد مراعت کړي.

د کلمې سمه کارونه، د ښکلو تعبیراتو او نورو شیانو پنځونه او جوړونه او دا چې یوه کلمه د جملې په کوم ځای کې راشي، هغه مسایل دي چې په لغوي کره کتنه کې پرې بحث کېږي. مترادفې کلمې که له شکلي پلوه وي که له محتوایي پلوه، هم په لغوي کره کتنه کې راځي.))

۱۷- فني کره کتنه:

دا کره کتنه په نشر او نظم دواړو کې د بلاغت بېلابېل فنون څېړي، د هغوی ارزښت او اعتبار مطالعه کوي. ددې کره کتنې بنسټ په یونان کې د (ارسطو) او (اریستاک) او په روم کې د (هوراس) له خوا ایښودل شوی دی او د سکندریه د پوهانو له خوا پالل شوی دی. په عربي او فارسي ادب کې هم دا مهمه کره کتنه گڼل کېږي، په عربي ادب کې د (قدامة بن جعفر)، (ابو هلال عسکري) او (عبدالقاهر جرجاني) په شان پوهانو دې کره کتنې ته ډېر کار کړی دی.

په فارسي ادب کې (رشید الدین وطواط) او (شمس قیس رازی) ددې کره کتنې اصول او قواعد وضع کړي دي. په عمومي ډول په دې کره کتنه کې د مانا، بدیع او بیان په گډون د بلاغت پر ټولو اړخونو

بحث کېږي. خو د هغې پر اصولو او قواعدو پوهېدل ددې مانا نه ورکوي چې لیکوال یا شاعر دې د یو اثر په پنځونه بریالی شي، خو پر دې اصولو پوهېدل له لیکوال سره د یو اثر په ښکلا کې مرسته کولای شي.

۱۸- اخلاقي کره کتنه:

په دې کره کتنه کې اخلاقي ارزښتونه د کره کتنې اساسي اصل ګڼل کېږي، کېدی شي د ادبي کره کتنې په پخوانی ډول وي. اپلاتون په شعر او ډرامه کې د هغو اخلاقي او ټولنیزو تاثیراتو ته توجه کوي، له شعر او ادب څخه یې په همدې خاطر انکار کاوه چې کېدی شي د ځوانانو اخلاقو ته زیان ورسوي. (ارسطو) هم په دې باور دی چې د شعر په تېره بیا د تراژیدي هدف باید د نفس تصفیه او تذکیه وي. (هوراس) بیا د شعر ارزښت د هغه په ګټورتیا او ښکلا کې ګوري. په هر حال اکثره پخواني مفکران د شعر او ادب روزنیز او اخلاقي اړخ ته قایل وو.

په اروپا کې په منځنیو پېړیو کې یوازې د کلیسا پلویانو، په دې خاطر چې شعر د اخلاقو په خدمت کې نه و، د شیطان غذا ګڼله، د اوولسمې پېړۍ کلاسیکانو هم د شعر لپاره د ظاهري ښکلا ترڅنګ اخلاقي هدفونه هم لازم ګڼل. په اتلسمه پېړۍ کې فرانسوي (دیدرو) پاکي پالنه، د ازایلو غندنه، او د عیبونو راسپړنه د هر ډول هنر

اهداف ګڼل. ویل به یې ((د یو ادبي اثر هدف دادی چې په سړي کې د مینې او تقوا روحیه وروزي او له وحشت څخه یې لرې کړي.)) د همدې پېړۍ انګلیسي لیکوال (دکتر جانسون) په دې نظر دی چې شاعر باید نړۍ لکه څنګه چې ده تر هغې ښکلې انځور کړي)).

د شلمې پېړۍ په پیل کې (تولستوی) او ګڼ شمېر نورو کره کتونکو د ادبیاتو پر اخلاقي اړخ ټینګار وکړ او نورو لیکوالو او کره کتونکو هم دا لاره تعقیب کړه.

د کره کتنې دغه پوره بېلابېل ډولونه چې هم د کره کتنې د بهیرونو او هم د ښوونځیو په نامه یاد شوي دي، دلته مو په لنډیز سره معرفي کړل، خو یو زیات شمېر ادیبو هانو چې کله هم د کره کتنې ښوونځیو ته اشاره کړې، نو هلته یې ادبي ښوونځي معرفي کړي دي، ددې ښوونځیو تشخیص یې په واقعیت کې د کره کتنې د ښوونځیو تشخیص ګڼلای دی. د کره کتنې پر پورته ډولونو سربېره چې ځینو پوهانو د کره کتنې د ښوونځیو په نامه هم یاد کړي دي، د کره کتنې ځینې ډولونه، لکه تاثراتي، نیو هیومانستي، فتوایي، محاکاتې، عیني، صوري یا شکلي، ټولنیزه-کلتوري، انطباعي او ځینې نورې کره کتنې هم شته، خو پورتنی ډولونه یې هغه دي چې ډېر کارول شوي او لا هم کارېږي.

د شپږم څپرکي لنډيز

لکه څنگه چې دمخه مو (د ادبي ښوونځيو) په څپرکي کې يادونه وکړه، يو شمېر ليکوالو او څېړونکو د کره کتنې ډولونه، د کره کتنې ښوونځي او ادبي ښوونځي سره څنگ په څنگ څېړلي، يو بل کې ډېر نغښتي او يو بل سره اوډل شوي، په تېره بيا د کره کتنې ډولونه او ښوونځي، دلته غواړو د کره کتنې د ډولونو په باب ډېرې لنډې څرگندونې وکړو:

کره کتنه په لومړي پړاو کې پر دوو لويو برخو وېشل کېږي: نظري کره کتنه او عملي کره کتنه او په نظري کره کتنې کې د کره کتنې فکري ليدل لوری، نظرونه، پرنسپونه، اصول او معيارونه راځي. په عملي کره کتنه کې عملاً يو اثر تر څېړنې، ارزونې او شننې لاندې نيول کېږي.

د کره کتنې له بېلابېلو ډولونو څخه يو قانون جوړونکی نقد دی. دا ډول کره کتنه د عملي او علمي نظريو د بيان لپاره اصول وضع کوي.

په تاريخي کره کتنه کې يو ادبي اثر د تاريخي شرايطو او چاپېريال له مخې ارزول کېږي.

په ټولنيزه کره کتنه کې بيا په يوه اثر کې د نژاد، چاپېريال او تاريخي شېبو رول ارزول کېږي.

په رومانتيک نقد کې، مسرت، ولولې، رومانيت ددې ډول کره کتنې اساس جوړوي.

په بېکلا بيز نقد کې په يوه هنري ادبي اثر کې د هغه اثر د بېکلا بيز اړخ تحليل او تجزيې ته زياته پاملرنه کېږي.

په تحليلي کره کتنه کې کره کتونکي ناپېيلي پاتې کېږي. په دې ډول کره کتنه کې د ادبي اثر پيغام تحليلېږي، پر لوستونکي يې اغېز ته پام کېږي، روحياتي مطابقتونو ته پام کېږي، خو کره کتونکي کومه فيصله يا حکم نه صادروي.

په استقرايي کره کتنه کې وايي چې کره کتنه بايد د ساينس په څېر بې طرفه وي. ددې ډول کره کتنې هدف دادی چې ادبي کره کتنه د استقرايي علومو په لړۍ کې شامله شي.

په مارکسيستي کره کتنه کې د ټولنې او ادبياتو ترمنځ اړيکي شل کېږي.

په ارواپوهنيزه كره كتنه كې په يوه ادبي اثر كې د پنځوونكي
نفسي اساس ته توجه كېږي او د هغه په رڼا كې د تخليقي اثر د
پنځوونكي شخصيت خپرل كېږي.

په مقاييسوي او پرتليز نقد كې بيا د كره كتونكي له خوا د يوه
ليكوال اثر د بل ليكوال له اثر سره پرتله كېږي او يا هم د يوې ژبې د
يوې دورې اثر د هغې ژبې د بلې دورې له اشارو سره مقايسه كېږي.
همدارنگه د كره كتني نور ډولونه چې پر هر يوه يې په خپل ځای كې
رڼا اچول شوې ده.

د شپږم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- نظري کره کتنه کومې کره کتنې ته وايي؟
- ۲- عملي کره کتنه څه ډول کره کتنه ده؟
- ۳- رومانتيک نقد څه ډول نقد دی، بنسټګريي څوک دي؟
- ۴- تحلیلي کره کتنه څه ډول کره کتنه ده، چېرته رامنځته شوه او پلویان يې څوک دي؟
- ۵- د استقرایي کره کتنې اساسي محتویات څه دي؟
- ۶- ایا مارکسستي کره کتنه اوس هم د چلند او تطبیق ساحې لري؟
- ۷- د ارواپوهنیز نقد بنسټګر څوک دی او ددې کره کتنې اساسات پر څه شي ولاړ دي؟
- ۸- ایا پرتلیزه کره کتنه یوه ګټوره او ممکنه کره کتنه ده؟
- ۹- بنکلاييز نقد څه ارزښت لري؟
- ۱۰- پر پورتنیو کره کتنو نورې کره کتنې کومې دي؟

سپارښتنې

- هر محصل دې له دې پورتنیو کره کتنو څخه یوه په نښه او پر هغې دې ځانگړې څېړنیزه لیکنه وکړي.
- محصلین دې په یادو کره کتنو کې دوه په نښه او یوه دې له بلې سره پرتله کړي او په ټولگي کې دې په گړني او یا لیکنې ډول نورو محصلینو ته وړاندې کړي او د هغوی پوښتنو ته دې ځواب ووايي.

اووم خپرکی

د کره کتنې اصول او معیارونه

کره کتنه د یوه علم په توګه ځانګړي اصول او معیارونه لري، خو دا معیارونه د ساینسي هغو په شان فکس او کانګرېټي نه دي، لکه د ټولنیزو علومو د نورو برخو په شان، دلته هم معیارونه د یوه نسبي توافق تر حده پورې دي.

د ارزونې لید لوري هم کله کله توپیر کوي. کره کتنه اکثره د شکل او محتوا د ځانګړنو له مخې ترسره کېږي. د شکل لپاره معیارونه څه دي؟ او د محتوا لپاره څه معیارونه په کار دي؟ ((هنري یا ادبي اثر کومې ځانګړنې لري؟ د ادبي اثر مضمون مهم دی که یې شکل؟ که شکل مهم دی نو خصوصیات یې څه دي؟ که مضمون ته ارزښت ورکول کېږي، په هغو کې کوم اړخ تر نورو دمخه دی؟ بنسټګراییز،

اخلاقي، عقیده یی، سیاسي او که بل څه؟ په ادبي اثر کې څومره واقعیت او څومره تخیل شته او افاده یې په کوم سبک شوې ده؟ د ادبي اثر هدف او غرض څه دی؟ تر لاس لاندې متن ثقه دی؟ د ادبي اثر ژبه صریحه او خوږه ده؟ د ادبي اثر د تخلیق چاپیریال څه ډول دی؟ له عصري معیار سره سم یې بنسټونه او عیبونه کوم دي؟ اثر ابتکاري دی که مبتذل او تکراري؟ د لیکوال دریځ او په اثر کې کلتوري انعکاس څنګه دی؟ اثر په کوم ادبي جریان پورې اړه لري؟ د لیکوال هدف او ارزښتونه څه دي؟ ایا ادبي عنعنې په کې مراعات شوي دي او داسې نورې پوښتنې او غوښتنې...)) (۲۷: ۳۵-۳۲).

که څه هم ادبپوهانو د کره کتنې د معیارونو په باب بېلابېل نظریات څرګند کړي چې پر خپل ځای به ورته اشاره وشي، خو دوه معیارونه یا اصول یې تر نورو زیات مطرح ګڼلي دي، غواړو په پیل کې د کره کتنې دې دوو اصولو او معیارونو ته په لنډیز سره اشاره وکړو:

۱- مطلق اصول او معیارونه:

یو شمېر ادبپوهان په دې نظر دي چې په کره کتنې کې یو لړ داسې مطلق اصول او معیارونه شته چې هغه پر هر ځای او هر زمان کې پر یوه ادبي اثر د تطبیق وړ دي. بنسټه پیغام، اخلاقي ارزښتونه، تصویر او نور هغه معیارونه او اصول دي، چې د هغو په رڼا کې یو

ادبي اثر ارزول کېدی شي او يو ادبي اثر بايد دا ځانگړنې ولري، چې ورته ادبي اثر ووايو، دا اصول او معيارونه د زمان او مکان حدود نه پېژني، په واقعيت کې نړۍ شموله دي او د هرې ژبې پر ادبي اثر د تطبيق وړ دي.

۲- نسبي اصول او معيارونه:

يو شمېر نور ادبپوهان بيا په دې نظر دي چې د کره کتنې اصول او معيارونه مطلق نه دي، بلکې نسبي دي، يو کره کتونکی يو اثر ته له يوې زاوې گوري او بل ورته له بل ليد لوري. په دې کتنه کې د کره کتونکي شخصي نظر، فکر او ذوق هم دخيل دی او د اثر چاپېريال هم، چې دا ډول د بل کتونکي له اثر او چاپېريال سره توپير کوي، د دوی په نظر د کره کتنې اصول او معيارونه د ساينسي فورمونو په شان مطلق نه دي، بلکې نسبي دي، دا دواړه نظريې خپل پلويان او مخالفين لري او دواړه خپل خپل دلايل. ددې لپاره دا دلايل لارښه څرگند شي او همدرانگه د کره کتنې نور ډولونه او معيارونه راته په ډاگه شي، خپل بحث به پسې وغځوو. که څه هم موږ د کره کتنې ډولونو ته په شپږم څپرکي کې اشاره کړې، خو دلته يو ځل بيا غواړو د کره کتنې ځينې ډولونه او دهغو معيارونو ته په لنډيز سره نغوته وکړو او په دې برخه کې د ځينو ادبپوهانو نظريات هم څرگند کړو:

د افغانستان نامتو کره کتونکی او ادبپوه استاد محمد صدیق روحي د کره کتنې د اصولو او معیارونو په باب وايي: ((ايا په کره کتنه کې جهانشموله (Universal) معیارونه او اصول شته؟ په دې برخه کې دوه ډوله نظريې لیدل کېږي: ځينې، معیارونه نسبي گڼي او وايي چې د کره کتنې معیارونه له يوې خوا د شخصي ذوق او ځکې تابع دي او له بلې خوا د هر کره کتونکي معیارونه د هغه له نړۍ لید او د تفکر له څرنگوالي څخه مشتق کېږي. پر دې اساس د ادبي اثارو ارزيايي د جهانشموله قوانینو غېږې ته ځان سپاري او په عندي بڼه پاتې کېږي. ځينې نور د مکلفيت پر خوا دي او ادعا کوي چې سربېره پر نسبي معیارونو ځينې مطلق معیارونه هم شته چې پر ټولو ادبي اثارو په هر هر ځای کې او هر وخت د تطبيق وړي دي... د مثال په توگه موږ حتی په شلمه پېړۍ کې د (هومر) له حماسې څخه خوند اخلو او له هغې څخه داسې فلمونه جوړوو، چې لگښت يې تر عادي فلمونو زيات دی. د (هومر) د ژوند داستان د روايتونو په غبار کې پټ شوی دی او هېڅوک په يقيني توگه نه پوهېږي چې دی چېرته او څه وخت پيدا شوی دی. په يوه حساب دی له نن څخه نږدې (درې زره) کاله مخکې ژوندی و. خو د ادب په نړۍ کې هېڅوخت نه دی مړ شوی. د (سوفوکلېز) د (اودېپ) ډرامه دومره تاريخي شهرت او ارزښت لري چې د (فيورتي) په اصطلاح يوه کتابتون کتابونه

ورباندې ليکل شوي دي. همدارنگه د (شکسپير) او (مولير) ډرامې لا تراوسه د نړۍ په اکثرو تياترونو کې بنودل کېږي.

په دې ترتيب موږ گورو چې يوزيات شمېر کلاسيک ادبي اثار په هروخت او هر ځای کې د ستاينې او پاملرنې وړ گرځېدلي دي او د ادبياتو په تاريخ کې لوړ مقام لري. دغسې نامتو اثار هرومرو گډ ارزښتمن خصوصيات لري چې د تاريخ پر پيکر باندې د قيمتي غميو په شان څرېدلي او ځلېدلي دي او خپل ارزښت يې له لاسه نه دی ورکړی، نو ويلاى شو چې سربېره پر نسبي معيارونو، ادب ځينې مطلق معيارونه هم لري چې د زمان او مکان له قيودو څخه ازاد دي. ددغو اصولو او معيارونو تشخيص او پلټنه طبعاً مشکل کار دی، خو له موجوديت څخه يې سترگې نه شو پټولای. له بلې خوا د نسبت د نظريې پلويان همېشه پوښتنه کوي چې ايا د کلاسيکو اثارو کره کتونکي کولای شي يو ډول معيارونه ومني؟ د مثال په توگه (شکسپير) يوه وتلې او نامتو ادبي څېره ده، خو کله چې دده اثار ارزيايي کېږي مختلف کره کتونکي دده د اثارو مختلف اړخونه ستايي، ځينې يې مضمون ته پاملرنه کوي او ځينې يې شکل ته، ځينې يې ټولنيزه قرينه کې گوري او نور يې د سايکالوجۍ برخه په نظر کې نيسي. ځينې يې د (نږه) هنر په تله کې تللي او نور يې د اخلاقي ارزښتونو له موازينو سره برابر وي. پر دې اساس ويلاى شو چې د کره کتونکو معيارونه بيا هم نسبي بڼه غوره کوي او نه شو

کولای چې یو مطلق او د ټولو له خوا منل شوی معیار ورباندې تطبیق کړو. له دې پورتنیو کتنو څخه دې نتیجې ته رسېږو چې د کره کتونکو نظرونه یو له بله توپیر لري. (((۱۵: ۴۱-۴۳).

پوهاند عبدالقیوم قویم چې (نقد ادبي) په نامه یې یو کتاب لیکلی دی او په پوهنتون کې د نقد مضمون تدریسي اثر گڼل کېږي په دې نظر دی چې: ((کره کتونکی د یوه اثر د ارزونې لپاره بېلابېل معیارونه په پام کې نیسي، خو ښه کره کتونکی همغه دی چې یو معیار مطلق ونه گڼي. پوهاند قویم د لفظ یا کلمې د کارونې څرنگوالی د کره کتنې بل معیار دی په دې برخه کې د (لوناچارسکي) یو مثال ورکوي او وایي، چې د (مایافسکي) په شان په هره بڼه چې وغواړي په همغه ډول یې ترکیبوي. د پوهاند قویم په نظر په یو اثر کې د هنري ارزښت ارزونه د کره کتنې بل معیار دی، کره کتونکی یو اثر د هغه د خپل هنري ارزښت له مخې ارزوي. نوښت، ابتکار او نویوالی بل معیار دی چې کره کتونکی یې په پام کې نیسي. ټولنیز پرنسپونه هم د معیارونو له جملې څخه گڼل کېږي. (((۸۰: ۲۱).

په ادبي کره کتنه کې پر مطلقو معیارونو نه توافق او د نسبي معیارونو رنګارنګي او څواړخیزوالی د دې سبب شوی چې ډول ډول معیارونه رامنځته شي، د کره کتنې هر ښوونځي د یوه اثر د تحلیل او ارزونې لپاره یو لړ معیارونه وضع کړي دي، یو ښوونځی

يو اثر له ښکلاييز، بل يې له فکري، بل يې له رواني، بل يې له شکلي او بل يې له بل اړخه خپري، خو د دې ټولو ترمنځ مشترک ټکي هم شته، مشترکات دا دي چې د کره کتنې معيار دا معلوموي چې يو ادبي اثر رښتيا هم ادبي اثر دی که نه؟ ادبي جوهر لري او که نه؟ له عادي کلام څخه د ادبي کلام بېلول دا د کره کتنې دنده ده.

د دې لپاره چې د کره کتنې پر معيارونو مو يو څه رڼا اچولي وي، ښه به وي چې دا معيارونه د بېلابېلو ادبپوهانو او د کره کتنې د بېلابېلو ډولونو له نظره هم وگورو چې يو ادبپوه او د کره کتنې يو ډول د يو ادبي اثر د خپرښې او شننې لپاره کوم ليد لوري لري: ((اپلاتوني کره کتنه ادبي اثارو ته د اخلاقي او سياسي هدفونو له نظره گوري. اپلاتون پر (هومر) او د يونان پر ځينو نورو شاعرانو باندې د اخلاقي ارزښتونو پر بنا ځينې انتقادونه کړي دي او ويلي يې دي، هغه شعرونه دې ماشومانو ته نه لوستل کېږي چې د درواغو، ټگۍ او بې زړه توب درس ورکوي. دی وړاندیز کوي چې د داسې شعرونو ويونکي دې د (اتن) له ښار څخه وشړل شي. نو د اپلاتون د کره کتنې معيارونه د اخلاقو او گټې پر بنسټ درېدلي دي. ليکن د (ارستو) په نظر د يوه ادبي اثر ارزښت بايد د هغه په داخلي جوړښت، منطقي او صوري خصوصياتو کې وپلټل شي. په بله ژبه، ارستو که څه هم په ادب کې د اخلاقي ارزښتونو په مقابل کې بې تفاوته نه پاتې کېږي، خو دده په عقیده ادبي اثارو ته بايد د

ادب له نظره وکتل شي. په حقيقت کې ويلای شو چې د (ادب د ادب لپاره) مفکوره په مستر ډول د لومړي ځل لپاره د ارستو له خوا وضع شوې ده.

د کره کتنې دوه نور متضاد معيارونه د مطلقيت او نسبيت له مفکورو سره اړه لري. د مطلقيت پلويان وايي که چېرې کره کتنه عندي او ذهني شکل غوره کړي، انارشي او ګډوډي به منځته راشي چې دا کار به ادبياتو ته ډېر زيان ورسوي. د مطلقيت پلويان ټينګار کوي چې د ادبي اثارو په ارزيايي کې همېشه بايد فقط يو ډول معيارونه او اصول تطبيق شي. له بلې خوا نسبيون عقیده لري چې د ادبي اثارو د ارزيايي لپاره د جهانشموله او مطلقو معيارونو موندل يو ناشونی او ناممکن کار دی. معيارونه نسبي دي او له مختلفو فلسفي تمايلاتو او نړۍ ليدونو سره اړه لري. د مثال په ډول، يوه طبقاتي ټولنه کې استثماروونکې طبقه ادبياتو ته يوازې د تفنن او تجمّل له نظره ګوري او د هغو په زعم ادبيات بايد فقط د سرګرمۍ او تفريح وسيله وي. په داسې حال کې چې استثمار شوې طبقې غواړي چې ادبيات د خلکو د وينبولو، لمسولو او د هغوی د طبقاتي شعور د لوړولو وسيله وګرځي.

د تفسيرې انتقاد پلويان ادعا کوي چې کره کتونکی کولای شي په نسبي توګه نا شخصي او بېطرفه معيارونه وضع کړي. د دوی په عقیده، هر ادبي اثر يو سند دی. د کره کتونکي وظيفه داده چې

ددغه سند ماهیت او اصلي کرکتر (اوبژکتیف) ډول وڅېړي او خپل
عندي تمایلات په کې داخل نه کړي. کله چې یو ادبي اثر د بېلابېلو
تعبیري کره کتونکو له خوا وڅېړل شي د هغه اصلي څېره په روښانه
توگه لیدل کېږي.

متني کره کتنه لوستونکي د متن له رموزو او معناگانو او قرینو
سره اشنا کوي او د یوه اثر د صحت او سقم په باره کې ژوره څېړنه
کوي. د متني کره کتنې هدف دادی چې د مختلفو نسخو له مخې د
یوه اثر اصلي متن احیا کړي.

د متني کره کتنې په برخه کې چې تاریخي سابقه هم ولري او یا په
اصطلاح د تاریخي متنونو، هغه څه نظم وي که نثر، کره کتنه ډېر
دقت غواړي، ددې ډول کره کتنې او دا چې له کومو معیارونو څخه
باید په کې کار واخیستل شي، ښه به وي چې د هېواد د یو پیاوړي
لیکوال کاندید اکاډمیسین پوهاند محمد رحیم الهام یوه داسې
لیکنه را واخلو، چې یو تاریخي متن یې د متنپوهنې او سبکپوهنې
میتودونو له مخې ارزولی او پر هغه یې عملي کره کتنه هم کړې ده:
[محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سر محقق زلمی هېوادمیل د لیننگراد د ختیځپوهنې د
انستیتیوت په خطي کتابونو کې د (فوايدا شریعت) د یوې خطي
نسخې په پای کې د «محمد» په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې

ده. ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاريخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ويلې يې دي، چې ښايي دغه ((محمد)) د ((پټې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه يوه غزله يې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېواد مل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توگه راوړې ده او دې نتيجې ته رسېدلی دی، چې د فوايدا شريعت د قلمي نسخې غزله چې دده د کتاب ((د پنځمې برخې يوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر نه شي کېدای)) خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې يو دقيق او ځيرک سرمحقق دی، غواړي چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه يې هم وغوښتل چې خپله رايه په دې باب کې څرگنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتنلی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتليزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېړم.

سوال:

ايا هغه غزله چې هېوادممل په ليننگراد کې د (فوايدا شريعت) په خطي نسخه کې موندلې ده د پټې خزاني د مولف (محمد هوتک) ده که د کوم بل (محمد) چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د يو تقريبي سم ځواب د موندلو لپاره لومړی د هغه ميتود چوکاټونه راوړم چې دلته يې تطبيقول غواړم.

د ځينو پوهانو په عقیده، د سبکپوهنې ساحه پر نهو برخو باندې په دې ډول وېشله کېږي:

۱- سيمه ييز واحد سبک

۲- ملي سبک

۳- په يوه دوره کې د يو ملت د سبک شريکې ځانگړتياوې

۴- د يو دريځ، مکتب يا نهضت سبک

۵- د يو ليکوال فردي سبک

۶- د يو ليکوال فردي سبک د ليکوالۍ په يوه خاصه دوره کې.

۷- د يو اثر سبک

۸- د يو اثر د يوې برخې سبک

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

ددغو دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړۍ فرضیه: دا دوي غزلې به د دوو تنو وي.

دویمه فرضیه: دا دوي غزلې به د یوه شاعروي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له ورته میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو (نه گونو) ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوه غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او نا سموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

یعنې هر څومره چې data زیاته وي، همغومره د څېړنې نتیجه ډاډمنه وي. خو له بده مرغه data ډېره کمه ده، یعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او ددغو عناصرو د جوړښت د کلیت پشانتیا او بېلوالی په یقیني توګه نه شو معلومولای.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

اوس خپله data رانقلوو: د محمد هوتک غزل:

ساقی، پاڅه، د سرو ملوډک یو جام را
ستاله غمه نا ارامه یم، ارام را
بې له میوو د سهار نندارې څه کړم؟
پسرلی سو، د خوښۍ بڼه پیغام را
دنیا پاته ده، بنادي مویو گړۍ ده
یو گړۍ مې خوښ که، مې کړې انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین سو
رنه لمر د جام د میوو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام راتریخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترڅه و مانا کام را
نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رنډي سته
چې سم رنډ هغه اوبه علی الدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لږ څه راتود که
محمد ته د اور ډک یو هسې جام را.

د محمد غزل:

نه کړې په هېچا باندې صرفه هجرانه، ته
یار دې له ما بېل کړ ما په دوه سترگو کاته
دا ترابه ما نه ول چې به یار له ما جدا کا

حکمه مې په ځير د يار و مخ و ته کاته
مه وایه خندان گل دې بېل کړی له بوستانه
ولاړه په ارمان بلبل له گل و الواته
تور بانه دې غشي ناو کي کړه ما په وژني
ولې صرفه نه کړې، تر زړگي مې وخاته
نځونه زلمي واره تورو خاورو لره درومي
تور اوبل و څنې و لحد ته پرېوته
ولاړه د ... کړه ولاړه نه ستنبړې
يار يې ځنې بېل کړئ محمد يې وناته

اوس، راشئ وگورو چې خپله data په کومو چوکاټونو کې
ازمويلای شو:

۱- سيمه ييز واحد سبک: زموږ data په دې چوکاټ کې خپرل
کېدی شي.

۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې خپرل کېدی نه شي.

۳- په يوه دوره کې د يو ملت د سبک شريک خصوصيتونه: په
دې چوکاټ کې هم خپرل کېدی نه شي.

۴- د یو دریځ، مکتب، یا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هم نه شي خپرل کېدی.

۵- د یو لیکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې خپرل کېدی شي.

۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې: په دې چوکاټ کې نه شي خپرل کېدی.

۷- د یو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړۍ جلا خپرل کېدلای او بیا دواړه سره پرتله کېدی شي.

۸- د یو اثر د یوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شي خپرل کېدی.

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم خپرل کېدی نه شي.

لومړۍ:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

دواړه غزلې د ژبنیز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ په دې لاندینیو پوړیو کې تحلیل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژیک جوړښت.

۲- لگزیک جوړښت

۳- مورفولوژیک جوړښت

۴- سنیتا کتیک جوړښت

موږ پوهېږو، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار داده، چې په خپله د پټې خزانې د نثر متن یې ثابتوي.

الف- فونولوژیکه پرتله:

د پښتو په گرافیمي سیستم کې ددې ژبې ټولې فونټیکي ځانگړتیاوې نه شي منعکسېدې. په غزله کې، سره له دې هم، د پټې خزانې د قلمي نسخې د لیک دود له مخې یوازې یوه کندهارۍ ځانگړنه موندلای شو:

((پسرلی سو، زړه شین سو، نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندی سته، چې سم رند.))

د کندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات په (س) ویل کېږي او دغه فونیم په همدې کلمه کې د نورو لهجوله (ش) سره تقابل لري:

کندهار نورې لهجې

سوم شوم

شوو	سوو
شوی	سوی
شوی	سواست
شو	سو
شول	سول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونیمیک جوړښت
بېلګې نه شته.

ب- لګزیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لګزیکي
عناصر نه لیدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دویم بیت په لومړۍ
مصرع کې د «ترا» کلمه او د «مانه ول» جمله چې د نورو لهجوله
«مانه ویل» سره تقابل لري، د کندهار د لهجې څرګندې لګزیکې
بېلګې دي. همدغسې د محمد د غزلې په مقطع کې چې وایي:

یار یې ځنې بېل کړئ محمد یې وناته

د کندهار د لهجې دوه نورې بېلګې شته دي: «کړئ» او «ناته».

په کندهار کې د «کړئ-کي» شکل (چې مورفولوژیک خصلت هم دی) د واحد غایب د صیغې لپاره د نورو لهجوله «کړ-که» سره تقابل لري او «ناته» د «نتل» له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اورېدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې ممیزه ګڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د «کا» او «را» شکلونه د «کړ» او «راکړه-راکه» پر ځای؛ «پاته ده» د «پاتي ده»؛ «دېبلتون په تاریکو کې» د «بېلتانه په تاریکیو کې» پر ځای «کاته، الواته، وخته، پرېواته، وناته» د «کوت، الوت، وخت، پرېوت، وکوت (چې مانه دی اورېدلی) پر ځای او «وما ناکام را» د «ما ناکام ته راکه» پر ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژیک ممیزات څرګندوي. په دې غزله کې «کا» او «کړ» دواړه راغلې دي. په همدې توګه «نځونه زلمي واره» باید د نورو لهجو په شان «نځونې زلمي واره» وي.

نو د مورفولوژیک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زیات ممیزات لري.

د - سنناکتیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې «يو گړۍ دی» د «يوه گړۍ ده» پر
ځای؛ او بله پلا «يو گړۍ» د «يوه گړۍ» پر ځای؛ «رڼا لمر» د روڼ
لمر» پر ځای، «ناکاميو د دنیا» د «دنیا د ناکاميو» پر ځای (چې
په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کارونې د کندهار د لهجې
او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله کې «په دوه سترگو» د «په دوو سترگو» پر
ځای؛ «د یار و مخ و ته» د «د یار مخ ته» پر ځای «یار له ما جدا
کا» د «یار له مانه (څخه شکه)» پر ځای او «ولحد ته» د «لحد
ته» پر ځای کارونې د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړونې ممیزې
دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله
کې د کندهار د لهجې فونولوژیک عنصر نه شته، مگر د لگزیک،
مورفولوژیک او سنتاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د
سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانگړنې لري چې په پوره یقین
سره ووايو: (محمد) د (محمد هوتک) په شان کندهاری لهجه لرله
او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف- شکلي جوړښت: په متعارفه مانا دواړه ټوټې غزلې دي.
د محمد هوتک غزله ((۷)) بيته او د محمد دا ((۲)) بيته لري او د
وزن له مخې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرگون دی چې
داسې شروع کېږي:

الهي د محبت سوزو گذار را

په دې اور کې د سهې سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خود محمد
غزله بېل وزن او بېله قافیه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په
عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع
وروستۍ مصرع د «جام» شایگانه قافیه او د محمد د غزلې مطلع
او دویم بیت د «کاته» شایگانه قافیه لري. د محمد هوتک د غزلې
د دویم بیت دویمه مصرع، یانې «پسرلی سو د خوښۍ ښه پیغام
را» د وزن سخته گي لري او باید داسې ولوستله شي: «پسرلی سو
د خوښیه ښه پیغام را». د محمد د غزلې د پنځم بیت دویمه
مصرع، یانې:

«تور اوربل و څنې و لحد ته پرېواته» گرامري نیمگړتیاوې لري:
لومړۍ دا چې «تور اوربل و څنې» باید «تور اوربل او څنې»

ولوستل شي او دويم دا «پرپواته» فعل دوه فاعله: «تور اوربل او خښې» لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې ددې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د گرامري جوړښت په لحاظ بايد دغه مصرع په دې ډول وي: «تور اوربل او خښې و لحد ته پرېوتل».

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نيمگړتياوې لري، په تېره بيا په دواړو غزلو کې له شايگانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب- محتوايي جوړښت: دواړه غزلې لريک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تيمونه سره توپير لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقی ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام يې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقی له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له بنادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاريخو کې يې زړه شين دی. په دنيا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رنډي نه لري او دنيا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحيې سوز او صميميت منعکس شوی دی. د غم او بنادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنگ او د دنيا بې بقاتوب ورته ديني، عرفاني پرداز ورکوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل

او ددغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره ښه وجه ساتل شوي دي او شعر ته یې منطقي- عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې «هجران» ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې «مرثیه» ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللې ده، چې بیا نه راستنېږي: تور اوربل او څنې یې په لحد کې پرېوتې دي. په دغه شعر کې «هجران» د «مرگ» سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرگ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحیه منعکسه ده او دا چې وایي نجونې او زلمي واړه تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي- عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تمامیت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتياوې لري او دا فرضیه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د یوه سړي وي.

درېیم هنري جوړښت:

په دې برخه کې باید ددغو دواړو غزلو د خیال صورتونو (یانې ایماژونو) چې تشبیهاتو، استعاراتو، کنایاتو، اساطیرو،

سمبولونو او تشخیصاتو (یعنې د بېخایه شیانو ذیروح انګارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنیس او استعارې، مګر ډېر لږ راغلي دي، یانې ایماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ماته سهل محتنع غوندې برېښي او په نسبي صورت یو ښه مکمل شعر دی.

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تر شعر هنري بڼه ایتوب لري، مګر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، یانې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیټاکتیک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ بېخي مشارکت لري. نو دواړه د یوې سمیې، یانې د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت ساتنې دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې «شایگان» لري، یانې په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې ګوندې دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یانې دواړه د محمد هوتک د قریحي محصولات دي.

ددې فرضیې قوت عجالتاً په سلو کې اتیاو ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی یا زموږ دغه فرضیه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم یا منشور اثار هم پیدا شي او زموږ د کمیت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوڅ قضاوت علمي امکان میسر شي. [۲: ۵۸-۷۳].

دا وه د سبکپوهنې او متنپوهنې د اصولو له مخې د یوه تاریخي منظوم متن ارزونه. غواړو اوس د کره کتنې په باب خپل بحث نور پسې وغځوو او دا څرګندوو چې د کره کتنې بېلابېل ډولونه د

کومو بېلابېلو معیارونو له مخې یو اثر ارزوي یانې دا چې د کره کتنې هر ډول د یو اثر د ارزونې لپاره خپل خپل معیارونه لري.

انطباعي (امپرسیونیستي) کره کتنه پردې اصل ولاړه ده، چې یو ادبي اثر پر کره کتونکي باندې څه ډول اغېزه کوي. دلته کره کتونکی د یوه اثر تر لوستلو وروسته خپل احساس او خپله انطباع څرگندوي.

د (اناتول فرانس) په عقیده، انطباعي کره کتنه: ((د شاهکارونو ترمنځ د یوه حساس روح ماجرې جوړوي ده)). امپرسیونیستي کره کتنه، د ځینو په عقیده، درومانتیک انفرادیت او معاصرې ځان پامۍ زېږنده ده. انطباعي کره کتونکی په دې پسې ډېر نه ګرځي چې واقعیت څه شی دی، بلکې دی تاثرات او برداشتونه انځوروي او د هغو له مخې پر یوه ادبي اثر باندې قضاوت کوي او داسې ښکاري، لکه یو څوک چې پر خلکو باندې د هغو د څېرو له مخې قضاوت کوي.

پردې اساس انطباعي کره کتنه د افراطي ذهنیګرۍ او (اندیویدو الیزم استازیتوب کوي، لکه پورته چې یادونه وشوه، که د چاله قیافې څخه یې ښه راغلل نو هغه سړی ښه دی او که بالعکس د شخص څېره یې په لومړي نظر خوښه نه شوه نو دا د لیدونکي (امپرسیونیست) تفصیر نه دی، بلکې د لیدل شوي شخص

نیمګړتیا ده چې ولې یې د لیدونکي په ذهن کې په زړه پورې انطباع نه ده پرې ایښې.

د ژبنۍ کره کتنې له نظره، ادب یو داسې هنر دی چې د ژبې له لارې تحقق مومي. له دې امله په هر ادبي اثر کې ژبه څرګند او عمده نقش لري او حتی ویلای شو چې د ادبي اثر تحلیل په واقعیت کې یو ډول ژبنی تحلیل دی. د ژبنۍ کره کتنې پلویان له یوې خوا د یوه ادبي اثر مفهومونه او ماناګانې روښانوي او په دې وسیله د ناسم پوهاوی مخه نیسي. له بلې خوا، دوی لوستونکي د الفاظو او عباراتو له ښکلا او اغېزې څخه خبروي. په ژبنۍ کره کتنه کې ژبه فقط د ژبې په حیث نه ازمايل کېږي، بلکې دلته ژبه په خپله د یوه صنعت او هنر بڼه غوره کوي.

اکثر ادبي اشار ساده او بېطرفه الفاظ په داسې قرینه کې استعمالوي چې هلته یو ارزښت پیدا کوي. یو معنوي پس منظر زېږوي، خو ډوله سیوری پیدا کوي او کله کله خپله کلمه له منځه ځي خو سیوری یې پاتې کېږي. ادبي ژبه له علمي ژبې سره توپیر لري ځکه چې ادبي ژبه غالباً رمزي او سمبولیکه وي او کېدای شي چې په یوه وخت کې تر یوې زیاتې ماناوې پیدا کړي. د (لیوییشتر) اتریشي ژبپوه او مورخ په نظر باید ژبپوهنه او ادبي کره کتنه سره یوه شي.

د کره کتنې په ډولونو کې تاریخي کره کتنه خاص مقام او شهرت لري. که څه هم کره کتنه په لرغونو وختونو کې موجوده وه، خو د اکثر ادبي مورخانو په عقیده، تاریخي کره کتنه له اوه لسمې او اتلسمې پېړیو څخه د هغې په اصلي مفهوم پیل کېږي، چې غوره استازي یې (درایدن) او (جانسن) دي. (درایدن) عقیده درلوده چې هر شاعر تر یوې اندازې په ((یوه عصر)) پورې اړه لري. د (جانسن) په نظر: ((د دې لپاره چې پر اوسني وخت باندې قضاوت وکړو هغه باید له تېرې زمانې سره پرتله کړو.))

سره له دې، تاریخي کره کتنه په نولسمه پېړۍ کې دوو تنو فرانسوي لیکوالو (شارل اکوبستین سن بوو) او (هیپولت ادولف تین) په لیکنو کې تبارز او عمومیت پیدا کوي. (سن بوو) ویل چې دی غواړي د ادبیاتو طبیعي تاریخ ولیکي. ده پر یو گرافي باندې زور و اچاوه او د یوه ادبي اثر ((شخصیت)) یې د لیکوال له شخصیت سره تړه. دده په نظر موږ تر هغه پورې چې لیکوال په سمه توګه ونه پېژنو دده ادبي تخلیق هم په سمه توګه نه شو ارزیا بولای: ((لکه څنګه چې ونه هماغسې بې مېوه.))

د (سن بوو) شاګرد (تین) تر ده یو ګام مخکې ولاړ او د طبیعي پوهنو له مېتود څخه د پیروي په اثر یې د علت مقولې ته پاملرنه وکړه او خپل ادبي تحلیل ته یې د علت او معلول د بیانولو له لارې انکشاف ورکړ. دده په پوهه د ادبي کره کتنې معیارونه: ملي کرکتر،

تاریخي دوره او ټولنیز چاپیریال وو. ویل کېږي چې په راوړوسته کې (ټولنیز کلتوري میتود) هم د (تین) له نظریې څخه الهام اخیستی دی. د (سن بو) او (تین) نظریو د اروپا په لویه وچه کې د پریزیا نفوذ وکړ او حتی په هماغه پېړۍ کې یې امریکې ته هم لاره پیدا کړه. اروپایي کره کتونکو د (سن بو) او (تین) په پیروی د ادبي اثارو د ارزونې پرمهال کونښن کاوه چې د لیکوال د تفکر څرنگوالی، دده بیوگرافي، دده تاریخي او ټولنیز چاپیریال او د هغه ادبي منبع وڅېړي. په امریکا کې تر (۱۹۲۰م) کال پورې همدغه تاریخي کره کتنه مروج وه، خو تر دغې نېټې وروسته د فورمالیزم له مقاومت سره مخامخ شوه او پر (۱۹۲۰م) کال یې دفاعي حالت غوره کړ.

د نوبل د جایزې وړونکی (سن کلو لیویس) پر (۱۹۳۰م) کال د کترې په ډول تاریخي کره کتنې ته د اشارې په ترڅ کې وویل: ((زموږ امریکایي پروفیسوران داسې ادبیات خوښوي چې څرگند، ساړه تخلیق او بالکل بې روحه وي. که په لنډ ډول ووايو تاریخي کره کتنه د یو ادبي اثر د ارزونې پرمهال کې د متن اصالت، ژبني خصوصیات، کلتوري ارزښتونه، ادبي عنعنې، د لیکوال د ژوند جزییات، د مادي کلتور اغېزې او د هماغه اثر ټول منابع په نظر کې نیسي.))

د اخلاقي، مقایسوي او قضايي کره کتنو له تفصیل څخه تېرېږو، ځکه په اسانۍ سره پوهېدی شو چې په اخلاقي کره کتنه کې یو اثر د اخلاقي ارزښتونو په تله کې تلل کېږي. مقایسوي کره کتنه هم ادبي آثار سره پرتله کوي او زیار باسي چې په دې وسیله د ((عصر روح)) کشف کړي او قضايي کره کتنه هم د یو لړ منل شوو معیارونو پر اساس د یوه اثر ښېگڼه او بدگڼه بیانوي او زیاتره اخلاقي ښه غوره کوي.

صوري یا شکلي کره کتنه (Formalist criticism) په انگلستان او د امریکې په متحده ایالاتو کې د پرزیاات عمومیت لري او په دواړو هېوادونو کې په وروستیو څو لسیزو کې یو مسلط مېتود گڼل کېږي. فورمالیزم په ادبیاتو کې یو ریالستي ضد تمایل دی، چې پر هغه یو زیات شمېر ادبي مکتبونه، لکه کیوبیزم، نږه هنر، سور ریالیزم، دادایزم، پیوریزم، فاویزم، ټاچیزم او پریمیتیویزم ګډ شوي دي.

ددې ادبي مکتب مشترک خصوصیات دادي چې هنر له واقعیت څخه لرې کوي، شکل ته د مضمون په نسبت ترجیح ورکوي او د شکل خپلواکي او لومړیتوب ته قایل دي. ددې مکتب تیوريکي اصل دادی چې گویا هنر یوازې له خوند او ښکلا سره اړه لري او باید له ټولنیزو مفکورو او د خلکو له حیاتي اړتیاوو څخه لرې وساتل شي. فورمالیستي کره کتنه کله کله د (ارستويي کره کره

کتنې) په نامه هم یادېږي او ددې علت دادی چې د (ارستو) په نظر یو ثابت، لایزاله او ایډیال شی دی، په داسې حال کې چې ماده نیمگړې او متغیره ده.

(ارستو) په ادبیاتو کې پر شکل او جوړښت باندې تکیه کوي او هر څومره چې به یوه ادبي اثر کې شکل کمال او بشپړتیا ته نږدې وي، په هماغه تناسب یې بدیعي او هنري ارزښت زیاتېږي. ماده په هغه وخت کې کمال ته رسېږي چې له ایډیال سره عیاره شي. په دې وروستیو وختونو کې ځینې بورژوا فزیک پوهان هم ادعا کوي، چې ماده په خپل نهایي تحلیل او تجزیه کې پر شکل منتهی کېږي او شکل د جهان د پیدایښت مبدا ده. دغه فلسفه له علمي فلسفې سره په متضاد قطب کې واقع شوې ده او کوم علمي ارزښت نه لري. جهان له اشکالو څخه نه دی جوړ شوی او نه خالص شکل وجود درلودلای شي.

اوس به راشود فورمالیستي کره کتنې عمده خصوصیاتو ته. تر ټولو دمخه باید ووايو چې فورمالیستي کره کتنه د تاریخي کره کتنې عکس العمل دی. فورمالیست کره کتونکی وایي چې د یوه ادبي اثر د ارزونې لپاره د لیکوال څېړنه په کار ده. په خپله لیکوال په اثر کې مدغم شوی دی او د خپل تفکر څرنگوالی یې په خپل اثر کې ښوولی دی. په دې ترتیب، فورمالیست نقاد د هغو عواملو له تحلیل څخه ډډه کوي چې لیکوال یې د ټاکلي اثر تخلیق ته مجبور

کړې یا هڅولې دی. فورمالیست کره کتونکې د اوضاعو او د چاپیریال له تحلیل څخه وپرېږي ځکه چې په دې صورت کې د بورژواټولنې خصوصیات رابرسېره کېږي او د فردی ازادۍ او (انډیویدوالیزم) اصلي ماهیت افشا کېږي. فورمالیست هڅه کوي پر ادبي اثر باندې فشار واچوي او هغه د لیکوال له شخصیته بېل کړي او له ماضي څخه یې جلا کړي. داسې ښکاري، لکه چې لیکوال په خلا کې اثر ایجاد کړی وي. نو باید د هغه جوړښت او شکل مطالعه شي. مثلاً باید وکتل شي چې د لیکوال په لیکنه کې تضاد شته که نه؟ د تکرار او نوښت برخه یې څومره ده او داسې نور. د (شیکاگو) مکتب چې د فورمالیستي کره کتنې یو ډول دی پر هر ادبي اثر باندې د خوند او لذت معیار تطبیقوي. یو شمېر نور کره کتونکي پر ادبیاتو باندې احصایوي قاموس تطبیقوي. ځینې نور، لکه انالوجستان د شعر د جوړښت د څېړنې لپاره هغه ټوټې ټوټې کوي او اجزایې مطالعه کوي. د فورمالیستي نقد په باره کې ویل شوي چې هغه د ښکلا پېژندنې له نظره کلاسیک، د ټولنیزو او سیاسي تمایلاتو له پلوه ارسطو کراتیک او د مذهبي عقایدو له اړخه محافظه کار دی.

د کره کتنې له ډولونو څخه یوه هم ټولنیزه کلتوري کره کتنه (Socio-cultural criticism) ده. دا کره کتنه په خپلو معیارونو کې تاریخي کره کتنې ته ډېره ورته ده خو له هغې څخه یو څه توپیر

هم لري. (اډميونډ ويلسن) په خپله مشهوره مقاله (د ادبياتو تاريخي تفسير) کې ټولنيزه کلتوري کره کتنه داسې تعريفوي: ((د اجتماعي، اقتصادي او سياسي اړخونو له پلوه د ادبياتو تعبير او تفسير)) ټولنيزه کره کتنه، د تاريخي کره کتنې پر خلاف، د ليکوال تاريخي پس منظر او د يو ادبي اثر منابعو، متن، ژبنیو کيفيتونو، ژانرو او عنعناتو ته فقط يوه عبوري کتنه کوي او پر همدې موضوعاتو باندې زيات توقف نه کوي.

دلته کره کتونکی د يوه ادبي اثر اړيکي له ژوند سره (په تېره بيا له سياسي، اخلاقي او کلتوري خواو سره) مطالعه کوي. د ټولنيزې کلتوري کره کتنې په منځته راتگ کې د (اپلاتون)، (هيگل)، (تين)، (مارکس) او (متيو ارنولډ) اغېزه ليدل کېږي، ځکه چې (اپلاتون) په شعر کې د التزام پلوی دی او شعر ته د اخلاقي او سياسي هدفونو له مخې ارزښت ورکوي او يا يې نفې کوي. (هيگل) هم د (۲۳-۱۸۲۲) په لکچرونو کې پر دې ټکي ټينگار کړی و، چې ادب د ټولنيز ژوند مظهر او د ټولنې د مسلطو افکارو انعکاس دی. (تين) توصيه کوي چې ادبي کره کتنه بايد ملي کرکتر، تاريخي دوره او ټولنيز چاپېريال په نظر کې ونيسي. د علمي نړۍ ليد بنسټ اېښودونکو دا ثابته کړه چې توليدي اړيکي د هر ډول سياسي، حقوقي، فلسفي او هنري مفکورو او موسساتو بنسټ (زيربنا) گڼل کېږي او په دې ترتيب موږ نه شو کولای ادبيات د توليد طرز له

چوکاټ څخه دباندې مطالعه کړو. (متیو ارنولد) هم په ادبي کره کتنه کې پر اخلاقي، فکري او ټولنیزو معیارونو ډډه لگوي او فورمالیستي کره کتنه ردوي. ځینې بورژوا مفکرین په ساده ګۍ سره ټولنیزه کلتوري کره کتنه (اپلاتوني) بولي او ځینې نور هغه (چپ لاس) ته منسوبوي او پلویان یې په تور لست کې نیسي. مګر حقیقت د ادبی چې د ټولنیزې کلتوري کره کتنې پلویان مختلفې درجې لري او ټول یو ډول سیاسي تمایل نه لري. ځینې سیاسي او ځینې نور یې ټولنیزو-اخلاقي او کلتوري برخو ته زیاته پاملرنه کوي، خو په عمومي ډول درې واړه له نږه هنر او فورمالیزم سره مخالف دي. د (ګریبشتاین) په عقیده د ټولنیزې کلتوري کره کتنې عمده خصوصیات دادي:

۱- ادبي اثر په هغه صورت کې په سمه توګه ارزول کېدلای شي چې د چاپېریال او کلتور په غېږ کې دننه مطالعه شي او د یوې ځانګړې او مجردې پدیدې په نظرونو ته ونه کتل شي. هر ادبي اثر د پېچلو ټولنیزو او کلتوري عواملو محصول دی.

۲- د یوه ادبي اثر مفکورې د هغه د شکل او تخنیک په اندازه اهمیت لري. شکل او تخنیک په خپله تر یوې اندازې د مضمون او مفکورو په واسطه ټاکل کېږي او له هغه څخه الهام، اخلي هېڅ عمده اثر تر هغې پورې د ادبیاتو قلمرو ته لاره نه شي پیدا کولای تر څو پورې چې پر ژورو، مهمو او ګټورو مفکورو باندې ډډه ونه

لگوي. سطحي، مبتدلي او له شرارت نه ډکې مفکورې يو اثر ته مقبوليت نه شي ورکولای.

۳- هر ادبي اثر بايد د کلتور اخلاقي او منل شوي ارزښتونه منعکس کړي او له ژوند سره نه بېلېدونکې اړيکې ولري.

۴- په ادبي اثر کې بايد التزام او مسووليت نغښتل شوي وي.

۵- ادبي اثار طبقاتي ماهيت لري او له ټولنيزو غوښتنو او اړتياوو څخه ځان نه شي جلا کولای.

۶- کره کتونکي د تېرو زمانو او اوسنيو ادبياتو په مقابل کې له مسووليت نه ډک چلند کوي او د هر نسل اړتياوې د خپل وخت د معيارونو پر اساس په نظر کې نيسي.

په همدې ترتيب، د کره کتنې ځينې نور ډولونه شته چې اکثره يې يو له بله جزيي توپيرونه لري او يو په بل کې متداخل دي. په عمومي ډول، د بورژوا ټولنې کره کتنه د لوړو او منځنيو طبقو علايق او ذهنيتونه منعکسوي. البته په دغه ټولنه کې ځينې کره کتنې خپل معيارونه له انتقادي رياليزم څخه را اخلي او د کپيتالستي ټولنې مزمنې ناروغتياوې، استثمار او اقتصادي بحرانونه، مليتاريزم، هېسې گري، کانگېستريزم او د ډول ډول جنايتونو شبکې افشا کوي.

د نولسمې پېړۍ له نيمايي نه راپدېخوا يو شمېر مترقي ليکوالو او هنرمندانو د ټولنيزو، دموکراتيکو ايډيالونو د تحقق او د پانگوالۍ له جغ څخه د خلکو د پرگنو د خلاصون لپاره پراخې مبارزې پيل کړې دي. د انتقادي رياليزم ستروليکوالو، لکه: (ستانډال)، (بالزاک)، (ډيکنز)، (گوگول)، (تورگنيف)، (گنچاروف)، (شيدرين)، (نيکراسوف ليف تولستوی)، (دپين) او نورو د انتقادي رياليزم په پلوی د ملاکانو، بورژوازي او بيروکراتيکو اصولو پر ضد بې امانه قلمي مبارزه کړې ده او خپل قهرمان يې له زيار ايستونکو او انقلابي روشنفکرانو څخه انتخاب کړی دی. په راوړسته وختونو کې (چارلي چاپلين)، (همينگوي)، (گرين) او نورو د خلکو د ازادۍ، سولې او نېکمرغۍ لپاره خپل غږونه پورته کړي دي. يو شمېر کره کتونکي د انتقادي رياليزم په پله روان شوي دي، د هغو هدفونه او معيارونه يې د اثارو د ارزونه په برخه کې تطبيق کړي دي. د ټولنيزې کره کتنې ډېره لوړه مرحله د سوسيالستيکي رياليزم پر معيارونو باندې ولاړه ده چې عمده پرنسپونه يې پرولتاري ليکوالو او شاعرانو، لکه: (ماکسيم گورکي) او (د بيان بيدني) له خوا وضع شوي دي. ددې مکتب عمده اصول د علمي نړۍ ليد له ليدلوري د ژوند د واقعيتونو روښانول، مترقي کارگري ايډيالوژي ته ځان وقفول، د خلکو خدمت، سوسيالستيکي هيومانيزم، انټرنيشنلېزم تاريخي اپټيميزم، د

ذهنيگري او فورماليزم ردول، د سولې، ازادۍ، برابري او
نېکمرغي لپاره کار کول دي. (۱۵: ۴۴-۵۵).

د کره کتنې پورتنیو ډولونو ته په کتنې ویلای شو، چې د کره
کتنې هر بنسټونځی او هر ډول دیوه اثر د ارزونې لپاره خپل خپل
معیارونه لري، نسبي او مطلق معیارونه دواړه موجود دي او ددې
ترمنځ بیا هر بنسټونځی یا هر ډول خپل خپل معیارونه لري.

د اووم خپرکي لنډيز

کره کتنه یو علم دی، هر علم خپل ځانگړي اصول او معیارونه لري. ادبپوهانو یو وخت د کره کتنې دوه ډوله معیارونه په گوته کړي وو. یوه ته یې (نسبي معیار) ویل او بل ته یې (مطلق معیار). وایه دا چې دا دواړه معیارونه پر یوه اثر د تطبیق وړ دي، په دې برخه کې د ادبپوهانو ترمنځ د نظر اختلاف و او لاهم شته. د شکل او محتوا معیارونه هم مطرح وو او دي، ځینو د یوه اثر د ارزونې لپاره شکلي او ځینو نورو محتوايي مهم گڼل. د ځینو ادبپوهانو په نظر د ځینو د ارزونې لپاره نسبي معیارونه د تطبیق وړ دي، خو ځینې په دې نظر دي چې په ادبیاتو کې یو شمېر داسې مطلق معیارونه هم شته چې د هرې ټولنې پر ادبیاتو یو شان د تطبیق وړ دي. ځینې نور معیارونه هم مطرح دي چې هغه هم اکثره د کره کتنې له ډولونو سرچینه اخلي، د ساري په توگه انطباعي کره کتنه پر دې اصل ولاړه ده، چې یوه ادبي اثر پر کره کتونکي باندې څه ډول اغېزه کړې ده.

د ژبني کره کتنې له نظره بيا ادب داسې يو هنر دی چې د ژبې له لارې تحقق مومي، له دې امله په هر ادبي اثر کې ژبه څرگنده او عمده نقش لري او حتی ويلای شو چې د ادبي اثر تحليل په واقعيت کې يو ډول ژبني تحليل دی. تاريخي کره کتنه بيا خپل اصول او معيارونه لري، اخلاقي کره کتنه په يوه اثر کې اخلاقي مسايل څېړي، صوري يا شکلي کره کتنه خپل، فورمالیستي خپل او همداسې هر ډول کره کتنه خپل اصول او معيارونه لري، خو په مجموعي ډول، بې طرفي، بې تعصبي، علميت او دقت د کره کتنې هغه معيارونه او اصول دي چې د کره کتنې په هر ډول کې بايد مراعت شي.

د اووم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱-د کره کتنې نسبي اصول او معیارونه کوم دي؟
- ۲-د کره کتنې مطلق اصول کوم دي؟
- ۳-د مطلقیت او نسبیت نظریاتو کې پر کوم یوه ټینګار په کار دی؟
- ۴-متني کره کتنه کوم مسایل خپري او معیارونه یې څه دي؟
- ۵-د سبکپوهنې ساحه پر کومو برخو وېشل کېږي؟
- ۶-د شکلي کره کتنې ځانګړنې کومې دي؟
- ۷-ایا یو ادبي اثر پر یو مهال د مطلقیت او نسبیت اصولو په رڼا کې خپرل کېدی شي؟
- ۸-په کره کتنه کې نړۍ شموله معیارونه شته؟
- ۹-د ارستو او اپلاتون د کره کتنیزو نظریاتو ترمنځ توپیرونه کوم دي؟
- ۱۰-ژبنۍ کره کتنه ادب له کوم لید لوري خپري؟

سپارښتنې

- که په دې څپرکي کې د سبکپوهنې د اصولو له مخې پر متن شوی عملي کره کتنه تاسې ته د منلو وړ وه؟، نو علتونه یې ولیکئ!
- محصلین دې په خپله خوښه د نظم او نثريوه ټوټه وټاکي، هغه دې د کره کتنې د یو ډول اصولو په رڼا کې و ارزوي او په ټولګي کې دې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

اتم خپرکی

د کره کتونکي ځانگړتياوې

لکه څنگه چې هر علم ځانته خپل اصول، معیارونه او میتودولوژي لري، کره کتنه هم د ادبپوهنې د یوې ځانگړې څانگې او پوهې په توگه ځانگړي معیارونه او اصول لري. کره کتونکی هم د یوه عالم او ادبپوه په توگه مشخص عام او خاص معیارونه لري. که کره کتونکی د کره کتنې لپاره لازم ظرفیت، کیفیت او معیار، ونه لري، نو هېڅوخت سالمه کره کتنه نه شي کولای، د ځانگړتیاوو، وړتیاوو او معیار د نشتوالي په حالت کې کره کتنه له خپل علمي مسیره وځي او خپل پوهنیز خصوصیت له لاسه ورکوي، لکه څنگه چې کره کتنه علم دی، دغسې اجرا کوونکی یا رامنځته کوونکی یې هم باید عالم وي او د علم د خپلې ټاکلې برخې پر ټولو حدودو خبر او واکمن وي. ادبپوهانو د کره کتونکي لپاره یو لړ ځانگړتیاوې او

ځينې خاص صفات ټاکلي دي. هر کتونکی چې دا خصوصيات ولري، کولای شي په ټول پوره کره کتنه وکړي؛ له تېروتنو ځان وژغوري، د لیکوال په اثر کې سمون راولي، نیمګړتیاوې یې لرې او لیکوال ته د بريالیتوب مسیر او لاره اسانه کړي. په دې ځانګړتیاوو کې پوهه او بصیرت، عدل او انصاف، ناپیلتیا، بې تعصبي، پر اصولو ټینګار، زړورتیا، د کره کتنې د ادب ودرناوی او ځينې نورې ځانګړتیاوې شاملې دي، دلته به په ترتیب سره پر دې برخو لنډ لنډ بحث وکړو:

۱- پوهه او بصیرت:

د کره کتنې په باب دا خبره ثابته ده چې کره کتنه علم دی، نه هنر. کره کتونکی په حقیقت کې عالم دی او لیکوال یا پنځوونکی هنرمند. هغه چاته عالم ویل کېږي چې د پوهې پانګه یا علمي زېرمه ولري. څوک چې ځانته کره کتونکی وایي، د پوهې او بصیرت لرل ورته خورا ضروري دي. کره کتونکی د همدې پوهې په برکت د یوه اثر تیاره او مبهم ګوتونه روښانوي، نیمګړتیاوې یې په ګوته کوي او حل لارې ورته ښيي. د یوه روسي لیکوال (لونا چارسکي) په وینا ((کره کتونکی د شاعر یا لیکوال استاد یا پلار دی، څو که چېرې له کره کتونکي څخه ډېره وړه تېروتنه وشي، نو خبره سرچیه کېږي.))

نو ځکه خو پوهه او بصيرت يا ژورليد د کره کتونکي لپاره يو اساسي توکي دی. کره کتونکی د خپلې پوهې په برکت د يوه اثر د تحليل، ارزونې او شننې لپاره معيارونه ټاکي. کله چې پر يوه اثر باندې د هغه د تحليل او شننې لپاره علمي معيارونه تطبيق شي، ليکوال هم ورسره توافق کوي، په دې ډول د ټولنې پرمختگ او د يوه اثر سمون ته لاره اوارېږي.

له پوهې او بصيرت پرته د يو اثر څېړنه او ارزونه په تيارو کې د هدف په نښه کول دي. نه يوازې مطلوبې نتيجې ته نه رسېږي، بلکې معکوس جانبي عوارض هم راتوکوي. د کره کتنې، کره کتونکي او هم ددې عامې پروسې پر وړاندې د مخالف ټوکېدو ته هم لاره اوارېږي. بې پوهې او بصيرته کره کتنه کول اصلاً هېڅ جواز نه لري.

۲- عدل او انصاف:

د ژوند په هر ډگر کې د عدل او انصاف ټينگښت د هغې پديدې د ژوند د دوام او ثبات سبب کېږي. که چېرې د يوې موضوع په حل کې له عدل او انصاف څخه کار وانه خيستل شي، د لنډ وخت لپاره کېدی شي، هغه موضوع ثابته او ياد منلو وړ شي، خو دا ثبات مقاوم او دايمي نه دی. که د يوې ادبي پديدې په تحليل، ارزونه او شننه کې هم د عدل او انصاف عنصر کمزوری وي، هغه تحليل ډېر

دوام نه کوي، په رد کې يې د شنې زيات احتمال راپيدا کېږي او همدارنگه ټولو هغو خواوو ته چې په يو نه يو ډول له موضوع سره لېوالتيا لري د منلو وړ نه گرځي. نو ځکه د کره کتنې اصول کره کتونکي ته توصيه کوي، چې په خپلو تحليلونو، ارزونو او وروستۍ نتيجه کې له ډېر دقت، عدل او انصاف څخه کار واخلي. که يوه ادبي موضوع له علمي پلوه هم خپرل شوې وي، خو د متواترو دلايلو په لړۍ کې عدالت او انصاف نه وي مراعت شوی، نو بيا هم کره کتنه له ستونزې سره مخامخېږي او کره کتونکي ته هم مشکلات پيدا کېدای شي. نو ځکه د پوهې او بصيرت تر څنگ د عدل او انصاف درلودنه د کره کتونکي يوه ځانگړنه گڼل کېږي.

۳- ناپېلتيا:

د کره کتونکي يوه بله ځانگړتيا، بې طرفي يا ناپېلتيا ده. که چېرې کره کتونکي د يوه اثر په ارزونه کې خپله ناپېلتيا وساتله او خپل شخصي، فکري، عقده يي، سياسي او نور تمايلات يې د ارزونې په بهير کې داخل نه کړل، نو ښکاره خبره ده چې د بري پر لوري يې يو گام پورته کړی دی. ناپېلتيا د دې زمينه برابروي چې عدالت او انصاف هم تطبيق شي. که چېرې يو کره کتونکی د ناپېلتيا اصل تر پښو لاندې کوي، نو کولای شي د خپلې پوهې په

زور د یوه اثر بنسټګنې د بدګڼو کچې ته راتیتې کړي. د عام لوستونکي ذهن ډېر نازک دی، هغه د یوه لیکوال او کره کتونکي په شان د یوه اثر په باب هغومره ژور فکر نه کوي، لوستونکی یو اثر یوازې د خوند او د مالوماتو د زیاتونې لپاره لولي، خو که یو کره کتونکی وغواړي، له خپلې پوهې ناسمه ګټه واخلي، ناپېلتیا ته ژمن نه وي، عدالت هم تر پېښو لاندې کړي، نو کولای شي د عامو لوستوالو ذهن کړې خواته بوځي. په همدې خاطر د کره کتنې علم د کره کتونکي په ځانګړنو او صفاتو کې ناپېلتیا هم د یو مهم عنصر په توګه انګېري او پر هغې ټینګار کوي.

۴- ناتعصبي:

له کینې، بغض، تعصب او شخصي غرضونو څخه ځان لرې ساتل د کره کتونکي یو بل خصوصیت دی. تعصب، عصبیت چې د (عصبه) له ریښې سره تړاو لري، داسې یو حالت دی چې انسان په کې نور مال نه وي؛ فکري تمرکز یې پر ځای نه وي. هر هغه څوک چې عصبي تکلیف ولري، طبعاً ناروغ ګڼل کېږي، عصبیت یا تعصب اکثره وخت د نورو پر وړاندې د توپیري چلند په مانا هم کارېږي. تعصبي چلند فکري اساس نه لري، زیات وخت له نامعقول احساس، شخصي اغراضو او ځاني ګټو څخه سرچینه اخلي. که یو څوک په

یوه کار کې له تعصب څخه کار اخلي مانا دا چې د تفکر عنصر یې کمزوری دی. یو کره کتونکی که وغواړي د یوه لیکوال یا د هغه د اثر په ارزونه کې له تعصب څخه کار واخلي، هغه کولای شي په یوه اثر کې کوچنۍ نیمګړتیا ډېره غټه وښيي، د اثر په باب د لوستونکي لیدلوري ته هم بدلون ورکړي. دا هڅه نه یوازې د یوه اثر د منفي ارزونې سبب کېږي، بلکې د لیکوال استعداد هم مړاوی کوي، د لیکوال او کره کتونکي ترمنځ د کرکې سبب هم ګرځي، په نتیجه کې د ادبیاتو د ودې پر بهیر ناوړه اغېز کوي. د ایران یو نامتو کره کتونکی (رضا برهني) وایي: ((د کره کتونکي کار دا نه دی چې بې ځایه ستاینې وکړي او په غرضي ډول د یو اثر بې ارزښته وښيي، بلکې هغه ادبیاتو ته لیدلوري ورکوي، هغه بډایه کوي او له ابتذال څخه یې ژغوري. کره کتونکی باید د خپل ګټور کار له امله د ادبیاتو د نیمګړتیاوو په اړه د خلکو ذهن روښانه کړي او د ادبیاتو د پنځونې لپاره باید یو ښه بنسټ کېږدي.)) (۴: ۱۳). موږ په خپله ټولنه کې د کره کتنې په نوم داسې بېلګې لرو چې له سیاسي، مذهبي او ان شخصي تعصب څخه یې سرچپه اخیستی. دا ډول کره کتنې د کره کتنې عمومي بهیر ته خورا زیان رسوي. د دې ډول کره کتنو، چې د تعصب عنصر په کې شامل و، د یوې عملي بېلګې کیسه به درته وکړم.

((د ډاکټر نجيب الله د حاکميت پر مهال به په کابل کې د افغانستان د ليکوالو ټولنې، وخت پر وخت د کره کتنې غونډې جوړولې، (د خلکو ديموکراتيک گوند) د يوه غړي د لنډو کيسو يوه ټولگه چاپ شوې وه، ټاکل شوې وه دا ټولگه کره کتنې ته وړاندې شي. د کره کتنې لپاره د همدې خلک ديموکراتيک گوند يوه بل غړي دنده اخيستي وه. سره له دې چې ليکوال او کره کتونکی د يوه گوند غړي وو، خو د يوه گوند دوو بېلابېلو فرکسيونونو پورې يې اړه درلودله، زړې دښمنۍ او سيالۍ د دواړو ترمنځ ذهني واټن او تعصب رامنځته کړی و. کله چې پر ټولگې ((کره کتنه)) پيل شوه، نو له ورايه د سياسي تعصب، غچ او نيوکې څرک ترې ولگېد. د کره کتنې ډېرې برخې د سياسي افکارو تاثير لاندې وې. په غونډه کې ناست يو شمېر کسان يې پر سياسي افکارو ووبشل، غونډه تاوجنه شوه، يو شمېر ازادو ليکوالو پر (کره کتنې) (کره کتنه) وکړه. غونډه له ستونزو ډکه شوه، ډېره بېخونده او پيکه پایته ورسېده، د ليکوال او کره کتونکي ترمنځ کرکه نوره هم پسې زياته شوه. زه اوس هم دا دواړه ليکوال پېژنم. له هغې نېټې تر اوسه (ددې اثر تر ليکلو پورې) نږدې (۲۵) کاله تېر شوي، خو بيا هم د هغه (ليکوال) او (کره کتونکي) ترمنځ زړه بډاوی دوام لري.)) دغسې کره کتنې چې د تعصب عنصر په کې دخپل وي، کره کتنه له اصلي مسيره اړوي، نو ځکه خو ادبپوهنې د کره کتونکي لپاره دا

ضروري گنلې چې په خپل ذهن او فکر کې هېڅ ډول تعصب ته ځای ورنه کړي، له هره ډول تعصب څخه ازاده کړه کتنه په حقيقت کې رښتينې کړه کتنه ده.

۵- پراصولو ټينگار:

نه يوازې په کړه کتنه کې، بلکې د ژوند په هره برخه کې چې اصول او پرنسپونه تر پېښو لاندې شي، توازن له منځه ځي او گډوډۍ ته لاره اوارېږي. که يو کړه کتونکی د کړه کتنې پر مهال خپل اصول مراعت کړي، لوستونکو ته ښه نتيجه په لاس ورکوي، ليکوال ترې نه خوابدۍ کېږي او د ادبياتو ودې ته هم لاره برابرېږي.

د ارستو په باب دا خبره مشهوره ده، چې پر خپل استاد (اپلاتون) به يې ډېرې نيوکې کولې. ارستو د علم پراصولو ولاړ سړی و. د حقيقت په لټه کې و، نو ځکه يې د پوښتونکو په ځواب کې ويل چې: ((خپل استاد اپلاتون راباندې گران دی، خو حقيقت تر هغه هم راباندې گران دی.)) نو يو څوک چې د حقيقت د اصولو په پام کې نيولو سره هڅه، پلټنه او نيوکه کوي، پر چا ډېر بد نه لگي. خپله ليکوال هم د کړه کتنې پر اصولو پوهېږي. اصول او پرنسپونه د علمي لارښوونو په رڼا کې تنظيمېږي او ټاکل کېږي. کله چې ليکوال وگوري، کړه کتونکی د علمي اصولو په رڼا کې کړه کتنه

کوي، حساسیت ورسره نه ښيي، دا ډول علمي کره کتنه تر هر چا زیاته په خپله د لیکوال په گټه ده، نو څوک نه غواړي چې گټه له لاسه کړي. کره کتنه پر خپلو اصولو ټینګار کوي، کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې پر مهال دا اصول په پام کې ونیسي، د کره کتنې د نورو اصولو ترڅنګ، همدا پوهه، عدل او انصاف، ناپېیلتیا، بې تعصبي، زړورتیا او نور چې د کره کتونکي د شخصیت رغوونکي توکي دي، دا ټول په حقیقت کې د کره کتنې اصول هم دي، نو که یو کره کتونکی غواړي عادلانه کره کتنه وکړي، باید په دې چې د کره کتنې پر اصولو ټینګار وکړي او هغه عملي کړي.

۲- زړورتیا:

انتقاد، گوتنیونه، نیوکه که په هر نیت وي، په واقعیت کې یې هغه څوک کولای شي چې یو ډول جرئت ولري، نیوکه کې که مثبتې هم وي، په لومړي ګام کې د مقابل لوري یو ډول حساسیت راپاروي. نیوکه هر ځای سختې وي، په تېره بیا په هغو ټولنو کې چې د تحمل کلتور په کې عام شوی نه وي او د نیوکو ډېره اوږده سابقه ونه لري. په ختیځو ټولنو په تېره بیا زموږ په ټولنه کې د تشدد په انډول د تحمل کلتور ډېر عام نه دی. نو ځکه خو دلته د سمون په نیت نیوکه هم په خپله سمونچاري ته د دښمنۍ مانا لري. دلته داسې مدبرو او مفکرو اشخاصو ته اړتیا ده، چې د فکر او تدبیر ترڅنګ جرئت او

زپورتيا هم ولري. په لومړي گام کې زپورتيا يو څه ستونزه راولاړوي، خو وروسته يې مېوه خوږه وي. که يو څوک د يوچا پر ټولو نيمگړتياوو، په دې خاطر چې حساسيت راولاړ نه شي، سترې پټې کړي، نو د نيمگړتياوو تسلسل به همدا سې وغځېږي. داسې هم نه ده چې په هر ځای کې بايد له زپورتيا څخه کار واخيستل شي. زپورتيا هغه وخت يو سړی هدف ته رسي چې له هغې سره معقول تفکر، منطق او پوره علم ملگری وي. کله کله داسې هم وي چې يو ليکوال يا کره کتونکی د يوه اثر پر ټولو نيمگړتياوو خبر وي، خو د ويلو جرئت يې نه لري، د بې جرئتۍ په وجه نيمگړتيا همدا سې پاتې شي. دلته د پوهې او جرئت ترمنځ يو منطقي انډول په کار دی، د استاد الفت په نظر کله کله ډېره پوهه وهم تقويه کوي او ان يو څوک د مضر احتياط درجې ته پورته کوي. کره کتونکي ته زپورتيا په کار ده، خو معقوله زپورتيا، داسې زپورتيا چې د علم او منطق په گانه سمبال وي. زپورتيا داسې يو عنصر دی چې که کره کتونکی د کره کتنې نور ټول عناصر ولري، خو چې دا عنصر ورسره نه وي، له هغو يوه څخه هم کار نه شي اخيستلای.

۷- د کره کتنې د ادا بو درناوی:

يوه کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې د اصولو او ادا بو درناوی وکړي. که کره کتونکی په خپله د کره کتنې اصول او ادا ب مراعت نه کړي، نو نورو تطبيقوونکو څخه دې هم د هغو د منلو هيله

نه کوي. زموږ په ټولنه کې اکثره وخت داسې وي چې موږ له نورو څخه د قوانینو او اصولو د تطبیق هیله کوو، خو خپله ورته غاړه نه ږدو، همدا علت دی چې د وینا والو او نورو خلکو ترمنځ واټن رامنځته کېږي او پروینا والو د باور کچه راټیټېږي. د کره کتنې په ادابو کې د سپکو سپورو کلمو د کارونې جواز نه شته، د چا تحقیر او توهین لپاره ځای نه شته، یوازې د علمي اصولو له لارې چې د ژبې ټول مهارت او خوږلني ورسره ملګري وي، د مفهوم انتقال ضروري دی. ژبني تفاهم او د خوږو کلمو کارونه د کره کتنې د ادابو یوه برخه ده، د مقابل لوري د شخصیت خوندیتوب بل عنصر دی چې باید پام ورته وشي.

که چېرې په یوه کره کتنه کې د هغې اداب مراعت نه شي، نو طبیعي خبره ده چې د کره کتنې تطبیقي اړخ ته سخت زیان رسي، نو کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې ادابو ته دقیق پام وکړي، د همدې ادابو مراعتول په حقیقت کې د کره کتونکي د شخصیت یوه برخه جوړوي.

د پورتنیو ځانګړنو ترڅنګ ځینو ادیبو هانو، ژبني مهارت، تجربه، عاطفي مشارکت، فردي اصالت، پلټنه، ذهني روښانتیا او نورې ځانګړتیاوې هم د کره کتونکي لپاره ضروري ګڼي او دا ممیزات د هغه د کار په ښه والي کې موثر ګڼي.

د اتم څپرکي لنډيز

لکه څنگه چې کره کتنه یو علم دی او هر ه پوهه ځانته خپل معیارونه لري، دغسې د یوه عالم په توګه کره کتونکي ته هم ځینې خاص معیارونه او ځانګړنې په کار دي.

د کره کتونکي د ځانګړنو له جملې څخه یوه دا ده چې دی باید پوهه ولري او په خپله څانګه کې تخصص او تجربه ولري، بې پوهې کره کتنه ممکنه نه ده. له پوهې او بصیرت پرته د یوه اثر څېړنه او ارزونه اصلاً په تیارو کې د هدف په نښه کول دي.

عدل او انصاف د کره کتونکي بله ځانګړنه ده. که یوه ادبي موضوع له علمي پلوه هم خپرل شوې وي، خو که د متواترو دلایلو په لړۍ کې په کې عدالت نه وي مراعت شوی، نو کره کتنه له ستونزې سره مخامخېږي.

ناپېیلتیا او بې طرفي د کره کتونکي بله ځانګړنه ده، چې که کره کتنه کې مراعت نه شي عدالت زیانمنېږي او په نتیجه کې عادلانه کره کتنه نه رامنځته کېږي.

کره کتونکي ته په کار دي چې د کره کتنې پر مهال ځان له هر ډول تعصب، کینې او شخصي بغض څخه وژغوري.

کره کتونکی باید پر خپلو اصولو ټینګار وکړي او د کره کتنې پر مهال هغه عملي کړي. که د کره کتنې اصول مراعت شي، لوستونکو ته ښه نتیجه په لاس ورکوي، لیکوال ترې نه خواږدی کېږي او د ادبیاتو ودې ته هم لاره برابرېږي.

کره کتونکی باید زړور او باجرئت وي، که یو کره کتونکی د کره کتنې پر نورو ټولو اصولو برابر وي، خو چې د هغو اصولو د تطبیق جرئت ونه لري، اصلاً کره کتنه نه شي کولای، نو جرئت د کره کتونکي لپاره خورا ضروري دي.

که یو کره کتونکی دا ځانګړنې ونه لري، هغه د یوه کره کتونکي په توګه اصلاً پېژندل کېدی نه شي.

د اتم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- له پوهې پرته کره کتنه ولې ممکنه نه ده؟
- ۲- ایا هر پوهاند کره کتنه کولای شي؟
- ۳- که په کره کتنه کې له عدل او انصاف څخه کار وانه خيستل شي څه به وشي؟
- ۴- ناپېيلتيا په کره کتنه کې څه رول لري؟
- ۵- په کره کتنه کې تعصب د هغې روغتيا ته څه زیان رسوي؟
- ۶- د سالمې کره کتنې لپاره اصول څومره موثر دي؟
- ۷- که یو کره کتونکی د کره کتنې ټول معیارونه او ځانګړنې ولري، خو چې جرئت ونه لري، کره کتنه کولای شي؟
- ۸- د کره کتنې د ادابو مراعتول د کره کتونکي او لیکوال ترمنځ د څه ډول اړیکو سبب ګرځي؟
- ۹- ایا زموږ په ټولنه کې کره کتونکی پورتنیو ځانګړتیاوو ته پاملرنه کوي؟
- ۱۰- ایا داسې لارې چارې شته چې کره کتونکی د کره کتنې اصول او ځانګړنې عملي کړي؟

سپارښتنې

- محصلين دې د کره کتونکي ځانگړنو څخه په خپله خوښه يوه ځانگړنه غوره او پر هغې دې تحليلي ليکنه وکړي.
- محصلين دې پر يادو ځانگړنو سربېره ځينې نورې ځانگړنې هم په گوته او خپلو ټولگيو الوته دې په ليکني او يا گړني ډول په ټولگي کې تشرېح کړي.

نهم خپرکی

د کره کتنې گټې، د ادبیاتو او نورو علومو په وده کې د هغې اغېز

کره کتنې د ادبپوهنې د یوې مهمې څانګې او د یوه تحليلي علم په توګه د بشري علومو په وده کې خپل رول لوبولای دی. له هرې علمي څانګې سره یې چې کره کتنه ملګرې نه وي او پر هغې څانګې بیا کتنه ونه شي، هغه علمي څانګه مطلوبې نتيجې ته نه رسېږي او له ګڼو تېروتنو سره مخامخېږي. کره کتنه په همدې نیت کېږي چې د نیمګړتیاوو او تېروتنو مخه ونیسي. هر هغه لیکوال یا عالم چې د کره کتنې له محوره وځي او یا کره کتنې ته غاړه نه ږدي، دا مانا لري چې نه غواړي خپل کړی کار یا اثريې اصلاح شي. کره کتنه علم دی، علم له چا سره شخصي دښمني، کینه او عداوت نه لري، البته کېدی شي کره کتونکی کله کله د شخصي تمایلاتو، غرضونو او مرضونو

تراغېز لاندې راشي، خو که علم تر دې اغېز و لاندې راغی، هغه نو بیا علم نه دی. د علم او هنر تر منځ توپیر په همدې کې دی، چې علم شخصي تمایلات، عواطف، احساسات، کینې او عداوتونه نه مني او یا دې پدیدو ته په کې ځای نه شته. هغه یوه پېښه، پدیده او یا موضوع له دې اړخونو نه څېړي، خو هنر بیا، چې ادبیات یې هم یوه برخه ده، یوه پدیده د عواطفو او احساساتو له لیدلوري څېړي. نو کره کتنه هغه علم دی چې د یوه علم په توګه یې ګټه هرې برخې ته متصوره ده. دلته غواړو د کره کتنې د عملي او نظري ګټو په باب او دا چې د علم او ادب د ډګر کومو خواوو ته یې څه ډول ګټه رسېږي؟ پر هرې برخې لنډه لنډه رڼا واچوو:

۱- عامو لوستوالو ته یې ګټې:

کله چې پر یوه هنري اثر، لیکنی وي که ګرځنی یا تصویری، لکه هنري فلم، ډرامه، سټیج ډرامه یا اورېدنی وي، لکه راډیويي ډرامه او یا هم نور، نو که کره کتنه پرې ونه شي، د ډېرو تېروتنو د پېښېدو امکان شته، که کره کتنه تر خپراوي دمخه وشي، نو ګټه یې داده چې تر خپرېدو دمخه د تېروتنو مخنیوي کېدی شي، خو که یو اثر نشر ته چمتو وي او د کره کتنې د وړاندیز شویو نظریو د تطبیق امکان په کې نه وي، نو که د نشر پر مهال کره کتنه هم ورسره خپره شوي، له لوستونکي، اورېدونکي او یا هم کتونکي سره ډېره مرسته کولای شي، چې د اثر د خپرېدو پر مهال د هغه په باب سم

قضاوت وکړي. یوه لوستوال ته د یو اثر په باب د کره کتنې گټه داده چې ((د لوستونکي د زیات وخت د ضایع کېدو مخه نیسي او هغه اثر چې په څو ورځو کې یې نه شي لوستلای، د کره کتنې د لوستنې له لارې یې ډېر ژر د محتوا پر روح او د لیکوال په موخه او غرض پوهېدلای شي. بل دا چې د اثر په اړه د گټورو معلوماتو په ورکولو او یا د تیاره گوټونو د توضیح او تشریح له لارې، د لوستونکي معلوماتي پانگه زیاتوي او د پوهې سطحه یې لوړوي، سربېره پر دې د اثر ادبي ارزښتونه درک او له ښو او بدو اړخونو یې خبرېږي.)) (۳۲:۳۳).

کره کتنه یو عام لوستونکی، کتونکی، لیدونکی یا اورېدونکی له گټو تېروتنو ژغوري او د یوه اثر په باب یې قضاوت اسانه کوي. په تېره بیا هغه اثار چې د حقوقي، مذهبي، تاریخي او نورو مسایلو په باب لیکل شوي دي. په حقوقي اثارو کې د یوې کامې (،)، ندایې (!) او یا هم ټکي (.) بېخایه کارونه ستر حقوقي پرابلمونه پیدا کولای شي. د مذهبي اثارو او افکارو په باب لیکلي اثار او یا هم په هغو کې جزیي تېروتنه لوی عقیدوي بحران ټوکولای شي. په همدې خاطر د مذهبي مسایلو په تشریح، توضیح او تفسیر کې خورا دقت په کار دی، حتی یوه چاپي یا ژبني تېروتنه هم کولای شي په ټولنه کې لوی بحران رامنځته کړي. په هنري او ادبي اثارو کې تېروتنه د اثارو ښکلا ته زیان رسوي؛ ډېر غټ ټولنیز بحران نه راتوکوي، خو

په تاريخي، مذهبي، سياسي او حقوقي اثارو کې تېروتنه د لوی ټولنيز او فکري کرکېچ سبب کېږي. د ليکوالو له خوا تېروتنه کېدای شي قصدي وي او يا هم ناشعوري، خو دا د کره کتونکي دنده ده چې تېروتنې يې سمې کړي، که کره کتنه د يو اثر تر خپرېدو دمخه وشي، نو ډېره ښه ده، خو دا کار تل ځکه ممکن نه دی چې يو اثر خپور نه شي، نو څنگه به د کره کتونکي او لوستوالو لاس ته ورشي. د اثارو تر خپرېدو وروسته کره کتنه ډېره باب ده، کله چې يو لوستوال يو اثر لولي، نو که هممهاله دهغه اثر په باب شوې کره کتنه هم ولولي، نو په اثر کې له شويو تېروتنو څخه به خبر شي او په يوه اثر کې هغه شعوري او ناشعوري تېروتنې، چې کېدای شي د لوستوال ذهنيت کوږ او بلې خواته بوځي، له هغو څخه به خبر شي. کله کله داسې هم وي چې يو لوستوال په بشپړ ډول يو اثر نه وي لوستی، يا يې وخت نه وي پيدا کړی، نو که دهغه اثر په باب سالمه او عادلانه کره کتنه ولولي، نو داسې ده لکه نږدې ټول اثريې چې لوستی وي. اوسنۍ زمانه، چې وخت په کې رښتيا هم لکه سره زړه دی، د اوږدو رومانونو کتنه او لوستنه سخت کار دی، پر هغو باندې شوې کره کتنه او يا د هغو پر شکل او محتوا شوې کره کتنه ددې سبب کېږي چې لوستونکي ته د هغو اثارو په باب ذهنيت ورکړي. کله کله کره کتونکی په خپله کره کتنه کې لوستونکو ته د يوه اثر د هغو برخو په باب چې مانيز يا شکلي مشکلات لري، توصيه کوي چې د

((احتياط په قيد) سره يې ولولي. تش همدا ټکی هم لیکوال ته دا پیغام رسوي، چې په اثر کې څه مشکلات شته، همدا یو ترکیب دا پیغام رسوي چې لوستونکی د اثر لوستو ته ډېر ځیر شي او په اثر کې پر راغلي محتوا ژر باور ونه کړي. تر هغه پورې چې د دې اثر د تحلیل او ارزونې لپاره د کره کتنې نور مواد ترلاسه شي، لوستونکی هوښیار وي. کره کتنه د یوه اثر روح، محتوا او ښه ټول تشریح کوي. لوستونکي ته د دې زمینه برابروي چې د مبهمو او پېچلو ټکو د مانا تل ته ورکېښته شي، او هغه څه چې د لیکوال هدف دی، هغه ته په اسانۍ سره لاره پیدا کړي. کره کتوکی په حقیقت کې لوستونکي ته داسې یوه غذا تیاروي چې له هراړخه پاکه، صافه، بې خطره او بې ضرره وي. داسې لکه یو اشیز، چې ډېرې ښې وریجې تیارې کړې وي، ښې خوندورې، خوبیا هم کومه شگه ترې تېره شوې وي، کره کتونکی دې شگې ته هم متوجه دی او لوستونکي ته ښيي چې گوره د خوندور پلو په منځ کې یوه نیمه شگه هم شته، احتياط کوه چې د خوراک پر وخت دې تر غاښ لاندې نه شي.

۲- لیکوالو ته یې گټې:

کره کتنه د عامو گټو ترڅنګ ځینې خاصې گټې هم لري. د خاصو گټو په جمله کې یې یوه گټه همدا خپله لیکوال ته ده، په حقیقت کې که لیکوال لږ هم له زغم څخه کار واخلي، نو د کره کتنې تر ټولو زیاته گټه خپله لیکوال ته رسېږي. د کره کتنې په واسطه د لیکوال

اثر صفا کېږي، ښکلی کېږي، نیمګړتیاوې یې له منځه ځي او ټولنې ته یو پوخ اثر وړاندې کېږي. کره کتنه کولای شي لیکوال له ډېرو سترو تېروتنو وژغوري. د یوه اثر د ښه والي او پوځوالي نېکنامي او ګټه لیکوال ته منسوبېږي، خو د سمون چارې او زیار یې بل څوک ګالي. کره کتونکی او کتونکی په حقیقت کې هغه پټ خدمتګار دی چې څوک یې نه ویني، خو وړیا کارونه او خدمتونه ترسره کوي. د کره کتنې په حالت کې یو لیکوال د خپل اثر تر چاپ او خپراوي وروسته هم خپلو تېروتنو ته متوجه کېږي او د بیا چاپ په حالت کې هغه سموي او یو بشپړ اثر ټولنې ته وړاندې کوي.

کره کتنه لیکوالان له سترو عقیده یي، مذهبي، ژبنۍ او ان ملي تېروتنو وژغوري، سره له دې چې لیکوال نه غواړي داسې تېروتنې وکړي، خو کله کله داسې پېښېږي، نو که د یوې لیکنې تر شا د کره کتنې وروستی فلتر موجود وي، ددې ډول تېروتنو مخه نیول کېږي. کېدی شي په دې برخه کې یو دوه عملي بېلګې او تجربې هم وړاندې کړو: ((یو وخت ما (هیله) مجله چلوله، په دې مجله کې مو لیکنې او ژبني معیار ته ډېره پاملرنه کوله. د لیکنو په محتویاتو کې مو غرض نه درلود، خو ژبني او لیکنی معیار مو پر ټولو لیکنو تطبیقاوه. له همدې کبله لیکوالو زموږ له خوا، په لیکنو کې د ژبني او لیکنی سمون په اړه ډېر غبرګون نه ښود، خو بیا هم ځینې لیکوال داسې وو چې شدید غبرګون یې ښوده.

یوه ورځ یو ملا صیب، چې نوی لیکوال شوی و، مجلې ته یوه لیکنه راوړلېله. ((اسلام د افراط او تفريط په منځ کې)). لیکنه که څه هم د محتوا له پلوه بډایه وه، خو ګڼې املايي او انشايي تېروتنې یې لرلې. دا لیکنه هم په پښتو کې د معمول ملايي نثر په بڼه، چې اکثره په کې مبتدا او خبر وړاندې وروسته کېږي، لیکل شوې وه. نوي لیکوال پر املايي تېروتنو سربېره، ګرامري تېروتنې هم کوي. (له، د، پر، په، سربېره، تر دې، له دې) او داسې ګڼ شمېر نور عناصر، چې د یوې جملې د رغښت اساسي توکي ګڼل کېږي، سم نه کاروي. د ملا صیب په لیکنه کې هم دا ډول تېروتنې ښې ډېرې وې. موږ چې معمولاً د هر لیکوال پر لیک د پښتو د معیاري املا او انشا قوانین تطبیقول، د ملا صیب پر لیکنه مو هم دا عملیه پلې کړه. په پایله کې د ملا صیب په لیکلې متن کې له شکلي پلوه یو څه بدلون راغی، خو محتوا یې همغه وه، چې ملا صیب غوښتې وه او یا د هغه هدف و. تر هر څه دمخه مو لومړی سرلیک سم کړ. ((اسلام د افراط او تفريط په منځ کې)). مو ((اسلام د افراط او تفريط ترمنځ)) باندې واړوه. څو ورځې وروسته ملا صیب دفتر ته تشریف راوړ او شدید غبرګون یې وښود چې تاسې ولې زما په لیکنه کې لاسوهنه کړې؛ ما یو شی لیکلی تاسو بل شوی ترې جوړ کړی دی. موږ ورته وویل لږ ارام شه! ټولې ستونزې به په ګډه حل کړو. موږ ملا صیب ته وویل، چې ستاسو لیکنه د محتوا له مخې خورا غني

وه، ايا تاسو نه غواړئ چې ستا ليکنه لکه څنگه چې ستا هدف و، همغسې خلکو ته وړاندې شي. ملا صيب وويل: ولې نه، موږ وويل موږ خو همدا کار کړی دی. هغه وويل څنگه؟ عنوان مو ولې بدل کړی؟ موږ ورته وويل: ستا هدف دادی چې اسلام د عدالت او اعتدال دين دی او هېڅ ډول افراط او تفريط په کې نه شته، نه هم افراط او تفريط ته اجازه ورکوي او دا دواړه د اسلام له نظره مردود دي، هغه وويل، بالکل: موږ وويل: دلته خو جملې د ترکيب له مخې کاملاً ستاسو د هدف او مقصد معکوسه مانا ورکوي، مانا دا چې خدای مه کړه، اسلام، داسې دين دی چې هم په کې افراط دی او هم تفريط يا هم اسلام په افراط او تفريط او يا د هغو دواړو په منځ کې دی. ملا صيب وويل استغفرالله زما هدف کاملاً ددې برعکس دی. موږ ورته وويل: اوسنی جوړښت يې ستاسو د اصلي مفهوم افاده کوي. (اسلام د افراط او تفريط ترمنځ) دا جمله دا مانا ورکوي چې اسلام داسې يو دين دی چې د افراط او تفريط ترمنځ يوه منځنۍ او معتدله لاره تعقيبوي. خو هغه ستاسو په بل ترکيب کې يوازې (په منځ کې) ترکيب د ټولې جملې هدفمنه مانا سرچپه کړې ده. (په منځ کې) دا مانا ورکوي لکه يو څوک، شی يا شيان چې د يو بل شي په منځ کې وي. يو سړی يا ډله د سيند يا سيندونو په منځ کې دي، د ډوبېدو احتمال يې شته، خو يو څوک يا ډله د سيند يا سيندونو ترمنځ دي، دا مانا ورکوي چې په يوه ټاپو کې دي، يا د سيند او

وچې ترمنځ دي، د ډوبېدو او له منځه تلو هېڅ خطري يې نه شته، يو سړی د اور اورو نو په منځ کې دی، ډېر سخت حالت دی، خو سړی د اورو نو ترمنځ دی، د مرګ له خطر ې بچ دی، نو دلته يوازې (په منځ کې) او (ترمنځ) ترکیب، مانا ته دومره بدلون ورکولای شي، نو کله چې مو ملاصیب ته وویل، ستا هم هدف نېک و او هم محتوا ډېره خوږه وه، خو کوم شکل چې ستاسو د خپل مقصد د افادې لپاره کارولی، هغه شکل يا ترکیب ستا محتوا ته سل په سلو کې زیان رسوه، نو ځکه موږ په کې تغیر راوست، ملاصیب توبه وويستله استغفرالله، زه په دې لیکنه نږدې کفر ته پورته شوی وم، خدای دې درسره ښه وکړي چې زما په لیکنه کې دې لاس وهلی.)) تر هغه وروسته ملاصیب موږ سره د پوره قلمي همکارۍ ژمنه وکړه او موږ ته يې واک راکړ، چې د لیکنې په شکلي بڼه کې هر ډول بدلون راوړلای شو. دا د یوه اثر تر چاپ دمخه د کره کتنې عملي بېلګه وه چې ډېره ګټه يې خپله لیکوال ته رسېدلې، لوستونکي هم له اصلاح شوې لیکنې خوند اخیستی، خو هغه چا چې د دې لیکنې په سمون کې ونډه اخیستې، هغه تردې لیکنې پورې د عامو لوستونکو له نظره پټ پاتې شوی دی. یوه بله عملي بېلګه به هم وړاندې کړو. په همدې (هیله) مجله کې یوه ورځ یوه لیکنه راغله، لیکنه د (مستورې شال) په باب. وه (مستوره شال) د افغانستان یوه تکړه ښځینه لیکواله او شاعره وه. په اویایمو لمريزو کلونو کې يې له دې

نړۍ خپل ابدې سفر وکړ. یوه لیکوال د هغې په اړه یوه لیکنه راوړلېله: ((د مستورې شال غمجنه مړینه)). په دې لیکنه کې که څه هم محتوایي او انشیايي تېروتنې نه وې، خو دا ډول عنوانونه دومره تکراري او سولېدلي دي، چې نور یې د کلېشي بڼه خپله کړې او لوستونکو ته ډېر خوند نه ورکوي. موږ د دې لیکنې سرلیک بدل کړ: ((مستوره د مرگ په شال کې)). دا عنوان هم اهنګین شو، هم نوی شو، هم یې مانا ښکلې شوه. (مستوره) نوم دی او (شال) تخلص، خودلته (مستوره) د (مرگ) په (شال) کې داسې مستوره شوه؛ مرگ د انسان لپاره پرده او پوښ دی، مرگ د دې پرده شوه او جملې عاطفي مانا پیدا کړه. دا ترکیب تر هغه اولي جوړښت ډېر خوږ او عاطفي و. تر چاپ وروسته ډېرو لوستو کو دا سرلیک خوښ کړی و.

ډېرو کسانو راته وویل، چې موږ دا لیکنه یوازې د عنوان په خاطر ولوستله، لوستونکو فکر کاوه چې خپله اصلي لیکوال دا عنوان غوره کړی دی. خپله لیکوال له ما څخه ډېره مننه وکړه چې ما یې د لیکنې عنوان ښکلی کړی دی. په دې ډول تر چاپ دمخه کره کتنه او یا په ټولیز ډول کره کتنه لیکوال ته څومره موثره ګټه رسوي. د یو اثر د ښېګڼې امتیاز تر ډېره حده لیکوال ته ځي، خود سمون د زحمت بار پر کره کتونکي پرېوزي، خودې سره سره بیا هم کم لیکوال دې ته حاضرېږي، چې د کره کتونکو ټولې خبرې ومني. اصلي خبره دا

وي چې يوه ليکنه يا يو اثر د يو ليکوال لپاره داسې وي لکه د هغه خپل اولاد. د يوه اولاد تولد، روزنه او پالنه د مور او پلار خورا زحمت غواړي، هر چاته خپل ماشوم ښکلی او بې عيبه ښکاري، څوک چې د چا د ماشوم د عيب او بدرنگۍ په باب خبرې او قضاوت کوي، ډېره سخته خبره ده چې مور او پلار يې ټولې خبرې ومني، ليکنه او يو اثر هم همداسې دی، ليکوال هغه په ډېر زحمت، د سختو عاطفي او ان ستونزمنو فکري شرايطو تر چتر لاندې ټوکولی وي، هغه ته خپل زحمت او کار ډېر ارزښتناک ښکاري، کله کله ليکوال دومره سترې وي او پر خپل اثر يې دومره زحمت گاللې وي، چې د چا د خبرو د اورېدو او سېله هم نه لري، نو ځکه د نقد او ان سالمې کره کتنې پر وړاندې هم غبرگون ښيي. زه د يوه مجلې د ايډېټر په توگه عملاً له گڼو داسې ستونزو سره مخامخ شوی يم چې ليکوالو په کې منفي غبرگون ښودلی، نو په دې خاطر يو ځل مجبور شوم، د (ليکوال)، (لوستونکي) او (ايډېټر) يا کتونکي په نامه يوه ليکنه وکړم او په هغه کې هغه ټول مسير تشرېح کړم، چې دا درې کټه گورۍ خلک ورسره مخامخ دي. په دې ليکنه کې راغلي چې د يوې ليکنې د ښه والي امتياز ليکوال ته راجع کېږي، محتوایي خوند او لذت يې لوستونکي ته، خود سمون زيار او زحمت يې ټول د کتونکي، بيا کتونکي او کره کتو کي پر غاړه وي. دلته کره کتونکي د زحمت هغه قرباني دی، چې په امتياز کې شامل نه دی،

خو په مسوليت کې ورگډ دی، نو په لنډيز سره ويلاى شو، چې کره کتنه تر ټولو زياته خپله د ليکوال په گټه ده او بيا لوستونکو ته!

۳- ادبياتو ته يې گټې:

کله چې د ادبياتو له تعريف سره مخامخېږو، نو بېلابېل تعريفونه مخې ته راځي. نه پر يوه تعريف د نظر توافق شته او نه هم پر بېلابېلو تعريفونو، خو په ټولو کې داسې مشترک ټکي شته چې د ادبياتو محتوا او ځانگړتيا په کې ښکاره کېږي. د ادب د کلمې د ريښې په باب هم اختلاف شته، دا چې دا کلمه څنگه د جامدو شيانو له شکل څخه معنوياتو ته را انتقال شوه، په دې کې هم د نظر اختلاف شته، يو روايت داسې هم دی چې پخوا يې د مثنوي و نو نامثنوي شاخونه له منځه وړل چې مثنوي شاخونو ته د ودې لاره اواره شي، ادبيات يې هم يوازې همغه کلام ته وايه چې سپوره، سپکې او ستغې کلمې په کې نه وي، يوازې خوږې، پستې او داسې کلمې په کې پاتې کېدې چې د انسان پر ذهن، فکر او زړه ښې لگېدې. طبيعي خبره ده چې له سپوره څخه د ناسپوره، له ترخو څخه د خوږو کلمو جلا کېدل اسانه کار نه دی. د ليکوال تر څنگ د کره کتونکي مرستې ته هم اړتيا ده.

کره کتنه تر ټولو دمخه خپله ليکوال دې ته متوجه کوي چې د ادبياتو په پنځونه کې له ډېر دقت څخه کار واخلي، ليکوال په خپله

په حقيقت کې کره کتونکي شي، مخکې تر دې چې ليکنه يې د کره کتونکي تر نظره ورسې، خپله يې په سمون کې برخه اخلي. کره کتنې په برکت ژبې ته يو شفاف او گټور ادب وړاندې کېږي، کره کتنه ادبيات له انحرافه ژغوري او لوستونکو ته همغه برخه رسېږي چې نيمگړې او ناگټورې برخې يې ترې لرې شوې وي. کره کتنه د يوه علم او ادبيات د يوه هنر په توگه دواړه يوبل سره نږدې اړيکي لري؛ کره کتنه د ادبياتو د فلتر کولو او شفافولو يوه بڼه وسيله ده، که کره کتنه نه وي، موږ نه شو کولای ټولنې ته بنکلي ادبيات ډالۍ کړو، په دې حالت کې د عادي خبرو او ادبياتو ترمنځ پولې له منځه ځي. که کره کتنه وي هغه بريد چې اوس د کره کتنې د شتوالي له امله د ادبياتو او عادي خبرو ترمنځ رامنځته شوی، هغه به له منځه لاړ شي، د ادبياتو هنري جوهر به کمزوری شي او د ادبياتو اساسي هدف (بنکلا پنځونې) ته به زيان واوړي. نو همدا کره کتنه ده چې ادبيات يې د يوه ژبني هنر په توگه د نادبي کلام له ورگډېدو څخه ژغورلي دي.

۴- د پوهې پراختيا ته يې گټې:

کره کتنه يو علم دی او علم همغه څه ته وايي، چې پر تجربې ولاړ وي. پوهه د نورې پوهې د خدمت او پرمختيا سبب کېږي، نړۍ چې نن کوم حد ته رسېدلې، دا د علم او د اوږدو تجربو د تسلسل برکت دی. علم په کره کتنه پخېږي، که پر يوه علم او تجربې، کره کتنه او

بيا کتنه ونه شي، هغه د اثبات او علم پر او ته نه رسېږي. علم خپله
 ددې اجازه ورکوي چې دی دې بيا بيا تجربه شي، کره کتنه دې پرې
 وشي تر هغه پورې چې يو تجربه يي او واقعي حثيت خپل کړي. که
 کره کتنه نه وای، علم دومره پراختيا نه موندله. د پوهې هرې برخې
 ته کره کتنه په کار ده. هم ټولنيزو علومو او هم ساينسي علومو ته.
 لکه څنگه چې يو ځل د مخه مويادونه وکړه، د (ارسطو) په باب دا
 خبره ډېره مشهوره چې تل به يې پر (اپلاتون) نيوکې کولې، چا
 ورته وويل چې اپلاتون دې استاد دی خفه به شي، ارستو ورته
 وويل: ((اپلاتون راباندې گران دی، خو علم او حقيقت راباندې تر
 هغه هم گران دی.)) دې خبرې کې ډېر غټ مفهوم پروت دی. اپلاتون
 هم د ارستو په نيوکو نه خفه کېده. د (سقراط) د علم فلسفه هم پر
 پوښتنو او گروېږنو ولاړه وه، تر هغه به يې يو انسان پوښته چې هغه
 يو واقعيت ته ورسوي. سقراط د مرگ تر بريده ورسېد، خو د ټولنې
 د سمون لپاره يې له کره کتنې ډډه ونه کړه. د سقراط قرباني د علم د
 پراختيا سبب شوه. د (گاليله) په گډون د نړۍ ډېر پوهان د خپلې کره
 کتنې او تېز نظر له امله قرباني شوي، خو د خپلې قربانۍ په برکت
 يې علم ته پراختيا ورکړې ده. پر هر عالم چې د بل عالم له خوا کره
 کتنه شوې، هغه خپلو تېروتنو ته متوجه شوی، د همدغه ټکر او
 لارښوونې په نتيجه کې، نوي فکرونه او نوې تجربې راتوکېدلې او
 علم لاپسې پراختيا موندلې ده.

د نهم خپرکي لنډيز

کره کتنه نه یوازې د ادبیاتو د پرمختیا لپاره یوه ګټوره وسیله ده، بلکې د پوهې او د ژوند د نورو ډګرونو د ودې لپاره هم یوه ګټوره وسیله ده.

کره کتنه د یو اثر د لوستلو لپاره تر ټولو دمخه لوستوالو ته ګټه رسوي. د لوستونکو د زیات وخت د ضایع کېدو مخه نیسي، لوستونکي په اسانۍ سره د یوه اثر پر روح او محتوا پوهېږي، لوستونکي له انحرافه ژغوري، د هغوی معلوماتي پانګه زیاتوي او هغو له تېروتنو ژغوري.

لیکوال ته یې ګټه داده چې د هغه اثر بنسټلی او صفا کوي، نیمګړتیاوې یې له منځه وړي او ټولنې ته یې یو پوخ اثر وړاندې کوي. کره کتنه لیکوال ان له سترو عقیده یي، مذهبي، ژبنۍ، علمي او ملي تېروتنو ژغوري. کره کتنه لیکوال دې ته متوجه کوي چې د ادبیاتو په پنځونه کې له ډېر دقت څخه کار واخلي.

کره کتنه ادبیات له انحرافه ژغوري او لوستونکو ته یې همغه برخه رسېږي چې نیمګړې او ناګټورې برخې ترې لرې شوې وي. کره کتنه د یو علم او ادبیات د یوه هنر په توګه یو بل سره نږدې اړیکې لري. کره کتنه د ادبیاتو د فلتر کولو او رڼولو یوه ښه وسیله ده. که کره کتنه نه وي، موږ نه شو کولای، ټولنې ته ښه ادبیات وړاندې کړو.

په دې حالت کې د عادي خبرو او ادبیاتو ترمنځ پولې له منځه ځي. کره کتنه د یوه علم په توګه د نورو علومو د پرمختګ سبب کېږي. علم پر تجربه ولاړ دی. که پر یوه علم خو ځله کره کتنه ونه شي، سمون نه رامنځته کېږي. د همدې کره کتنې له کبله د تجربې اړتیا پیدا کېږي او د تجربې د تکرار په نتیجه کې علم د پوځوالي او پرمختیا پړاو ته رسېږي.

د نهم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- عام لوستونکي ته د کره کتنې ګټه څه ده؟
- ۲- که کره کتنه نه وي، لوستونکي له کومو ستونزو سره مخامخېدی شي؟
- ۳- کره کتنه لیکوال ته څه ګټه رسوي؟
- ۴- که لیکوال کره کتنه ونه زغمي، له کومو زیانونو سره مخامخېدی شي؟
- ۵- په لیکوالۍ کې جزیي او اساسي تېروتنې د کومو بحرانونو سبب کېدی شي؟
- ۶- کره کتنه ادبیاتو ته کومې اساسي ګټې لري؟
- ۷- د پوهې په پراختیا کې د کره کتنې رول څه دی؟
- ۸- ادبیاتو ته د کره کتنې ګټه څه ده؟
- ۹- کره کتونکي د لیکوال او لوستونکي ترمنځ کوم رول لوبولای شي؟
- ۱۰- له کره کتنې پرته ولې موږ په ادبي، ټولنیزو او نورو ډګرونو کې پرمختګ نه شو کولای؟

سپارښتنې

۱-محصلين دې د کره کتنې د عملي گټو په باب داسې یو مثال وړاندې کړي، چې دوی ورسره عملاً مخامخ شوي وي.

۲-هر محصل دې د یوه لوستونکي په توگه، د کره کتنې د گټو په باب یوه یوه لیکنه وکړي.

لسم خپر کی

موږ ولې له کره کتنې ډارېږو؟

خومره چې زموږ فرهنګي په تېره بیا ادبي شتمني ده، د هغو په انډول د کره کتنې په برخه کې زیات اثار نه لرو. دا کار به ډېر علتونه ولري، له علتونو څخه به یې یو لامل دا وي چې د تاریخ په اوږدو کې زموږ د ادبي شتمنیو یوه درنه برخه همغه ده چې د نالوستو شاعرانو له خوا رامنځته شوې ده. په تېره بیا پښتو ولسي ادب. کره کتنه بیا د لوستو اشخاصو هغه هم د همغو لوستو اشخاصو، چې په دې برخه کې تخصص او مسلکي زده کړې ولري، کار دی. دا ډول اشخاص زموږ د ادبي پانګې د مجموعې ظرفیت په تناسب کم دي. د سالمې کره کتنې نشتوالی بل علت دی چې دلته د کره کتنې پر وړاندې خنډ دی. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه نه وي، نو د هغې پر وړاندې د زغم کلتور هم له منځه ځي، د دې زمینه نه برابرېږي چې کره کتنه

عامه شي. دلته به هڅه وکړو چې دې اساسي پوښتنې ته چې، (موږ ولې له کره کتنې ډارېږو) د څو غټو دلايلو له مخې ځواب پيدا کړو.

۱- د کره کتنې نا عاموالی:

د پښتو ژبې په ادبي، ټولنيز او ان سياسي چاپېريال کې د هغو د نورو اړوندو پديدو په انډول کره کتنه ډېره عامه نه ده، نو کله چې يوشی په ټولنه کې عام نه وي، خلک هم ورسره نه روبردي کېږي. همدا نا عاموالی ددې سبب کېږي چې دلته کره کتنه لکه څنگه چې لازمه ده، همغسې وده ونه کړي.

د پښتو ژبې نامتو ليکوال سرمحقق زلمی هېوادملي وايي: ((زموږ په فرهنگي چاپېريال کې يا په عام ډول د پښتنو په ټولو فعالو فرهنگي حوزو کې د کره کتنې څه څرکونه لگېږي، مگر لږه روغه زياته رنځوره. د پښتنو په فرهنگي چاپېريال کې کره کتنه، لکه د دوی د گاونډيو چاپېريالونو هسې عامه نه ده. مانا دا چې زموږ د پښتو مطبوعاتو په لمن کې لا کره کتنې ته، لکه څنگه چې ښايي ځای نه شته. کله ناکله يوه نيمه کره کتنه او يا د کره کتنې په نامه ځينې ليکنې موږ په خپلو مطبوعاتو کې وینو.

خو که د پښتنو گاونډي راواخلو، د ساري په توگه د اردو ژبيو په فرهنگي چاپېريال کې له پاکستانه نيولې ترهنده، بنگاله او حتی سريلانکا پورې چېرې چې د اردو ادب او اردو ژبيو د فرهنگ په

اړه کتاب چاپېږي، له یوه نیولې ان تر لسو پورې نقدونه پرې لیکل کېږي. دا کار دا بنسټي چې جامعه کتاب ته ارزښت ورکوي. که کتونکی له خپل فرهنگ سره مینه لري. د لوستونکو او لیکوالو د بې لاریو مخه نیسي او له خپل رسالت سره دواړو ته لارښوونه کوي، خو زموږ په فرهنگي چاپېریال کې ډېر لږ پېښېږي، چې پر یو نشر شوي اثر دې نقد وشي. که کله کېږي هم نو په رنځ یو اخته نقد به وي او سالم نقد خو هسې د طالعو خبره ده.

ددې علت دادی چې سالمې کره کتنې، لکه څنگه چې بنایي زموږ په فرهنگي چاپېریال کې وده نه ده موندلې. ځینې سالم نقدونه که شوي یا کېږي، هغه د ناسالو پړواندې دومره بې اغېزې دي، چې څوک اهمیت هم نه ورکوي. رنځورې کره کتنې زیاتره د شخصي حب او بغض پر محور چورلي. نقاد په کې د یوه کینه کښ او انتقامجو په خبره کې څرگندېږي، چې د نورو د تعجیز زیار باسي. ((۱۵: ۱-۲)).

نو د همدغو علتونو له امله کره کتنې زموږ په ټولنه کې پراختیا عام منښت یا عاموالی نه دی پیدا کړی.

۲- د زغم کلتور نشتوالی:

په هره ټولنه کې چې اختناق حاکم وي، د فکر و زرونه تړلي وي. انتقاد عام نه وي، هلته د تحمل او زغم روحیه ډېره کمزورې وي. هره نیوکه او نوی فکر د کینې، دښمنۍ او شخصي عقدې په مانا

انگېرل کېږي. هغه ټولنې چې نن د ولسواکۍ پر بنسټ خپلې ژوندنۍ چارې سمبالوي، رسنۍ په کې ازادې دي او سالم انتقاد په کې دود دی، هغوی د زمانې له یوې اوږدې تجربې تېرې شوې دي. ګڼ قومیزې، ګڼ سیاسي او ګڼ مذهبي ټولنې د یو بل له زغملو او تحمل پرته بله لار نه لري، یا به د وېشنې او پاشنې خوا ته ځي او یا به هم یو بل زغمي. رسنۍ هم د تحمل د کلتور په عامولو کې ډېر رول لري، رسنۍ پټې نا ویلې خبرې، چې یو وخت پر عقدې او بیا پر فزیکي ټکر او عمل بدلېږي، په ډاګه کوي او له نا ویلو خبرو څخه د عقدو د جوړېدو مخنیوی کوي. البته رسنۍ هم خپل حد و حدود لري او د عقدو د ایستلو په پلمه باید د نورو نویو عقدو د ټوکېدو سبب نه شي. البته که بریدونه او اصول یې تر پېښو لاندې شي، نور رسنۍ هم په ټولنه کې د غټې انارشۍ سبب ګرځېدلای شي.

د متحملې یا زغموالې یا نازغموالې ټولنې دوه څرګندې بېلګې هندي او افغاني ټولنې دي. په هندي ټولنه کې د تحمل روحیه ډېره پیاوړې ده، مذهبي عناصرو، د ټولنې جوي حالت، د نفوسو د شمېر څومروالی او نورو ټولو عواملو په دې جوړښت کې خپل خپل رول لرلی دی. هندي ازادو او دولتي رسنیو دواړو د تحمل کلتور په عامولو کې خپله ونډه لرلې ده. هند د ازادو رسنیو او ولسواکۍ یوه اوږده تجربه لري. همدا تجربه او د هغې متواتر تکرار، د هندي ټولنې د پرمختګ او پیوستون سبب شوی دی. له یوه هندي عالم څو

څخه پوښتنه وشوه، چې د هندي ټولنې د بري راز په څه کې دی؟ هغه وويل: ((زموږ د بري راز په دې کې دی چې يو بل موزغملې او تحمل کړي دي.)) که چېرې په هندي ټولنه کې زغم او تحمل نه وای، نو سلگونو مذهبونو، ژبو او قومونو منسوبو اشخاصو به څنگه يو بل سره د ګډ ژوند ګوزاره کوله؟ د تحمل همدا کلتور دی، چې نن هندي ټولنه د پرمختګ پر اوونه وهي. دلته زموږ په ټولنه کې د رسنيو يوازې دوه تجربې پېښې شوي دي: لومړۍ تجربه د ولسواکۍ لسيزه وه، د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال رامنځته شوه او دويمه هغه همدا (۱۳۸۱-۱۳۹۱ ل) کلونه دي. په لومړۍ هغې کې هم خپلې خپلې ستونزې وې او په دويمه کې هم د تصنعې ولسواکۍ، تنظيمي زورواکۍ او نا سالمو رسنيو ستونزې شته، وارداتي ديموکراسي او پېيلو رسنيو نه يوازې د زغم کلتور عام نه کړ، بلکې په ځينو برخو کې يې نوي مشکلات هم راوتوکول. د ټولنې نور مدني بنسټونه هم دومره پياوړې نه دي چې د زغم کلتور عام کړي. لکه څنگه چې په ټولنيز او سياسي ډګر کې ستونزې وې، داسې په علمي رسنيز او ادبي ډګر کې هم د تحمل کلتور ډېر پياوړی نه و او نه دی، د تحمل کلتور د سالمې کره کتنې لپاره يو ښه بستر دی. پياوړی افغان ليکوال، مفکر او کره کتونکی (استاد گل پاچا الفت) د افغاني ټولنې دې نقيصې ته متوجه شوی، هغه د خلاصون لاره هم په ګوته کړې. د الفت په نظر هره ټولنه چې غواړي

سمون او پرمختګ په کې رامنځته شي، هلته بايد پر فکر، نظر او انتقاد بنديز نه وي، کله چې په يوه ټولنه کې فکر ازاد وي، هلته د ډېرو مرضونو لپاره د علاج لاره پيدا کېدای شي. الفت خپله مفکوره د (بې گناه بندي) په نامه په يوه نشر کې ډېره ښه ځلولې ده، هغه د ټولنې د نجات لپاره ددې بندي د خلاصون هيله کوي، وايي: ((پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ. مه وپرېږئ، د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته. فساد او شرارت له ده څخه نه پيدا کېږي. دده بندي کول لويه گناه ده.

دی هغه يوسف دی، چې د بې گناهی په سبب په زندان کې لوېدلی دی.

که دی له زندانه راوالوزي ستاسې اينده سنجولای شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلای شي.

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ.

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي. ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې بربنډ به پټ کاندې.

تاسې دغه ښکلی موجود په تورو ځاګانو کې مه غورځوئ.

په زندانونو کې يې مه اچوئ!

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ!

دی به ستاسې د گډو وډو او پرېشانه خوبونو صحیح تعبیرونه
وکړي.

ډېرې سختې مبهمې او مجملې غوټې به پرانيزي.

دی د راتلونکي حال پېشبیني کولای شي.

د طبیعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.

د جوي او فلکي اوضاعو اقتضات ورته معلوم دي.

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ!

د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زیاتېږي.

وطن رڼا کېږي او ړانده بینا کېږي.

دی له خپلو جفاکارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.

دی ډېر پېچومي او ارولای شي.

دی ډېرې کړې سمولای او ډېر مشکلات حل کولای شي.

ما خوب لیدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسی
کېږي.

ښه فکر وکړئ!

دا بندي څوک دی؟

پس له ډېر فکره وایم!

فکر دی فکر (!) (۱۲:۱۴).

د الفت په نظر تر هغه پورې چې په یوه ټولنه کې فکر بندي وي، په ټولنه کې د سمون هیله نه شو کولای. هر هغه انتقاد یا نیوکه چې فکري اساس ونه لري، پر کینې بدلېږي، که موږ غواړو په خپله فرهنګي حوزه کې سالمه کره کتنه عامه کړو، نه یوازې باید خپل فکر ازاد کړو، بلکې پراخ یې هم کړو. خپل فکر نورو ته بیان کړو او د نورو د فکر او نیوګې د زغملو کلتور هم دود کړو.

۳- د سالمې کره کتنې کموالی:

زموږ یو زیات شمېر کره کتونکي په دې نظر دي، چې زموږ په هېواد کې کره کتنه عامه نه ده او ان په ځینو وختونو او ځایونو کې ورسره حساسیت هم ښودل کېږي، علت یې دادی چې دلته له پیله بیا تر دې دمه کره کتنه د یو سالم بهیر او سالم مسیر له فلتره تېره شوې نه ده. ځینې کره کتنې د شخصي کینې او انتقام له مخې ترسره شوي دي. سرمحقق زلمی هېوادمل ددې ډول لیکنو په باب وایي: ((ددې ډول کره کتنو، لیکوالان زیاتره د کره کتنې د لیکلو صلاحیت هم نه لري، بلکې د ځینو ځانګړو ملاحظاتو پر بنیاد د نقد په نامه یو څه لیکي، چې د کره کتنې د ادابو بوی هم په کې نه وي. د اثر پر ځای پر لیکوال ډېر ګرېږي. د نقد د داسې یوې ناسالمې فضا د موجودیت په صورت

کې ډېر د وړتيا خاوندان، حتی د سالم نقد لیکلو ته هم زړه نه ښه کوي او دا ځکه چې زموږ په فرهنګي چاپېريال کې په دې اړه ذهنيته ډېر مغشوش دی. پريو اثر هم سالم نقد، د اثر لیکوال د خپل ځان لپاره سپکاوی بولي. که څوک د يو چا پر اثر سالم نقد هم وليکي، د اثر لیکوال ددې پرځای چې له کره کتونکي مننه وکړي، د ځواب په نامه يې ښکېنځلو ته متې رانغاړي. ځواب خو ورسره وي نه، بيا نو په اوتو بوتو سر شي او په شخصي تعرضونو، سپکاويو شروع وکړي او تر ټولو يې جالبه دا چې زموږ په فرهنګي چاپېريال کې هم سالم کره کتونکی هم په دې متهمېږي چې د نورو مخه نيسي، هر څه يې ځانته اجاره کړي دي. په همدې اساس زموږ زیاتره د استعداد خاوند کره کتونکی د سالم فرهنګ په ګټه نقد لیکلو ته زړه نه شي ښه کولای. ((۱۵:۳)).

سرمحقق زلمی هېوادمل په دې برخه کې يو مثال وړاندې کوي، هغه وايي: ((ښه مې په یاد دي چې د تېرې ميلادي پېړۍ د نویمو کلونو په جريان کې (د پښتو ادبياتو تاريخ) په نامه يو کتاب په پېښور کې چاپ شو. ډېرو ښاغلو دا کتاب لوستی و، چې ځينې پکې د استعداد خاوندان هم وو. د کتاب پر نیمګړتياو يې داسې خبرې کولې چې هم د لیکوال په ګټه وې او هم د لوستونکو لپاره ګټورې وې، خو دغو کسانو يوه هم دا جرات نه شو کولای چې خپلې خبرې

ولیکي، ځکه وېرېدل چې د دوی د خیر کار به نور بل ډول
(انگيري.)

سرمحقق زلمی هېوادمل زیاتوي: ((دا خبره باید په زغرده وکړو چې
زموږ په فرهنګي چاپېریال او ټولو فرهنګي حوزو کې له کره کتنې
وېره خپره ده، هم لیکوال او شاعر له کره کتنې وېرېږي او هم سالم
کره کتونکی. همدې وېرې د سالمو کره کتنو مخه نیولې ده او د
فرهنگ خواخوږي دا جرات نه شي کولای، چې علمي، تحقیقي او
ادبي اثار د نقد له علمي موازینو سره سم نقد کړي.

دا چې ایا پښتنو عالمانو او د فرهنګ د لارې لارویانو د سالمې کره
کتنې د ودې، دودېدو او د نقد پر اصولو او ادابو د کره کتونکیو د
سمبالتیا لپاره څه کړي دي او که نه؟ ددې برخې په ځواب کې باید
ووايو چې په دې لاره کې څه گامونه او چټ شوي دي، خو پاڅه نه
دي. په دې مشخصه ساحه کې موږ څه اثار لرو مگر ډېر نه دي، زموږ
يو شمېر لیکوالو د تالیف او ترجمې له لارې ځینې اثار وړاندې کړي
دي، چې له لوسته یې سړی د کره کتنې د اصولو او معیارونو، ادابو
او ډولونو په باب څه معلومات ترلاسه کولای شي. خو که څوک د
پښتنو په فرهنګي حوزو کې د کره کتنې روان جریان له نظره تېر
کاندي، نو پوه به شي چې زموږ زیاترو کره کتونکیو د کره کتنې په
باب حتی په خپله ژبه کې موجود اثار هم نه دي لوستي.

د کره کتنې او سنی روان جریان که سړی له نظره تېر کاندې سړی په یقین سره ویلای شي چې دا جریان یو سالم جریان نه دی. ناوړې ډېرې لري او د بدمرغۍ خبره په کې دا ده چې له دې رنځور حالت نه د کره کتنې د ایستلو لپاره کومه هڅه هم نه لیدل کېږي. د سالمې هغې په پرتله د ناسالمې پیروان هم ډېر دي. (((۱۵: ۳-۲).

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي یو بل استاد بریالی باجوړی هم په دې نظر دی او (د کره کتنې ډولونه) اثر په سريزه کې وایي: ((له دغو ستونزو څخه یوه په پښتو کې د کره کتنې د تیوريکو اثارو نشتوالی دی. کوم ځانگړي کتابونه او لیکنې چې ډېر پخوا په دغه برخه کې لیکل شوي دي، د گوتو په شمار دي، چې د موجودو ستونزو او پرابلمونو ځواب نه شي ویلای. (((۳۱: ۱).

تر هغه پورې چې پورتنۍ ټولې نیمگړتیاوې پوره نه کړو او د کره کتنې په برخه کې عملي او نظري کار، ونه کړو، د کره کتنې کلتور عام نه کړو، د تحمل کلتور دود نه کړو، نو تر هغه پورې له کره کتنې څخه که هغه معقوله وي، که نامعقوله، د خلکو وېره وي او دا وېره به احساسېږي.

د لسم خپرکي لنډيز

زموږ په ټولنه کې زيات وخت له کره کتنې سره حساسيت ښودل کېږي. يو زيات شمېر ليکوال زړه نه ښه کوي چې خپل اثر کره کتنې ته وړاندې کړي. دا کار بېلابېل عوامل لري. د کره کتنې نااموالی د دې علتونو له جملې څخه يو علت دی. د پښتنو په ادبي، ټولنيز او ان سياسي چاپېريال کې د هغو د نورو اړوند پديدو په شان کره کتنه ډېره عامه نه ده، نو کله چې يو شی په ټولنه کې عام نه وي، خلک هم ورسره نه روږدي کېږي، همدا نااموالی د دې سبب کېږي چې دلته کره کتنه لکه څنگه چې لازمه ده، همغسې وده ونه کړي. په پښتو کې د چاپ شويو ادبي اثارو په انډول د کره کتنې اثار زيات نه دي، ان ادبي اثارو کره کتنيزې اړتياوې نه شي پوره کولای.

د زغم کلتور نشتوالی بل علت دی، چې دلته يې د کره کتنې د عامولو مخه ډېرې ده. دلته د زغم کلتور ډېر عام نه دی. کله چې د تحمل کلتور عام وي د کره کتنې عملي تطبيق ته ډېره ښه لاره اوارېږي. هر څومره چې دلته د تحمل کلتور زياتېږي، کره کتنې ته

لاره اوارېږي. کره کتنه د تحمل او زغم کلتور په عامولو کې مهم رول لري.

زموږ په ټولنه کې چې یو شمېر کره کتنې ترسره شوي، په هغو کې کله کله شخصي عقده او کینه هم دخپل شوې ده. دا کینه ددې سبب شوې چې سالمه کره کتنه له ځنډ و ځنډ سره مخ شي. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه له ځنډ و ځنډ سره مخ شي، نو طبیعي خبره ده چې روغه کره کتنه نه رامنځته کېږي. کله چې په ټولنه کې سالمه کره کتنه نه وي، نو د کره کتنې د عامېدلو لپاره بستر نه برابرېږي. د سالمې کره کتنې لپاره یو څه گامونه پورته شوي، خو بیا هم پوره او پاخه نه دي. دغه ټول عوامل ددې سبب گرځي چې دلته له کره کتنې څخه یو ډول وېره پیدا شي. ددې وېرې د ختمولو لپاره په کار دي، ټول هغه عوامل په دقت سره وازول شي چې مخکې مویادونه وکړه او په پوره تدبیر سره د هغو د اواړي لپاره کاروشي.

د لسم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۱-د کره کتنې ناعاموالي زموږ کره کتنه له کومو ستونزو سره مخامخ کړې ده؟

۲-که کره کتنه عامه وای، زموږ په فرهنګي حوزه کې به اوس د کره کتنې احتمالي حالت څنګه و؟

۳-د کره کتنې په پراختیا کې د زغم کلتور څه رول لري؟

۴-د سالمې کره کتنې کموالي، د ښې کره کتنې پروړاندې څه ستونزې ټوکولي دي؟

۵-د استاد الفت په نظر د فکر ازادي د کره کتنې په پراختیا کې څه رول لري؟

سپارښتنې

- محصلين دې په هېواد کې د کره کتنې د پرمختيا او عامولو لپاره خپل تحليلي نظر په يوه ليکنه کې وړاندې کړي.
- هر محصل دې د پښتو کره کتونکو له جملې څخه يو تن په خپله خوښه غوره او د هغې د کره کتنيزو نظرياتو په باب دې يوه ليکنه وکړي او په ټولگي کې دې ټولگيو الوته واوروي.

يوولسم خپرکی

په پښتو ژبه

د کره کتنې چاپ شوي کتابونه

که څه هم په پښتو ژبه ډېر ادبي اثار چاپ شوي؛ د پښتو شعرو ادب لمن ډېره پراخه ده، هم د شکل او هم د محتوا له مخې د پښتو ادب لمن له رنګارنګ غميو ډکه ده. که د شکل يا شعري فورمونو له مخې پښتو ادب وڅېړو، نو د نړۍ هېڅ ژبه ورسره سيالي نه شي کولای. زياتره هغه شعري فورمونه چې د نړۍ په نورو ژبو په تېره بيا ختيزو ژبو کې شته، هغه اکثره پښتو راخپل کړي دي. د لويديز ادب شعري فورمونه په تېره بيا ازاد شعر چې ځينې ورته سپين شعر هم وايي، هم د پښتو ژبې په لمن کې خوندي دي. پښتو د ختيزو ژبو او ادب د يوې بېلګې په توګه ټول هغه شعري فورمونه چې په عربي ژبه کې دود دي، پښتو ورته په خپله لمن کې ځای ورکړی دی، لکه

غزل، مثلث، مستزاد، مخمس، قطعه، رباعي، مثنی، مسدس،
معشر، ترکیب بند، ترجیع بند او نور...

پښتو ژبې له جاپاني ژبې څخه هم د (هایکو) شکل راخیل کړی،
له دري سره یې دوه بیتي کي چې د څلوريزې په شان یو فورم دی، هم
مشترک حالت لري، خپله د پښتو ځانگړي شعري فورمونه، لکه
لنډی، بگتی، سروکي، چاربيتی، کاکړی، ببولالې او نوريې خو
یې داسې خپل دي چې د نړۍ په نورو ژبو کې یې ساری نه لیدل
کېږي، په تېره بیا لنډی چې د پښتو ژبې یوه امتیازي پانگه ده او د
نړۍ هېڅ شعور سره د سیالۍ جوگه نه دی، خو د پښتو ژبې له دې
پراخې لمن سره سره د کره کتنې اثار بیا دومره زیات نه دي، یو علت
یې شاید دا وي چې کره کتنې اکثره د لوستو او متخصصو
اشخاصو له خوا رامنځته کېږي، خو د پښتو ادب د لمن د غوړېدو
په برخه کې د لوستو لیکوالو ترڅنګ نالوستو شاعرانو او ناظمانو
هم پراخې هڅې کړي دي. او د پښتو ادب د پانگې یوه درنه د همدې
نالوستو ولسي ادبیاتو له خوا بشپړه شوې ده، خیر علتونه ډېر دي،
مخکې مو هم ورته نغوته وکړه خو اوس راځو د کره کتنې په باب
چاپ شوي اثارو ته! دلته به هغو مستقلو اثارو ته اشاره وکړو چې
په افغانستان او پښتونخوا کې د کره کتنې په برخه کې لیکل شوي
او په ځانگړي ډول چاپ شوي دي.

الف- په افغانستان کې:

په دې برخه کې د هغو لیکوالو مستقلو اثارو ته نغوته کوو، چې په افغانستان کې زېږېدلي دي، په خټه افغانان دي، که څه هم د تېرو لسيزو د حوادثو په بهیر کې کوزې پښتونخوا یا لر افغانستان او یا نورو هېوادونو مهاجر شوي او یا یې کتابونه تر هېواده بهر چاپ شوي دي. په دې کې یو شمېر لیکوال داسې هم دي، چې په هېواد کې اوسېدلي، خو کتابونه یې تر هېواد بهر چاپ شوي، دا ګټه ګوري، مو د کتابونو د چاپ د موقعیت له مخې په پام کې نه ده نیولې، بلکې د هغوی د زېږېدنې جغرافیه مو په پام کې نیولې ده. نو ځکه موږ د پښتونخوا د پښتنو افغانانو کټه ګوري، په جلا ډول په پام کې نیولې ده. نو لومړی به د افغانستان مېشتو افغانانو مستقل کره کتنیز اثار معرفي کړو:

۱- ادب او ادبي کره کتنه:

دا اثر ښاغلي عبدالملک همت لیکلی دی، په دې اثر کې د ژباړې او تالیف دواړه برخې شاملې دي، لیکوال خورا زیار په کې ګاماللی دی، نه یوازې د کره کتنې په باب په کې معلومات راټول شوي، بلکې د ادب، ادبپوهنې، د ادب ښوونځي، د ادبیاتو شننه او څېړنه هم په کې راغلې دي. دا اثر ټول (۲۲۸) مخونه لري. ادب او ادبپوهنه، ادب د اسلامي نظریې له مخې، ادب او ادبپوهنه د

اوسنی. لويديزې نظريې له مخې، ادبي کره کتنه، مفهوم او ارزښت، ادبي کره کتنه له پخوا څخه تراوسه، اسلامي کره کتنه، دري کره کتنه، اردو کره کتنه او پښتو کره کتنه يې اساسي سرليکونه دي. تر دغه هر يو اساسي سرليک لاندې بيا څو نور څنگزني سرليکونه دي، چې هره موضوع يې په هراړخيز ډول څېړلې ده. دا اثر په بنکلي قطع او صحافت پر (۲۰۰۲م)، (۱۳۸۵ل) کال په کويته کې د صحاف نشراتي موسسې له خوا د يوزر توکو په شمېر چاپ شوی دی او دا اثر چې اوس لولئ په دې کې هم د همدې اثر (ادب او ادبي کره کتنه) اثر څخه زياته گټه اخيستل شوې ده.

۲- کره کتنه:

دا اصلاً د هغو بېلابېلو ليکوالو د کره کتنيزو ليکنو يوه ټولگه ده، چې په زېري جريده کې په متواتر ډول خپرې شوې دي. د (۱۳۵۵-۱۳۵۲ل) کلونو په بهير کې په زيري جريده کې دوه افترا حگانې خپرې شوې، د همدغو افترا حگانو له امله د کره کتنې په برخه کې بېلابېلو ليکوالو يادې جريدې ته خپلې ليکنې ور ولېږلې، زېري جريدې دا ليکنې په خپلو پاڼو کې خپرې کړې. دې ليکنو ځينو دوديزه بڼه درلودله او ځينې يې د لويديزې کره کتنې په رڼا کې ليکل شوې وې.

(افضل ټکور) دا لیکنې د زېري جريدې له پانوراتهولي او د يوې ځانگړې مجموعې په توگه يې چاپ کړې. دا اثر پر (۱۹۸۲م، ۱۳۲۵ل) کال د افغانستان د قومونو او قبايلو چارو وزارت له خوا په کابل کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د (ادبي نقد) په نامه د عبدالرحيم، (ادبي انتقاد) په نامه د متعمد شنيواري د (نقد او نقد کوونکي) په نامه د غوث خيبري، د (نقد څارنه دې وشي) د استاد بېنوا او ځينو نورو ليکوالو ليکنې راغلي دي.

۳- پښتو نشر ته کره کتنه:

دا د علامه پوهاند حبيبي د لیکنو يوه ټولگه ده چې کره کتنيزې لیکنې په کې راټولې شوې دي. دا لیکنې اصلاً استاد حبيبي تر (۱۳۵۷ل) کال دمخه کړي دي او د هېواد په بېلابېلو چاپي خپرونو کې چاپ شوې دي. دا لیکنې د سرمحقق زلمي هېوادمېل په زیار راټولې شوي او پر (۱۹۸۱م، ۱۳۶۰ل) کال يې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ کړي دي. په دې اثر کې د تاريخ په بهير کې د پښتو نشر پر لوړ څوړ خبرې شوي، د (روښاني) پېر پر نشر او د (خوشال) د کورنۍ پر نشر بحث شوی دی. د (گوهر خان خټک) د (قلب السیر پښتو)، (پښتو نشر په تاريخ مرصع کې) او (ژبې او د تکامل قوانین) په نوم لیکنې هم په دې اثر کې خوندي دي.

۴- ادبي څېړنې:

ادبي څېړنې د ادبپوهنې په برخه کې خورا مهم اثر دی. دا اثر کانديد اکاډميسين محمد صديق روڼي ليکلی دی، لومړی ځل په (۴۲۵) مخونو کې پر (۱۹۸۱م، ۱۳۲۰ل) کال د ننگرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي له خوا خپور شوی دی. دا اثر دویم ځل په پېښور کې د دانش کتابتون له خوا هم په ښکلي قطع او صحافت چاپ شوی دی. یاد اثر په عمومي ډول څلور برخې لري؛ په لومړۍ برخه کې يې (ادبي تيوري) په دويمه کې يې (ادبي کره کتنه)، په درېيمه کې يې (ادبي ميتودونه، ادبي مکتبونه) او په څلورمه کې يې (ادبي تاريخ) څېړل شوي دي. په ټوليز ډول دا د ادبپوهنې په برخه کې يو خورا جامع کتاب دی، ددې اثر د کره کتنې باب هم خورا غني دی. او په دې برخه کې د ((کره کتنې تاريخي پس منظر او معيارونه)) تر سرليک لاندې د کره کتنې د پېژندنې، موضوعگانو او مسالو، تاريخي پس منظر، اصولو او معيارونو، ډولونو، هدفونو او دندو په هکله د لويديز ادب او کره کتنې له اصولو سره سم بحث او څرگندونې شوې دي. د کره کتنې په بحث کې د کره کتنې آداب هم تشرېح شوي دي.

۵- شعرونه او نقدونه:

شعرونه او نقدونه د تکړه کره کتونکي زرین انځور اثر دی. دا اثر پر (۱۹۸۲م، ۱۳۲۵ل) کال په کابل کې چاپ شوی دی. دا اثر د کره کتنې په تېره بیا د پښتو شعراو هغه هم معاصر شعر په برخه کې د عملي کره کتنې یوه ښه بېلگه ده. لیکوال په دې اثر کې د پښتو معاصر شعر ځینو نیمگړتیاوو ته اشاره کړې، څرگندې بېلگې یې راوړي، د هغو پر نیمگړو برخو یې څرگندې نیوکې کړي او د حل لارې یې په ګوته کړي دي. دې اثر پر خپل وخت عملي تاثیرات هم وښیندل او تر یوه بریده یې د پښتو شعر د شعاري کېدو او انحراف مخه ونیوله.

۶- ادبي مسالې:

د کاندید اکاډمیسن پوهاند محمد رحیم الهام اثر دی. په دې اثر کې د پوهاند الهام پنځه عنوانه بېلابېلې لیکنې او دوه بېلابېلې ژباړې شاملې دي. دا اثر پر (۱۹۸۸م، ۱۳۲۷ل) کال په کابل کې د افغانستان د لیکوالو د ټولنې له خوا خپور شوی دی. د مخونو شمېر یې (۲۴۰) ته رسېږي. د کره کتنې په دې اثر کې د کینې ایډیالوژۍ د پلوي کره کتونکو او همدارنګه د لویډیځوالو کره کتونکو دواړو نظریات راټول شوي دي.

۷- د کره کتنې ډولونه:

د کره کتنې ډولونه د سرمحقق زلمي هېوادم ل اثر دی. په دې اثر کې د سرمحقق زلمي هېوادم له هغه لیکنې راغلي چې د کره کتنې په اړه دي. په دې لیکنو کې د پښتو کره کتنې پر تاریخي سوابقو، تیوريکو اثارو، د کره کتنې پر ستونزو او نورو اړوندو مسایلو بحث شوی دی. د سرمحقق زلمي هېوادم پر لیکنو سربېره په دې اثر کې څلور هغه لیکنې هم راغلي دي، چې د کره کتنې په اړه دي او دده له خوا له اردو ژبې څخه پښتو ته ژباړل شوي دي. دا اثر په (۱۹۹۱م، ۱۳۷۰) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولنې له خوا په کابل کې چاپ شوی دی.

۸- ادبي او تاریخي سمونې:

دا د پوهاند صدیق الله رښتین کره کتنیز اثر دی، چې پر (۱۹۹۲م، ۱۳۷۱ل) کال چاپ شوی دی. په دې اثر کې د یو شمېر هغو ځانګړو اثارو او متفرقه لیکنو تېروتنو ته اشاره شوې چې چاپ شوي دي. پوهاند رښتین ددې اثارو تېروتنو ته متوجه شوی، د هغو سمون یې ضروري او د ادب په ګټه ګڼلی دی، پر هغو یې بېلابېلې لیکنې کړي او پر خپل وخت یې په مجلو او جریدو کې خپرې کړي دي. تر متفرق چاپ وروسته یې بیا په دې اثر کې راټولې او خوندي کړي دي.

۹- منشور (کره کتنه):

منشور (کره کتنه) د مصطفی سالک اثر دی، چې پر (۲۰۰۰م، ۱۳۷۹ل) کال په پېښور کې دانش خپرندويي ټولنې خپور کړی دی. دا اثر ټول (۱۵۰) مخه لري. ددې اثر په لومړیو برخو کې پر ادب، شعر، اخلاقو، ښکلا، تاریخ او ادب، معاني، بیان او بدیع، فلسفه او شاعري، تخلیق او مطالعې باندې بحث شوی دی. په دې اثر کې د ختیزې او لویدیزې کره کتنې آرونه هم بیان شوي دي. (منشور) د یوه تدریسي کتاب په بڼه لیکل شوی، د ادب پوهنځي محصلین ترې د کره کتنې په برخه کې د یوه تدریسي یا مرستندوی درسي اثر په توګه هم ګټه اخیستلای شي.

۱۰- د پټې خزانې میزان رښتیا میزان دی؟

دا د زرین انځور او استاد محمد اصف صمیم ګډ اثر دی، چې په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د استاد صمیم او زرین انځور یو څو هغه لیکنې راغلي دي، چې د قلندر مومند د هغو نیوکو په اړه لیکل شوي، چې ده په خپل اثر ((پټه خزانه فی المیزان)) کې راوړي دي. دې اثر کې هڅه شوې، د علمي دلایلو له مخې د قلندر مومند یو زیات شمېر هغو انتقادونو ته منطقي ځواب وویل شي چې هغه د پټې خزانې پر بېلابېلو خواوو څرګند کړي دي.

۱۱- ادبي کره کتنه:

دا اثر اجرالدین اقبال له عربي څخه پښتو ته ژباړلی دی. یاد اثر مصري لیکوال ډاکتر محمد مندور مصري لیکلی دی، ټول (۱۳۲) مخونه لري او د (۱۰۰۰) ټوکو په شمېر دانش خپرندویه ټولنې په پېښور کې چاپ کړی دی.

۱۲- د پښتو غزل تنقیدي جاج:

دا د ځوان لیکوال طایر ځلاند اثر دی، چې دانش خپرندویه ټولنې په (۱۲۷) مخونو کې د (۱۰۰۰) ټوکو په تیراژ په پېښور کې پر (۱۳۹۱) ل کال چاپ کړی دی. په دې اثر کې تصوف او پښتو نوی غزل، د غزل کره وړه، پښتو غزل کې رواني اړخونه، غزلگو شاعر څوک دی؟، پښتو غزل او علامت نگاري، پښتو غزل او انځورگري، حمزه بابا په پښتو غزل کې د بدلونونو موجد، پښتو غزل په سروتال کې، پښتو غزل په نویو پړاوونو کې، د پښتو نوي غزل تنقیدي جاج او د پښتو غزل راتلونکی، مسایل خپرل شوي دي. په مجموعي ډول دا اثر د پښتو غزل د ارزونې او کره کتنې په برخه کې یو ځانگړی اثر دی.

۱۳- د کره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه:

د کاندید اکاډميسين محمد صديق روھي اثر دی، چې پر (۱۳۸۰ل) کال د محمد صديق روھي فرهنگي ټولنې له خوا په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې راغلي محتويات همغه دي چې اکثره يې په ادبي خپرنې اثر کې راغلي دي، خو دلته د يوه ځانگړي اثر په توگه هم چاپ شوی دی.

۱۴- کره کتنه:

استاد پوهنوال عبدالخالق رشيد ليکلی او د اتيايمو کلونو په وروستيو کې د هندوستان په نوي ډيلي کې چاپ شوی دی، دا کتاب (۸) خپرکي لري، د کره کتنې تاريخچه په کې بيان شوې، کره کتنه يې د يوه علم په توگه ارزولې او همدارنگه يې د کره کتنې ډولونه په گوته کړي دي.

۱۵- د پښتو شعر اوسمهالي بهير کره کتنه:

د عبدالغفور لېوال اثر دی، چې پر (۱۳۸۱ل) کال په کابل کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د پښتو د اوسني شعر په تېره بيا د طالبانو د واکمنۍ تر ختمېدو پورې يو شمېر مخکښو شاعرانو پر شعرونو باندې کره کتنه شوې، هغه خپرل شوې، شنل شوي او ارزول شوي دي.

ب- په پښتونخوا کې:

پر افغانستان سربېره په کوزه پښتونخوا لږ افغانستان کې هم د خو لسیزو په بهیر کې د کره کتنې ځینې مستقل کتابونه چاپ شوي دي. پر خپلواکو اثارو سربېره ځینې نور داسې اثار هم چاپ شوي، چې یوه برخه یې د کره کتنې پر محور راڅرخي، خو نورې برخې یې د ادبیاتو یا ادبپوهنې نورې برخې رانغاړي. دلته به یوازې ځانګړو اثارو ته اشاره وکړو:

۱- کتاب الشعر:

دا کتاب اصلاً د یونان د نامتو فیلسوف او حکیم (ارسطو) د بوطیقا (Poetics) پښتو ژباړه ده. دا اثر (مولوي محمد اسرافیل) ژباړلی او د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ مشر (مولانا عبدالقادر) پرې بیا کتنه کړې. یاد اثر پر (۱۹۵۸م، ۱۳۳۷ل) کال په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

لکه څنګه چې څرګنده ده، بوطیقا د شعر او شاعرۍ په اړه په نړۍ کې لومړنۍ منظم اثر ګڼل کېږي، دغسې په پښتو کې ددې اثر ژباړه هم د کره کتنې په برخه کې لومړنۍ ژباړل شوی اثر ګڼل کېږي. د ارسطو په دې اثر کې پر شاعرۍ باندې عمومي او متوازن نظر ښودلی، د شاعرۍ ډولونه یې بیان کړي، جنګي شاعري یې توضیح کړې، د کره کتونکو اعتراض او هغو ته د ځواب ورکولو اصول یې

بیان کړي دي. د ارسطو دا اثر د (نظمیات) په نامه (قلندر مومند) هم ژباړلی دی او پر (۱۹۶۳م، ۱۳۴۲ل) کال یې په پېښور کې خپور کړی دی.

۲- ادبي تنقید:

د کره کتنې په برخه کې دا یو وړوکی کتابگوټی دی، چې (میا سیدرسول رسا) لیکلی دی، په وړه جیبی کچه په (۱۸۵) مخونو کې په پېښور کې د (یونیورسټي بوک ایجنسي) له خوا چاپ شوی دی. (میا سیدرسول رسا) ددې اثر په لیکلو کې د کره کتنې په برخه کې د نړۍ له ډېرو نامتو اثارو څخه ګټه پورته کړې ده. ددې اثر ځینې برخې بشپړې ژباړې دي او ځینې برخې یې د (رسا) خپل تحلیلونه. په دې اثر کې که څه هم د کره کتنې له خټیزو او لویدیزو دواړو اصولو څخه ګټه اخیستل شوې، خو ډېری بحث یې د ښکلو هنرونو، ادبیاتو، شعر او شاعرۍ پر محور راڅرخي. ځینې لیکوال وايي د کره کتنې په انډول ددې اثر د ادبپوهنې نورې برخې درنې دي.

۳- تنقید:

تنقید د کره کتنې په برخه کې د (قلندر مومند) له خوا ژباړلی شوی اثر دی. دا اثر اصلاً د (ویلیم هنري هډسن) (W.H) Hudson د نامتو کتاب (An Introduction to the study of literature) د یو څپرکي لنډون او ژباړه ده. دا اثر د ماسټرۍ دورې (MA) لپاره یوه

برخه ده او د یوه مضمون په توګه هم تدریسېده، خو د یوه ځانګړي کتابګوتي په بڼه هم پر (۱۹۶۳م، ۱۳۴۲ل) کال په پېښور کې خپور شوی دی. ټول (۸۰) مخونه لري. دا اثر د کره کتنې د مانا او مفهوم، اړتیا، د کره کتنې د ځینو بنسټونو، د کره کتنې د دندو او صلاحیتونو، د کره کتنې د تاریخ او ځینو نورو موضوعګانو په اړه ګټور معلومات لري.

۴- پټه خزانه فی المیزان:

پټه خزانه فی المیزان د (قلندر مومند) یو انتقادي اثر دی چې د (پټې خزانې) په اړه یې لیکلی دی. دا اثر (قلندر مومند) د نږدې شلو کلونو په بهیر کې لیکلی دی. او پیا په پېښور کې چاپ شوی دی. قلندر مومند په دې اثر کې د پټې خزانې د ((بطلان)) لپاره هڅه کړې او ځینې داسې دلایل یې راوړي چې دده په خپل نظرده ته مناسب ښکاره شوي دي. یو زیات شمېر لیکوال، ادیبو هان او کره کتونکي بیا په دې نظردي، چې په دې اثر کې راغلي نظرونه د قلندر مومند د شخصي عقدي زېږنده دي، نو ځکه ورته د کره کتنې یو ناپېیلی اثر نه شي ویل کېدی، پر همدې بنسټ ددې اثر د رد په باب څو بېلابېل اثار ولیکل شول.

۵- ادب څه دی؟

دا د (سردار حبیب الرحمن سحر یوسفزي) د کره کتنیزو لیکنو یوه ټولګه ده، چې (۲۵۲) مخه لري، لومړی ځل پر (۱۹۴۷م، ۱۳۲۲ل) کال او بیا پر (۱۹۸۰) او (۱۹۹۲م) کلونو په پېښور کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې د کره کتنې په باب بېلابېل معلومات، دغه راز د شعر، ډرامې او نورو ادبي فورمونو په باب توضیحات راغلي دي. د لویدیزو او ختیزو سترو کره کتونکو نظریات هم په کې راغلي دي. له دغه اثر څخه د کره کتنې په برخه کې د یوه تدریسي اثر په توګه هم کار اخیستل شوی دی.

۲- پښتو افسانه:

پښتو افسانه یو کره کتنیز اثر دی چې (محمد اعظم اعظم) لیکلی دی. دا اثر په (۱۹۲) مخونو کې، پر (۱۹۷۴م، ۱۳۵۳ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. په یاد اثر کې لنډې کیسې او ناولونه خپرل شوي او د پښتو لنډو کیسو په باب عملي کره کتنه شوې ده. د (میا سید رسول رسا) په نظر د دې تنقیدي اثر ژبه متوازنه، نغښتې، سکښته او راښکلې ده، په لنډو موزونو جملو کې یې ډېر څه ویلي او هر څه یې چې ویلي، د موجوده زمانې د تنقید له معیاري اصولو سره سم یې ویلي دي.

۷- مقدمه د شعر او شاعری:

مقدمه د شعر او شاعری، پروفیسور محمد نواز طایر له اردو څخه پښتو ته ژباړلې ده. د اثر لیکوال د اردو ژبې نامتو کره کتونکي (الطاف حسین حالی) دی. د کتاب پښتو ژباړه د (۱۳۲۰ل، ۱۹۸۱م) کال په اپریل کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده. په دې اثر کې د اردو ژبې د ادبیاتو پر څرنگوالي کره کتنه شوې، د کره کتنې عام اصول بیان شوي دي. د کره کتنې دا اصول اکثره د نړۍ د نورو ژبو پر ادبیاتو هم د تطبیق وړ دي.

۸- پټه خزانه تول پار سنگ:

دا د کوزې پښتونخوا د یو نامتو څېړونکي (همېش خلیل) یو کره کتنیز اثر دی، چې په پېښور کې چاپ شوی دی. دا اثر اصلاً د (قلندر مومند) د اثر د (پټه خزانه فی المیزان) د هغو شکونو، نیوکو او انتقادونو ځواب دی، چې هغه په خپل دې اثر کې پر (پټه خزانه) څرگند کړي دي. په دې اثر کې یو پریود (قلندر مومند) نیوکو ته ځواب ویل شوی دی.

۹- د خیر البیان تنقیدي مطالعه:

دا د قلندر مومند یو اثر دی چې پر (۱۹۸۸م)، (۱۳۲۷ل) کال په پېښور کې خپور شوی دی. د مخونو شمېر یې (۳۵۲) ته رسېږي.

قلندر مومند په دې اثر کې د خيرالبيان پر هغه چاپ چې په فوتو افسيت ډول په کابل کې چاپ شوی او د خيرالبيان پر هغه متن چې په پېښور کې د پښتو اکاډمۍ له خوا خپور شوی دی، پر دې دواړو متنونو بحث کړی دی. د قلندر مومند په نظر هغه متن چې دی يې کره بولي له دغو دواړو متنونو څخه اخيستل شوی، چې د درېيم متن بڼه لري. د (پته خزانه فی الميزان) په شان د قلندر مومند پر دې اثر هم د نورو کره کتونکو له خوا نيوکې شوي او هغه يې سالمه کره کتنه نه ده بللې.

۱۰- د رنگ او بو قافله:

دا د ډاکټر اقبال نسيم خټک اثر دی، چې پر (۱۹۹۱م، ۱۳۷۰ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټولو مخونو شمېر (۴۰۲) ته رسېږي. دا اثر د تحقيق او تنقيد يو امتزاج دی يانې دا دوه برخې په کې راغښتل شوي دي. په دې اثر کې د (عبدالحميد مومند)، (کامگار خټک)، (کاظم خان شيدا) او (علي خان) پر ژوند، شاعري او هنر باندې څېړنه او کره کتنه شوې ده. دا اثر د يوه تدريسي کتاب د معيارونو په پام کې نيولو سره ليکل شوی دی او هڅه شوې چې زده کوونکي ورڅخه د يوه ادبي تدريسي اثر په توگه گټه پورته کړي. دا اثر د ليکوال د ډېرو کلونو د زيار او کار ثمر دی.

۱۱- پښتو ادب کې تحقيق او تنقيد:

د صاحب شاه صابر اثر دی، چې پر (۱۹۹۵م)، (۱۳۷۴ل) کال د کوزې پښتونخوا د پښتو ادبي جرگې له خوا چاپ شوی دی. صاحب شاه صابر تر دې اثر دمخه د پښتو اکثره هغه تحقيقي او کره کتنيز اشار له نظره تېر کړي، چې دده د اثر د ليکلو تر وخته په پښتو کې چاپ شوي دي. ده په خپل دې اثر کې د کره کتنې اړتيا، گټه او اهميت په گوته کړي او پر يو شمېر اثارو يې خپل کره کتنيز نظر څرگند کړی دی.

۱۲- خپرنه او کره کتنه:

د داود خان داود اثر دی، چې پر (۲۰۰۳م، ۱۳۸۲ل) کال په پېښور کې چاپ شوی دی. دا اثر اصلاً د کره کتنې په برخه کې د داود خان داود د خو بېلابېلو ليکنو يوه ټولگه ده. په دې ټولگه کې د کره کتنې پر تاريخ خبرې شوي، پر دې بحث شوی چې پښتو ادب کې څه ډول کره کتنه پکار ده؟ د لويديزو والو او ختيزو والو د نظرياتو پر بنسټ او که په خپله د پښتني چاپېريال له مزاج سره سمه کره کتنه؟ په دې اثر کې هغو ستونزو ته هم نغوته شوې چې د کره کتنې په برخه کې زموږ په ټولنه کې موجودې دي.

۱۳- ادبي کره کتنه:

(ډا يوني سييس لان جانس) ليکلی او حنيف خليل پښتو ته ژباړلی دی. دا اثر پر (۲۰۰۳م، ۱۳۸۲ل) کال په پېښور کې دانش خپرندويي ټولنې چاپ کړی دی.

پر پورتنیو ځانگړو اثارو سربېره يو زيات شمېر پښتانه ليکوال شته، چې په پښتو کره کتنه کې يې خپله ونډه اخيستي، د پورتنیو ځانگړو اثارو ترڅنگ يې د کره کتنې په برخه کې ځينې نورې ليکنې هم خپرې شوي، چې هغه لا په دې اثارو کې شاملې نه دي، خو د هغو ليکوالو ترڅنگ چې مستقل او متفرقه ليکنې يې خپرې کړي، په سلگونو داسې ليکوال نور هم شته چې د کره کتنې په برخه کې يې عملي او نظري کارونه کړي او متفرقه ليکنې يې په بېلابېلو وختونو کې په چاپي رسنيو کې خپرې شوي دي، په دې ليکوالو کې بهرني ليکوال هم شامل دي او خپله پښتانه ليکوال هم.

د پورتنیو ځانگړو اثارو ترڅنگ کېدې شي، د نړۍ په نورو برخو، خپله افغانستان او کوزې پښتونخوا کې په پښتو ژبه د کره کتنې نور ځانگړي اثار هم ليکل شوي او چاپ شوي و او زما لاس ته تر اوسه نه ي رارسېدلي او يا هم زه پرې خبر شوی نه یم، خو دا هغه ځانگړي اثارو و چې ما يې د چاپ او څرنگوالي پر باب معلومات ترلاسه کړي دي.

د يوولسم څپرکي لنډيز

په پښتو ژبه يو شمېر کره کتنيز اثار چاپ شوي، خو دا اشار د پښتو ادبياتو په نورو برخو کې له چاپ شويو اثارو سره متوازن او متناسب نه دي. د کره کتنې په برخه کې د ليکوالو پر متفرقه کارونو سربېره هم په افغانستان، هم په لره پښتونخوا يا لر افغانستان او همدارنگه د نړۍ په ځينو نورو برخو کې ځينې کره کتنيز اثار چاپ شوي او همدارنگه يو شمېر کره کتنيز بهيرونه رامنځته شوي دي.

د مستقلو اثارو په لړ کې د عبدالملک همت اثر (ادب او ادبي کره کتنه)، د افضل ټکور له خوا راټوله شوي (کره کتنه)، د پوهاند عبدالحی حبيبي (پښتو نثر ته کره کتنه)، د سرمحقق محمد صديق روهي (ادبي څېړنې)، د زرین انځور (شعرونه او نقدونه)، د پوهاند محمد رحيم الهام (ادبي مسالې)، د سرمحقق زلمي هېوادم (د کره کتنې ډولونه)، د پوهاند صديق الله رښتين (ادبي او تاريخي سموونې)، د مصطفى سالک (منشور)، د زرین انځور او محمد اصف صميم گله اثر (د پټې خزاني ميزان رښتيا ميزان دی؟)،

د اجرالدین اقبال ژباړه (ادبي کره کتنه) او ځینې نور اثار د یادونې وړ دي.

په کوزه پښتونخوا کې د مولوي محمد اسرافیل ژباړه (کتاب الشعر)، د سید رسول رسا (ادبي تنقید)، د قلندر مومند (تنقید)، د سردار حبیب الله سحر یوسفزي (ادب څه دی؟)، د محمد اعظم (پښتو افسانه)، د صاحب شاه صابر (پښتو ادب کې تحقیق او تنقید) او ځینې نور اثار د یادونې وړ دي.

د يوولسم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

- ۱- په افغانستان کې د کره کتنې په اړه چاپ شوي اثار، زموږ په ټولنه کې د کره کتنې ټولو اړتياوو ته څومره ځواب ويلای شي؟
- ۲- په پښتونخوا کې د کره کتنې چاپي اثار له چاپي ادبي اثارو سره څومره انډول برابرولای شي؟
- ۳- ولې په پښتو ژبه د کره کتنيزو چاپي اثارو شمېر کم دی؟
- ۴- د نړۍ له مهمو ژبو څخه د کره کتنيز اثارو ژباړې ته څومره اړتيا ده؟
- ۵- په دې چاپ شويو اثارو کې کوم اثار د عملي کره کتنې څرگندې بېلگې دي؟

سپارښتنې

- هر محصل دې د کره کتنې په دې چاپي اثارو کې یو اثر خوښ او هغه دې تحلیل کړي.
- محصلین دې د نویو چاپ شویو او یا هغو کره کتنیزو چاپي اثارو په باب خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي، چې په دې اثر کې یې یادونه نه ده راغلې.

وروستی پایله

ددې اثر په بېلابېلو برخو کې مو په پښتو کې د کره کتنې د ستونزو په باب رڼا واچوله. دا ستونزې لا هم دوام لري. په کره کتنه کې موږ نه یوازې په محتوايي برخه کې ستونزې لرو، د اثارو خومره والی او څرنگوالی مو لکه څنګه چې باید وای، هغسې نه دی او زموږ اړتیاوې نه شي خړوبولای. دغسې په لیکنۍ یا شکلي برخه کې هم ستونزې لرو.

ځینې مهم نومونه، په تېره بیا، ځینې بهرني نومونه، هغه د اشخاصو وي که د ځایونو، بېلابېل لیکوال یې په بېلابېلو لیکڼو لیکي. په دې اثر کې هم همدا ستونزه شته. ما چې له کومو اخځونو څخه په دې اثر کې ګټه پورته کړې، د ځینو لیکوالو نومونه په یوه ځای کې په یو بل ډول او په بل ځای کې په بل ډول لیکل شوي دي. د ساري په توګه ځینو لیکوالو ارستو (ارسطو) لیکلی، اپلاتون، (افلاطون، افلاتون، اپلاطون) سوکرات (سقراط، سقرات) او همدارنګه نور نومونه یې په نورو ډولونو لیکلي دي. د اکثرو بهرنیو نومونو په لیکڼو ستونزه شته، ما کونښن کړی، چې د نومونو په لیکنه کې یو څه یووالی راوړم، خو بیا هم د نومونو بېلابېلو لیکڼو د ثبت له کبله ستونزه پوره اوږه نه شوه. د نومونو ترڅنګ ما هڅه کړې، چې د اصلي محتوا په خوندیتوب سره په ځینو کلمو کې، چې پخوا یو ډول لیکل کېدې او اوس ورو ورو یو واحد معیار ته داخلېږي، په نوې دودیزه بڼه ولیکم. له ځینو (دري) اثارو څخه ما ځینې متنونه ژباړلي، دا ژباړه هم ټکي پر ټکي نه ده، کونښن مې کړی چې اصلي مفهوم او لنډیز راواخلم.

ددې ترڅنگ مې د ځينو ليکوالو په هغو ليکنو او ژباړو کې هم يو څه ژبنی او ليکنی سمون راوستی، چې يا دوی په خپله کړي او يا يې له نورو ژبو څخه ژباړلې وې، خو په پښتو جملو کې يې د ژباړې کمزوري او ليکنی تېروتنې له ورايه ښکارېدې، په هغو کې مې هم په داسې ډول سمون راوړی، چې محتوا ته يې هېڅ ډول زیان ونه رسي.

په دې اثر کې مې هڅه کړې چې څومره ژبه اسانه کېدی شي، همغه ژبه وکارول شي. په اثر کې يو منطقي تسلسل په پام کې نيول شوی دی. هغه اثار چې دلته په پښتو او دري ژبو کې ترلاسه کېدلای شول، له هغو اکثرو گټه اخيستل شوې ده. خو دې سره سره بيا هم د داسې يو اثر په توگه چې هېڅ نيمگړتياوې ونه لري او يا ډېرې کمې نيمگړتياوې لري، هغه حالت ته لا ډېر مزل پاتې دی. کله چې دا اثر خپور شي، د محصلينو، لوستوالو او ليکوالو لاس ته ورشي او يا هم په تدريسي ډگر کې د تدريس عملي بڼه خپله کړي، نو په تطبيقي ډگر کې به يې گڼې ستونزې او نيمگړتياوې راڅرگندې شي. زه هيله من يم چې قدرمن لوستونکي او گران محصلين دا نيمگړتياوې په گوته او په ليکنۍ بڼه يې ما سره شريکې کړي. د بيا بيا چاپ په حالت کې به دا نيمگړتياوې يوه په بلې پسې له منځه وړو او تر هغه پورې به دا کار تعقيب و چې په نسبي ډول، يو معياري تدريسي اثر ورڅخه جوړ شي.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعيل يون

اخځونه

- ۱- الفت، گل پاچا. د الفت نثري کليات. د محمد اسمعيل يون په زيار. ۱۳۸۷ل کال. کابل: يون کلتوري يون.
- ۲- الهام، پوهاند محمدرحيم. د نازو انا ياد. ۱۳۲۹ل کال. کابل: يون کولتوري يون.
- ۳- انځور، زرین. شعرونه او نقدونه. ۱۳۲۵ل کال. کابل: د ليکوالو ټولنه دولتي مطبعه.
- ۴- براهني، رضا. طلا درمس. ۱۳۴۷ل کال. ايران: انتشارات زمان.
- ۵- بهاند، ډاکتر لطيف. ((په پښتو ادب کې د کره کتنې تاريخ)). د دوکتورا ناچاپ تيزس مسکو پوهنتون، ۱۹۹۱م کال.
- ۶- بېدل، دېوان بېدل. د همېش خليل په زيار. ۱۹۵۷م کال. پېښور.
- ۷- حبيبي، پوهاند عبدالحی. د پښتو ادب لنډ تاريخ. ۱۳۸۷ل کال. کندهار: علامه رشاد خېرندويه ټولنه.
- ۸- خټک، اشرف خان. د هجري دېوان. د همېش خليل په زيار. ۱۳۵۸ل کال. پېښور.
- ۹- خټک، خوشال. د خوشال خټک مرغلرې. د پوهاند حبيبي په سريزه. ۱۳۱۷ل کال. کندهار.
- ۱۰- خټک، خوشال. د خوشال رباعيات. ۱۳۴۹ل کال. کابل: پښتو ټولنه دولتي مطبعه.
- ۱۱- خټک، خوشال. د خوشال کليات. ۱۳۵۸ل کال. کابل: د افغانستان علومو اکاډمۍ. دولتي مطبعه.

- ۱۲- خټک، خوشال. سواتنامه. د پوهاند عبدالحی حبیبی په زیار. ۱۳۵۸ل کال. کابل: دولتي مطبعه.
- ۱۳- رسا، سید رسول. ارمغان خوشال. ۱۹۶۴م کال. پېښور.
- ۱۴- رفیق، پوهنوال محمد رفیق. د ادبپوهنې بنسټونه. ۱۳۹۰ل کال. کابل: کابل پوهنتون. د لوړو زده کړو وزارت چاپخونه.
- ۱۵- روحي، کانديد اکاډميسين محمد صديق. د کره کتنې تاريخي پس منظر او معيارونه. ۱۳۸۰ ل کال. پېښور: محمد صديق روحي فرهنگي ټولنه.
- ۱۶- روحي، کانديد اکاډميسين محمد صديق. ادبي څېړنې. ۱۳۶۰ل کال. کابل: دولتي مطبعه.
- ۱۷- زرینکوب، داکتر عبدالحسين. نقد ادبي، جلد اول و دوم. ۱۳۸۲ل کال. ايران: موسسه انتشارات اميرکبير. سپهر مطبعه.
- ۱۸- زرینکوب، عبدالحسين. نقد ادبي. ۱۳۸۰ل کال. ايران.
- ۱۹- شمیسا، داکتر سيروش. نقد ادبي. ۱۳۸۵ل کال. ايران: انتشارات ميترا. تابش مطبعه.
- ۲۰- صميم، محمد اصف. گام پر گام له خوشال سره. ۱۳۷۸ل کال. پېښور: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه.
- ۲۱- قويم، داکتر عبدالقيوم. نقد ادبي. ۱۳۸۷ل کال. کابل: انتشارات سعيد.
- ۲۲- کاکړ، پير محمد. د پير محمد کاکړ دېوان. د استاد عبدالروف بېنوا په زیار. ۱۳۲۵ل کال. کابل: پښتو ټولنه. عمومي مطبعه.
- ۲۳- لوانی، دولت. د دولت لوانی دېوان. د پوهاند رشاد له سريزې سره. ۱۳۵۳ل کال. کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه.

- ۲۴- مومند، عبدالحمید. د عبدالحمید مومند دېوان. د زلمي هېوادممل په زیار. ۱۳۶۳ ل کال. کابل: پښتو ټولنه. گوندي مطبعه.
- ۲۵- مومند، عبدالرحمن. د رحمان بابا دېوان. ۱۳۵۶ ل کال. کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه.
- ۲۶- هاشمي، سید محی الدین. ادب پوهنه. ۱۳۸۱ ل کال. پېښور: د اریک د گرځنده کتابتونونو اداره. احمد پرنټنگ پریس.
- ۲۷- همت، عبدالملک. ادب او ادبي کره کتنه. ۱۳۸۵ ل کال. کوټه: صحاف نشراتي موسسه. اکرم پریس.
- ۲۸- هوتک، محمد. پټه خزانه. ۱۳۳۹ ل کال. کابل: د پوهنې وزارت. د پوهنې مطبعه.
- ۲۹- هېوادممل، زلمی. ننګیالی د زمانې. ۱۳۸۰ ل کال. لاهور: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه. ملت پرنټنگ پریس.
- ۳۰- هېوادممل، سرمحقق زلمی. د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې). ۱۳۸۰ ل کال. پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
- ۳۱- هېوادممل، سرمحقق زلمی. د کره کتنې ډولونه. ۱۳۷۰ ل کال. کابل: د لیکوالو ټولنه. دولتي مطبعه.
- ۳۲- ولک، رنه. تاریخ نقد جدید جلد اول. ترجمه سعید ارباب شیراني. ۱۳۷۷ ل کال. ایران: انتشارات نیلوفر. دیبا مطبعه.
- ۳۳- یون، محمد اسمعیل. انډیال خوشال. ۱۳۸۷ ل کال. کابل: یون کلتوري یون.

کابل پوهنتون

ژبو او ادبیاتو پوهنځي

پښتو خانګه

کره کتنه

د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو په پښتو خانګو کې
د کره کتنې مضمون لپاره

لیکوال

محمد اسمعیل یون

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: کره کتنه

ليکوال: محمد اسمعيل يون

ليکوال د خپرونو لړ: (۳۹)

خپروندى: د افغانستان ملي تحريك، فرهنگي خانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ديزاين: ضياء ساپى

پښتى ديزاين: فياض حميد

چاپشمبر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحريك د خپرونو لړ: (۹۴)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريك سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

نیولیک

مخ	سرلیک
۱	د تحریک یادښت
۲	د لومړي چاپ یادښت
۳	د سر خبرې
۵	کره کتنه زموږ د ادبیاتو یوه مهمه اړتیا
۸	یک اثر مهم تدریسی
۱۱	دا اثر یوه ګټوره هڅه
۱۴	سریزه

لومړی څپرکی

۱۸	کره کتنه
۱۹	الف- د کره کتنې لغوي مانا
۲۲	ب- د کره کتنې اصطلاحي مانا
۲۶	ج- د کره کتنې اهمیت
۲۸	د- د کره کتنې اړتیا
۳۰	ه- د کره کتنې بریدونه (حدود)
۳۱	و- د کره کتنې اداب
۳۶	د لومړي څپرکي لنډیز
۳۸	د لومړي څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

دویم څپرکی

د کره کتنې پیدایښت

- ۴۰
۴۵ ۱- کره کتنه په زاړه یونان کې
۵۹ ۲- کره کتنه په لویديځ کې
۶۲ ۳- کره کتنه په ختيځ کې
۷۰ د دویم څپرکي لنډيز
۷۳ د دویم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

درېیم څپرکی

د کره کتنې پایښت

- ۷۵
۷۵ الف- کره کتنه په لویديځ کې
۹۳ ب- کره کتنه په ختيځ کې
۹۴ ۱- کره کتنه په عربي نړۍ کې
۱۱۴ ۲- کره کتنه په دري کې
۱۱۸ ۳- کره کتنه په اردو ژبه کې
۱۲۹ د درېیم څپرکي لنډيز
۱۳۳ د درېیم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

څلورم څپرکی

کره کتنيز او ادبي ښوونځي

- ۱۳۵
۱۳۶ ۱- کره کتنيز ښوونځي

۱۳۸	۲- ادبي ښوونځي
۱۳۸	الف- لويديز ادبي ښوونځي
۱۳۸	۱- کلاسيزم
۱۴۰	۲- رومانيزم
۱۴۱	۳- رياليزم
۱۴۳	۴- ناتورياليزم
۱۴۵	۵- سمبوليزم
۱۴۶	۶- سور رياليزم
۱۴۸	۷- اگسزسيتانسياليزم
۱۴۹	۸- سينتيمنتاليزم
۱۵۲	۹- نهيليزم
۱۵۳	۱۰- فورماليزم
۱۵۳	۱۱- ايمارژينيزم
۱۵۴	۱۲- پارناس ښوونځی
۱۵۵	۱۳- امپرسیونيزم
۱۵۵	۱۴- کونستروکټيويزم
۱۵۶	۱۵- اوربانيزم
۱۵۷	۱۶- داداييزم
۱۵۷	۱۷- اوانايميزم
۱۵۸	۱۸- ويريزم او نور...
۱۵۸	ب- پښتو ادبي ښوونځي
۱۵۹	۱- روښان ادبي ښوونځی
۱۶۰	۲- خوشال ادبي ښوونځی

- ۱۶۲ ۳- رحمان بابا ادبي ښوونځی
۱۶۴ ۴- حمید رشید ادبي ښوونځی
۱۶۶ ج- فارسي ادبي ښوونځی
۱۶۷ ۱- خراساني ادبي ښوونځی
۱۶۸ ۲- عراقي ادبي ښوونځی
۱۶۹ ۳- هندي ادبي ښوونځی
۱۷۰ ۴- مراجعت ادبي ښوونځی
۱۷۲ د څلورم څپرکي لنډيز
۱۷۵ د څلورم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

پينځم څپرکی

- ۱۷۷ کره کتنه په پښتو ادب کې
۱۷۸ الف- پخوانۍ دوره
۱۸۳ ب- منځنۍ دوره
۲۱۱ ج- اوسنۍ دوره
۲۲۴ د- د کره کتنې په برخه کې متفرقه کار
۲۴۸ د پينځم څپرکي لنډيز
۲۵۱ د پينځم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

شپږم څپرکی

- ۲۵۳ د کره کتنې ډولونه
۲۵۶ ۱- نظري کره کتنه
۲۵۷ ۲- عملي کره کتنه

- ۲۵۸ ۳- تاریخي کره کتنه
- ۲۶۳ ۴- تشریحي او توضیحي کره کتنه
- ۲۶۳ ۵- بنسکالاییزه کره کتنه
- ۲۷۲ ۶- حکمي کره کتنه
- ۲۷۲ ۷- ارواپوهنیزه کره کتنه
- ۲۸۱ ۸- متني کره کتنه
- ۲۸۲ ۹- مارکسستي کره کتنه
- ۲۸۵ ۱۰- قانون جوړوونکې کره کتنه
- ۲۸۶ ۱۱- ټولنیزه کره کتنه
- ۲۹۰ ۱۲- روماتیکه کره کتنه
- ۲۹۶ ۱۳- تحلیلي کره کتنه
- ۲۹۹ ۱۴- استقرایي کره کتنه
- ۳۰۴ ۱۵- پرتلیزه کره کتنه
- ۳۰۶ ۱۶- لغوي کره کتنه
- ۳۰۷ ۱۷- فني کره کتنه
- ۳۰۸ ۱۸- اخلاقي کره کتنه او نورې...
- ۳۱۰ د شپږم څپرکي لنډیز
- ۳۱۳ د شپږم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې

اووم څپرکی

- ۳۱۵ د کره کتنې اصول او معیارونه
- ۳۱۶ ۱- مطلق اصول او معیارونه
- ۳۱۷ ۲- نسبي اصول او معیارونه
- ۳۵۱ د اووم څپرکي لنډیز

اتم څپرکی

د کره کتونکي ځانگړتياوې ۳۵۵

- ۱- پوهه او بصيرت ۳۵۶
- ۲- عدل او انصاف ۳۵۷
- ۳- ناپييلتيا ۳۵۸
- ۴- ناتعصبي ۳۵۹
- ۵- پر اصولو ټينگار ۳۶۲
- ۶- زړورتيا ۳۶۳
- ۷- د کره کتنې د ادابو درناوی ۳۶۴
- د اتم څپرکي لنډيز ۳۶۶
- د اتم څپرکي پوښتنې او سپارښتنې ۳۶۸

نهم څپرکی

د کره کتنې گټې، د ادبياتو او نورو علومو

- په وده کې د د هغې اغېزې ۳۷۰
- ۱- عامو لوستوالو ته يې گټې ۳۷۱
- ۲- ليکوالو ته يې گټې ۳۷۴
- ۳- ادبياتو ته يې گټې ۳۸۱
- ۴- د پوهې پراختيا ته يې گټې ۳۸۲
- د نهم څپرکي لنډيز ۳۸۴

لسم خپرکي

موږ ولې له کره کتنې ډارېږو؟ ۳۸۸

۳۸۹

۱- د کره کتنې نا عاموالی

۳۹۰

۲- د زغم کلتور نشتوالی

۳۹۵

۳- د سالمې کره کتنې کموالی

۳۹۹

د لسم خپرکي لنډيز

۴۰۱

د لسم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

يوولسم خپرکي

۴۰۳

په پښتو ژبه د کره کتنې

چاپ شوي کتابونه

۴۰۵

الف- په افغانستان کې

۴۱۴

ب- په پښتونخوا کې

۴۲۲

د يوولسم خپرکي لنډيز

۴۲۴

د يوولسم خپرکي پوښتنې او سپارښتنې

۴۲۶

وروستۍ پايله

۴۲۸

اخځونه

مننه او کور وداني

د افغانستان ملي تحريک د هېواد پالې او فرهنگپالې اغلې
(انيسه عمراني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ
ته يې اوږه ورکړه. ملي تحريک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو
هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او
مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکې څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحريک

KARA KATANA

“Criticism”

By: Mohammad Ismael Yoon

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۳۹
د لیکوال د خپرونو لړ: ۹۴

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library